

Mü'minlerin Emiri
Hz. Ali (A.M.)

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

DER YAYINLARI
İstanbul – 1990

DER YAYINEVİ

Sahaflar Çarşısı, No. 1
Beyazıt—İstanbul
Tel.: 527 01 65
P.K. 109

Yöneten:
İBRAHİM DERBEDER

YAYIN No.: 69

Basıldığı yer:
YAYLIM Matbaası
Çatalçeşme Sk. No. 26
Cağaloğlu — İstanbul
Tel.: 519 33 04

Cilt:
TAN Mücellithanesi

SUNUŞ

Yıllarca önce, Emîr'ül-Mü'minîn Alî b. Ebû-Tâlib'in (A.M.) doğumundan ebedîlik âlemine göçüşüne dek, hayatlarını, kısa, fakat özlü bir hâlde yazmıştım; bu yazı, «Vatan» gazetesinde tefrika edilmişti. Alî dostları, bu kısa, fakat toplu, az, fakat öz tefrikanın bir kitap hâlinde yayımlanmasını istediler. Bu diziyi, yeniden, baştan sona kadar gözden geçirdim; gereken eklemeleri, düzeltmeleri yaptım; eser, yeniden yazıldı, yepyeni bir kitap oldu; Alî dostlarına, Ehlibeyt dostlarına sunulmak üzere hazırlandı.

Dileğim, bu kitaptan sonra, Hz. Fâtıma (A.M.) ile İmâm Hasan ve Huseyn'in (A.M.) ve Huseyn soyundan gelen İmamların (A.M.) hâl tercemelerini, seçme sözleriyle ayrı bir kitap hâlinde sunmaktır; ömrüm yeterli, bilmem.

Niyet ve gayret kıldan, tevfiyk Allah'tan, lütuf ve şefâat, Hz. Rasûl-i Ekrem'den (S.M.) ve Ehlibeytindedir (A.M.).

*Bu yolda sa'yedelim, sa'yimiz ola me'cûr,
Bu yolda can verelim, cânımız ola meşkûr.*

Abdülbâki GÖLPINARLI

1 Sefer 1398

10 Ocak 1978

ÖN SÖZ

İnsanlar vardır; doğurlar, yaşarlar, ölürler, yaşayıp sayfasında bir izleri bile kalmaz, zaman alanında bir sözleri bile söylenmez. Sanki doğmamışlardır, sanki yaşamamışlardır. Bir yıldız aksa göz alır, bir kuş uçsa kanadının sesi duyulur, halbuki bunlardan ne bir ses kalır, ne bir nefes. Dünyâya gelmeselerdi hiçbir şey eksilmezdi, gelmişlerdir, yer yüzünde, hiçbir fazlalık olmamıştır.

Halbuki insanlar vardır, ömürlerini sürüp bitirirler, fakat zaman onlar için akar, düşünce onların hayatını örer, inanç onlara bağlanır, düşmanlık onlara saldırır.

Vakit olur Tanrılaşırlar; zekâca çocuk insan oğlu, bunlar için masallar uydurur, kanar, kandırır. Kafaca zeki insan oğlu, bunlar için ordular toplar, ölür, öldürür. Fikirce olgun insanoğlu, bunlar için incelemelere dalar, över övdürür, yerer, yerdendir.

Bunların adları toplumu sürükler, hâtıraları devletler kurar. Bunlar için kan dökülür, şan alınır. Bunlar için zulme göğüs gerilir, zulmedilir.

Bir muhitte sevilmezken bir muhitte bunlara tapılır. Bunları birisi yererken öbürü ölesiye sever. Tarih, sanki bunların öz mallarıdır, övülüş, yeriliş öz hakları. Bunlar, gerçekten yaşamışlarsa, insanın çocukluk devrindeki yalanından doğmamışlarsa şüphe yok ki normalin üstündeki insanlardır; peygamberlerdir, erenlerdir, âşıklardır, sevgililerdir.

İşte İslâm tarihinde Ali (A.M.) bunların biridir, hattâ birincisidir. Daha Hz. Peygamber (S.M.) sağken o, ölesiye sevilen, öldürülesiye yerilen bir er olmuştı. Daha kendisi hayattayken mâbûduna candan inanan bu ere Tanrı demek cesaretini bulanlar çıkmıştı. Adına yıllarca minberlerde lânet edilirken o ad için can verenler vardı. «Yâ Ali meded» sözü, ümitsiz ümit veriyor, hastaya şifa sunuyor, kuvvet, kudret kaynağı oluyordu.

Ümeyyeoğullarını bu ad yıktı, onların zulmünü, bu ad sahibinin oğlu Mazlum Huseyn'in (A.M.) kanı boğdu. Abbasoğulları saltanatını bu ad kurdu ve o İmparatorluğu, içten içe, gene bu ad çürüttü. Âl-i Büveyh'le Fâtımiler bu adla kuruldu, Safaviler bu adla belirdi, gelişti. Mezheplerden bahseden kitaplar bu adla doldu, İslâm tarihi bu adla yazıldı, tasavvuf bu ada dayandı, İslâm felsefesi bu addan hız aldı, tasavvufi şiir bu adı andı. İsyancıları bu ad kopardı, ölümü bu ad hiçe saydı, kalkan, «Yâ Ali meded» dedi, düşen «Yâ Ali meded» duydu.

Efsâneler, Ali'nin Zü'l-fekâr'ını gökten indirdi. Dül-dülünü göğe çıkardı. Bir taraflı ve tek görüşlü tarihler, onu olasıya yerdı, ölesiye sevdi. Fakat bugün Ali, artık tamamiyle tarafsız incelemenin, doğru görüşün konusu olmalıdır. Olmalıdır ama, doğrusunu söylemek gerekirse açıkça diyeceğiz ki bu iş, hâlâ yapılmadı. Ciddî geçinen yazarlar bile Ali'yi ya yalnız kahramanlık bakımından övmeye, yahut siyasette bir aciz timsali hâlinde görmede. Hâlbuki Ali, kahraman olduğu kadar fedakârdı. Ferâgat sâhibi olduğu kadar doğrudu. Mücessem bir inanç olduğu kadar mütefekkindi. Alev gibi yakan bu er, sırasında seher yeli gibi okşar, açar, akar su gibi yıkar, artırdı.

Şiddeti kadar merhameti, gönül alçaklığı kadar vekarı vardı. Ona bağlananlardan biri der ki :

Hepimizden alçak gönüllüydü, öyleyken gene de ya-

nında, başımızda yalın kılınc var sanırdık, ürkerek oturduk.

Düşmanları bile üstünlüğünü inkâr edemezlerdi. Bilgisi sınırsızdı. Sözleri ise fesahate, belâgate örnekti. O güzelim sözleri övenler, Tanrı sözünden aşağı, mahluk sözünden yukarı demek zorunda kalmışlardı.

Zulme baş eğmeyi şeref bilenler, bükemedikleri eli öpüp, başlarına koyanlar ne «Savaşın üstünü, zâlim pâdişaha karşı doğruyu söylemektir» diyen İslâm Peygamberinin sözünü anlarlar, ne Huseyn'in can verişindeki şerefi duyarlar. Tıpkı bunun gibi siyaseti dalavereden, yalandan, düzenden, zulümden ibaret sayanlar da elbette Ali'yi siyaset bilmemekle, acizle töhmet altına almak istiyenlerdir. Zamanına kadar bozulan toplumu düzene sokamamışsa, bu, ancak onun hileye, düzene tenezzül etmemesinden meydana gelmişti. Halbuki Ali'nin Mâlik'al-Eşter'e yazdığı emirnâme, onun tedbirde, idarede ne kadar olgun ve bilgin olduğunu gösteren en mühim bir vesikadır.

İşte biz, bu yazımızda önce Ali'nin, Peygamber'in zamanındaki ve sonraki hayatını, tam tarafsız bir görüşle belirteceğiz. Ondan sonra da onun bir çok cephelerini gerçek vesikalara ve kendi sözlerine dayanarak inceliyeceğiz. Herhalde okuyucularımıza, şimdiyedek bildiklerinden, duyduklarından fazla bir şeyler sunacağımızı sanıyoruz. Yazımız, bir gerçeğin tarafsız hikâyesi, hâdiselerin gerçek aksi olacak. Yazılarımız, târihi roman değil, ancak târihi tefrikadır. Sayfa sayfa Ali'nin (A.M.) hayatı gözlere görünecek, yazı şekline bürünecektir.

ALİ (A.M.)

— Hicretten Önce —

Ebû-Tâlib oğlu Emîr'ül-Mü'minin Ali (A.M.), On iki İmâm'ın birincisidir. Babası, Hâşim oğlu Abdülmuttalib'in, yâni Hz. Muhammed'in (S.M.) ceddinin oğlu Ebû-Tâlib, annesi, Hâşim oğlu Esed'in kızı Fâtıma'dır.

Ebû-Tâlib'in asıl adı, bâzılarınca İmran'dır. Fakat bu rivayet, zayıftır. Adı, künyesidir diyenler de vardır (1).

İmâm Ali (A.M.), kardeşleri Tâlib, Akıyl ve Ca'fer'den küçüktür. Ebû-Tâlib'in bu dört oğlunun her biri, öbüründen on yaş, böylece de ilk oğlu olan Tâlib, Ali'den otuz yaş büyüktür. Hepsinin de anneleri, Esed kızı Fâtıma'dır.

Fâtıma, Hâşim oğullarından olup kendi boyundan birine varan ilk kadındır. Hz. Muhammed (S.M.) onu çok sevdi, ana derdi ona. Vefat ettiği zaman, kendi gömleğiyle sardırılmış ve kabre bizzat kendisi yerleştirmiştir. Tâlib, müşrikler tarafından, Bedir savaşına katılmaya zorlanmış, fakat kabûl etmeyip şehirden çıkmış, bir daha da ondan bir haber alınmamıştır. Ebû-Tâlib'in soyu, diğer evlâdından yürümüştür.

---

(1) Cemâleddin Ahmed ibn-i Aliyy - ibn-il-Huseyn ibn-i Aliyy - ibn-i Mühennâ: Umdetüt-tâlib fi esnabı Âl-i Ebi-Tâlib, Necef, 1918 - 1337, s. 4 - 5.

Alî (A.M.) Fil yılının otuzuncu senesi Recebinin on üçüncü Cuma günü Mekke'de, bir çok tarihçilerin rivayetine göre, Kâ'be'nin içinde doğmuştur (29.VII.599).

Hız. İmam, doğduktan sonra anneleri Fâtıma, kendi babasının adı olan ve anlam bakımından arslan demek olan «Esed», bir rivayete göre de aynı mânaya gelen «Hayder» adını verdi.

Hız. Peygamber (S.M.), Alî'nin doğumunu duyunca Ebû-Tâlib'in evine geldi, Alî'yi kucağına aldı, dilini, ağzına verip emzirdi. Adını sordu. Fâtıma, Esed koymak istiyorum deyince Hazret-i Muhammed, hayır buyurdu, onun adı Alî'dir. Fâtıma da bu adı, hâtiften duymuştu. İsmi Alî koydular.

Lâkapları, arslan mânâsına gelen «Hayder», Allah'ın üstün arslanı anlamına gelen «Esedullâh-il-gaalib» ve Tanrı rızasını kazanmış demek olan «Murtazâ» dır. Hız. Peygamber (S.M.) Tebük savaşına gidecekleri vakit, Alî'yi Medîne'de halife bırakmışlardı. Hız. Alî, Ey Allah elçisi, beni kadınlarla çocuklara mı halife bırakıyorsun diye savaşa katılmak istediğini imâ edince Hız. Peygamber (S.M.) «Râzı değil misin yâ Alî, sen, bana, Hârün, Mûsâ'ya ne menziledeyse o menziledesin, ancak benden sonra peygamber yok» buyurunca, Alî, râzı oldum, râzı oldum demişti. «Murtazâ» lâkâbı, bu yüzden kaldı.

Künyeleri, «Ebü'l-Hasen» ve «Ebü't-Türâb» dır. Araplarda âdet olduğu veçhile ilk oğulları olan İmam Hasan'ın adına nisbetle Hasan'ın babası anlamına gelen «Ebü'l-Hasen» künyesiyle tanınmıştı. «Ebü't-Türâb», toprak babası demektir. Bu künyeyi, kendilerine, Hız. Peygamber vermişti. Bu yüzden, bu künyeyi çok severlerdi.

Buhârî'nin tahric ettiği bir hadîse göre bir gün Hız. Peygamber, kızı Fâtıma'nın eyine gelmiş, Alî'yi göreme-

miş, Amcanın oğlu nerde diye sormuştu. Hz. Fâtıma, birbirimize biraz kızdık, kalkıp gitti buyurmuş. Hz. Peygamber, birisine, git, bak bakalım nerde demiş; o adam gelip Mescitte yatıyor diye haber vermişti. Hz. Peygamber, kalkıp mescide gidince görmüş ki yatmış, uyuyor; ridâsı sırtından düşmüş, vücûdû toza toprağa bulanmış. Bunun üzerine eliyle tozu toprağı silkip «Kalk ey Ebâ-Türâb, kalk ey Ebâ-Türâb» buyurarak iltifat etmişler. Bu künye, bu yüzden kalmış (2).

Fakat Tabarî târihine, Ahmed-ibn-i Hanbel'in «Müsned» ine, Halebî'nin «Siyer» ine, «Târih-ül-Hamîs» e ve «Er-Riyâzu'n-Nadîra» ya göre Hz. Peygamber, Hicretin ikinci yılında Uşeyre savaşında Alî'yi toprağa uzanmış, tozlara bulanmış yatıyor görmüş, «Kalk otur, ey Ebâ-Türâb» buyurmuştur. Bu hadîs, Yâsir oğlu Ammâr'dan tahric edilmiştir (3).

Ş Bir kıtlık yılında, Hz. Peygamber, diğer amcası Abbâs'a: «Gidelim de, Ebû-Tâlib'in yükünü hafifletelim» buyurmuş, beraberce gidip oğullarından birer tanesini almayı teklif etmişlerdi. Ebû-Tâlib, oğullarından Akıyl'i çok severdi; onu bana bırakın da ne yaparsanız yapın demiş, bunun üzerine Abbas, Ca'fer'i, Hz. Peygamber de Alî'yi almıştı. Ca'fer, Müslüman oluncayadek, Abbâs'ın evinde kaldı. Alî de Hicrete kadar Hz. Peygamber'in evinden ayrılmadı. Bu suretle Alî, beş yaşından itibaren tam on sekiz yıl, Hazret-i Peygamber'in terbiyesi altında kalmıştı.

ŞHz. Peygamber'in, halkı, Müslümanlığa dâvet etme-

(2) al-Tecrid-üs-Sarih li Ahâdis-il-Câmi'is-Sahih; Mısır - 1323, c. 1, s. 43.

(3) Umdetüt-Tâlib, s. 44; Seyyid Muhammed Sâdik Âlü Bahr-il Ulûm'un Notu, 1.

ye memur olduğu gün, akşam üstü, ilk olarak zevceleri Hz. Hadice Müslüman olmuş, ertesi sabah da Ali, İslâmını izhâr etmişti.

Ş Hz. Peygamber'e, «Mensup olduğun boydan, sana en yakın olanları korkut» (4) meâlindeki âyet inince Hz. Muhammed, Hâşim oğullarını çağırdı. Gelenler, kırk kişi kadardı. Onları ağırladı, hazırlanan yemeği onar onar yediler.

Yemektan sonra «Ben, bütün insanlara, Tanrı elçisi olarak gönderildim. Ulu ve Yüce Allah, mensup olduğum boydan, bana en yakın olanları korkutmamı buyurdu. Allah'tan başka yoktur tapacak demezseniz sizi azabından kurtaramam» buyurdu. Amcası Ebû-Leheb, bizi bunun için mi çağırдың dedi ve yakışmıyacak sözler söyledi. Gelenler de dağılıp gittiler. Bu vak'a üzerine, Ebû-Leheb'in düşmanlığı büsbütün arttı. Hattâ karısı Ümmü Cemil, dikenleri toplar, demet yapar, hurma lifinden bir iple bağlayıp sırtına alır, Hz. Muhammed'in geçeceği yollara döşerdi. Bu yüzden, CXI. sûre indi.

Ş Hz. Muhammed, Hâşim oğullarını bir kere daha çağırdı. Yedirdi, içirdi. Sonra, «Ey Abdül-Muttalib oğulları» dedi, «Bana itâat edin, yeryüzüne hâkim olun. İçinizden kim bana yardım eder, bu işte beni kuvvetlendirirse kardeşim, vasım, vezirim, vârisim ve benden sonra halîfem olur» buyurdu. İçlerinden hiç biri cevap vermedi. En küçükleri olan Ali, ayağa kalkıp, «Ey Tanrı elçisi» dedi, bu işte ben sana yardım edeceğim. Hazret, otur buyurdu ve sözünü bir kere daha tekrarladi. Gene Ali'den başka cevap veren çıkmadı. Üçüncü def'asında Hz. Rasûlullah, Ali'ye «Otur» buyurdu; «Artık kardeşim, vâsim, vezirim, vârisim ve benden sonra halîfem sensin».

(4) XXVI, 214.

Gelenler, dönerlerken Ebû-Tâlib'e, kardeşinin oğlunun dînine girersen oğlun, sana emir olacak diyerek onunla alay ettiler.

Ş Rivâyet edilmiştir ki: Hz. Muhammed onları çağır-mıştı. Kırk beş kişi gelmişti. Ebû-Leheb de içlerindeydi; dedi ki: Yâ Muhammed, bunlar, amcaların, amca oğulların, bir araya geldiler, ne söyleyeceksen söyle.

Hz. Peygamber, ayağa kalkıp Allah'ı övdü, sonra, «Korkutan, yakınlarına yalan söylemez. Kendisinden başka tapacak bulunmayan Allah'a andolsun ki ben, bilhas-sa size Allah elçisi olarak gönderildim, umûmî olarak da bütün insanlara. And olsun Allah'a nasıl uyuyorsanız öylece de öleceksiniz, nasıl uyanıp kalkıyorsanız öylece de tekrar diriltileceksiniz; nasıl, türlü türlü işlerde bulunuyorsanız öylece de soruya çekileceksiniz. İyiliğe karşılık iyilik bulacaksınız, kötülüğe karşılık kötülük. Cennet de ebedidir, cehennem de. Siz, ilk korkuttuğum kişilersiniz» buyurdu. Onların bir kısmı inandı, Müslüman oldu.

İmânını ilk izhâr eden, Ali'ydi. Hz. Muhammed, pazartesi günü, halkı dâvete memur oldu, Ali, Salı günü, imânını izhâr etti.

İbnü Abdül-Birr, «al-İstîâb» da, Afifü'l-Kindî'den rivayet ederek demiştir ki: Ben ticaretle uğraşırdım. Hacca gittim, bazı şeyler almak için Abdülmuttalib oğlu Abbâs'ın yanına gittim. Bu sırada birisi çıktı, namaza durdu. Onun geldiği taraftan bir kadın geldi, onun arkasına geçti, o da namaza durdu. Derken aynı taraftan, ergenlik çağına gelmek üzere bulunan bir genç çocuk geldi, yanına geçti, namaza durdu. Abbas'a, bu nedir dedim, ne yapıyorlar? Abbâs dedi ki, bu, Abdülmuttalib oğlu Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir ve kardeşimin oğludur, namaz kılıyor. Peygamber olduğunu sanıyor. Peygamberliğini kabûl eden de an-

cak arkasında duran zevcesiyle yanında duran, amcasının oğlu.

Ş Hz. Muhammed, Müslümanlığı yaydııkça ve Müslümanlık yayıldııkça müşrikler, geleneklerinin yok olacağını düşündüler, Abdü-Menâf oğlu Rabîa'nın oğulları Uutbe ve Şeybe, Ümeyye oğlu Harb'in oğlu Ebû-Süfyan, Ebü'l-Buhteri, Mugıyra oğlu Hişâm'ın oğlu Ebû-Cehl ve amcası Vêfid, Vâil oğlu Âs ve diğer Kureyş uluları, Ebû-Tâlib'e başvururdular, Muhammed'in önüne geç, bizim putlarımızın aleyhinde bulunmasın dediler. Ebû-Tâlib onları tatlı sözlerle yatıştırdı.

Hız Muhammed, din uğruna çalışmasına devam ederken tekrar Ebû-Tâlib'e müracaatla bu işin kötüye gideceğini, Hz. Muhammed'i, bu işten vazgeçirmesini söylediler. Ebû Tâlib, Hz. Muhammed'e, bu hususta bir kaç söz söyledi. Hz. Muhammed, Amca dedi, ben memurum, istersen sen de beni koruma, ben, gene de işime devam edeceğim. Ebû-Tâlib, Hz. Muhammed'in, dolu dolu olan gözlerine baktı, sözlerini duydu, pek müteessir oldu. Yarı ağlamalı bir sesle Kardeş oğlu dedi, sen işine bak. Ben sağ oldukça onlar, hiçbir şey yapamazlar sana.

Ş Hz. Muhammed'in peygamberliğinin yedinci yılı, «Dârü'n-Nedve» dedikleri topluluk yerine toplanıp görüşen Kureyş büyükleri, Hâşim oğullarıyla, Abdülmuttalib oğullarıyla konuşmamaya, selâmlaşmamaya, alım-satımda bulunmamaya karar verdiler. Muhammed'i öldürölmek üzere kendilerine teslim ederlerse onlarla görüşüp konuşacaklarını, aksi takdirde verdikleri kararda sebat edeceklerini bir kâğıda yazıp bu kâğıdı, Kâ'be'ye astılar. Bütün Hâşim oğullarını, Şa'bu Ebî-Tâlib (Ehû Tâlib mahallesi) denen mahallede, âdetâ muhasara altına aldılar, başka yerlerdeki Müslümanlar da, olağanüstü bir sıkıntıya, bir haka-

rete, bir baskıya uğradıklarından evlerinden çıkıp bu mahalleye göçtüler. Bu suretle Ebû-Leheb'le Abdülmuttalib oğlu Hâris'in oğlu Ebû-Süfyan'dan başka, mü'min, kâfir, bütün Hâşim ve Abdülmuttalib oğulları o mahallede toplandı.

Bu muhasara, üç yıl sürdü. Hac mevsimlerinde, Hâşim oğullarının alış-verişine bile mâni oluyorlardı. Sonucu, müşriklerden bazı kimseler, onlarla akrabalığımız var dediler. Bu yaptığımız şey zulümdür diye söylenmeye başladılar. Hz. Muhammed de, Kâ'be'ye asılan kâğıdın, güve tarafından tamamıyla yendiğini söyledi. Gidip baktılar, gerçekten de kâğıtta yalnız «Bismikâllâhümme» sözü kalmıştı. Bunun üzerine bu kuşatmayı kaldırdılar.

Ş Hz. Muhammed'in, Peygamberliğini ilânının onuncu yılı, Ebû-Tâlib vefat etti. Vefatından önce, oğullarına, ve bütün Hâşim oğullarına, Hz. Muhammed'e yardım etmelerini, onu korumalarını, ona uymalarını vasiyet etti ve Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olduğunu açıkça bildiren şiirler okudu. Ebû-Tâlib'in vefatı Şa'ban'ın onuncu, yahut Ramazan ayının yedinci günüydü. Ondan bir ay, yahut üç gün sonra da Hz. Muhammed'in sevgili zevcesi ve Hz. Fâtıma'nın anası mü'minler anası Hadîcet'ül-Kübrâ, vefat etti. Ebû-Tâlib gibi bir amcadan ve Hadîce gibi bir eşten ayrılan Hz. Muhammed, pek müteessir oldu. Bir yandan da müşriklerin, inananlara revâ gördükleri ezâ ve cefâ çoğaldıkça çoğaldı.

Bu yüzden bu yıla, gam-gussa yılı anlamına gelen «Senetü'l-Huzn» denildi.

Hz. Ebû-Tâlib'in, cenâb-ı Peygamber'e (S.M.), ihlâs ile inandığında hiçbir şüphe yoktur. Hz. Peygamber'i (S. M.), canla-başla koruduğu, bu muhâsara sırasında, oğlu

Alî'yi, Hz. Peygamber'in yatağında yatırdığı, kendisinin, yalın-kılıç, evin çevresinde dolaşıp herhangi bir sû-i kasdı önlemeye çalıştığı, îmânını apaçık belirten şiirler söylediği meşhûrdur. İmâm Hasan soyundan Abdü'l-Azîm, sekizinci imâm Aliyyü'r-Rızâ'ya (A.M.), Ebû-Tâlib'in îmân edip etmediğini sormuş, İmâm, mü'min olduğunu bildirmiştir. Altıncı İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M.), «Ashâb-ı Kehf, İmanlarını gizlediler; Allah onlara iki kat ecir verdi; Ebû-Tâlib de onlar gibidir» buyurmuştur. İbn-i Abbâs, Ebû-Tâlib'in, vefât ederken şehâdet getirdiğini, babasından rivâyet eder (Bihârü'l-Envâr; El-Gadîr v.s.).

Kur'ân-ı Mecîd'in XXVIII. sûresinin (El-Kasas), «Şüphesiz yok ki sen, sevdiğini doğru yola sevkedemezsin; fakat Allah, dilediğini doğru yola sevkeder ve O'dur hidâyete erecekleri daha iyi bilen» meâlindeki 56. âyet-i kerîmesinin Ebû-Tâlib hakkında indiğini söyleyenler varsa da bu âyet-i kerîme Medîne'de, Abdîmenâf oğlu Nu'mân'ın oğlu Hars hakkında inmiştir. Ebû-Tâlib ise Mekke'de vefât etmiştir. (Mecma'ül-Beyân, VII, s. 250-260; Sefînetü'l-Bihâr, II, s. 87-90). Hz. Peygamber'in, O'nu yıkamaları, defnetmeleri, bilhâssa zevceleri Esed kızı Fâtîma'nın, yâni Alî'nin (A.M.) annelerinin, vefâtına dek O'nun nikâhı altında ve evinde kalmaları, îmânına şüphesiz delillerdir (A.M.).

HİCRET VE HİCRETEN SONRA

Hız. Muhammed (S.M.), ashâbının çektiği ezâyı görüp onlara, Habeş diyarına göçmek üzere izin verdi. Ebû-Tâlib oğlu Ca'fer'le yetmiş kişi, Habeş ülkesine sığındı. Bu yüzden Hız. Muhammed, Mekke'de pek yalnız kaldı. Bu arada, hac mevsiminde, Hız. Muhammed, Medîne'lilerle görüştü. Onların bey'atlerini aldı. Medîne'ye göçmeyi kararlaştırdı. Ashâbına da, Medîne'ye göçmek için izin verdi.

Sahâbe, birer-ikişer Medîne'ye göçmeye başladı. Hız. Muhammed, bu sûretle büsbütün yalnız bir duruma düştü. Tam bu sırada, müşrikler, bu işi kökünden halletmek için «Dârü'n-Nedve» de toplandılar. Kureş ulularından Ebû-Cehl, Âs oğlu Hakem, Ebû-Leheb, Halef oğlu Ümeyye, Halef oğlu Übeyy, bu toplantıda bulunanlardandı. Hız. Muhammed'i öldürme hususunda her biri bir söz söyledi. Nihayet Ebû-Cehl, her kabileden bir yiğit seçelim, gece karanlığı basınca hep birden evine girip üstüne saldırınsınlar. Öldürülünce Hâşim oğulları, kim öldürdü diye sordukları vakit hepsi birden, biz derler. Kanı, bütün boyların boynunda kalır, bütün boylarla savaşamazlar, diyete râzı olurlar dedi. Bu re'yi kabûl ettiler. Kimseye söylememeyi kararlaştırdılar. Öldürecek adamları seçtiler, geceyi tayin ettiler, dağılıp evlerine gittiler.

Hız. Muhammed (S.M.) o gece Ali'yi çağırdı. «Bu gece Rabbimin emriyle Mekke'den göçeceğim ve Sevr mağarasında gizleneceğim, sen de benim yatağımda yatacak-

sın, ne dersin» buyurdu. Alî, bu sözü duyunca gülümseyerek, yere kapandı, şükür secdesini yerine getirdi. Secdeden kalkınca memnûniyetle, «Gözüm, kulağım, yüreğimin başı sana fedâ olsun, dilediğini yap, başarım, ancak Allah'tandır» dedi. Hz. Muhammed, «Yatağıma yat, hırkamla örtün; sana haber vereyim ki yâ Alî, ulu Allah, dostlarını, imanları derecesince sınar. İnsanlar içinde, uğradığı belâlar, en çetin olanlar, peygamberlerdir, sonra onların vasîleridir, sonra onlara uyanlar ve uyanlara benziyenler derde uğrar. Ey amcamın oğlu, Allah, İbrahim peygamberi nasıl İsmâil'i kesmeye memur ederek sınıdıysa, beni de seninle sınamakta. Sabret, sabret, çünkü şüphe yok ki Allah'ın rahmeti, iyilik edenlere pek yakındır» buyurdu. Onu kucakladı, göğsüne bastı, ağlamaya başladı. Hz. Alî de, peygamber'den ayrılacağından dolayı ağlıyordu.

Hz. Muhammed, emânetlerinin sahiplerine verilmesini emredip «Kızım Fâtıma'yı sana, seni de Rabbime emânet ediyorum, yazımı bekle, yazım gelince burada kalanlarla beraber, sen de göç, bana ulaş» buyurdu; daha önce Ebû Bekr'le Ebû Hâle oğlu Hind'e, mağara yolunda, muayyen bir yerde beklemelerini emretmişti. Yatsı namazını kıldı. Hazreti öldürmeye memur olanlar da gelip evi kuşatmışlardı. Fakat gece yarısını beklerlerken uyuyakaldılar. Hz. Peygamber, evden çıkıp XXXVI. sûrenin 8. âyeti olan ve «Biz, onların önlerine de bir sed çektik, arkalarına da, artık onları kapladık, kavradık da bu yüzden görmezler» meâline gelen âyeti okuyup ve yerden bir avuç toprak alıp üstlerine serpererek yürüdü. Ebû Bekr'le Hind'in bulunduğu yere geldi. Beraberce mağaraya vardılar. Kendisi, arkadaşıyla mağaraya girdi, Hind döndü.

Uyuyanlar, gece yarısından sonra uyandılar, kendilerine gelip eve saldırdılar. Tanyeri, ağarmak üzereydi. Saldıranların başında Mugıyra oğlu Velîd'in oğlu Hâlid

vardı. Hâlid, Alî'ye, dal kılıç saldırınca Alî, kalkıp onun elini tuttu, büküp kılıcını aldı, gelenleri önüne katıp evden çıkardı.

Üstüne saldırdıkları zâtın Alî olduğunu görünce Hz. Muhammed'i sordular, nerede o dediler. Bilmiyorum dedi. Kendisini bir müddet hapsedtiler, sonra Hz. Peygamber'i arama kaydına düştüler, Alî'yi bıraktılar.

Hz. Alî, Cenâb-ı Peygamber'in emânetlerini sahiplerine verdi. Hazretin mektubunu beklemeye koyuldu. Hz. Muhammed ise üç gün mağarada kaldıktan sonra Ebû-Bekr ile Medine yoluna yöneldi. Kubâ'ya varınca Avf oğlu Benî-Amr'ın arasında konakladı. Oradan Alî'ye bir mektup yazdırıp Ebû-Vâkîd'ül-Leysî ile gönderdi.

Alî, mektubu alınca hazırlandı, Mekke'de bulunan Hz. Fâtıma'yı, anası Esed kızı Fâtıma'yı ve Abdülmuttalib oğlu Zübeyr'in kızı Fâtıma'yı aldı, Rasûlullah'ın kölesi Ümmü Eymen'in oğlu Eymen'le mektubu getiren Ebû-Vâkîd da onlara uydu. Ebû-Vâkîd, katarı hızlı sürüyordu. Alî, katarı yavaş sür ey Ebû-Vâkîd, kadınlar zayıf buyurdu. Ebû-Vâkîd, arkamızdan gelirler diye korkuyorum, dedi. Hazret, korkma buyurdu. Rasûlullah, onlar sana birşey yapamazlar, dedi bana.

Katar, Mekke'yle Medine arasındaki Dacnan denilen yere gelince Mekke'den, yüzleri nikaplı sekiz atlı, koşa koşa gelip çattı. Alî, Ebû-Vâkîd'a, develeri ihtirmayı emretti. Sonra gelenlerle katarın arasına geçip kılıcına dayanarak durdu. Gelenler, kadınlarla beraber göçüp kurtulacağını sandın ha, dön geri dediler. Hazret, dönmezsem ne yaparsınız buyurdu. Zorla döndürürüz ve seni helâk ederiz dediler. Gelenlerin arasında bulunan Ümeyye oğlu Harb'in kölesi, kılıcını çekip Alî'ye saldırdı. Alî, onun vuruşunu çelip kılıçla öylesine bir vurdu ki Cenah'ın başı-

na inen kılıç, atının eğrine kadar işledi. Gelenler, bunu görünce dağılıp döndüler. Ali, «Kanını döktürmek isteyen gelsin; ben, kardeşime, amcamın oğlu Rasûlullah'a gidiyorum» buyurdu ve Ebû Vâkîd'a, develeri sürmesini emretti.

Dacnan'da bir gün bir gece kalmışlardı. Bu sırada Mekke'deki yoksul Müslümanlar da göçüp katara ulaştılar. Aralarında Hz. Peygamber'in cariyesi Ümmü Eymen de vardı.

Ali, yanındakilerle beraber Kubâ'da, Hz. Rasûlullah'a ulaştı. Oradan beraberce Medîne'ye göçtüler. Yolda Hz. Rasûlullah, Ali ve Hârise oğlu Zeyd, nöbetle bir deveye biniyorlardı.

ALİ, Hz. RASÛL'ÜN KARDEŞİ

Hz. Peygamber-i Ekrem (S.M.) Medîne-i Münevvere'ye hicretlerinden sonra, Ansar, yâni Yardımcılar denen, artık bu adla anılmaya başlanan Medîne Müslümanlarıyla Muhâcirîn, yâni Göçmenler, Mekke'den Medîne'ye göçen Müslümanlar arasındaki yakınlığı pekiştirmek, sevgiyi güçlendirmek için, kardeşlik kurmayı tensib ettiler. Her işleri, vahy'e, Allah'ın emrine uygun olan Rasûlullah (S.M.), soy-boy ve ırk kökenine değil, inanç temeline dayanan bu kardeşliği, sahâbe arasında düzenlemiş, fakat Ali (A.M.), kimseye kardeş edilmemişti. «Yâ Rasûlallah, ashâbını birbirine kardeş ettin; beni ise yalnız bıraktın» diyen Ali'ye, Hz. Rasûl (S.M.), «Sen» buyurdular, «Mûsâ'ya Hârûn ne menziledeyse, bana o menziledesin; ancak bender sonra peygamber yok; sen dünyâda da benim kardeşimsin, âhirette de.» (Mûsne'd, Kenzû'l-Ummâl, Siyer-i Halebî, İstiâb, Tirmizî, Müstedrik, E'r-Riyâdun-Nadira, Savâik v.s.).

Bu lûtfâ mazhar olan Alî, sevincinden ağlamaya başlamıştı. Kendileri de, «Ben Allah'ın kuluyum, Rasûlullah'ın kardeşiyim, Sıddıku'l-Ekber'im, Fâruku'l-A'zam'im ben» buyururlar.

Bu kardeşlik, hicretten beş ay sonra olmuştu; daha önce de, Abdülmuttalib oğullarının topluluğunda beyan buyurulmuş, Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.) Alî'nin (A.M.), kendilerinin kardeşi, vezîri ve vâsîsi olduğunu bildirmişler, bir kere de gene Mekke'de, «Yâ Alî, sen bana ilk îmân eden-sin; bana, Mûsâ'ya Hârûn ne menziledeyse o menzilede-sin, ancak benden sonra peygamber yok» buyurmuşlardır.

BEDİR'DE ALİ (A.M.)

Medine'ye hicretten sonra, hicretin ikinci yılı Ramazan ayında vuku' bulan ve Ebû-Cehl ile diğer müşrik ulularının ölümleriyle sonuçlanan Bedir savaşında Ali, Müslümanlığı koruyanların başındaydı. Bu savaşta yaşı, yirmi beş, bir rivayete göre yirmi yediydi. Müşrikler, bin kişi kaddardı, iki yüz tanesi atlıydı. Müslümanlarsa üçyüz on üç kişiden ibaretti, orduda seksen deve ve bir at vardı.

Vâdideki kuyular, daha önce gelen müşrikler tarafından zaptedilmişti. İslâm ordusu, son kuyunun yanına kondu. Oraya büyük bir havuz kazıldı; kenarda, kıyıda bulunan çukurlar dolduruldu. Ashabda, geceleyin susuzluk başgösterince Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.), «Bize kim su getirir» buyurdular. Ali (A.M.), bir kırba alıp hayli uzakta olan su dolu kuyuya vardılar; suyla doldurup sahâbeye ulaştırdılar. «Kenzü'l-Ummâl» de (V, 273), Muhıbbü't-Tabari'nin «Zehâir»de tahrîc ettikleri hadislerde, Ali'nin (A.M.) bu sırada, meleklerin selâmlarını duyduğu zikredilmektedir (s. 68).

Ali, böylece, Bêdir savaşında, Kevser sâkıylığının bir örneğini göstermiş oldu.

Müşriklerden, o zamanın âdetince savaştan önce meydana girip savaş erlerini kızıştıran ilk kişi, Rabîa oğlu Utbe'ydî. Onunla beraber kardeşi Şeybe ve oğlu Velîd de kendisiyle beraber çıkmıştı. Müslümanlardan mübariz istediler. Karşılıklarına ansardan üç kişi çıktı. Onlara, dönün, sizinle işimiz yok dediler ve yâ Muhammed, bize kavmi-

mizden eşit erler gönder diye bağırdılar. Hz. Peygamber, «Ey Hâşimoğulları, kalkın Peygamberinizi gerçek olarak gönderen Allah hakkı için savaşın» buyurdu. Abdülmuttalib oğlu Hamza, Ebû-Tâlib oğlu Alî ve Abdülmuttalib oğlu Hâris'in oğlu Ubeyde, kalktılar, meydana girdiler. Utbe, kimlersiniz diye sordu. Mübarizler, kendilerini bildirdiler. Tamam dedi, siz, bizim eşitlerimizsiniz. Hamza Utbe'yle savaştı ve onu öldürdü. İçlerinde, yaş bakımından en küçük olan Alî, Velid'le savaştı ve onu katletti. En ihtiyarları olan Ubeyde, Şeybe'yle karşılaştı, onu yaraladı, fakat Şeybe de, onu ayağından mecruh etti. Hamza ve Alî Şeybe'ye hücum edip öldürdüler. Ubeyde'yi alıp Hz. Peygamber'in huzûruna getirdiler. Ubeyde, «Yâ Rasûlallah, ben şehit miyim?» diye sordu, evet cevabını aldı. Ubeyde'yi Medîne'ye götürürlerken Safrâ denen yerde vefat etti.

Bu savaşta müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş, yetmiş kişi kadar da esir edilmişti. Müşriklerin otuz beşini, bir rivayete göre otuz altısını Alî öldürmüştü. Ümeyye oğlu Âs oğlu Said'in oğlu Âs, Adıyy oğlu Tuayme, Huveyld oğlu Nevfel, Ebû-Süfyan oğlu, Hanzale, Alî tarafından öldürülenlerdendi.

Hz. FÂTİMA - ALÎ

Ş Bu yılın son ayı olan Zilhicce'de Hz. Muhammed, sevgili kızı Fâtîmatü'z-Zehrâ'yı, Alî'ye vererek onu, kendisine dâmad etti.

XXII. sûre-i celîlenin (Hacc), «Şu iki hasım olan ve Rablerinin dîni hakkında birbirleriyle çekişen zümreden kâfir olanlara, ateşten libaslar biçilmiştir...» meâlindeki 19. âyet-i kerîmesi, Buhârî, Müslim ve İbn Mâce'nin rivayetlerine göre, bu iki bölük hakkında nâzil olmuştur. Taberî, Târihinde «Zü'l-Fekâar'dan başka kılıç yok, Alî'den de başka er yok» meâlindeki cümle de o gün duyulmuştur. Gene Taberî, o gün, Hz. Peygamber'in (S.M.), Alî hakkında, «O, bendendir, ben O'ndanım» buyurduğunu, Cebrâil'in, bu beyâna karşı «Ben de sizdenim» dediğini tahric eder (II, 197). «Kenzü'l-Ummâl» de, «Zü'l-Fekâar'dan başka kılıç yok, Alî'den de başka er yok» diyenin Cebrâil olduğu ve Alî'nin, bunu, Ömer'den sonraki Şûrâ'da bulunanlara söylediği bildirilir (III, 154).

Rivayet ederler ki: Ansardon bazıları, Hz. Alî'yi, Fâtîma'yı istemek hususunda teşvik ettiler. O da, Hz. Peygamber'in huzûruna gidip Fâtîma'yı istedi. Hazret râzı oldu ve «Yâ Alî, düğünde bir ziyafet gerek» buyurdu. Ubade oğlu Sa'd, bir koç kesti. Pişirdiler. Zıfaf gecesi Hz. Peygamber, bir kabda abdest aldı, sonra bir avuç su alıp Alî'nin ve Fâtîma'nın üstüne serpti, «Allah'ım» buyurdu. «Sen kutlu et onları ve soylarını.»

Enes der ki: Ben, Hz. Peygamber'in yanındaydım. Kendisine vahiy geldi. Kendine gelince «Yâ Enes» dedi, «Biliyor musun, Cebrâil, Arş sahibinden hangi emirle gel-

di?» Ben, «Babam, anam fedâ olsun sana, ne emir getirdi» dedim. Buyurdu ki: «Cebrâil geldi Allah, Fâtima'yı Ali'ye vermeni emrediyor.» } Sonra bana, sahâbeden bazılarını çağırmanı emretti. Çağırdım, geldiler. Hz. Peygamber, bir nikâh hutbesi okudu, sonunda, «Allah aralarında dirlik-düzenlik versin, soylarını arıtsın, rahmet anahtarları, hikmet mâdenleri kılsın» buyurdu. Sonra Ali'yi çağırdı. Ali, gelince Hz. Peygamber, gülümsiyerek, «Yâ Ali, Allah kızım Fâtima'yı sana vermeme emrediyor, ben de dört yüz miskal gümüş karşılığında verdim» buyurdu. Hz. Ali «Râzı oldum yâ Rasûlallah» dedi, şükür secdesine kapandı. Başını kaldırınca Hz. Peygamber, «Allah ikinizi de kutlu etsin, sizden birçok tertemiz kişiler türetsin» dedi.

Hz. Ali'den önce Ebû Bekr'le Ömer'in de Fâtima'yı istediği, fakat Peygamber'in «Allah emrini bekliyorum» dediğini, Hz. Ali isteyince Ali'ye verdiği de rivayet edilmiştir. Hz. Muhammed, Ali'ye, «Bir şeyin var mı?» buyurmuş, Ali, «Bir atım, bir de zırhım var» demişti. Hz. Muhammed, «At sana lâzım, fakat zırhını sat, parasını getir» buyurmuştu. Ali der ki: Zırhı dört yüz seksen dirheme sattım, parayı getirdim, Hz. Peygamber'in kucağına koydum. İçinden bir kabza aldı, Bilâl nerde buyurdu. Bilâl gelince, «Git» buyurdu. «Biraz güzel koku al» ve bir miktar para verdi. Sonra hurma lifinden bir döşek, deriden bir yastık yapmalarını emretti. Evi de kumla döşetti. Ümmü Eymen'e «Fâtima'yı getir» dedi. Fâtima gelince Hz. Peygamber su istedi. Bir kapla su getirdiler. Bir avuç alıp Fâtima'nın başına ve göğsüne serpti. «Allah'ım» buyurdu, «Bunu ve soyunu şeytan şerrinden sana emânet ediyorum.» Sonra benim başıma ve omuzuma serpip «Bunu da» buyurdu: «Şeytan'ın şerrinden sana emânet ediyorum.» (5)

(5) Seyyid Süleyman-il-Belhi: Yenâbi'-ul-Mevcemde, İst. Ahter Mat. 1301, s. 174 178.

UHUD SAVAŞINDA ALİ (A.M.)

Ş Hicretin üçüncü yılı Şevvalinde üç bin kişilik Kureyş ordusu Medine civarındaki Uhud dağının yanındaki Ayneyn tepesinin kenarına kondu. Geldikleri gün Çarşamba'dı. Perşembe ve Cuma günü orda kaldılar. Def, davul ve dümbelek çalıp şiirler okumak suretiyle erkekleri savaşa teşvik etmek için kadınlar da gelmişlerdi. Ebû-Süfyan'ın karısı Hind de aralarında'dı. Müşriklerin iki yüzü atlıydı, yedi yüz tanesinde de zırh vardı.

Hz. Peygamber, Medine'de bir savunma harbi yapmak istediği halde sahabeden olan ve hele Bedir savaşında bulunamayan gençler, düşmanın üstüne gitmek istediler. Hz. Peygamber zırhını kuşanarak çıktuktan sonra pişman oldular, sana tâbiiz, dedilerse de Hz. Peygamber, bir Peygambere, zırhını giyip silâhını kuşandıktan sonra geri dönmek yakışmaz, bâri bundan sonra beni dinleyin, buyurup yürüdü.

Müslümanlar, bin kişiydi, iplerinde yüz tanesinin zırhı vardı, pek azı da atlıydı. Hz. Peygamber, Cubeyr oğlu Abdullah'ı, elli okçuyla bir gediğe dikmiş ve galip de gelsek, mağlûb da olsak siz yerinizden kımıldamayın, diye emir vermişti.

Savaş başlayınca, Ali, düşmanın bayraktarı Ebû-Talha oğlu Talha'yı öldürdü. Bu adama topluluğun koçu derlerdi. Ondan sonra bayrağı alan oğlu Ebû-Said'i, ondan sonra kardeşini, ondan sonra da bayrağı alan köleleri Sevâb'ı öldürdü. Müşrikler, bozguna uğradılar. Müslüman-

lar, müşriklerin karargâhına kadar girip ağırlıklarını yığmaya koyuldular. Bunu gören okçular, Abdullah'ı dinlemeyip yerlerini terktiler. Abdullah'la pek azı kaldı. Bunu fırsat bilen Velîd oğlu Hâlid, yanındakilerle beraber şiddetle okçulara saldırdı, hepsini şehit edip ordunun arkasına geçti. Müslümanlar, pek fena bozuldular. Hattâ parolayı bile unutup birbirlerini kıranlar oldu.

Hz Peygamber, âdeta yalnız kaldı ve bizzat savaşmaya koyuldu. Yaralandı, zırh, sağ yanağına battı ve yan dişleri kırıldı. Bu sırada, üstüne bir bölük müşrik hücum etti. Ali, başbuğları olan Abdullâh-ı Cumaî oğlu Amr'ı öldürdü, dağıldılar. Bunlardan sonra bir bölük daha geldi. Ali, onların da başbuğu olan Mâlik-i Âmiri oğlu Beşr'i öldürdü, onlar da dağıldılar.

Sahabenin birçoğu, İbn-i Kamie'nin, Muhammed'i öldürdüm demesi üzerine tamamıyla savaştan el çekmişti. Hâlbuki bu adam, Peygamber'e benzeyen Umayr oğlu Mıs'ab'ı şehit etmiş, Muhammed'i öldürdüğünü sanmıştı. Mâlikü'l-Hazrecî oğlu Kâ'b'ın, Peygamberi görüp sahabe-ye haber vermesinden sonra dağılanların bir kısmı, hazretin yanına gelmişler, Ali, su getirip yüzünü yıkamış, Ebû-Ubeyde yanağına batan zırh halkasını, dişleriyle çıkarmış, yerinden boşanan kanı, Ebû-Said-il-Hudri'nin babası Mâlik emmiş, sonra Hz. Peygamber, abdest almış, öğle namazını kılmışlardı.

İmam Hasen, Uhud savaşından sonra dünyaya geldi.

§ Hicretin dördüncü yılı Rebiulevvelinde, Benî-Nadir üzerine gidilirken sancak, Ali'deydi. Bu yıl Huseyn doğdu. Aynı yılın Zilka'desinde, Hz. Muhammed, Uhud'da, müşriklere verdiği sözü tutup Bedir'e gitti, fakat müşrikler, döndüler, savaş olmadı. Bu yürüyüşte sancak, Ali'deydi.

HENDEK SAVAŞINDA ALİ (A.M.)

Ş Bütün boylar, Hz. Muhammed'in aleyhinde birleşmiş olduğu için Bölükler anlamına gelen Ahzâb savaşı diye de anılan Hendek savaşında, Ali'nin büyük fedakârlığı görüldü. Bu savaşta, Jehâme boylarıyla Kinâne, Gatfan ve sair boylar, Kureyş'le birleşmişler, Yahudiler de onlara uymuşlardı. Ebû-Süfyan'ın kumandası altında harekete geçtiler.

Hz. Muhammed, Selmân-ı Fârisî'nin re'yini kabûl ederek Medîne'nin açık olan tarafına hendek kazdırmaya başladı. Peygamber de bizzat çalışmakta, Ali, toprak çekmekteydi. Müşrikler gelmeden üç gün önce hendek kazıldı. Müşrikler on bin kişiydi, mü'minler üç bin.

Müşriklerden olup Bedir'de yaralanan, yaya olarak kaçıp kurtulan Abdü Vedd oğlu Amr, hendeğin geçit yerine gelip karşısına çıkacak bir mübariz istedi. Hz. Peygamber, «kimdir şuna karşı çıkacak, o kişiye cenneti zâminim» buyurdu. Ali, ayağa kalkıp Ben yâ Resûlallah, dedi. Hazret, otur, dedi. Bu sözü üç kere tekrarladı. Her defasında ayağa kalkan Ali'ydi.

Amr, sabırsızlanmıştı. Ey kavim, diye bağırdı, sizin tarafınızdan ölenlerin cennette olduğunu, bizden öldürülenlerin cehennemde bulunduğunu sanıyorsunuz; içinizde cennete gitmeyi, yahut bir düşmanı cehenneme yollamayı isteyen, seven yok mu?

Ali, yâ Rasûlallah, izin ver de gideyim, dedi. Hz. Peygamber, «Yâ Ali, bu Abdü Vedd oğlu Amr'dir» buyurdu.

Bu sırada Amr, «Karşıma çıkacak er yok mu?» diye bağırmaktan boğazım kısıkdı, fakat karşıma çıkan yok. Durup beklemekten usandım, meydanıma gelen bulunmuyor...» meâlinde bir recez okumaktaydı.

Ali (A.M.) ayağa kalkıp, izin ver yâ Rasûlallah da şuna karşı çıkayım, dedi. Hz. Peygamber, izin verdi, sonra, «Yaklaş yâ Ali» buyurdu. Ali yaklaşınca kendi sarığını çözüp Ali'ye sardı. Bir rivâyette Zül-Fekaar adlı kılıcını o gün verdi, «Allah'ım» dedi, «O'nu önünden, ardından, sağından, solundan, üstünden, altından, sen koru.» Ali, meydana gidince de ellerini kaldırıp «Yârabbi, Bedir günü benden Ubeyde'yi, Uhud günü Hamza'yı aldın, bugün Ali'yi sen koru, Rabbim, beni tek bırakma ve sensin mirasçılarının hayırlısı» (6) diye duâya koyuldu. Sonra ashâbına dönüp, «Mücessem îman, mücessem şirke karşı çıktı» buyurdu.

Ali, meydana girip dönmede, dolaşmada ve «Acele etme, âciz olmamak şartıyla sesine ses verdim, meydana geldim. Hâlis niyetim var, can gözüm açık, kurtuluş murâda ermeyi umuyorum, umuyorum ki ölümlere ağlayanlar, sana da ağlarlar; umuyorum, öyle bir vuruş vururum sana ki dillere destan olur» meâlinde bir recez okudu.

Amr, sen kimsin? dedi. Ali, «Ebû-Tâlib oğlu Ali'yim» buyurdu. Amr, baban dostumdu, seni öldürmek istemem, dedi. Ali, «Fakat» dedi, «Sen gerçeğe uymadıkça ben, seni öldürmeyi istiyorum.» Amr, «Kardeş oğlu» dedi, «Senin gibi bir kerem sâhibini öldürmek istemem, geriye dönersen hayırlı olur sana.» Bu sözleri, Ali'yi öldürmek istemediğinden değil, korkusundan söylüyordu. Çünkü Bedir'de, Uhud'da, Ali'nin kılıcını görmüştü, duymuştu. Bir rivâyette, «Amcanın oğlu korkmadı mı seni bana yollarken?

(6) XXI, 89.

Seni mızrağıma takar, kaldırırm da yerle gök arasında kalakalırsın; ne ölürsün, ne dirilirsin» dedi. Alî, «Amcamın oğlu biliyor ki» buyurdu, «Sen beni öldürürsen ben, cennete giderim, sen cehenneme gidersin; gene biliyor ki ben seni öldürürsem sen cehenneme gidersin, ben cennete giderim.» Amr, «Bu ne güzel pay ediş» dedi, «İkisinde de sen kazanıyorsun.» Alî, «Yâ Amr» dedi, «Bırak şu sözleri de beni dinle. Sen, benden üç şey isteyenin hâcetini revâ ederim derdin; şimdi benim senden bir dileğim var.» Amr, söyle dedi. Alî, «Şehâdet et ki Allah birdir, yoktur ondan başka tapacak. Muhammed de onun elçisidir.» Amr, «Bırak bunu» dedi. Alî, «Peki» buyurdu. «Öyleyse şu orduyu geri çevir. Eğer Muhammed doğruysa, bu hareket, sizin için daha iyidir, gerçek değilse sana ne? Halk ne yaparsa yapsın.» Amr, «Bunu da yapamam, ne ben geriye dönebilirim, ne onları döndürürüm; sonra kadınlar, bana korktu derler, başlarına geçtiğim kavim de beni kınar; üçüncü dileğin nedir, onu söyle» dedi. Alî, «Ben yayayım, sen atlısın, in attan» dedi. Amr, atından indi ve kılıcıyla zavallı hayvanın dört ayağını da kesti. Alî bunu görünce, «Bu hareket, öyle bir hareket ki artık sana yapacağım şeyden dolayı Araplardan hiçbir kimse beni yermez» buyurdu. Birbirlerine saldırdılar. Meydan, tozdan görünmez oldu. Bir müddet sonra Alî'nin «Allahü Ekber» diye tekbir sesi duyuldu. Herkes anladı ki Alî, Amr'ı öldürdü.

Toz açılınca Alî'nin, Amr'ın göğsünde olduğunu, sakalını tutup başını kesmek üzere bulunduğunu gördüler. Başını kesti ve kılıcından kan damlaya damlaya bir elinde baş, Hz. Peygamber'in huzuruna geldi.

«Ben, Abdülmuttalib oğluyum; ölüm, yiğit için korkmaktan hayırlıdır» meâlindeki beyti okudu.

Amr öldürülünce adamları dağıldı. Hendeği, ancak

Nevfel adlı birisi geçti. Alî, onu da Amr'a ulaştırdı. Alî, Amr'ın başını, Hz. Peygamberin önüne koyunca, Hazret, «Bugün» buyurdular, «Biz onlarla savaşıyoruz, onlar bizimle savaşmıyor.» Ve gene, «Alî'nin, hendek günü bir kılıç vuruşu, kıyâmete dek insanların, cinlerin ibâdetlerinden üstündür» buyurdu.

Alî, Amr'ı öldürüp Hz. Peygamber'in huzuruna gelince birisi, Araplar içinde öyle zırh yoktu, neden zırhını almadın dedi. Alî, amcamın oğlunun ayıbını açmaktan utanırım, buyurdu. Burada akla, Huseyn'in soyulması geliyor. Ne Tanrı'dan korktular, ne Muhammed'den hayâ ettiler, Âşûrâ günü, Huseyn'in zırhını, elbisesini tamamiyle soydular, onu, uryan bir halde topraklar üstünde bıraktılar.

**Libâsı bâdiyenin tozları, hunûtu türâb;
Senin bu hâletine döktü ins ü cin hünâb.**

Kızkardeşi, Amr'ın ölümünü duyunca kim öldürdü diye sordu. Ebû-Tâlib oğlu Alî dediler. «Kavminden yüce bir er tarafından öldürülmüş, bundan daha ziyade övünülecek birşey olur mu? Ey Âmir oğulları» dedi ve «Amr'ı öldürenen başkası öldürseydi ona ebediyen ağlardım. Fakat öldürende hiç kınanacak nesne yok; Hâşim oğullarından, yiğit bir er tarafından öldürülmüş. İki de arslân, ikisi de birbirine denk; saldırmışlar, birisi, öbürünü öldürmüş» meâlindeki beyitleri okudu.

Emîr'ül-Mü'minîn Alî (A.M.), Amr'la karşılaşınca Amr, Alî'nin başına bir kılıç vurmuştu ki mübârek alnının üst kısmı yarılmıştı. Alî, Amr'ı yere yıkınca da Amr, çâresiz kalmış, Alî'nin yüzüne tükürmüştü. Hazret, bu harekete öfkelenmiş, fakat o anda kılıcını kınına sokup Amr'ın göğsünden kalkmış, meydana birkaç kere dolanmış, sonra

geliş Amr'ın başını kesmişti. Ali'den bu hareketin sebebi sorulunca, «Amr'ın yaptığına kızdım; o anda öldürseydim, cihâdına kızgınlığım da karışacaktı; O'nu öldürüşüm, sırf Allah râzılığı için olmayacaktı; O'nu kendi hâline bıraktım; meydanda birkaç kere dolandım; öfkem geçti; ondan sonra O'nu, sırf Allah rızâsı, din gayreti uğruna öldürdüm» buyurdular.

Süyûti «Ed-Dürr'ül-Mensûr» unda, XXXIII. sûre-i celilenin, «Ve Allah, kâfir olanları, hiçbir hayra nâil olmadan, coşup köpüren öfkeleriyle geriye attı ve Allah, savaş için yetti inananlara ve Allah güçlüdür ve üstündür» meâlindeki 25. âyet-i kerîmesinin, Ali'nin (A.M.) Abdü Vedd oğlu Amr'i öldürmesi üzerine indiğini İbn-i Mes'ûd'dan tahric eder; Zehebî de «Mizânü'l-İ'tidâl»de bunu kaydetmektedir. Bu takdirde âyet-i kerîmedeki «Ve Allah, savaş için yetti inananlara» Ali'ye yardım ederek meâlini vermektedir (Fazâil'ül-Hamse'den naklen; II; s. 323).

Ş Kurayzaoğulları denen Yahudi boyu, Hendek savaşında Kureyş'le bir olmuştu. Hz. Peygamber, savaştan dönüp Medine'ye gelir gelmez, onların üstüne gidileceğini bildirdi ve «Hiç kimse ikinci namazını kılmamasın, onların yurdunda kılacağız» diye nidâ ettirdi. Ali, sancağı aldı ve otuz kişiyle önden yürüdü. Ali'yi görünce pek ürktüler, birbirlerine, Amr'ı öldüren geldi dediler.

Hz. Muhammed (S.M.) onları yirmi beş gün kuşattı. Muâz oğlu Sa'd'ın vereceği hükme râzı olmalarını istedi. Teslim oldular. Sa'd, Hendek'de yaralanmıştı. Erkekleri öldürülecek, kadınları cariye olacak, malları üleştirilecek dedi. Hz. Peygamber, Tanrı'nın verdiği hükümle hükmettin buyurdu. Sa'd, yarasının şiddetinden boyuna kan zâyı etmedeydi. Nihâyet vefât etti.

Esirler, Medine'ye getirildi. Dokuz yüz erkekti, Ali, onları öldürdü.

§ Hicretin altıncı yılı Şabanında Sa'd oğulları Bekr oğlu boyu, Hayber yahudileriyle birleştiler. Hz. Muhammed (S.M.) bir miktar askerle Ali'yi yolladı. Ali, Sa'd oğulları topluluğuna rastlamadı. Yalnız, bunlara ait beşyüz deveyle iki bin koyunu sürüp Medine'ye getirdi.

HUDEYBİYE BARIŞI

Ş Hicretin altıncı yılı Zilka'desinde Hz. Muhammed, bin beş yüz kadar ashapla umre yapmak için Mekke'ye hareket etti. Maksat, ancak ziyaret olduğu için yanlarında birer kılıçları vardı. Ok, yay, mızrak vesaire almamışlardı. Medinelilerin ehrama girdikleri Zül-Huleyfe'de ehrama girdiler. Hz. Peygamber, belki Kureyş muharebeye kalkışır diye civardaki Gıfâr, Muzeyne, Cuheyne gibi bedevî boylarını da kendileriyle beraber umre yapmak üzere çağırırsa da birer bahane bulup gelmediler. Kureyş'in ne halde olduğunu anlayıp haber vermek üzere birini yolladı. Giden, Ufan denen yerde, gelip Kureyş'in savaşa hazırlandığını ve Velid oğlu Hâlid'in, ikiyüz atıyla Gamim denen yerde bulunduğunu haber verdi.

Ufan'dan harekete geçilince Hz. Peygamber, sağ tarafı tutun buyurdu. Ashap, sağ taraftaki sarp yokuşa sardı. Hâlid bunu görünce döndü. Halbuki o tepenin arkası, Mekke civarındaki Hudeybiyye denen yerdi. Hz. Peygamber ve ashâbı, oraya inip susuz bir kuyunun yanına konular.

Bu sırada Amr oğlu Süheyl, elçi olarak geldi. Tavafın gelecek yıla kalması, Müslümanlardan biri dinden döner de Mekke'ye giderse, Müslümanlar tarafından istenmemesi, fakat Mekkelilerden, yahut Kureyş'le dost olan boylardan biri, Müslüman olursa, Müslümanlara teslim edilmemesi gibi ağır şartlarla bir barış bağlandı. Ashap, bu şartları pek ağır buldular. Hele ziyarete müsaade edilmemesi, pek canlarını sıktı. Halbuki Hz. Muhammed, mut-

İlaka Kâ'be'yi tavaf edeceklerini onlara haber vermiş, ru'yâsında gördüğünü söylemişti. Bunun için itiraz edenler bile oldu da Peygamber, bu yıl demedim ki buyurdu. Sahâbenin çoğu, bu barışın ehemmiyetini anlamıyordu. Halbuki böyle yazılı bir barışla Kureyş, Hz. Muhammed'in, bir kudret olduğunu tasdik zorunda kalıyordu. Nitekim sonradan birbiri ardınca bir çok olaylar, görünüşte aleyhte gibi olan bu barışın ne kadar doğru ve yerinde olduğunu gösterdi.

Barış kôğidını Hz. Ali yazıyordu. Besmeleyle başlıyacaktı. Amr oğlu Süheyl, buna itiraz etti, eskiden olduğu gibi Allah'ım, senin adınla anlamına gelen «Bismikellâhümme» yazdırdı. Ali, muahedenin sonuna Allah elçisi Muhammed yazdı. Süheyl, Hz. Muhammed'e, senin Allah elçisi olduğunu tasdik etseydik bunlara lüzum kalır mıydı diye itiraz etti. Hz. Muhammed, Yâ Ali, buyurdu, Allah elçisi sözünü sil de Abdullah oğlu yaz dedi. Ali, yâ Rasûlallah, sana Allah'ın verdiği sıfatı ben silemem dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kendisi sildi ve Ali'ye «Abdullah oğlu» diye yazdırdı.

Neseî, «Hasâis»inde Hz. Rasûl-i Ekrem'in, bu sırada Ali'ye, «Bu, senin de başına gelecek; sen de ilerde zorda kalacaksın, bu zora düşeceksin» buyurduklarını da bildirir ki Hakemeyn olayında Emîr'ül-Mü'minin sözünü, Ali'nin adından sildirmişlerdir.

HAYBER'DE ALİ (A.M.)

Ş Hayber, Medine'nin Şam tarafından, şehre dört konaklık bir yerde büyük bir şehirdi. Hurmalıkları çoktu. Kaleşi pek sağlam olan bu şehirde, Yahudiler oturmada, Kureş'le birlik olarak Müslümanlara zarar vermedeydi.

Hicretin yedinci yılında Hz. Muhammed, dört yüz yağa, iki yüz atıyla Hayber'e gitti. Kaleyi o gün kuşattı. Fakat bir türlü fetih müyesser olmuyordu. Hz. Peygamber (S.M.), sancağı Ömer'e verip göndermiş, ertesi günü Ebû-Bekr'e verip yollamış, fakat bir sonuç elde edilememişti. Ali, kuru göz ağrısından muztarıptı. Hz. Peygamber (S. M.) «Yarın» dedi, «Sancağı öyle bir kişiye vereceğim ki Allah'ı ve Peygamberini sever, Allah ve Peygamberi de onu sever, döne-döne saldırır, hücum eder de kaçmaz. Tanrı, kaleyi onun elleriyle açmadıkça geri dönmez.»

Ertesi sabah, herkes, huzurda toplandı. Hz. Peygamber, «Ali'yi çağırın» buyurdu. Ali gelince, «Nen var» dedi. Gözlerim ağrıyor, başımda bir ağrı var dedi. Hazret, Ali'nin başını dizine koydu, ağzının yâriyle gözlerini sıvazladı. «Allah'ım» buyurdu, «Onu sıcaktan da koru, soğuktan da.» Sonra sancağı verdi.

Ali, sancağı alıp meydana girerek hüneler göstermeye başlayınca karşısına Merhab çıktı. «Hayberi bildiğin gibi beni de bil ki, ben, tecrübe görmüş bir silâh eriyim, kahraman bir yiğidim. Vuruşum öyle bir vuruştur ki karşıma arslanlar çıksa onlar bile tutuşur, yanar» meâlinde bir recez okudu. Ali, onun recezine karşı buyurdu ki:

**Benem ol merd-i meydân-ı şecâat kudret-i Bârî
Anam ilhâm-ı Hak'la kıldı ismim Hayder-i Saf-der.
Elimde seyf-i sârim şöyle saldırdım mı a'dâya,
Kiyâmetler kopar, saflar sınar, yer yer eser sarsar.
Mekânım bişe-i kahr-ı Hudâ şir-i Jiyânım ben,
Göründüm mü cihan lertzân olur gökler bile titrer.
Çalınca Zül-Fekaa'rı kelle-i a'dâye berk-âsâ,
Kazâ ahsentü der, şâpâşımı takdir eder ezber.**

Derken birbirlerine saldırdılar. Emirü'l-Mü'minin, Merhab'ın başına öyle bir kılıç vurdu ki miğfer yarıldı, kılıç başına değdi, baş yarıldı, dişlerine kadar kafasını ikiye böldü. Merhab şiddetle bir bağırdı ve atından yere yıkıldı. Bağırışını duyanlar, ürküp kaleye sığındılar, kapıyı örttüler.

Ali, kaleye yaklaştığı sıralarda bir Yahudi, Ali'nin kalkanına vurdu, kalkan elinden yere düştü. Bunun üzerine kalenin hendeğini atlayıp kapıya sarıldı. Yerinden çıkarıp kalkan gibi kullandı. Kale teslim olunca fırlatıp attı. Hz. Peygamber'in kölesi Ebû-Râfi' der ki: Ben, yedi kişiyle beraber o kapıyı kaldırmak istedim, çalıştık, fakat yerinden bile kıpırdatamadık.

Ş Hayber'den dönüşte Vâdi-i Kurâ savaşında da alem, Ali'nin elindeydi.

ZÂTÜ'S-SELÂSİL SAVAŞINDA ALİ (A.M.)

Has'am boyundan Hâris, beş yüz atlı toplamış, başka boylardan uyanlarla Medîne'ye yönelmişti. Bunlar, savaştan dönmemek, Hz. Muhammed'i (S.M.) ve Ali'yi (A.M.) öldürmek, Medîne'yi ele geçirmek ve İslâmı yok etmek üzere Lât ve Uzzâ putları adına and içmişlerdi. Hz. Peygamber, bunlara karşı Ali'yi (A.M.) gönderdi. Maiyetinde-

---

ki orduyla gece yol alıp gündüz dinlenen Alî (A.M.), bunları karşılayıp savaşa girişti. Savaşta Hâris'i, onun amcasının oğlunu, kölesini ve kölesinin kardeşini öldürdü. Tutsaklar, iplerle bağlanıp elde edilen mallar ve silâhlarla Medîne'ye dönüldü. Tutsaklar, aynı zamanda, birbirlerine de bağlanmış bir kafile hâlinde getirildiği için bu savaşa, zincirlerle, iplerle bağlanmışlar anlamına «Zât'üs-Selâsil» dendi. Kur'ân-ı Mecîd'in C. sûresi olan ve 11 âyet bulunan «Âdiyât — Soluya soluya koşanlar» sûresi, bu savaş dolayısıyla inmiştir. Hayber savaşından başka hiçbir savaşta, bu savaşta kadar ganimet elde edilmemiştir.

MEKKE'NİN FETHİNDE ALİ (A.M.)

Ş Hicretin sekizinci yılı, Hz. Muhammed (S.M.) Mekke'yi fethetmeyi kararlaştırdı. Ancak hazırlığına ait Kureyş'in hiçbir şey bilmemesini istiyordu. Ebû-Beltaa oğlu Hâtıb, o sırada Medîne'ye gelmiş olan, fakat henüz Müslümanlığı kabûl etmemiş bulunan bir kadına bir miktar para ile bir mektup verdi, bilinmeyen yoldan Mekke'ye giderek bu mektubu, Mekkelilere vermesini söyledi.

Hz. Muhammed, bunu duyunca, Alî'yi çağırdı ve «Yâ Alî» dedi, «Sahâbemden biri, hazırlığımızı Mekkelilere bildirmek için bir mektup yazdı, o kara kadınla gönderdi, mâruf yoldan gayri bir yolla Mekke'ye gitmekte. Kılıcını al, ona ulaş, mektubu ele geçir, bana getir.» Sonra Avvâm oğlu Zübeyr'i çağırdı, onu da gönderdi.

İkisi de kadına ulaştılar.. Önce Zübeyr sordu. Kadın inkâr etti, yanında bir şey olmadığına dair yemin etti, ağlamaya başladı. Zübeyr, Yâ Ebel-Hasen, bu kadında bir şey yok, dönelim dedi. Alî, Rasûlullah, bunda mektup olduğunu söyledi ve alıp getirmemi emretti, sen ise bunda bir şey yok diyorsun deyip kılıcını çekti, kadının üstüne yürüdü; mektubu çıkarmazsan üstünü arayacağım, sonra da boynunu vuracağım dedi. Kadın, bunun üzerine saçlarını çözdü, örgünün arasından mektubu çıkardı. Alî, kadını bıraktı, mektupla Medîne'ye geldi, mektubu Hz. Muhammed'e teslim etti.

Hz. Peygamber, halkı mescide çağırttı. Herkes gelince namazdan sonra minbere çıktı, mektubu eline aldı ve «Ey insanlar» dedi, «Ben, Ulu Allah'tan, bize ait haber-

lerin Mekkeliler tarafından duyulmamasını diledim. İçinizden biri, bizim hazırlığımızı Mekkelilere bildirmek için mektup yazdı; mektubu yazan kimse ayağa kalksın.

Kimse ayağa kalkmadı. Hz. Peygamber, tekrar, «Mektubu yazan ayağa kalksın, yoksa vahiy, onun aybını açar» buyurdu. Ebû-Beltaa oğlu Hâtıb ayağa kalktı, şiddetli yelde titreyen saman çöpü gibi titreyip sallanarak, «Ey Allah elçisi» dedi, «Yazan benim; ancak Müslümanlıktan sonra münâfıklık etmedim, inandıktan sonra şüpheye düşmedim.» Hz. Peygamber, «Peki» buyurdu, «Öyleyse ne yüzden bu mektubu yazdın?» Hâtıb, «Ey Allah elçisi» dedi, «Mekke'de ehlim var, soyu soppu yok; başına bir musibet gelir diye korktum, bu yüzden yazdım, dinde şüphe ettiğimden değil, Hz. Ömer, yâ Rasûlallah dedi, emret, şunu öldüreyim, çünkü bu, münâfıkın biri. Hz. Peygamber, «Hayır» buyurdu. «Bedir savaşında bulunanlardandır, Allah, onları belki bağışlar, yalnız mescitten çıkarın.» Sahâbe arkasından iterek mescitten çıkarılırken Hz. Peygamber'e recada bulundu. Hazret, «Ben affettim, Rabbinne istiğfâr et ve bir daha böyle bir şey yapma» dedi.

§ Hz. Peygamber Hudeybiyye'de Kureyş'le on yıllık bir barış anlaşması bağlamıştı. Huzâa kabilesi, Hz. Peygamber'in, Beni-Bekr boyu da Kureyş'in amanına girmişti. Câhiliyye devrinde, bu iki boy arasında geçmiş vardı. Beni-Bekr'den bazı kimseler, Vetîr denen bir yerde pusu kurmuşlar, Huzâa erlerini kırmışlardı, Kureyş de onlara yardımda bulunmuştu. Huzâalılar, Hz. Peygamber'e gelip şikâyet etmişler, Hz. Peygamber de gazebe gelip kalkmış, ridâları yerde sürünerek, Huzâa'ya yardım etmezsem yardım görmüyeyim buyurmuştu.

Kureyş, yaptığına nâdim olmuş. Hz. Peygamber'le barışı tazelemek için Ebû-Süfyan'ı Medine'ye göndermişti.

Ebû-Süfyan, Hz. Peygamber'le görüşüp barışı tazleme teklifinde bulununca Hz. Peygamber, siz bir şey yaptınız mı diye sormuştu. Ebû-Süfyan, hayır deyince Hazret, biz barışı ne değiştirdik, ne de değiştiririz buyurmuştu. Ebû-Süfyan, kızı ve Hz. Muhammed'in zevcesi Ümmü Habibe'nin evine gitmiş, Hz. Muhammed'in yatağına oturmak üzereyken Ümmü Habibe, yatağı toplamıştı. Ebû-Süfyan, oturmıyayım mı diye mi iopluyorsun demiş. Hz. Ümmü Habibe, «Evet» buyurmuştu, «O, Rasûlullah'ın yatağı, sen ise müşriksin, pissin.» Ebû-Süfyan, benden sonra sen şerre uğramışsın demiş, Hayır, bilâkis Allah beni Müslümanlığa hidâyet etti cevabını almıştı.

Ebû-Süfyan, kızından da yüz bulamayınca şaşkın bir halde Mekke'ye dönmüştü. Hz. Peygamber, hazırlığını tamamlamış, on bin kişiyle Medîne'den çıkmıştı. Yolda Necid'e gitmiş olan Ebû-Katâde de iki bin kişiyle gelip orduya katılmış, böylece İslâm ordusu, on iki bin kişi olmuştu.

Bu sırada Hz. Peygamber'in amcaları Abbas, Mekke'den çıkıp yolda orduya ulaştı ve muhacirlerin sonuncusu oldu. Ordu Mekke'ye yaklaşınca tepelere yayılanlar, Hz. Peygamber'in emriyle ateşler yaktılar. On binden fazla ateş, Mekkelileri fena halde ürküttü. Ebû-Süfyan, ne oluyor diye Mekke'den çıkmıştı. Abbas'a rastladı. Abbas, gel dedi, seni Rasûlullah'a götürüyüm de aman alayım. Yürüyüp beraberce Hz. Peygamber'in huzuruna girdiler. Abbas, Ebû-Süfyan için aman dileyince Hazret, Tanrıdan başka bir tapacak mâbudun olmadığını bilir, tasdik edersen amandansın buyurdu. Ebû-Süfyan, babam anam fedâ olsun sana, eğer ondan başka bir tapacak olsaydı iş böyle mi olurdu dedi. Hazret, benim Tanrı elçisi olduğumu hâlâ anlamadın mı dedi. Ebû-Süfyan, bu hususta henüz şüphem var dedi. Abbas, ne yapıyorsun dedi,

öldürülmeden tasdiyk et. Ebû-Süfyan, bunun üzerine şehâdet getirdi. Hz. Peygamber, Abbas'a, Ebû-Süfyan'la vâdînin dar yerine git de Allah ordusunu seyretsin buyurdu. Abbas, yâ Rasûlâllah dedi, övünmeyi sever, ona bir imtiyaz ver. Hazret, Ebû-Süfyan'ın evine sığınan amandadır, kapısını kapayıp evinde oturan amandadır, hareme sığınan amandadır buyurdu.

Abbas, Ebû-Süfyan'ı, emredilen yere götürdü. Boylor, kendilerine mahsus bayraklarla tekbir getirerek geçtikçe Ebû-Süfyan, Abbâs'a, bunlar kimler diye soruyor, aldığı cevap üzerine ya, onlarla işimiz yok diyor, yahut hayıflanıyordu. Hz. Muhammed, muhacirlerle, ansarla geçerken Abbâs'a dönüp gerçekten de dedi, and olsun ki kardeşinin oğlunun saltanatı pek büyük. Abbas, yazıklar olsun sana dedi, bu, peygamberliktir. Ebû-Süfyan, evet evet dedi.

Hz. Peygamber, sancağı Ubâde oğlu Sa'd'e vermişti. O, «Bugün savaş günü; bugün kadınlar esir olacak» meâlinde bir beyit okumaya başlayınca Abbas duyup Hz. Peygamber'e haber verdi. Hz. Peygamber, bunun üzerine Alî'ye emretti, Alî, Sa'd'den bayrağı aldı, Mekke'ye girdi.

Kâ'be'ye giren Hz. Muhammed, duvarlardaki resimleri, bizzat elleriyle sildi, putları yere atıp kırdı. Kâ'be üstündeki putları da, Hz. Alî'yi omuzuna çıkararak söktürdü, kırdırdı.

Hz. Muhammed, Mekkelileri, gidin, sizi âzâd ettim buyurarak affetti. Ancak bazı kişileri, adlarını bildirerek nerede bulunurlarsa öldürülmelerini buyurmuştu. Bunlardan Nukayd oğlu Huvayris'le Sâre'yi, Alî öldürdü.

Ş Sekizinci yılın Şevvalinde Velîd oğlu Hâlid, Cuzeyme boyunu îmana dâvet etmek için gönderilmişti. Cuzeyme

câhilliye devrinde Avf oğlu Abdurrahman'ın babasıyla Hâlid'in amcasını öldürmüştü. Hâlid, bu boyu, Müslümanlığı kabûl ettikleri halde tamamiyle teslim alıp silâhlarından tecrid ettikten sonra erkeklerin ellerini bağlatarak askere dağıttı ve herkes, esirini öldürsün diye emir verdi. Hâlid'in boyu, esirlerini öldürdüler. Fakat muhâcirlerle ansar, bu kötü işi yapmadılar.

Hz. Peygamber, bunu duyunca pek müteessir oldu ve Yârabbî buyurdu, ben, Hâlid'in işlediği işten beriyim. Sonra Hz. Alî'ye bir çok mal verip gönderdi. Alî, malları dağıttı, râzı oldunuz mu, bir hakkınız kaldı mı diye sordu. Râzı olduk, hiç bir hakkımız kalmadı dediler. Belki bilmediğiniz bir ziyânınız vardır, bu da ona karşılık diyerek yanında kalan malı da, zerresine, habbesine kadar onlara dağıttı, gönüllerini hoşnûd ederek Medîne'ye döndü.

HUNEYN VE ALİ

Ş Mekke fethinden sonra Huneyn savaşı oldu. Bu savaşa Hz. Peygamber on bin kişiyle çıkmıştı, on iki bin diye de rivayet edilmiştir. Huneyn'e, fecirden önce varıldı. Fakat müşrikler, daha önce varmışlar, pusu kurmuşlardı. Birden Müslümanlara saldırıp bozdular. Hz. Muhammed'in yanında yalnız on kişi kaldı. Bunların dokuzu Hâşim oğullarındandı, onuncuları Ümmü Eymen'in oğlu Eymen'di. Eymen şehit düştü, dokuzu sebât ettiler. Bunlardan Abdülmuttalib oğlu Abbas Hz. Rasûlullah'ın sağındaydı, oğlu Fazl solundaydı. Hars oğlu Ebû-Süfyan (malûm Ebû-Süfyan değil) Hz. Peygamber'in devesinin yularını tutmuştu. Alî, önünde savaşmıyordu, diğerleri de çevresindeydi. Abbâs'ın sesi yüceydi. Hz. Muhammed, sahâbe-yi çağırmasını emretti. Abbas, «Ey Akabe'de bey'at eden sahâbe, ey Râzılık ağacı altında bey'at eden sahâbe» diye bağırdı.. Bu bağıışı duyanlar, lebbeyke lebbeyk diye ses verdiler. Gece basmıştı, ortalık kapkaranlıktı. Abbas, tekrar, ne oldu, Allah'la ettiğiniz ahd diye seslendi. Birer birer, Hz. Peygamber'in yanına toplanmaya başladılar.

Tam bu sırada Hevâzin boyundan Cervel adlı birisi, Müslümanlara saldırdı. Bir deveye binmişti, elinde, uzun bir mızrağa bağlanmış siyah bir bayrak vardı. Halkın önünde yürümekte, önüne geleni öldürmekteydi. Müşrikler de arkasından geliyordu. Hz. Alî, Cervel'in önüne geçti, kılıcıyla devesinin sağrısına vurdu, deveyi yıktı, Cervel'i öldürdü. Bunu gören müşrikler, bozguna uğradılar. Bu sırada Hudayr oğlu Üseyd, Yâ Evs diye bağırarak mensup olduğu boyu çağırdı. Ubâde oğlu Sa'd de yâ Hazrec diye

bağırды, her iki boy mensupları da toplandı, savaş şiddetlendi. Hz. Muhammed, bu hâli görünce devesinin özen-gilerlne basıp ayağa kalktı, kendisini Müslümanlara gösterdi ve «Şimdi tandır kızdı» buyurup «Ben Peygamberim, yalancı değil, ben Abdülmuttalib oğluyum» meâlindeki beyti inşâd buyurdu ve bir avuç taş alıp düşmanın üstüne attı. Alî, bu savaşta, müşriklerden kırk kişiyi öldürdü.

Ş Hicretin dokuzuncu yılında Hz. Muhammed, Alî'yi Tâif'e gönderdi, ordaki meşhur puthaneyi yıktırdı ve putu kırdırdı.

Ş Aynı yılda IX. sûre olan «Berâe» sûresi inmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ebû-Bekr'i Mekke'ye göndermiş, arkadan Hz. Alî'yi yollamıştı. Alî, Hz. Peygamber'in devesine binmiş, bu yıldan sonra müşriklerin hac etmemesini, çıplak tavaf edilmemesini, Kâ'be'ye, mü'minlerden başkasının girmemesini tebliğ etmiş ve Hz. Muhammed'le muâhede-si olanlara, muâhede müddeti bitinceyedek dokunulmıyacağını, şartlara riâyet edileceğini, aralarında böyle bir muâhede bulunmayanların, dört ay sonra tebliğ edilen şartlara riâyet etmeleri gerektiğini bildirmiş ve sûrenin başından on, yahut on üç âyet okumuştur.

Ş Hz. Alî, Cenâb-ı Peygamber'in son gazvesi olan Tebük gazvesinde bulunmamıştır. Bunun sebebi de Hz. Peygamber tarafından Medine'de Halîfe olarak bırakılmasıdır.

Bizans İmparatoru Hırakl'ın Hz. Muhammed aleyhine bir ordu topladığı, Hristiyan Arapların da ona yardım ettikleri haber alınmıştı. Müslümanlar sıkıntıdaydı. Bu yüzden hazırlanan orduya, sıkıntı ordusu anlamına gelen «Ceyşü'l-Usra» denildi. Ashap, kadınlar bile ziynet eşyalarını vermek suretiyle büyük feragatte ve fedakârlıkta bulundu. Yirmi beş bin kişilik bir ordu hazırlandı, harekete

geçildi. Bu seferde savaş olmadı, Hristiyanların bir kısmı, vergiye bağlandı, geriye dönüldü.

Hız. Peygamber, savaşa çıkarken Allah'a hamd ü senâ etmiş ve halka şu hutbeyi okumuştur :

«Ey insanlar, şüphe yok ki sözün en doğrusu, Allah'ın kitabıdır, lâfın en iyisi, Tanrı'dan çekinme kelimesidir, şeriatlerin en hayırlısı İbrahim'in şeriatıdır, sünnetlerin en hayırlısı, Muhammed'in sünnetidir, sözün en yücesi, Tanrı'yı anıştır, kıssaların en güzeli şu Kur'an'dır. İşlerin hayırlısı, ifrat ve tefrite sığmayan ortalama iştir, işlerin en kötüsü, bir asla dayanmadan icâd edilenidir. Hidâyetin en güzeli, Peygamber'in hidâyetidir. Ölümün en hayırlısı şehid olarak ölmektir. Sapıklığın en körü, hidâyetten sonra sapmaktır. İşlerin en hayırlısı, faydalı olanıdır, hidâyetin en hayırlısı, uyulan hidâyettir. Körlüğün en fazlası gönül körlüğüdür. Veren el, vermeyen elden hayırlıdır. Az da olsa, yeter de olsa verilen şey çok verilen, fakat insanı oyalayıp hevâ ve hevesine uyduran, kibire, gurura sevkeden hayırlıdır. Mâzeretin en kötüsü, ölüm gelip çatinca getirilen mâzerettir. Nedâmetin kötüsü, kıyamet günü nâdim olmaktır. Dilin en büyük hatâsı yalandır, zenginliğin en hayırlısı gönül zenginliğidir. Azığın en hayırlısı, Tanrı'dan çekinmektir. Hikmetin başı, Tanrı korkusudur, câhiliyye devrindeki işlerden uzaklaşmaktır. Sarhoşluk, ateşin kucağına düşmektir. İçki, günahla kucaklaşmak, buluşmaktır. Kadınlar, şeytanın ipleridir, gençlik, delilikten bir kısımdır. Kazancın en kötüsü, fâizle kazançtır. Yenen şeylerin en fenâsı, yetim malını yemektir. Kutlu, o kişidir ki başkalarının halinden öğüt alır, kutsuz o kişidir ki ana karnında kutsuzluk kazanır. Biriniz, alabildiğine mala sahip olsa gene de iş, sonunda belli olur ve amelde bulunanların, sonuna bakılır; her gelecek, yakındır. İnanç sâhibine sövmek kötülüktür, mü'minle savaş küfür

dür, onun etini yemek (giyabında aleyhinde bulunmak), Allah'a isyan etmektir; malı, kanı gibi haramdır. Allah'a dayanana bu inanç yeter, dayanan üst olur, bağışlayanı Allah bağışlar, hiddetini yenene Allah ecir verir, musibete uğrayan sabrederse, Tanrı, ona karşılığını verir.»

*

Hız. Muhammed, bu savaşa çıkarken münâfıkların şerini gidermek üzere Hız. Alî'yi, Medîne'de, yerine halife bıraktı. Münâfıklar, Alî'yi istemediğinden götürmedi gibi sözler söylediler. Alî, bu söylentileri duyunca silâhını aldı, Hız. Peygamber'le buluştu, sözlerini anlattı. Hazret, «Yalan söylemişler» buyurdu; «Dön, benim halifem ol, ehlimin ve ehlinin arasında beni temsil et, çünkü Medîne ancak benimle ve seninle düzene girer; sen, Ehl-i beytim içinde ve hicret yurdunda benim halifemsin; Mûsâ'ya Hârûn ne menziledeyse sen de bana o menziledesin, râzı değil misin? Ancak, benden sonra peygamber yok.»

Alî, râzı oldum, râzı oldum dedi.

VİDÂ' HACCI

Ş Hz. Muhammed, hicretin onuncu yılında hacca niyet etti. Bu hac, Hz. Peygamber'in son haccı olduğu için Vidâ' Haccı anlamına «Haccül-Vidâ'» diye anılır. Bu hacca yetmiş bin kişi katılmıştı. Doksan bin, hattâ yüz bin, yüz yirmi dört bin diyenler de olmuştur. İhtimâl, Medine'den yetmiş bin kişiyle çıkmışlar, yolda ve Mekke'de bu topluluğa katılanlarla bu kadar olmuşlardır. Bunlar arasında Ali ile gelenler de vardır. Çünkü Hz. Ali, zekât ve saire cibâyeti için Yemen'e gitmişti, yolda, hac kafilesine kavuştu.

Hız Muhammed, arafe günü, bir hutbe okuyup hac törenini ashâbına bildirdi ve «Ey insanlar» buyurdu, «Ben ancak beşerim, Rabbimin elçisinin geleceğini ve benim de onun dâvetine icâbet edeceğimi umuyorum. Ben, sizin içinizde iki büyük şey, iki paha biçilmez, iki ağır şey bırakıyorum, bu iki şeyin birincisi Allah'ın kitabıdır, onda hidâyet vardır. Allah'ın kitabıyla amel edin ve ona yapışın; ikincisi Ehlibeytim'dir; Ehlibeytim hakkında Allah adına öğüt veriyorum size.» Bu son cümleyi, üç kere tekrarladılar. Bu hadîs, Müslim ve Müsned'de Arkam oğlu Zeyd'den tahrîc edilir. Yine Ahmed ibn-i Hanbel'in; «Ben sizin aranızda iki büyük ve ağır şey bırakıyorum. Onları tutar, onlara sarılırsanız benden sonra ebediyen sapıklığa düşmezsiniz. Onların biri, öbüründen daha büyüktür; ulu ve yüce Allah kitabı ki gökten yeryüzüne uzatılmış bir iptir ve soyum, Ehlibeytim; gerçekten de lûtufların sâhibi ve her şeyi bilen Tanrı, bana haber verdi ki onlar, havuz kıyısın-

da bana kavuşuncayadek birbirlerinden ayrılmazlar, artık bakın, onlar, bana nasıl halef ve halife olurlar» buyurduğunu tahrir etmiştir (7).

Hz. Muhammed'in Vidâ' Haccında arafe günü, 632 yılı Mart ayının 7. Cuma gününe rastlamıştı. Haccdan dönerlerken, «Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et, tebliğ hizmetini yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun...» meâlindeki âyet inmişti (8). Bunun üzerine, Mekke'yle Medîne arasında Cuhfe denilen yerde Humdenilen kuyunun yanına kondular. Bu kuyuya Hum kuyusu anlamına gelen «Gadîru Hum» denirdi. Oraya, Zilhıccenin onsekizinci günü (16.III.632), öğleye yakın bir çağda kondular. Kuyunun yanında ağaçlar vardı. Yükleri, ağaçların altına koydurdular, deve semerlerinden minberimsi bir şey yaptırdılar. Namaz için nidâ ettirdiler. İleri gidenler geriye döndü, geride kalanlar ileriye geldi, herkes toplandı.

Hz. Peygamber, minberin üstüne çıktı, Alî'yi de beraber çıkardı. Halka öğütler verdi, sonra buyurdu ki:

«Ey insanlar, ben size Allah'ın kitabıyla Ehlibeytimi bırakıyorum, onlara yapışsanız benden sonra ebediyen

---

(7) Bu hadisi, Tirmizi ve Neseî, Câbir'den, Tirmizi, Arkam oğlu Zeyd'den, Ahmed, iki yolla Sâbit oğlu Zeyd'den, Taberânî, Kebir'inde, gene Sâbit oğlu Zeyd'den tahrir ettiği gibi Hâkim'in Müstedrek'inde de vardır. Kur'an'la Ehlibeyt'e temessük hususundaki hadis'in yirmi küsur yolla birçok sahâbiden tahrir edildiği ve Hz. Peygamber'in, bu hadisi bir kere Gadîru Hum'da, bir kere arafe hutbesinde, bir kere Tâif'ten dönüşünde, bir kere Medîne'de, minberinde (Savâık-al-Muhrika'da Bab. IX 2. faslın sonları, s. 57. XI, s. 89) ve hastalığı esnasında odasında irâd buyurmuşlardır (Seyyid Abdülhuseyn Şerefeddin: al-Murâcaât, 2. basım, Bağdad - 1946 - 1365, s. 20-23).

(8) V, 67.

sapıklığa düşmezsiniz; bu ikisi, havuz kıyısında bana ulaşmaya, benimle buluşmaya dek birbirinden ayrılmaz.»

Sonra yüksek sesle, «Ey insanlar» buyurdu, «Bilmez misiniz ki ben, inanlara, nefislerinden evlâyım ve bilmez misiniz ki her erkek mü'minin ve her kadın mü'minin nefisinden evlâyım?» (9)

Ashâbın hepsi birden evet ey Tanrı elçisi dedi. Bunun üzerine sağ elinin şehadet parmağını göğe kaldırıp üç kere, «Allah'ım şâhid ol, Allah'ım şâhid ol, Allah'ım şâhid ol» dediler. Sonra Ali'nin sağ elini, sağ eliyle tutup, her ikisinin koltuklarının beyazlığı görününceye kadar kaldırmak, «Ben, kimin mevlâsıysam bu Ali, onun mevlâsıdır. Allah'ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horla, nereye yönelirse hakkı onunla bile kıl» buyurdular. Sonra inip iki rik'at namaz kıldılar.

Güneş, zevâle gelmişti. Öğle namazı kılındı. Bir müddet çadırlarında dinlendiler. Bu sırada sahâbe Ali'yi tebrik etti, hattâ Hz. Ömer, kutlu olsun sana ey Ebâ-Tâlib oğlu, bugün benim ve kadın, erkek, her inananın mevlâsı oldun, dedi.

MEVLÂ NE DEMEKTİR?

Arapça olan ve hadis-i şerifte geçen «Mevlâ» sözünün türkçedeki karşılığı «Rab, yâni besleyip yetiştiren, terbiye edip geliştiren, varabileceği olgunluğa erdiren, amıca, amıcaoğlu, oğul, kızkardeş oğul, sâhip ve mâlik, köle, birinin izini izleyen, ona uyup izinden giden, ortak,

(9) Bu hadis, Kur'an-ı Kerim'in, «Peygamber, inananlara, nefislerinden evlâdır, onların veliyy-i emridir» meâlindeki âyetine dayanır (XXXIII, 6).

ahitleşilen kişi, arkadaş, komşu, bir yere gelip konaklayan, ihsân eden, nîmet veren, efendi, dost, yardımcı, bir işte tedbir ve tasarruf, vilâyet sâhibi» dir.)

Kur'ân-ı Mecid'de, II. sûre-i celîlenin (Bakara) 286. âyet-i kerîmesinde, tedbir ve tasarruf sâhibi, yardımcı, III. sûre- icelîlenin (Âl-i İmran) 150. âyet-i kerîmesinde, yardımcı ve dost, VI. sûre-i celîlenin (En'âm) 62. âyet-i kerîmesinde tasarruf sâhibi, VIII. sûre-i celîlenin (Enfâl) 40. âyet-i kerîmesinde, dost ve yardımcı, IX. sûre-i celîlenin (Tevbe) 51. âyet-i kerîmesinde, yardımcı, X. sûre-i celîlenin (Yûnus A.M.) 30. âyet-i kerîmesinde tedbir ve tasarruf sâhibi, XXII. sûre-i celîlenin (Hacc) 78. âyet-i kerîmesinde dost, XLVII. sûre-i celîlenin (Muhammed S.M.) 11. âyet-i kerîmesinde yardımcı, LXVI. sûre-i celîlenin (Tahrîm) 2. ve 4. âyet-i kerîmelerinde dost ve yardımcı anlamlarındadır ve Esmâ-i Husnâ'dan, yâni Allahu Taâlâ'nın adlarındandır; 4. âyet-i kerîmede, Hz. Peygamber'e (S.M.), Allah'ın, Cebrâil'in ve mü'minlerin en temizinin yardımcı olduğu bildirilmedir ki bu da, Süyûtî'nin «E'd-Dürr'ül-Mensûr»undaki, «Kenzü'l-Ummâl»deki, «Mecma'uz-Zevâid» deki hadislerle nazaran Ebû-Tâlib oğlu Ali'dir (A.M. Fazâilü'l-Hamse; I, s. 271-272).

IV. sûre-i celîlenin (Nisâ) 33. âyet-i kerîmesiyle XIX. sûre-i celîlenin (Meryem A.M.) 5. âyet-i kerîmesinde, mîrasçılar anlamına ve cem' sıygasıyla «mevâlî» diye geçer. XVI. sûre-i celîlenin (Nahl) 76. âyet-i kerîmesinde, köle sâhibi anlamına «mevlâ», XXII. sûre-i celîlenin (Hacc) 13. âyet-i kerîmesinde, müşriklerin, kendilerine sâhip sandıkları mevhum mâbudlar, XXXIII. sûre-i celîlenin (Ahzâb) 5. âyet-i kerîmesinde gene cem' sıygasıyla ve köleler anlamına «mevâlî», XLIV. sûre-i celîlenin (Duhân) 41. âyet-i kerîmesinde dost anlamına «mevlâ» olarak geçmektedir.

Hadîs-i şerîfteki «mevlâ» yı, Rab anlamına almamız

imkân yoktur; İslâm dîninde Rab, âlemlerin rabbi olan, şerhî, nazîri bulunmayan, noksan sıfatlardan münezzehtir bulunan Allahu Taâlâ'dır. Amıca, amıca oğlu, oğul, kız-kardeş oğlu, köle sâhibi, köle, ortak, komşu, arkadaşı, ahiddaşı, bir yere konaklayan, ihsân sâhibi, mîrascı gibi anlamlara alamayız. Efendi, seven, dost, yardımcı gibi anlamları iblâğ için, yâni, herhangi bir münâsebetle — ki bu münâsebet de hadîsin vürûdunda yoktur — bir veyâ birkaç kişiye, rast-gele bir yerde söylenebilecek bir söz için o kadar kalabalıkta, o sıcakta, ileri girenleri geriye döndürüp, geri kalanları çağırıp, minber kurdurup Ali'yi yanlarına alarak bütün sahâbeye göstermelerine hiç de lüzum yoktur; hele sahâbenin kutlaması, büsbütün anlamsızdır.

Hadîs-i Şerîf, XXXIII. sûre-i celîlenin (Ahzâb) 6. âyet-i kerîmesinin meâlini, yâni, Hz. Peygamber'in bütün inananlar üzerindeki vilâyetlerini, aynı sûrenin 36. âyet-i kerîmesinde beyan buyurulduğu gibi, Allah ve Rasûlü, bir işe hükmedince, erkek, kadın, hiçbir inananın, o işi dilediği gibi yapamayacağını hatırlatmaktadır ve V. sûre-i celîlenin 67. âyet-i kerîmesinde emir buyurulmuş, Ali'nin (A.M.), mü'minlerin veliyy-i emri, emîri, Hz. Peygamber'in (S.M.) vasiy ve halîfesi olduğunu i'lân ve iblâğdır ancak. Nitekim bu olaydan sonra V. sûre-i celîlenin (Mâide), «Bugün dîninizi ikmâl ettim sizin; nîmetimi tamamladım size; dîn olarak İslâm'ı seçip hoşnûd oldum, râzı oldum» âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur (El-Murâcaât'a bk. 206-214).

Hz. MUHAMMED'in (S.M.) VEFÂTINDAN ALİ'nin(A.M.) HİLÂFETİNE KADAR

Hz. Muhammed (S.M.), Vidâ' haccından dönünce rahatsızlandı. Rebiulevvelin on ikinci Cumua (5.VI.632), yahut Saferin yirmi sekizinci Pazartesi günü (25.V.632) vefât ettiler (10)

Hz. Peygamber'in vefâtı duyulunca, ashap perişan bir hâle düştü. Fakat yerine, din ve dünya hükümlerini, Kur'ân ve hadise göre icra ve ümmetin işlerini tedbîr edecek olan zâtın geçmesi düşüncesi de derhal fikirlere hâkim oldu. Peygamber'in halîfeliği hususunda üç rey belirdi: Hâşimoğulları, Hz. Peygamber'in, kendilerinden olduğunu düşünerek, halîfeliğin, ancak kendilerine ait bulunduğunu fikrini güttüler. Onlarca halîfeliğe tabii namzet, Peygamber'in kardeşliği, amcasının oğlu, dâmadı ve torunlarının babası olan Hz. Alî'ydi. Ve esâsen Gadîru Hum'da bu, Hz. Peygamber tarafından da bildirilmişti.

İkinci rey, muhâcirlerin re'yi idi. Onlarca Hz. Muhammed, Kureyş boyundan olduğu için Arap, halîfesinin de o boydan olmasını ister, başka bir boyun hükmüne girmezdi.

Üçüncü re'y ise Ansarın re'iydi. Onlarca Hz. Mu-

---

(10) Rebiulevvelin on ikinci günü, Pazartesi olarak da rivâyet edilmiştir.

hammed Medîne'ye göçmüş ve Medîneliler sâyesinde müslümanlık kurulmuştu. Halifelik de onların tabii hakkıydı.

Re'ylerdeki bu ihtilâf, Ansarın, Benî-Sâide sofasında toplanmaları üzerine çıkmıştı. Medîneliler, bilhassa iki büyük boya mensuptu: Evs, Hazrec. Bu iki boy arasında, Câhiliyye devrinde kavgalar olmuş, fakat Müslümanlıktan sonra bütün bunlar, unutulmuştu. Ancak şimdi, Ansar, gene ikiye bölünmüştü. Evs boyuna mensup olanlar, başları olan Hudayr oğlu Üseyd'in halife olmasını istiyorlar, buna karşılık Hazrec boyuna mensup olanlar, Abâde oğlu Sa'd'in halifeliğini diliyorlardı. Sa'd, o sıralarda hastaydı. Sofaya yatak içinde getirmişlerdi. Gürültü, büyümek istidâdını gösteriyordu. Bu sırada Hz. Ebû-Bekr, Peygamber'in vefatını duymuş. Yolda Hz. Ömer'in, heyecanından kılıcını çekerek, kim Muhammed öldü derse onu öldürürüm. O ölmedi, Rabbinin yanına gitti, tekrar gelecek ve bütün müşrikleri kırmadıkça ölmeyecek dediğini duymuş, «Sen de öleceksin, onlar da ölecekler» (11) meâlindeki âyeti okuyup hem onu, hem onun sözlerine kapılanları teskîn etmişti. Sonra da Hz. Peygamber'in evine gitmişti.

Mugıyra, Ansarın topluluğunu görünce önce Hz. Ömer'e koşup haber vermiş, Ömer, Hz. Peygamber'in evine gidip Hz. Ebû-Bekr'i alarak sofaya yönelmişlerdi. Yolda Ebû Ubeyde'yi de alarak Benî-Sâide sofasına geldiler. Hz. Muhammed'in Kureyş boyundan olduğunu, Arab'ın, ancak bu boydan seçilecek birisinin hükmü altına gireceğini söyleyerek Ansarı teskîne çalıştılar. Ansardan Münzir oğlu Hubâb, bizden bir emir olsun, sizden bir emir dedi. Hz. Ömer, iki kılıç bir kına sığmaz dedi. Hubâb, ey Ansar, Arap kavmi sizin kılıçlarınızla Müslüman oldu, hakkınızı

(11) XXXIX, 30.

başkasına kaptırmayın diye bağırdı. Ömer, onu tekdîr etti, o, sert cevap verdi. Ebû-Ubeyde, Ey Ansar dedi, ilk olarak bu dîne siz yardım ettiniz, sakın ilk bozgunculuk eden de siz olmayasınız, dedi.

Zübeyr, Hz. Alî'nin halîfeliğini isteyenlerdendi. Kılıcını çekmiş, Alî'ye bey'at edilmedikçe kılıcımı kınına sokmam diye bağıırıyordu. Hz. Ömer'in işâretiyle üstüne hücum ettiler, kılıcını alıp kırdılar. Hazrec boyundan Nu'man oğlu Sa'd'ın oğlu Beşîr, ey müslümanlar dedi, Hz. Muhammed Kureyş'tendir, kendi boyunun halîfe olması daha lâyıktır. Hubâb, ey Beşîr dedi, sen amcanın oğluna hased ediyorsun. Beşîr, vallahi değil dedi, yalnız bu kavmin hakkına tecavüz etmeyi câiz görmüyorum.

Ebû-Bekr, bu gürültünün önünü almak için Ömer'le Ebû-Ubeyde'nin elini tutarak bu ikisinden birine bey'at edin dedi. Ömer, daha önce davranarak Ebû-Bekr'e bey'at etti, arkasından Ebû-Ubeyde de koştu, Sa'd'ın oğlu Beşîr'le Evs boyunun reisi Üseyd de bey'at edince, bilhassa muhâcirlerle Evsliler koşa koşa bey'at ettiler, hattâ Ubâde oğlu Sa'd, az kalsın ezilecekti.

§ Hz. Ebû-Bekr'in halîfeliğini kabûl etmeyenler olmuştu. Sa'd ibn-i Ubâde bunlardandı. Hz. Ömer, mutlaka Sa'd'den bey'at alınmasını istemiş, fakat Kays b. Sa'd, o ölür de bey'at etmez, fakat oğulları, çoluğu çocuğu, soyu soppu da ölür, sonucu, Hazrec boyuyla Evs boyu arasında savaş kopar, elinize geçen şeyi bozmayın. O, bir kişiden ibâret, bırakın onu demiş, Hz. Ebû-Bekr, onun öğütünü kabûl etmişti. Sa'd, Şam ülkesindeki Havran'a gitmiş, orada öldürülmüştü. Cinler öldürdü diye bir rivayet çıkmış, iş bu sûretle kapanmıştı.

Zübeyr, Selmân, Mikdâd, Ammâr, Ebû-Zer gibi bâzı sahâbe, Hz. Alî'nin halîfe olmasını istiyorlardı; Gadîru

Humm'da Hz. Peygamber'in, Allah'ın emriyle Ali'nin vilâyetini iblâğı, onlarca reddedilemeyecek bir huccetti. Hâşimoğulları, Ali'nin halifeliğinde ısrâr ediyordu. Abbas da bu fikirdeydi. Ebû-Süfyan'sa fırsatı ganîmet biliyor, Medîne'yi adamla doldurur, hakkını zorla alırım diye Ali'yi isyâna teşvik ediyordu. Ali, metanetini hiç bozmamış, yer yer dinden dönenlere ve türeyen yalancı peygamberlere karşı durmak ve Müslümanlığı yıkımdan kurtarmak icabetliğini anlamış, Ebû-Süfyan'ın teklifini şiddetle reddetmişti.

Biz, müslümanların arasını açan, gönüller kıran, ayrılıklar yaratan, sonradan siyâsete de âlet olup dallanan, budaklanan bu hâdiseler hakkında tafsilât vermeyeceğiz. Tafsilât isteyenler, Taberî, İbn-i Kesîr gibi tarih kitaplarına, Nehcü'l-Belâğa şerhine, hadîs kitaplarına, İbn-i Kuteybe'nin «el-İmâmetü ves-Siyâse»sine baksınlar. Sevdiğim, yanıp yakıldığım ulu Mevlânâ'm.

**Mâ berây-ı vasl kerden âmedim
Ni berâ-yi fasl kerden âmedim,**

yâni, «Biz birleştirmek, uzlaştırmak için geldik, ayırmak, araya ayrılık sokmak için değil» buyurur; geçelim.

Ş Ali, Hz. Fâtîma'nın vefâtına kadar, yâni Hz. Peygamber'in vefatlarından yetmiş beş gün, yahut altı ay geçinceyedek Ebû-Bekr'e bey'at etmemiş, Hz. Fâtîma'dan sonra bey'at ederek aradaki ayrılığı gidermiştir.

Ali'nin bu hareketi, Müslümanlığa bağlılığının ne derece üstün olduğunu gösterir.

Ş Ali, üç halife zamanında savaşımlara katılmamakla ve bir memuriyet kabul etmeyip tam bir inzivâ hayatı yaşamakla beraber iktizâ ettikçe fikir yürütmüş, öğütler vermişti. Onlar da sırası geldikçe Ali'ye müracaat etmişlerdi.

Nitekim Hz. Ömer, İran harbine gidip gitmemek hususunda Alî ile danışmıştı. Alî, Hz. Peygamber'in bütün savaflara katıldığını, orduyu bizzat sevk ve idare ettiğini biliyordu. Fakat o vakit merkez çok yakındı, orduda Hz. Muhammed'in bulunması, büyük bir mânevî kuvvet sağlıyordu. Ordu bozulsa bile çeşitli ayrılıkların, aykırılıkların çıkması, nihayet boy rekabetlerine dayanabilirdi, halbuki inanç, bu rekabetleri yıkmıştı. Şimdiyse merkez, savaş yerinden çok uzaktı. Mümessilin merkezden ayrılması ortaya çeşitli reylerin çıkmasına sebep olabilirdi. Para ve dünyâ, artık gözlere tatlı görünmeye başlamıştı. Müslümanlığın ilk sadeliği, kaybolmak üzereydi.

Alî, bütün bu düşüncelerle Ömer'e dedi ki :

«Müslümanlığa yardım etmek, yahut onu aşağılatmak, ne sayıca çoklukadır, ne azlıkla. İslâm, Allah'ın meydana getirdiği bir dindir; Müslümanlar, Allah'ın hazırladığı ve yardım ettiği bir ordudur. Sonucu, nereye vardığına vardı, nasıl meydana gelmesi gerekse geldi. Allah, va'dini yerine getirir, ordusuna yardımcıdır, biz de onun va'dini beklemekteyiz. Hüküm sâhibi ve emir, boncuk dizilen ipe benzer, boncukları toplar, bir araya getirir. İp koptu mu boncuklar dağılır, bir daha onları bir araya getirmeye imkân yoktur. Arap, bugün, görünüşte azlıktır ama Müslümanlık sayesinde çokluktur, onlar, aynı inançta birleştiklerinden üstündür. Sen, değirmen taşının mili ol, savaş değirmenini onlarla döndür. Kendin gitmeden savaş ateşini onlarla alevlendir. Çünkü sen, bizzat burdan gittin mi, civardaki Araplar işi bozarlar, buyruktan çıkarlar, buraları korumak, ordaki savaştan daha çetin olur. Yarın, karşıdaki düşman, seni görünce der ki :

İşte Arapların kökü bu; onu yok ettiniz mi rahat edersiniz. Bu düşünce, seni yok etme hususunda hırslarını arttırır, tamahlarını ziyâdeleştirir.

O çoğunluğun Müslümanlarla savaşa geleceğini söylüyorsun ya, hiç şüphe yok ki noksan sıfatlardan münezze olan Allah, onları aşağılatır, onun, dilemediğini gidermiye gücü yeter. Sayılarının çokluğunu söylüyorsun, biz, bundan önce sayıca çok olduğumuzdan savaşmadık, ancak Allah yardımıyla savaşmış da üst olduk.» (12)

Gene Ömer, Romalılarla harbe gitmek hususunda Hz. Alî ile müşâverede bulunmuştu. Alî demişti ki :

«Bu din ehlinin sınırlarını korumayı va'deden, düşmana görünmemesi gereken zayıflıklarını göstermemeyi tekeffül eyleyen Allah'a dayan; öyle bir mâbuddur o ki onlar sayıca azdı, üst olmalarına imkân yoktu; onlara yardım etti. Karşı durmaları mümkün değildi. Pek az kişiydi Müslümanlar, kâfirleri men'etti. Diridir Allah, ölümden münezzehtir. Düşmana bizzat gidersen alt oldun mu, Müslümanlara, o sınırlarda sığınacak yer kalmaz, senden başka dönüp geleceklere makam yoktur, hâlbuki sen de bulunmazsan, sığınakları bulunmaz. Düşmana, tecrübeli bir kumandan gönder, onun maiyetinde savaş güçlüklerine katlanan ve buyruk tutan kişileri yolla. Allah onları üst ederse dilek yerine gelir; fakat iş aksi olursa sen, Müslümanların sığınacakları makam olursun; bir daha ordu toplayabilir, mağlûbiyetin acısını çıkarabilirsin.» (13)

Hz. Osman'ın halîfeliği zamanında da ona öğütlerde bulunmuştu. Meselâ halkın şikâyeti üzerine Hz. Osman'ın yanına gitmiş, demişti ki :

«Halk arımda, beni, onlarla senin aranda elçi olarak gönderdiler. Fakat and olsun Allah'a, sana ne söyli-

(12) Nehc'ül-Belâğa, Tehran, 1302, I, s. 493 - 494.

(13) Nehc'ül-Belâğa, I, s. 474 - 475.

yeceğimi bilmiyorum. Senin bilmediğini ben de bilmem, sana göstereceğim yoluysa sen de bilirsin, bilmediğimizi bilirsin, senden ileri bir makamda değiliz ki sana haber verelim, hiçbir hükümde yalnız değildik ki onu tutalım da sana bildirelim. Gördüğümüzü sen de gördün, ne duyduysak sen de duydun. Allah elçisiyle biz nasıl konuşup görüştüsek sen de konuşup gördün. Ebû-Kuhâfe oğluy-la (Ebû-Bekr) Hattâb oğlu (Ömer) doğrulukla harekete senden daha haklı değillerdi, çünkü sen yakınlık bakımından Rasûlullah'a onlardan da yakınsın, hattâ onların nâil olmadıkları bir şerefe nâil oldun, onun dâmâdisin. Kendine acı da Allah'tan kork. Allah'tan kork, çünkü kör değilsin ki gözünü açayım, bilgisiz değilsin ki öğreteyim. Zâten yollar apaçık, din alâmetleri besbelli meydanda. Bil ki Allah indinde kulların en üstünü, doğru yolu bulan ve halkı doğru yola hidâyet eden adâlet sâhibi imam (emir) dir; bilinen güzel âdetleri yayar, bilinmeyen, sonradan çıkma kötülükleri yok eder. İyilikler apâşikârdır, alâmetleri var. Kötülükler de apâşikârdır, onların da nişâneleri var. Allah indinde halkın en kötüsü, sapıklığa düşen ve halkı doğru yoldan saptıran imamdır; kabûl edilmiş iyilikleri yok eder de terkedilmiş kötülükleri diriltir. Gerçekten de Tanrı Elçisinden duydum, Tanrı ona ve soyuna rahmetler etsin, diyordu ki: Cevreden İmam, kıyâmet günü gelir, fakat yanında ne yardımcısı bulunur, ne bir özür getireni. Cehenneme atılır, değirmen gibi döner durur orda, sonra da tâ dibinde hapsedilir. Allah'a and vererek söylüyorum, bu ümmetin öldürülecek imâmı olma. Çünkü demiştir ki: Bu ümmette bir imam öldürülür de ondan sonra öldürülmek ve öldürmek işi kıyâmete dek sürer gider. Artık halka, işler şüpheli görünür, sınanmalar yapılır, doğruyla eğriyi görüp ayırd edemezler, dalgalanır dururlar, sıkıntılara uğrarlar. Bu kadar yaş yaşadıktan, gün gördükten sonra yağma edilerek ele geçirilmiş ve Mervan'ın

elinde, düşmandan yağma edilen ve dilenen yere sürülüp götürülen deveye dönme:»

Osman, bu âğütlere karşı, halka söyle de demişti, Onların gördükleri zulümleri bertaraf, edinceyedek bana mühlet versinler.

Hazret, Medîne'de olanlar için mühlet istemeğe hâcet yok; dışardakilere gelince onların mühleti oralara emrin varıncayadektir buyurmuştu (14).

Görülüyor ki Hz. Ali'nin nazarında halifelikten üstün tek bir şey vardı: Müslümanlığın dağılmaması, Müslümanların ayrılığa düşmemesi.

O, bilhâssa buna çalışıyordu. Bunun için ne yapmak gerekse yapıyordu. İnandığı dinin yıkılmaması için elinden gelen ferâgatı, elinden gelen fedâkârlığı gösteriyordu.

Hz. Muhammed'in, «Ey insanlar, ben sizin aranızda iki şey bırakıyorum, onlara yapışsanız benden sonra kesin olarak sapıklığa düşmezsiniz: Allah'ın kitabı ki gökten yere uzatılmış bir iptir ve Soyum, Ehlibeytim. Bu ikisi, kıyâmete dek birbirinden ayrılmaz» (15). «Bu Ali Kur'an'ıdır, Kur'an Ali ile, kıyâmete dek ikisi birbirinden ayrılmaz» (16), «Ali bendendir, ben Ali'denim. Hakkımı ancak

(14) Nehc'ül-Belâga, I, s. 523 - 524.

(15) Tirmizi ve Nesei, Hz. Câbir'den tabric etmişlerdir. Tirmizi biraz değişik olarak Arkam oğlu Zeyd'den de tabric eder. Kenz-ül-Ummâl'in 874. hadisidir. Ahmed ibn-i Hanbel, iki yolla Sâbit oğlu Zeyd'den tabric eder. Tabarâni'de ve diğer hadis kitaplarında da vardır.

(16) İbn-i Hacer: Savâik'ül-Muhrika, bab. IX, fasıl II, s. 57.

ben edâ edebilirim, yahut Alî edâ edebilir» (17) gibi hadîsleri, hele evvelce arzettiğimiz Gadîru Hum'daki hadîsi, halifeliğine bir nass telâkki ediyordu. Nitekim halifeliği zamanında, «Rasûlullah'ın Gadîru Hum'da ne dediğini; onu gözûyle gören, kulağıyla duyan kalksın, Allah için söylesin, demişti. Aradan yirmibeş yıl geçmiş olduğu hâlde, içlerinde Bedir savaşında bulunan on iki kişi bulunduğu halde a mecliste bulunanlardan otuz sahâbî ayağa kalkıp Gadîr hadîsini söylemişlerdi. Yalnız Mâlik oğlu Enes'le iki kişi, Vidâ' haccında buldukları ve dönüşte bu hadîsi duydukları halde şehâdet etmemişler, halk da sonradan bunların ôkıbetlerini, bu şehâdette bulunmayışlarına vermişlerdir. (18).

Görülüyor ki bu bir inançtır. Alî, halifeliğin kendisine ait olduğunu iddiâ etmekle beraber Müslümanlığın tehlikeli durumunu görünce kanaatinde ancak Hz. Fâtima'nın vefatına kadar isrâr etmiş, onun hâtırını kırmamış, fakat Hz. Fâtima'nın vefâtından sonra Müslüman birliğini sağlamıştır.

Ş Ebû-Bekr, halifeliği Hz. Ömer'e bırakmış, sahâbenin ileri gelenlerine bu yolda vasiyette bulunarak vefat etmişti.

Ebû-Bekr'in halifeliğinde olduğu gibi Ömer'in halifeliğinde de ilk zamanlarda, bey'at etmeyenler olmuştu, Alî de bunların arasındaydı. Fakat pek az bir müddet sonra gene birlik te'min edilmişti.

Ömer vurulup hayattan ümidini kesince halîfe'lik işini

(17) İbn-i Mâce: Sünen, Bâbu Fazâil'üs-Sahâbe, cüz I. 92. Tirmizî, Nescî ve Müsned'de de vardır.

(18) Bu hadîs, Müsned'de Arkam oğlu Zeyd'den tahrîc edilmiştir.

Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Avf oğlu Abdürrahman'dan ibâret olan ve bu sûretle altı kişiden meydana gelen bir şûraya bırakmıştı. Ebû-Talhat-al-Ansârî'yi çağırıp, ben gömülünce bunları bir eve topla, ansardan elli silâhlıyla kapıda dur, bu işi acele bitirmelerini söyle; beşi birleşir, biri ayrı kalırsa boynunu vur; dördü birleşir, ikisi muhâlefet ederse ikisinin de kafasını kes; üçü birleşir, üçünün re'yi aykırı olursa Abdürrahman hangi taraftaysa o tarafa yardım et; diğer üçü, re'yelerinde ısrâr ederlerse onları öldür; üç gün içinde hiçbir iş yapmazlarsa altısını da kes, işi Müslümanlara bırak, kendilerine içlerinden birini emir tâyin etsinler demişti.

Gene bu sıralarda, bu altı kişilik şûrayı tâyin etmeden önce Ali'ye, yâ Ali demişti, halâife olursan Hâşim oğullarını ümmetin başına musallat etme. Sonra Osman'a dönüp, yâ Osman demişti, halife olursan Ümeyye oğullarını halkın başına getirme. Getirirsen onlar halka zulmederler, halk da ayaklanır, seni öldürür. Emin ol, sen onlara bu işi yaparsan onlar da sana bu işi yaparlar.

Bir rivâyete göre şûraya tâyin edilen Talha, Medîne'de değildi. Hakem olarak tâyin edilen Avf oğlu Abdürrahman'ın Osman'la yakınlığı vardı. Karısı, Osman'ın ana tarafından kız kardeşiydi. Ebû-Vakkas oğlu Sa'd da Osman ile akraba idi, anası, Abdi Şems oğlu Ümeyye oğlu Süf-yân'ın kızıydı. Aynı zamanda bu zat, Zühreoğulları boyuna mensuptu. Ali, savaşlarda bu boya mensup bir çok büyük kişileri öldürmüştü. Bu bakımdan Ali'ye taraftar değildi. Zübeyr, bir yandan, Ali'ye taraftarlık etmekle beraber bir yandan da aleyhinde bulunur ve halifeliğe kendisinin tâyinini isterdi.

Bütün bu sebeplerle Abbas, Ali'ye Şûraya girmemesini söylemişti. Fakat girmemek, muhâlefette bulunmak olacaktı, Ömer'in emriyse kesindi.

Hâsılı Ömer'in defninden sonra Ebû-Talha, Şûrâ erkânını topladı. Kendisi de silâhlı erlerle kapıyı çevirdi. Abdürrahman, içinizden hanginiz, kendisini halîfelikten azleder, haloife olmak istemeyeniniz var mı dedi. Kimse bu soruyu cevaplandırmadı. Kendisi, önce ben, kendimi halîfelikten azlediyorum dedi. Ondan sonra Alî'ye dönüp yâ Alî dedi, halife olunca Allah'ın buyruğuna uyup Rasûlullah'ın sünnetine tâbi olarak senden önceki iki halîfenin tuttuğu yolu tutacak mısın?

Alî, Allah'ın emrine, Peygamber'in sünnetine uyacağım dedi. Abdürrahman, üç kere bu soruyu sordu, üçünde de aynı cevâbı aldı. Bundan sonra Osman'a dönüp aynı soruyu üç kere sordu, üçünde de evet, Allah emrine, Peygamber sünnetine uyup ilk iki halîfenin yolunu tutacağım cevabını aldı. Bunun üzerine Abdürrahman, boynumdaki yükü Osman'ın boynuna yüklüyorum deyip ona bey'at etti.

Abdürrahman, sonradan Hz. Osman zamânındaki karışıklıklar yüzünden ona güvenmiş, hattâ bir defasında, yanına bir adam göndererek ona şu sözleri söylemesini emretmişti:

Ne diye halkın başına seni getirdim, bilmem ki? Bende öyle meziyetler vardı ki sende yoktu. Ben Bedir savaşında bulundum, sen bulunmadın. Ben râzılık bey'atinde bulundum, sen yoktun. Ben Uhud savaşında sabrettim, sen kaçtın.

Osman bu söziere cevâben adama, Ona şöyle demişti, Rasûlullah'ın kızı hastaydı, kendisi beni gönderdi, onun için Bedir savaşında yoktum. Fakat Peygamber, beni de o savaşta bulunanlarla beraber saydı, sizi ne gibi ecirlerle müjdelediye beni de müjdeledi. Size ganîmetlerden ne

kadar pay ayırıp verdimse, bana da ayırıp verdi. Râzılık bey'atinde bulunmayışımın sebebi, beni, Haccetmeye izin almak için Mekke'ye göndermişti. Orda hapsedtiler beni. Râzılık bey'atinde Rasûlullah, sol elim, Osman'ın sağ elinden hayırlıdır deyip sol elini sağ elinin üstüne koydu, bu da Osman'ın adına bey'attir buyurdu. Rasûlullah'ın eli mi hayırlıdır acaba, yoksa onun eli mi? Uhud'daki hareketime gelince, Allah beni ve emsâlimi affetti, bu hususta âyetler indi. Acaba Abdürrahman, günahlarının affedildiğini biliyor mu?

Hz. Osman, bir yapı yaptırıp halka yemek verdiği sırada Abdürrahman'ı da dâvet etmişti. Abdürrahman orda da ileri-geri söylenmiş, hattâ senin bey'atinden Allah'a sığınırım demişti. Abdürrahman'ın hastalığında Hz. Osman, hâl-hâtır sormaya gitmişti, fakat Abdürrahman onunla konuşmadı (19).

Ş Hz. Osman, Hicretin yirmi üçüncü yılı sonlarında halîfelik makamına gelmişti. Ömer'in dediği gibi bütün vâlîlikleri akrabasından ve boyundan adamlara vermeye başladı. Otuzuncu yılda, Hz. Ömer'in zamanından beri Şam vâlîliğinde bulunmuş ve orda büyük bir nüfuz elde etmiş olan Muâviye, Hz. Peygamber'in pek sevdiği Ebû-Zer'den şikâyet etmiş ve Medîne'ye alınmasını reca eylemişti. Muâviye'ye göre Ebû-Zerr, halkı Osman'ın aleyhine teşvik ediyordu.

Ebû-Zerr, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Selmân, Mikdâd, Ammâr ve diğer bâzı kişilerle berâber Alî'nin halife olmasını isteyenlerdendi. Bu yüzden Ümeyyeoğullarının düşmanlığını kazanmıştı.

(19) Şerhu Nehc'ül-Belâga, I, 39. Al-Tecrid'us-Sarih'a da bakınız, Mısır, 1323, II, s. 58.

Hız. Peygamber, bu zâtın karakterini anlatırken «Gök yüzünde de, yer yüzünde de Ebû-Zerr'den daha doğru sözlü kimse yoktur» buyurmuştu (20).

Ebû-Zerr, Muâviye'nin hazîne yapmasının, mal toplanmasının aleyhinde bulunuyordu. Muâviye, onu ilzâm etmek için adamıyla bin altın göndermişti. Ebû-Zerr, o gece uykusunu terkederek altınları, yoksullara dağıtmıştı. Muâviye'nin adamı, ertesi sabah gelip ben yanlışlıkla sana vermişim, paraları geri ver deyince Ebû-Zerr, ben onların hepsini dağıttım, efendine söyle, bana üç gün mühlet versin de tedârîki câresine bakayım diye haber göndermişti. Muâviye, bu tecrübeden sonra Ebû-Zerr'in sözüyle özünün bir olduğunu görerek sürülmesinden başka çâre bulamamış, Osman'a yazmıştı.

Hız. Osman, Ebû-Zerr'in Medîne'ye gönderilmesini emretmiş, onun üzerine Muâviye, O'nu, bir deveye bindirerek beş sürücüyle Medîne'ye göndermişti. Ebû-Zerr, Medîne'de de idârenin aleyhinde bulunması üzerine Medîne'ye üç nîl mesâfede bulunan Rebeze karyesine sürüldü.

Hız. Ali, Hasan ve Huseyn'le beraber kendisini uğurlarken buyurdu ki :

«Ey Ebû-Zerr, sen onlara Allah için kıydın, Allah'tan ümidini kesme. Şüphe yok ki kavim, dünyâları için senden korktu, sense dînin için onlardan korktun. Senin yüzünden korkup çekindikleri şeyi bırak onlara; onlardan korkup esirgediğin şeyle kanâat et. Senin onlardan men'ettiğin şeye onlar ne kadar muhtaçsa sen de onların men'ettiklerine karşı o kadar müstağnisin. Yakında kârlı kimdir, hangi taraf daha üstündür, o hasedçilerce belli olur;

(20) Al-Câmi'üs-Sagıyr, II, s. 121. «Mâ azallat...»

anlarlar, bilirler. Allah çekinen kula yerle gökler kapalı olsa, gene bir halâs câresi ihsân eder. Sen, ancak Allâh'a güven, doğrulukta bulun, bâtıdan başka hiçbir şeyden nefret etme. Eğer dünyâlarını kabûl etseydin elbette seni severlerdi; dünyâlarından pay almayı isteseydin elbette senden emîn olurlardı.» (21)

Ş Bu hâl, Osman hakkında epeyce dedikoduya sebep oldu. Otuz üçüncü yılda, Kûfe vâlisi bulunan Saîd - İbn'il-Âs, Kûfe'nin ileri gelenlerine karşı, Irak, Kureyş'in tarlasıdır diye bir söz sarfetti. Mecliste bulunan Mâlik'ül-Eşter, bu söze gücenip, kılıçlarımızla aldığımız Irak ülkesini, kendinin ve kavminin tarlası mı sanıyorsun diyerek sert sözler söyledi. Araya giren Abdürrahman'ı dövdü.

Kûfe eşrafı ile Vâli'nin arası tamamıyla açılmıştı. Âs oğlu Saîd, bunun yzerine içlerinde Mâlik'in de bulunduğu Kûfe eşrafını Şam'a sürmesi için halifelik makamından emir aldı.

Eşraf Şam'a gelince Muâviye, bunları ağırladı, ihsanlarda bulundu. Müslümanlık, Kureyş boyunun kuvvetiyle kuruldu, Araplar, bu sâyede diğer milletlerden üst oldular; onları hor görmeyin, bu doğru değildir. Kureyş, size demir bir sınırdır, bundan dolayı ona uymanız, muhâlefete kalkışıp belâya uğramanız gerektir dedi.

İçlerinden Sa'saa, bu boy, hiçbir zaman bizden üstün değildi ki onunla bizi korkutuyorsun. Söylediğin sınır ortadan kalktı mı iş bize düşer dedi. İş bir dereceye geldi ki günün birinde Sa'saa, Muâviye'ye, Müslümanlıkta senden kidedlisi var, senden liyâkatlisi var. Önce haksız olarak sâhip olduğun makamı bırak da sonra bize öğüt ver dedi

(21) Nehc'ül-Belâga, I, 467 - 468, Muhammed Abdub şerhi, 3. basım, s. 266.

ve Kûfelilerin birkaçı Muâviye'ye hücûm edip sakalından tuttu. Bunun üzerine Muâviye, mes'eleyi Osman'a yazdı ve emriyle onları Humus'a sürdü.

Ş Vâlilerin zulmü çoğalmakta, halkın sabrı tükenmekteydi. Hele bir yerin emîri, yoldan geçerken çavuşların halka, «Savulun» diye hakaret ederek yol açmaları pek ağır geliyor, bilhâssa Medîneliler, bundan pek güceniyorlardı.

Ş Otuz dördüncü yılda Şam'dan Muâviye, Mısır'dan Ebî-Serh oğlu Sa'd oğlu Abdullah, Kûfe'den Âs oğlu Saîd, Basra'dan Âmir oğlu Abdullah, Medîne'ye geldiler. Medîne'de bir vâliler toplantısı oldu. Bu toplantıya Âs oğlu Amr'ı da aldılar.

Âmir oğlu Abdullah, halkı savaşa sürmeli; bu sûretle dedikodunun önü alınır, kimse birşey düşünemez, birşey söyleyemez dedi. Sa'd oğlu Abdullah, mal-mülk vererek halkı susturmalı diye re'yini bildirdi. Muâviye, ileri gelenleri, vâlilerin mes'ûliyet ve kefâleti altında bulundurmamak sûretiyle işin önüne geçmenin mümkün olabileceğini söyledi. Yalnız Âs oğlu Amr, vâliler azledilmedikçe isyanın önüne geçilemeyeceğini bildirdi.

Osman, halkı savaşa sürmek hakkında verilen re'yi kabûl etti, halkı bölük bölük savaşa sürmelerini emredererek, vâlileri, buldukları yere yolladı. Fakat Kûfe'de isyan, başlamak üzereydi. Âs oğlu Saîd'in vâliliğini istemediler. Saîd geriye döndü ve Medîne'ye geldi. İllerin ahvâlini teftiş etmek üzere bâzı kimseler gönderildi. Bunlar ahvâli anlayıp geri gelince umumî hoşnutsuzluk olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine vâlilerin, Hac mevsiminde Mekke'de toplanması emredildi.

Ş Bu sıralarda Medîneliler, Hz. Ali'ye gelip yolsuz-

lukları bir bir anlattılar. Hz. Alî, kalkıp Osman'ın yanına gitti. Ahvâli anlattı, işin sonunun kötü olacağını söyledi. Osman, yâ Alî dedi, halk da, biliyorum, senin dediğini diyor. Fakat sen benim yerimde olsaydın ben seni kınamazdım. Biliyorsun ki Ömer, yakınlığı yüzünden Mugıyra'yı vâli yapmıştı. Ben de meselâ Âmir oğlunu, akrabam olduğundan vâli yaptım, niçin beni kınıyorsun?

Alî, Ömer vâli yaptığının kulağını iyice burar, aleyhinde bir şey söylenirse çağırır, soruşturur, doğruysa cezalandırırdı. Sen bunu yapmıyorsun, akrabana karşı zayıfsın dedi. Osman, bilmiyor musun ki dedi, Muâviye'yi Ömer vâli yaptı. Alî, evet dedi, biliyorum; fakat Muâviye, Ömer'den öylesine korkardı ki kölesi bile ondan öyle korkmazdı. Şimdiyse Muâviye, Osman'ın buyruğuyla diye birçok yolsuz işler yapıyor, sen de onları düzeltemiyorsun.

Alî, bu sözleri söyleyip gittikten sonra Osman, Mescide geldi, minbere çıktı. Ey insanlar dedi, herşeyin bir derdi, bir âfeti vardır, bu ümmetin âfeti de kınayan, ayıplayan kişilerdir. Ömer'in yaptıklarını kabûl ediyorsunuz, beni ayıplıyorsunuz. Fakat o başınıza bastı, ona itâat ediniz. Ben mülâyim davrandım, sizi omuzuma aldım, size karşı, elimi, dilimi korudum, siz de cür'et buldunuz. And olsun Tanrı'ya, topluluğum daha üstündür, yardımcılarım daha çoktur; geliniz dedim mi gelirler, benimle uğraşmayın, vâlilerimi kınamayın.

Mervan, aşağıdan kalkıp şiddetli bir lisanla söze karıştı. Osman, sus, söyleme demedim mi sana diye onu tekâdir edip susturdu, minberden inip evine gitti. Hz. Osman'ın bu sözleri, hele Mervan'ın hareketi, halkı büsbütün gücendirdi.

Ş Hz. Osman, her tarafa mektuplar göndererek Me-

dinelilerden haber aldım, vâliler, halka zulüm ediyorlar-
mış. Hac mevsiminde hepsini çağırdım. Kimin dâvası var-
sa gelsin. Benden ve memurlarımdan hakkını alsın dedi.

Hac mevsiminde vâliler Mekke'ye geldiler. Osman da
hacca gitti. Onlarla görüştü. Hepsi de söylenen sözlerin
aslı olmadığını bildirdi. Fakat çâre bulmak husûsunda
re'yleri birbirini tutmadı. Osman, sözlerinizi duydum dedi,
her işin girilecek bir kapısı var. Kapalı kapı galiba açıla-
cak, bu ümmet hakkında da korkulan şeyler meydana çı-
kacak. Tanrı sınırlarını aşmıyalım da o kapı açılınca kim-
senin aleyhinde söyleyecek bir sözü olmasın.

Fitne değirmeni dönüyor, Osman onu döndürmeden
ölürse ne mutlu. Allah da bilir ki ben, halkın hakkında
ne hayırlıysa onu aramada kusur etmedim. Halkı yatıştır-
rın, haklarını verin.

Ş Hactan sonra vâlilerle Medîne'ye dönen Hz. Os-
man, Alî ile Talha ve Zübeyr'i çağırdı. Muâviye de yanın-
daydı, Muâviye, Siz Hz. Peygamber'in sahâbesisiniz, hal-
kın hayırlılarısınız. Osman'ı bu makama siz getirdiniz. Gö-
rüyorsunuz ki ihtiyarladı, ömrü az kaldı. Bu işe sizden
başka kimse tamah etmez, bekleyin sonunu, hem de çok
beklemezsiz gibi sözler söyledi. Alî, bu sözlere gücenip
Muâviye'yi tekdîr etti, o da karşılık vermeye kalkıştı.

Hz. Osman, durun dedi, size ahvâlîmi anlatayım. Ben-
den önceki iki arkadaşım, Allah uğrunda nefislerine zul-
mettiler, akrabalarına bir şey vermediler. Hâlbuki Hz. Pey-
gamber, akrabasını görür gözetirdi. Ben de kavmimi,
ayalleri çok, geçimleri az olduğundan korudum. Eğer bu
iş hatâ ise söyleyin dedi. Onlar, evet dediler filâna şu ka-
dar bin, Mervan'a bu kadar bin verdin. Osman, bu para-
ları onlardan geri alırım dedi. Alî ve arkadaşları, bu söz-
den memnun olarak çıkıp gittiler.

Ş Muâviye, bu işleri hoş görmüyorum, benimle berâber gel, seni Şam'a götürüyüm dediyse de Osman, Rasûlullah'ın civârını hiçbir şeye değışmem deyip bunu kabûl etmedi.

Muâviye, öyleyse, dedi, seni korumak üzere Medîne'ye asker göndereyim .Osman bunu da kabûl etmedi ve Hz. Peygamber'in komşularına baskı yapamam dedi.

Bunun üzerine Muâviye, mutlaka sana kıyarlar dedi. Osman da Tanrı'ya dayandım, O yeter bana ve O ne de güzel bir vekildir diye sözü kesti.

Ş Kûfe eşrafı Humus'tan memleketlerine gitmişlerdi. Ordan Haccetmek için yola çıktılar. Mısır ve Basra halkı da Hoc için hareket etmişti. Mısırlılardan, Kûfelilerden, Basralılardan yedişer, sekizer yüz kişi birleşerek Medîne civârına ulaşmıştı. Mısırlılar, Hz. Alî'nin, Basralılar, Talha'nın, Kûfeliler Zübeyr'in halîfeliğini istiyorlardı. Ancak üç bölük de Osman'ın aleyhindeydi.

İçlerinden iki kişi ayırıp Medîne'ye yolladılar. Gelenler, Alî, Talha ve Zübeyr'le görüştüler. Hacc için ve bâzı vâlileri azlettirmeyi reca etmek üzere geldik deyip Medîne'ye girmek için izin istediler. Hz. Alî, Talha ve Zübeyr izin vermediler. Onlar da dönüp gittiler.

Hz. Alî, Medîne'yi korumak için Medîne dışında Ahcâr'uz-Zeyt denen yerde bir ordu tertip etmiş, kendisi de kılıcını kuşanarak oraya gitmişti.

Mısırlılar tarafından gönderilenler, bu ordugâhta Hz. Alî'yi bulmuşlar, kendisine halîfeliği teklif etmişler, fakat Hz. Alî tarafından şiddetle reddedilmişlerdi. Basralılar Talha'ya, Kûfeliler Zübeyr'e aynı teklifi yapmışlar, aynı sûrette reddedilmişlerdi.

Bunlar, yerlerine çekilip gidince Medîneliler, toplu-

luk dağılmıştır ümidiyle dönüp Medîne'ye geldiler. Hâlbuki onlar, bir müddet sonra kol kol yürüyüp tekbir getirerek Medîne'ye girdiler, Osman'ın evini kuşattılar. Biryandan da silâha sarılmayanlara birşey yapmıyacağız diye tellâllar bağırttılar. Hz. Osman'ın araya koyduğu kişilerin sözlerini dinlemediler.

Cuma günü Osman, mescitte taşlandı ve bayıldı. Ebû-Vakkas oğlu Sa'd, Sâbit oğlu Zeyd ve Ebû-Hüreyre, bâzı kimselerle beraber savaşa niyetlendilerse de Osman onları men'etti ve evlerine gönderdi.

Osman, evine gidince Ali, Talha'yla Zübeyr'i alıp Osman'ın yanına gitti. Yanında Mervan vardı. Mervan, Hz. Ali'yi görünce, Bu işi başımıza sen getirdin, bizi berbad ettin. Murâdına erersen and olsun Tanrıya, bütün dünyâ aleyhine döner diye söylendi. Bu sözü duyan Ali, Talha ve Zübeyr, gücenerek evden çıktılar. Ubeydullah oğlu Talha da Osman'a gidip şiddetli sözler söyledi ve vâlilerin azlını istedi. Hz. Âişe de, Osman'a bu hususta haber göndermişti.

Gene bu sıralarda Mervan, kapı önünde toplananları tahkir ederek halkı büsbütün galeyana getirmişti. Bâzıları gene Ali'ye başvurunca ne yapayım, bilmem buyurmuştu, evime kapansam beni terkettin, Hakka riâyet etmedin der, gidip söylesem kabûl eder, fakat Mervan gelir, benim sözümü tutturmaz, onu başka yere sevkeder.

Sonra kalkıp Osman'ın yanına gitmiş, gene öğütler vermişti. Hattâ zevcesi Nâile bile, halk arasında Mervan'ın nüfûzu yoktur, Ali'yi râzı et, bu gaaileden seni ancak o kurtarır demişti.

Ş Halk, artık Osman'ı namaz kıldırmak için Mescide de çıkarmamaya başlamıştı. Halka kim namaz kıldıracak diye Ali'ye başvurmuşlar, Hz. Ali, Hâlid ibn-i Zeyd'e söy-

leyin, o namaz kıldırın buyurmuştu. Bu sûretle birkaç gün Hz. Ebû-Eyyûb'ül-Ansârî namaz kıldırılmıştı. Bir rivâyette bayram namazına kadar Hz. Ali'nin emriyle Huneyf oğlu Seh'ül-Ansarî namaz kıldırılmış, bayram namazını Hz. Ali kılması. Bayramdan sonra da gene Hz. Ali namaz kıldırılmaktaydı.

Ş Nihayet gene halk Hz. Ali'ye başvurmuş, Osman da ona haber göndermişti. Hz. Ali, muhâcirlerle ansardan otuz kişi alıp gelenlerle görüştü. Onlar da vâliler azledildiği takdirde dağılıp gideceklerini söylediler. Osman da bunu kabûl etti. Mısır'a Ebû-Bekr oğlu Muhammed'i tayin etti. Halk dağılıp yola düştü.

Ş Mısırlılar, Ebû-Bekr oğlu Muhammed'le beraber memleketlerine giderlerken siyahî bir adamın ayrı yoldan aceleyle Mısır'a doğru gitmekte olduğunu gördüler. Şüphelenip bu adamı durdurdular. Nereye gittiğini ve kim olduğunu sordular. Adam Mısır'a gitmekte olduğunu söyledi. Gâh Mervan'ın kölesiyim dedi, gâh Osman'ın kölesiyim dedi. Mısırlılardan biri, Osman'ın kölesi olduğunu tanıdı. Üstünü aradılar. Birşey bulamadılar. Hâlbuki Mısır vâlisine mektup götürüyorum demiş. Muhammed, vâli benim deyince de sana değil, eski vâliye götürüyorum gibi lâflar etmişti. Nihâyet yanındaki matraya baktılar. İçi bomboştu. Matrayı yarıncı içinden bir kâğıt çıktı. Mühürünü açtılar. İçinde, vâli gelince hemen öldürün meâlinde bir yazı vardı.

Bunu gören halk ve Muhammed, fena halde kızıp gerginin geri Medîne'ye döndüler. Medineliler de bunu duyunca hiddetlendiler. Osman, yeminle te'min ederek kendisinin bu işten haberi olmadığını bildirdi. Bu kâğıdı, Mervan'ın yazdığı anlaşıldı. Hz. Ali, Mervan'ı azlederek halka teslim etmesini Osman'a tavsiye etti. Fakat Osman, ne

Hz. Ali'nin sözünü tutup Mervan'ı teslim etti, ne de halkın istediği gibi halifelik makamından çekildi.

Halk Osman'ın sarayını kuşatmıştı. Talha oğlu Muhammed, Zübeyr oğlu Abdullah, sahâbeden bâzı kimseler, halkın içeriye girmemesi için kapıyı korumaktaydılar.

Osman, dama çıkarak öğütler vermiş, Hz. Ali de ayaklanan halkı tekdâr etmişse de bunların hiçbir faydası görülmemişti. Âsiler, içeri su taşıyanlara bile mâni olmaya başlamışlardı. Yalnız Hz. Peygamber'in bâzı zevceleriyle Hz. Ali ve ashaptan birkaç kişi, içeriye üç kırba su götürebilmişlerdi.

Bu sırada Hz. Talha'nın, Mısır eşrafından biriyle görüşmesi âsilere, onun da kendileriyle aynı fikirde bulunduğu düşüncesini vermiş, saraya saldırmışlardı. O sırada kapıda bulunan Mervan yaralanmıştı.

Evi kuşatanlar, işi bir an önce bitirmek için bitişik eve girip evin duvarını delmeye koyulmuşlardı. Onlar bu işle uğraşırken bir kısmı da kapıyı zorluyor, bu sûretle kapıda bulunanları oyalıyordu.

Nihâyet duvar delinmişti. İçeriye girenlerden Ebû-Bekr oğlu Muhammed'e Kur'an okumakta olan Osman, baban bu hâlini görseydi ne derdi demiş, bu söz üzerine Muhammed, dışarı çıkmıştı. Fakat içeri girenlerden Gafikiy, başına bir demir vurarak yere düşürmüş, Kinâne de hançerle şehid etmişti. Bu sırada zevcesi Nâile, zevcine çekilen bir kılıcı eliyle kavramış, iki parmağı kesilip düşmüştü.

Ş Hz. Osman, Hicretin otuz beşinci yılı zilhiccesinin on sekizinci ve muhasaranın dokuzuncu pazar günü şehid edilmişti (17-VI-656).

Hz. Alî, olayı duyar duymaz saraya koşmuş, sarayı kuşatanlarla kapıyı koruyanları şiddetle tekdîr etmişti. Fakat âsiler, artık gemi azıya almışlardı. Osman'ın defnine bile müsâade etmiyorlardı.

Şehâdetinin tam yedinci Cumartesi günü yatsı vakti İmâm Hasen, Mut'im oğlu Cübeyr, Huzeyfe oğlu Ebû-Cihm, Zübeyr oğlu Abdurrahman, Hazzam oğlu Hakîm gizlice cenazeyi alıp evvelce satın alarak Bakî' mezarlığına kattığı yere gömdüler.

Hz. ALİ'NİN (A.M.) HALİFELİĞİ

Ş Halifelik makamı yedi gün boş kaldı. Söz ayağa düştü. Mısırlılar Hz. Ali'yi, Basralılar Hz. Talha'yı, Kûfeli-ler ise Hz. Zübeyr'i istiyorlardı. Her bölük, istediği kişiye ısrarla mürâcaat ediyor, fakat her üçü de halifeliği ka-bûl etmiyordu.

Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'le Ömer oğlu Abdullah'a da mürâcaat etmişler, fakat halifeliği kabûl ettirememişlerdi. Ümeyye oğulları ve Mervan ise ortada görünmüyorlardı, hepsi de Şam'a kaçmışlardı.

Muhâcirlerle Ansardan bir bölük halk Hz. Ali'nin ya-nına gittiler. İçlerinde Talha'yla Zübeyr de vardı. Halka mutlaka bir imâm lâzım dediler. Hz. Ali, size ben imâm olmayı istemiyorum, kimi seçerseniz râzıyım dedi. Senden başka hiçbir kimseyi istemeyiz diye ısrâr ettiler. Birkaç kere gelip gittiler.

Son gelişlerinde, bugün dediler, bu işe senden da-ha lâyük ve müstahak hiçbir kimse yok. Müslümanlıkta en eski ve Rasûlullah'a en yakın olan sensin.

Hz. Ali, bırakın beni buyurdu, benim vezîr olmam, emîr olmamdan hayırlıdır. Hayır dediler, imkânı yok. Bu-nun üzerine iyi amma dedi, ben ancak Müslümanların râ-zılığıyla bunu kabûl ederim; bey'atin Mescidde olması ge-rek.

Bir rivâyette halk, Ali'ye başvurup Müslümanlığın ba-şına gelenleri görüyorsun, elini uzat, sana bey'at edelim dediler. Ali, beni bırakın, başkasını arayın. Önümüze öy-

lesine bir iş çıkacak ki akıllar almaz, gönüller dayanmaz renkleri var buyurdu. Allah aşkına yâ Ali dediler, düştüğümüz derdi görmüyor musun? Müslümanlık ne hâlde, görmüyor musun? Fitne nasıl dalgalandı, görmüyor musun?

Hz. Ali, bu daimî ısrar karşısında zorla halifeliği kabûl etti, ertesi günü Mescidde bey'at edilmesi kararlaştırıldı.

Talha'yla Zübeyr ortada yoktu. Onlar olmadıkça da bey'at tamam sayılmayabilirdi. Bu bakımdan bir miktar askerle Hakim ibn-i Cebile'yi Zübeyr'e Eşter'i de Talha'ya gönderip her ikisini de getirttiler.

Zilhıccenin yirmi beşinci günü (24-VI-656) sahâbe Mescidde toplandı. Hz. Ali minbere çıkıp dedi ki :

«Dün bir kararla ayrılmıştık, ben de istemiyerek söz vermiştim. Siz bana bey'atte ısrar etmişsiniz. Bu iş sizin hakkınızdır, kimsenin onda hakkı yoktur.»

Mesciddekiler, biz, dünkü kararımızda sâblitiz deyince Hz. Ali, Yârabbi, şâhid ol buyurdu. İlk bey'at eden Talha idi. Ondan sonra Ansâr, onlardan sonra da halk bey'at etti. Talha'nın, Uhud savaşında aldığı yara yüzünden eli çolak kalmıştı. Ebû-Züeyb oğlu Habîb, önce onun bey'at ettiğini görünce bunu hayra yormamış, ilk bey'at eden el çolak, bu iş tamamlanmaz demişti.

(Talha'yla Zübeyr'den sonra Mâlik'ül-Eşter bey'at etmişti. Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'e, Hz. Ali, bey'at et demiş, o da halk bey'at etsin, ben de ederim demişti. Hz. Ali, peki buyurmuştu, bu hususta seni zorlamam. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a bey'at teklif edildiği zaman o da aynı sözü söylemiş, Ali, buna dair bir kefil göster deyince de göstermem demişti. Eşter, bırak beni ey inananların emri de şunun boynunu vurayım deyince Hz. Ali, dokunma buyurmuştu, ona ben kefilim.)

Hz. Ali'ye bey'at etmeyenler şunlardı :

Sâbit oğlu Hassân, Mâlik oğlu Kâ'b, Muhalled oğlu Mesleme, Ebû-Saîd'ül-Hudrî, Mesleme oğlu Muhammed, Beşîr oğlu Nu'mân, Sâbit oğlu Zeyd, Ebû-Vakkas oğlu Sa'd, Ömer oğlu Abdullah, Sinan oğlu Suhayb, Hadîc oğlu Râfi', Vakş oğlu Seleme, Ubeyd oğlu Fudâle, Urve oğlu Kâ'b, Zeyd oğlu Üsâme, Selâm oğlu Abdullah, Maz'ûn oğlu Kudâme, Mugıyra, Vehbân, Ebû-Mes'ûd'ül-Ansârî.

Bunların bey'at etmemelerinin sebebi, Ali'yi halîfeliğe lâayık görmemeleri değildi. Ancak öyle karışık bir zamanda hiçbir tarafa uymayıp tarafsız kalmayı daha doğru bulmalarıydı. Zâten bunların bir kısmı, sonradan bey'at etmiş, etmeyenler arasında yaptığına nâdim olup eseflenenler çıkmıştı. Hz. Ali, bunlar hakkında, «Hakka katil madılar, bâtıla da yardım etmediler» buyurmuştu.

Hz. Ali'ye bey'at edildikten sonra Mâlik'ül-Eşter, ayağa kalkmış, yüksek bir sesle, ey insanlar demişti, bu, vasîlerin vasîsi, peygamberlere ait bilgilerin vârisi, pek büyük şeylerle sınanmış, zahmet ve meşakatlere katlanmış bir zâttir. Tanrı kitâbı, imânına şehâdet eder, Tanrı elçisi, râzılık cennetiyle onu müjdeler. Üstünlükler, onda olgunlaşmış, toplanmıştır; ilk Müslüman oluşunda ve bilgisinde sonra gelenlerin de bir şüphesi yoktur, evvel gelenlerin de (22).

Bey'at tamam olduktan sonra Hz. Ali, kalkıp Tanrı'ya övmüş, şu hutbeyi okumuştur :

«Gerçekten ulu ve üstün Allah, doğru yolu gösteren bir kitap indirmiştir; o kitapta hayrı, şerri apaçık bildir-

(22) Muhammed Rıza-ı-Hakim: Mâlik'ül-Eşter, Tehran, 1365 - 1946, s. 52.

miştir. Hayrı yapın, şerri bırakın. Noksan sıfatlardan arı olan Allah'ın farzlarını yerine getirin de cennete müstahak olun. Şüphe yok ki Allah, harâm olan şeyleri, kötü olduğundan harâm etmiş, bu sûretle bütün Müslümanlara, bir üstünlük vermiş, Müslümanların haklarını doğru özlü, doğru sözlü olmak ve Allah'ı bir bilmekle kuvvetlendirmiştir. Bil ki Müslüman; elinden, dilinden, öbür Müslümanların emîn oldukları kişidir; ancak haklı olduğu takdirde bir Müslümana, başka bir Müslümanın kanı helâldir. Şüphe yok, cehennem önünüzde, kıyâmet de yakın. Allah'a ulaşacaksınız. Çekin Allah'tan, şehirlerinde kötülük etmeyin, kullarına fenalıkta bulunmayın ey Allah kulları. Gerçekten de siz yeryüzündeki alanlardan, hattâ hayvanlardan bile sorumlusunuz. Allah'a itâat edin, ona isyan etmeyin. Hayrı gördünüz mü, kabûl edin, şerri gördünüz mü, terkedin. Anın hâlinizi, yeryüzünde bir vakitler zayıf bir haldeydiniz, azlıktınız, Allah size bu yüceliği, bu çoğunluğu verdi.» (23)

Ş Hz. Ali, halifeliğinin ikinci günü bir hutbe okuyup buyurdu ki :

«Bilin, duyun, Osman'ın şuna-buna bağışladığı tapraklarla şuna-buna verdiği malların hepsi de beyt'ül-mâle (devlet hazinesi) âittir; çünkü hakkı hiçbir şey bozamaz. Hattâ aldığı kadınlarla temellük ettiği cariyelerden bulduğumu ehillerine veririm; zira adâletle iş yapamayan kişi zulümle hiç yapamaz.» (24)

Osman, Ümeyyeoğullarıyla kendi adamlarına haraç alınan yerlerden birçok yerler vermiş, paraca da birçok

(23) Seyyid Muhsin Eminü'd-din'ül-Huseyni: A'yân'üş-Şia, III, 2. kısım, 1366 - 1947, Damaşk, s. 141.

(24) Nehc'ül-Belâga, I, s. 51 - 52. A'yân, s. 103.

ihşanlarda bulunmuştu. Alî, bunların hepsini beyt'ül-mâle aldı ve hiç kimseyi üst tutmaksızın beyt'ül-mâlde ne varsa halka dağıttı.

§ Hz. Alî'ye bey'at etmeyenlerden Beşîr oğlu Nu'man, Osman'ın kanlı gömieğiyle Nâile'nin kesilen iki parmağını alıp gizlice Şam'a kaçmış, bunları Muâviye'ye teslim etmişti. Muâviye, bunları minbere astırmış, bu sûretle halkı tahrike başlamıştı.

Bir rivâyete göre Nu'man'la beraber Ümmü Habîbe Şam'a gitmiş, kardeşi Muâviye'ye sığınmıştı. Ümeyyeoğullarının kimisi Mekke'ye, kimisi Şam'a kaçmıştı.

Hz. Alî'ye, şehirlerden en önce Kûfe tâbi olmuş, pek az bir müddet içinde Şam'dan başka bütün Müslüman ülkesi ona uymuştu.

FİTNE BAŞLIYOR

Hz. Alî, evine gider gitmez Talha'yla Zübeyr, yanına gelip Hz. Osman'ı öldürenler hakkında derhal kısas hükmünün yerine getirilmesini istediler. Yanlarında sahâbeden bâzıları da vardı. Hz. Alî, kardeşler dedi, bildiğinizi ben de biliyorum, fakat bizim, üzerlerine âmir olamadığımız, aksine onların bize hükmettiği bir kavme karşı ne yapabiliriz?

Hz. Alî'nin bu sözünü tasdiyk etmekle beraber yanından çıkınca aleyhine sözler söylemeye koyuldufar.

Gerçekten de Hz. Osman'ın kaatili hakkındaki iddiâ, mücerret sözde kalıyordu, yâni zevcesi Nâile, tek şâhitti, bu yüzden herhangi bir kimse hakkında şer'i hüküm icrâ edilemezdi. Kaatil hakkındaki rivayetler ise muhtellfti. Kısas için hükmün istikrarı ve sükûnun avdeti şarttı.

Ş Hz. Âişe, bu yıl hacca gitmişti. Orda Osman'ın öldürüldüğünü duyunca, Tanrı onu uzaklaştırsın, bu, kendisine, kendi eliyle hazırladığı cezadır. Tanrı, kullarına zulmetmez, dedi. Sonra acele Medine yolunu tuttu. Hz. Talha'nın halife olduğunu sanmıştı. Sırf denen ve Mekke'den üç millik bir konak olan yere ulaşınca Ebû-Seleme oğlu Ubeyd'e rastladı. Ne var, ne yok diye sordu. Ubeyd, cevap vermiyerek ağılamaya başladı. Hz. Âişe, vay sana dedi, olan iş lehimizde mi, aleyhimizde mi?

Ubeyd'in dili dolanmıştı, ancak bilemeyiz dedi, Osman öldürüldü, sekiz gün kaldı. Yâni demek istiyordu ki sekiz gün sonra Alî'ye bey'at edildi.

Hz. Âişe sordu :

— Sonra ne yaptılar?

Ubeyd, Medineliler toplandılar, hepsi de Ebû-Tâlib oğlu Alî'ye bey'at ettiler, dedi.

Hz. Âişe göğe ve yere işaret ederek keşke dedi şu, buraya düşseydi de bu iş olmasaydı. And olsun Tanrı'ya, Osman zulümle öldürüldü; vallahi kanını istiyeyeğim.

Hâlbuki Hz. Âişe, Hz. Osman hayattayken en fazla aleyhinde bulunanlardandı, ona diger muârizları gibi «na'sel» adını verenlerdendi (25).

Bu sözü duyan Ubeyd, şaşırarak şu şiiri inşâd etti:

«Bu iş senden başladı, seninle bu hâle geldi. Yel de senden esti. Yağmur da senden yağdı. İmamın öldürülmesini sen emrettin; bize, yoldan çıktı dedin. Onu öldürme husûsunda biz sana uyduk...» (26)

Hz. Âişe, derhal Mekke'ye döndü. Zübeyr'in oğlu Abdullah da Medîne'den çıkıp Mekke'ye giderek ona ulaştı. Abdullah, aynı zamanda Talha'yla Zübeyr'in mektuplarını da getirmişti. Bu iki mektupta, halka, Osman'ın kanının istenmesi husûsunda emir vermesi recâ ediliyordu. Hz. Âişe, halkı toplayıp dedi ki :

Şehirlerden bir bölük halk toplanıp Medîne'ye gelmişler, Medineliler de onlara uyup Osman'ı mazlûm olarak öldürmüşler. Bu sûretle şimdiye kadar görülmemiş şeyler

(25) Na'sel erkek sırtlan anlamına geldiği gibi uzun sakallı anlamına da gelir. Hz. Osman'ın sakalı uzun olduğu için muârizları ona bu adı vermişlerdi. Kaamus tercemesinde bu maddeye bakınız.

(26) Al-Kâmil, III. s. 80.

olmuş, harâm olan bir kan dökülmüş, hürmeti vâcib olan şehirde, hürmeti vâcib olan ayda olmuş bu iş, harâm olarak mallar alınmış. And olsun Tanrı'ya ben bu işin ardını arayacağım. Kalkın, onun kanını isteyin.

Mekke'de Osman'ın vâlisi bulunan Âmir oğlu Abdullah, bu sözleri duyunca ayağa kalkıp ilk olarak onun kanını ben istiyeceğim dedi. Ümeyye oğullarıyla o vakit Mekke'de bulunan Mervan da bunlara uydu. Âs oğlu Said'le Velid ve Yemen'den gelen Munye oğlu Ya'la da bunlara katıldı.

Ş Talha'yla Zübeyr, Hz. Ali'den Kûfe ve Basra vâliliklerini istediler, Hz. Ali, her ikisinin de bey'atteki tereddüdünü düşünüp Medîne'de oturmalarını istedi. Bunun üzerine umre etmek bahânesini ortaya atarak Mekke'ye gittiler.

Her ikisi de Mekke'de Hz. Âyişe'yle buluştular. Diğerleri de toplandı. Nereye gidip nasıl işe gireceklerini konuşmaya başladılar. Bâzıları Şam'a gidelim dediler. Âmir oğlu Abdullah, orada Muâviye'nin nüfuzlu bulunduğunu, hâlbuki Basra'da kendinin etbâi olduğu gibi Basralılardan Talha'ya bir çok taraftar toplıyabileceğini söyledi .

Âs oğlu Said, bu adam sizi Basra'ya çağırıyor ama kendisi ordan, kaçak bir kul gibi kaçıp buraya sığındı. Hâlbuki Basralılar, Ali'ye bey'at ettiler. Öyle olduğu halde size mal ve adam bulacağını vaadediyor. Mal bulabilir belki, fakat adam bulacağını aklım kesmiyor dedi.

Mervan, Talha'yla Zübeyr'e, ne diye Ali nasıl halktan bey'at istediye siz de istemiyorsunuz? Eğer size uyarlarsa, o vakit işe girişirsiniz, uymazlarsa ne yapacağınızı düşünürsünüz dedi. Talha, halk Ali'ye bey'at etti ve bu bey'at umumî oldu, biz nasıl bozabiliriz dedi. Zübeyr de

buna benzer sözler söyledi. Mervan, siz Basra'ya gitmek istiyorsunuz, bense Şam'a gitmek isterim. Yalnız, bir tehlike ânında sizinle berâberim dedi.

Peki dediler, askeri nasıl hazırlıyacağız? Ya'lâ, ben de altı yüz bin dirhem ve altı yüz deve var; bunları bu yolda sarfederim dedi. Âmir oğlu, kendisinde de bir hayli mal olduğunu bildirdi.

Ş Âyişe, ordu hazırlanırken Hz. Peygamber'in zevcelelerinden Hz. Ümmü Seleme'yi de kandırıp kendisine eş etmek fikrine düştü. Yanına gidip ey Ebâ Ümeyye kızı dedi, sen, Hz. Peygamber'in zevcelerinden ilk hicret edenisin, mü'minler analarının en büyüğün, Cebrâil, senin evine çok inmiştir.

Ümmü Seleme, bu sözlerden maksadın ne diye sordu. Âyişe, Zübeyr oğlu Abdullah'tan duydum, kavim, Osman'a tevbe teklif etmiş. Tevbe ettikten sonra da hürmeti vâcip olan bir ayda, oruçlu olduğu halde onu öldürmüş. Şimdi ben bu yüzden Talha ve Zübeyr'le beraber Basra'ya gitmeyi kararlaştırdım, onun kanını dileyeceğim. Umarım ki Allah, bu işi bizim vâsıtamızla düzgün bir hâle koyar, dedi.

Hz. Ümmü Seleme, bu sözleri duyunca şaşırdı, daha dün dedi, Osman hakkında en kötü sözleri söyleyen, ona erkek sırtlan adını takan, bu addan başka bir adla adını anmayan, halkı, onu öldürmeye teşvik eden sen değil miydin? Şüphe yok ki sen de Rasûlullah indinde Ebû-Tâlib Oğlu'nun derecesini bilirsin. Fakat gene de ben sana bâzı şeyler hatırlatayım.

Hz. Âyişe, peki dedi, buyur.. Hz. Ümmü Seleme, hatırlıyor musun, dedi, bir gün Rasûlullah, Ali ile gizli konuşmadaydı. Konuşmaları uzun sürünce sen müdâhale

etmek istedim. Ben men'ettim, sen de dinlemedin; yanlarına gittin. Sonra ağlaya ağlaya çıktın. Sebebini sordum, dedin ki, Alî'ye, Yâ Alî, Rasûlullah ile dokuz günde ancak bir gün buluşabiliyorum. O bir güne de sen mi mâni olacaksın dedim. Rasûlullah, yüzü kızarıp hiddetlenerek bana, Dön git, and olsun Allah'a, O'na Ehl-i Beytimden, yahut başkalarından kim buğzederse îmandan çıkar, buyurdu.

Hz. Âyişe, evet dedi, hatırlıyorum.

Ümmü Seleme, gene hatırlıyor musun dedi, seninle ben, Tanrı ona da, soyuna da rahmet etsin, Rasûlullah ile berâberdik. Sen Hazret-i Peygamber'in başını yıkıyordun, ben yemek pişiriyordum. Başını kaldırdı da bilseydim keşke buyurdu, hanginiz, saçı gür deveye binecek de Hav'eb köpekleri (27) ona ürecek? Ben, Tanrı'ya, Rasûlüne sığınırım dedim, o, eliyle senin sırtına vurdu da sakın sen olma buyurdu. Sonra bana döndü, ey Ebâ-Ümeyye kızı buyurdu, sakın sen olma. Sonra gene sana döndü, Ey kırmızı benizli kadıncık buyurdu; ben sana söyledim, korkutum, tebliğ ettim.

Hz. Âyişe, evet dedi, bunu da hatırlıyorum.

Hz. Ümmü Seleme, Âyişe'ye daha bâzı şeyler hatırlattıktan sonra artık buyurru, bunları bildikten sonra gene de ona karşı çıkacak mısın?

Hz. Âyişe, ben dedi, bu hareketimle ancak insanların arasını bulmak ve Tanrı izniyle ecre nâil olmak istiyorum.

Ümmü Seleme, kadınlar bu işe memur olamazlar. Tanrı, senden, benden bu işi almıştır buyurdu.

(27) Hav'eb, Basra'ya yakın bir kaynaktır.

Âyişe, onun yanından çıktıktan sonra bir aralık yaptığına nâdim oldu, böyle bir işe girişmeyeceğini halka bildirdi. Fakat Zübeyr oğlu Abdullah, hemen yanına gidip ne yapıyorsun ana dedi, bu iş, ancak seninle düzene girer. Bunun üzerine tekrar döndü, Basra'ya gitmeye karar verdi. Hattâ Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'ya da müracaat ederek kandırdı, fakat kardeşi Abdullah, onun gitmesine mâni oldu.

Ş Halka tellâllarla, Mü'minler anası, Talha ve Zübeyr, Basra'ya hareket ediyorlar; Müslümanlığı yüceltmek isteyen onlarla gelsin diye hareketlerini bildirdiler. Muneyye oğlu Ya'lâ, Hz. Âyişe'yi, seksen dinâra satın aldığı Asker adlı bir deveye bindirdi. Yola çıktılar. Onlara üç bin kişi katılmıştı. Osman'ın oğulları Eban'la Velîd de içlerindeydi.

ALİ, İLK İŞ OLARAK VALİLERİ DEĞİŞTİRİYOR

Hz. Alî, Hicretin otuz altıncı yılında her yere vâliler tâyin etti. Huneyf oğlu Osman'ı Basra'ya, Şihâb oğlu Ammâre'yi Kûfe'ye, Abbas oğlu Übeydullah'ı Yemen'e, Sa'd ibn-i Ebû-Ubâde oğlu Kays'ı Mısır'a, Huneyf oğlu Sehl'i Şam'a, Mihnef oğlu Süleym'i İsfahan ve Hemedan'a vâli yapıp gönderdi.

Sehl, Tebük'e varınca bir orduyla karşılaştı. Sen kim-sin dediler. Vâliyim dedi. Nerenin vâlisin diye sordular. Şam ülkesinin dedi. Eğer dediler, Osman yolladıysa ne âlâ, buyur; fakat başkası gönderdiyse dön geri. Sehl, or-dan geri dönüp Medîne'ye geldi, bu işi Alî'ye haber verdi. Sa'd oğlu Kays da Mısır'a varınca Mısırlıların bir kısmı ona tâbi oldu, bir kısmı olmadı. Kays, bunu bir mektupla Hz. Alî'ye bildirdi. Huneyf oğlu Osman, Basra'ya girdi. Basralıların bir kısmı, vâliliğini kabûl etti, bir kısmı Medî-neliler ne yaparlarsa biz de onu yaparız; hele biraz beklî-yelim dedi. Ammâre, yolda, Osman'ın kanını almak için ayaklanmış olan Tulayha'ya rastladı, geri döndü:dü. O da dönüp Medîne'ye geldi, olayı Hz. Alî'ye bildirdi. Abbas oğlu Übeydullah, Yemen'e girince Osman'ın vâlisi olan Munye oğlu Ya'lâ, hazinede ne kadar mal varsa toplayıp Mekke'ye gitti.

Hz. Alî Sebret'ül-Cühenî ile Muâviye'ye bir mektup gönderdi, mektup şuydu :

«Allah kulu Mü'minler Emîri Alî'den Ebû-Süfyân oğlu Muâviye'ye. Gerçekten sen de bilirsin ki Osman'ın öldü-

rülmesinde benim hiç bir ilişkim olmadığı gibi ona karşı hiçbir kötülükte de bulunmadım; nihâyet olan oldu, biten bitti. Söz uzun, bahsedildikçe de uzar. Geçen geçti, olacak oldu. Sen de sana uyanlarla beraber bana bey'at et.» (28)

Sebre, bu mektubu Şam'a götürüp Muâviye'ye verdi. Muâviye, mektuba cevap vermedikten başka Sebre'yi gâh vaadlerle oyalamaya, gâh tehditlerle korkutmaya başlamış, üç ay bu sûretle vakit kazanmıştı. Üç ay sonra Kubaysa adlı birisiyle (29) üstünde, «Tanrı kulu Muâviye'den Ali'ye» yazılı bir tomar göndermiş, bu zâta söyleyeceği sözleri de belletmişti.

Kubaysa, Medîne'ye gelip Hz. Ali'nin huzuruna çıkmış, tomarı ters tutarak vermişti. Tomar açılınca içinde hiçbir yazı olmadığı görüldü. Şam ne halde diye sorulunca bana aman veriyor musun dedi. Hz. Ali, elçiye zevâl yoktur buyurunca dedi ki :

Şamlılardan altmış bin kişi, Osman'ın kanlı gömleği altında kısas istemek için yemin ettiler.

Hz. Ali, Osman'ın kanını benden mi istiyorlar diye sorunca, evet dedi. Hz. Ali, Tanrım dedi, sen de bilirsin ki benim Osman'ın kanıyla hiçbir ilişkim yok. Gerçekten de Şamlılar, Osman'ı öldürenlerle savaşıp onun öcünü al-

(28) Vâkidi, Nehc-ül-Belâga, II, s. 370.

(29) Kubaysa, sonradan Hz. Ali tarafına geçmiş, Basra'da Ziyâd tarafından tutularak Şam'a gönderilmişti. Muaviye'ye, buna ve iki arkadaşına, Hz. Ali'ye sövmelerini, hakkında kötü sözler söylemelerini, ancak bu suretle kurtulabileceklerini söylemiş, fakat bunlar, Ali'nin sevgisinde sebât ettikleri ve hakkında kötü sözler söylemedikleri için şehid edilmişlerdi (İbn-i Haldun'dan).

madıkça yataklarında yatmamaya, hattâ şer'i zaruret olmadıkça suya dokunmamaya yemin etmişlerdi (30).

Muâviye, bu zatla beraber Hz. Ali'nin gönderdiği Sebre'yi de Medine'ye yollamıştı. Şam Vâlisinin hilesi anlaşıldı, Hz. Ali, Kubaysa'ya Şam'a gitmek için izin verdi. Bâzi kimseler elçiyi dövmek istedilerse de mâni oldu.

Ş Muâviye, Talha'yla Zübeyr'in, Osman'ın kanını almak için ayaklandıklarını duyup Zübeyr'e bir mektup göndererek üst olmalar; temennisinde bulunmuş ve her hususta ben de sizinle beraberim demişti. Zübeyr, mektubu alınca pek sevinmiş, Talhay'a da göstermişti.

Ş Hz. Ali halife olunca Mugıyra, kendisine gelerek Muâviye'yi ve diğer vâlileri hemen azletme; onları memuriyetlerinde bırak. Sana bey'at etsinler, ortalık yatışsın, ondan sonra dilersen azledersin demiş, fakat Hz. Ali, onun sözünü dinlememişti. Abbâs oğlu Abdullah, Mugıyra'nın Hz. Ali ile konuştuğunu görünce Mugıyra gittikten sonra ne diyor bu adam diye Hz. Ali'ye sormuştu. Hz. Ali, dün geldi, Osman'ın tâyin ettiği vâlileri azletme, bey'at etsinler, sonra dilersen azledersin dedi. Ben kabûl etmedim. Bugün gelmiş, bana hak veriyor dedi.

Abbâs oğlu, Mugıyra'nın dünkü sözü doğru dedi, bugünkü sözü hiyle ve nifak. Muâviye ve diğer Ümeyye oğulları, dünyâ ehlidir. Onları yerlerinde bırakırsan memnun olurlar, azledersen Şam ve Irak halkını aleyhine kışkırtır.

Hattâ ben Talha'yla Zübeyr'den de emîn değilim. Muâviye'yi yerinde bırak, bey'at etsin, sonra onu ordan söküp atmayı ben taahhüd ediyorum dedi.

Hz. Ali, bir an düşündükten sonra Zamânımda buyur-

du, zulmeden birisinin, ümmetin başında bir an bile bulunmasına râzı olamam.

Hz. Alî doğrudu, doğruluğun tâ kendisiydi, ancak böyle hareket edebilirdi. Eğer o da öbürleri gibi desiseye, hileye sapsaydı fazîletle rezîletin, doğrulukla hîlenin, adâletle zulmün ne farkı kalırdı?

Ş Hicretin otuz beşinci yılı sonlarında, yahut otuz altıncı yılı başlarında, Alî'nin çok sevdiği Selmân'ül-Fârisî vefât etmişti.

Hz. Muhammed, cennet, Alî'ye, Ammâr'a ve Selmân'a müştaktır demiş, Selmân bizden, Ehlibeyttendir diye kadriini yüceltmmişti. Gene Rabbim Alî'yi, Ebû-Zerr'i, Mikdâd'ı ve Selmân'ı sevmemi emretti, aynı zamanda kendisinin de bunları sevdiğini haber verdi buyurmuştu.

Kendisi İran'da yetişmiş, Zerdüşt dinindeyken Hristiyan olmuş, bir râhibe hizmet etmiş, Ahırzaman Peygamberinin dînini yaymaya başladığını o râhipten duymuş, köleyim diye kendisini sattırılmış, Medîne'ye bu sûretle gelebilmişti. Hz. Muhammed onu satın alıp âzâd etmişti. Hz. Osman zamanında Medâyin vâlisi olmuştu. Orada vefât etti (31).

Otuz altıncı yılda, Peygamber'in sır sâhibi diye anılan Yemân oğlu Huzeyfe de vefât etti. Ansardan olan Huzeyfe, Hz. Muhammed'in kendisine münofıkları ve ilerde olacak fitneleri haber verdiğini söylerdi. Hz. Ömer, Huzeyfe, birisinin namazını kılmazsa kılmazdı.

Uhud savaşında bulunmuştu. İran'da ordu kumandanı olan Mukarrin oğlu Nu'man şehid olunca sancağı Hu-

(31) İbnu Abd'ül-Birr: Al-İstiâb fi Ma'rifet'il-Ashâb, Haydarâbâd, 1319, II, s. 571 - 573.

---

zeyfe almış, Hemedan, Rey ve Dinever şehirleri, onun tarafından fethedilmişti.

Hz. Ömer, bir gün Huzeyfe'ye, tâyin ettiğim vâliler içinde münâfık var mı diye sormuş, o da bir adam var demişti.

Hz. Huzeyfe, Hz. Osman'ın şehâdetinden kırk gün sonra vefât etmiş, oğullarına, Hz. Ali'den ayrılmamalarını vasiyet etmişti. Oğulları Safvan ve Saîd, Hz. Ali'ye tâbi olmuşlar, Sıffin savaşında şehid düşmüşlerdir (32).

---

(32) Al-İstifâb, II, s. 105 - 106.

KÜÇÜK CEMEL SAVAŞI

Ş Hz. Âyişe'yle Talha ve Zübeyr, kendilerine uyanlarla beraber Mekke'den çıkmışlardı. Fakat içlerinden hiç biri, kumandan mevkiinde değildi. Bu topluluk, âdeta bir başıbozuk alayıydı.

Mekke'den çıktıkları zaman Mervan ezan okumuş, sonra Talha'yla Zübeyr'in yanına gidip imamlığı hanginiz yapacak demişti. Zübeyr'in oğlu Abdullah, babam demişti. Talha'nın oğlu Muhammed, hayır demişti, benim babam.

Hz. Âyişe bunu duyunca aramıza ayrılık mı düşüreceksin? Namazı, kız kardeşimin oğlu, yâni Zübeyr oğlu Abdullah kıldırın diyerek nifakın önünü almıştı. Bu hâli gören Abdullah oğlu Muâz, vallâhi demişti, biz üst olsak bile birbirimizle savaşa kalkarız. Çünkü emirliği ne Talha, ne Zübeyr'e verir, ne de Zübeyr onu bırakır.

Yolda Âs oğlu Saïd, Mervan'la görüştükten sonra ona ve Ümeyyeoğullarına, öcünüzü bırakıp nereye gidiyorsunuz, önce Âyişe'yi, Talha'yı, Zübeyr'i öldürün, ondan sonra ne yaparsanız yapınız demişti. Onlar da, umarız demişlerdi, Osman'ın bütün kaatillerini öldürürüz.

Âs oğlu Saïd, bundan sonra Talha ve Zübeyr'le konuştu, üst olunca hanginiz başa geçecek dedi. Onlar, halk hangimizi isterse o dediler. Saïd, siz dedi, Osman'ın kanını dâva ediyorsunuz, bunun için ortaya çıktınız; bu bakımdan başa da Osman'ın oğullarından birini geçirmelisiniz.

Talha ve Zübeyr, bu sözü duyunca, Muhacirlerin ihtiyarlarını bırakıp yetimleri mi başa geçireceğiz dediler. Muğıyra, yapılacak iş, Saîd'in dediğidir dedi. Söz uzadı, Saîd ve Muğıyra kızıp topluluktan ayrıldılar.

Ş Hz. Alî, bu sıralarda doğrudan doğruya Muâviye'nin üzerine gitmek için hazırlanıyordu. Ordusunun sağ koluna Abbas oğlu Abdullah'ı, sol koluna Ebû-Seleme oğlu Amr'ı tâyin etmiş, Ebû-Ubeydet-ibn'il-Cerrâh'ın erkek kardeşinin oğlu Ebû Leylâ'yı öncü yapmış, sancağı da oğlu Muhammed ibni Hanefiyye'ye vermişti. Medîne'de Abbas oğlu Kusem'i bırakıyordu. Mekke'ye de Abbas oğlu Tammam'ı tâyin etmişti. Aynı zamanda halkı Şam seferine dâvet etmek üzere Mısır vâlisi Sa'd oğlu Kays'a ve Basra vâlisi Huneyf oğlu Osman'la Kûfe Emîri Ebû-Mûsa'l-Eş'arî'ye de mektup gönderdi.

Medîne'de, halkı mescide dâvet etmiş, şu hutbeyi okumuştur :

«Şüphe yok ki yüce ve Ulu Allah, halkı doğru yola götürmek için söyleyen bir kitapla, açık ve bozulmaz bir emirle Peygamber göndermiştir. Bundan dolayı helâk olan, ancak helâke müstahak olandır. Sonradan çıkan, dîne aykırı olan, yahut şüpheli bulunan şeyler, insanı helâk eden şeylerdir; ancak Allah'ın koruduğu kişiler bunlardan korunur, kurtulur. Allah'ın hüküm ve kudretindedir işinizin doğruluğu, düzenliği. Gönül rızâsıyla, zorla değil, dileyerek o hükme itâat edin. Yoksa Allah hüküm ve kudretini sizden alırsa, Müslümanlığın hâkimiyetini kaybederseniz, artık bu kudret ve hüküm, ebediyyen elinize geçmez. Topluluğunuzu bozup ayırmak isteyen bu kavme yürüyün, umulur ki Allah ülkelerdeki bozukluğu sizinle düzene sokar.» (33)

(33) Tabari.

Ş Medînelilerin bir kısmı, Müslümanlarla savaştan çekiniyordu. Onlarca, kible ehliyle savaşmak câiz değildi.

Mâlik'ül-Eşter bunu duyunca Hz. Alî'nin yanına gitti ve Ey Mü'minler Emîri dedi, biz Muhâcirlerden ve Ansardan değiliz ama iyilikte, îmanda onlara tâbi olanlardanız. Sana edilen bey'at, umumîdir. Bundan dönen kınanır, kötü bir iş işlemiş sayılır. Senin maiyyetinde savaşa gitmek, bizden ziyâde onlara düşer. Böyle olduğu halde sana karşı duracak bir durumu yarattılar. Savaşa gitmezlerse onları hapsederek te'dîp et.

Hz. Alî, Yâ Mâlik dedi, bu, onların re'yi. Maamafih gene de onları çağır, bir görüşeyim.

Mâlik, savaşa katılmak istemeyenleri çağırdı. Hepsî, Hz. Alî'nin huzurunda toplandı. Hz. Alî,, Âyişe, Talha ve Zübeyr'in isyanlarını duymuş, onların üzerine gitmeye karar vermişti. Gelenlere sordu :

Ebû-Bekr'e, yahut Ömer'e, yahut Osman'a bey'at ettikten sonra bu bey'atten dönenlerle savaşmak helâl midir?

Evet dediler. Pekâlâ dedi, o halde nasıl oluyor da bana bey'at ettiğiniz halde emrime uymuyor, dönenlerle savaşa gitmiyorsunuz?

Ey Mü'minler Emîri dediler, biz, sen yanlış hareket ettin demiyoruz. Sana bey'at ettikten sonra onu bozanlarla savaşmak helâl değildir fikrini de gütmüyoruz. Biz ancak namaz kılanlarla savaşmanın câiz olup olmadığında şüpheliyiz.

Mâlik, bu söz üzerine kızdı, onlara ağır sözler söyledi. Hz. Alî'nin evinden çıkıp gitti.

Bir müddet sonra Ubâde oğlu Sa'd'ın oğlu Kays, Mâ-

lik'i bulup Mâlik dedi, çok acelecisin, tez kızılıyorsun. Sabretmek edebe riâyet şartlarındandır. Onu bu çeşit sözlerle teskin edip Muhacirlerle Ansardan bir toplulukla Hz. Ali'nin yanına geldi.

Hz. Ali ordusuyla Medine'den yola çıktı. Âyişe'ye, Basra'ya varmadan yetişmek, geri çevirmek, bu sûretle büyük bir savaşın önüne geçmek istiyordu. Rebeze'ye varılınca Âyişe'nin Basra'ya vardığını haber aldı. Ali, orda kaldı, Ebû-Bekr oğlu Muhammed'le Ca'fer oğlu Muhammed'i Kûfe'ye gönderdi.

Kûfe'de vâli, Osman zamanındaki vâli Ebû-Mûsa'l-Eş'arî'ydi. Ona, Hz. Âyişe'nin isyanını bildiren, üzerine bir ordu gönderilmesini emreden bir mektup da göndermişti.

Ebû-Mûsâ, bu emri alınca mescide gitti, halkı topladı, minbere çıktı, Müslümanlarla savaşmanın doğru olmadığına dâir bir hutbe okudu. İki Muhammed, bu hâl karşısında dondular. Basra'yla Medine arasında bir kavşak olan Zikaar'da Hz. Ali'ye ulaştılar, işi bildirdiler.

Hz. Ali, uzun bir hutbe okudu, yanındakilere öğütlerde bulundu. O cümleden olarak dedi ki :

«Benim bəy'atimde toplandınız. Talha'yla Zübeyr de bana bey'at etti. Hallerinden özlerindeki anladım, fakat seslenmedim. Sonra umre etmek için izin istediler (34). Maksatları umre değildi, bey'atten dönmektir. Mekke'ye gittiler, Âyişe'yi kandırdılar. Mekke fethinde esir olmuşken âzâd edilenlerin oğullarını başlarına toplayıp Basra'ya gittiler, orda Müslümanları öldürdüler, kötü işlerde bulundular. Şaşılır onların Ebû-Bekr ile Ömer'e itâatlerine, bana isyanlarına. Onlar da bilirler ki ben, bu ikisinden

(34) Umre, Arafata çıkmadan yapılan hac törenidir.

aşağı değilim. Söyliyecek sözlerim var ki dilersem söyleyirim. Muâviye onlara Şam'dan mektup hazdı, onları kândırdı, benden gizlediler. Sonucu benden, Osman'ın kanını istemek üzere isyan ettiler.»

Bu hutbe üzerine Mâlik'ül-Eşter ayağa kalkıp dedi ki:

«Hamdolsun Allah'a ki sana uymayı bize nasib etti de üstünlük bulduk. Bunu bize ihsân etti de lûtf bulduk. Ey Mü'minler Emîri, and olsun ki sözünü duyduk. Re'inde isâbet var. Sen, Peygamberimizin amcası oğlusun, dâmâdısın, vasisisin; onu ilk tasdiyk edensin, onunla namaz kılsın. Bütün savaşlarında onunla beraberdin. Bu hususlarda bütün ümmete üstünlüğün var. Sana uyan, Hakka uymuştur, uymayan cehennemi bulmuştur. Ey Mü'minler Emîri, Âyişe'nin, Talha'nın, Zübeyr'in işi umulmayacak iş değil. Hiçbir kötülükte bulunmadığın hâlde senden ayrıldılar. Sandılar ki Osman'ın kanını istiyorlar. Hâlbuki ona itirazda bulunanların başındaydı onlar, halkı aleyhine kışkırtanlardandı onlar, itâat etmezlerse şâhid olsun Allah, onlar da Osman'a ulaşırlar. Çünkü kılıçlarımız yanımızda, yüreklerimiz korkusuz. Biz dün nasılsak sana karşı bugün de öyleyiz.»

Ş Hz. Ali, oğlu Hasen'le Yâsır oğlu Ammâr'ı Kûfe'ye gönderdi. Ebû-Mûsâ'ya da onlarla bir mektup yolladı, vâfilikten azledildiğini bildirdi.

Hz. Hasen, Ebû-Mûsâ ile buluşunca ona şiddetli sözler söyledi. Ebû-Mûsâ, doğru söylüyorsun, anam-babam sana fedâ olsun, fakat ben, Allah ona rahmet etsin, Rasûlullah'tan duydum, buyurdu ki: Fitneler olacak; o zaman oturan, ayakta durandan, ayakta duran yaya yürüyenden, yaya yürüyen ata binenden hayırlıdır.

Sonra mescide gidip halka, evinize girin, fitneye ka-

rışmayın. Biz Rasûlullah'ın sahâbesiyiz. Ondan duyduğumuz daha iyi biliriz diye öğütlerde bulundu.

Hız. Ali, Hasen'le Ammâr'dan sonra Kûfe'ye Mâlik'ül-Eşter'i gönderdi. Mâlik, Kûfe civârında hangi kabileye uğradıysa o kabile halkı, kendisine uydu, böylece büyük bir kalabalıkla Kûfe'ye girdi. Doğruca hükümet konağına girdi. Ebû-Mûsâ'nın kölelerini dışarıya attı.

Mescitte Ebû-Mûsâ, halkı savaşa gitmekten alıkoymak için öğütler verirken köleler koşarak, bağıarak geldiler, Mâlik'in kendilerini konaktan çıkardığını bildirdiler. Ebû-Mûsâ, minberden inip konağına gidince Mâlik, çık bizim konağımızdan diye bağırdı. Ebû-Mûsâ, Mâlik'in şiddetini biliyordu. Korkup bana bu gece mühlet ver dedi. Mâlik pek âlâ dedi, fakat hükümet konağında kalamazsın.

Ebû-Mûsâ konağı bıraktı. Halk, konaktaki mallarını yağma etmek istediysede Mâlik, mâni' oldu, o dedi, bir memurdu, azlettik, mes'ele bundan ibâret. Sonra mescide gitti, uzun bir hutbe okuyup halkı savaşa teşvik etti. Dokuz bin kişi, İmâm Hasen'le beraber yola çıkıp Zikâr'da Hız. Aliye ulaştı.

§ Hız. Âyişe, Talha ve Zübeyr, Basra'ya giderlerken bir su başına gelmişlerdi. Ordaki köpekler, hep birden Hız. Âyişe'nin bindiğı deveye saldırıp ürmeye, havlamaya başladı. Hız. Âyişe, bu suya ne suyu derler diye sordu. Kılavuz, Hav'eb suyu deyince Hız. Peygamber'in sözünü hatırlayıp ağlamaya koyuldu, beni geri çevirin, burdan ileriye bir adım bile atmam dedi. Orda bir gün bir gece kaldılar. Hız. Âyişe, elleriyle dizlerine vurmaya başlamıştı.

Zübeyr oğlu Abdullah, yanına gelerek kılavuz yalan söylemiş, bu suyun adı Hav'eb değil diye teselliye çalıştı. Hattâ kırk ve bir rivâyette elli kişi getirdi, onlar bu su

Hav'eb suyu değil diye şehâdette bulundular. Bu şehâdet, Müslümanlıktaki ilk yalan şehâdetti. Hz. Âyişe, bu adamların şehâdetini duymakla beraber gene de geri dönmek istiyordu. Bu sefer Zübeyr oğlu Abdullah başka bir hileye başvurdu. Bâzı kimseler koşarak, Ali, ordusuyla yetişmek üzere diye bağırdılar. Bunun üzerine ordu kalkıp Basra'ya hareket etti.

BASRA'DAKİ OLAYLAR

Hz. Âyişe, Talha ve Zübeyr, Basra'ya yaklaşınca Hz. Ali tarafından Basra'da vâli olan Huneyf oğlu Osman'a haber gönderdiler. Basralıların bir kısmı Osman'a itâat etmekte ve Hz. Ali'nin tarafını tutmaktaydı. Bir kısmıysa gelenlere taraftarlık etmekteydi. Basralıların ileri gelenlerinden bâzıları Talha ve Zübeyr'le görüşüp siz Ali'ye bey'at etmemiş miydiniz diye sordular. Onlar evet dediler, fakat o vakit kılıç başımızın üstündeydi.

Vâli Huneyf oğlu Osman, onlarla görüşmek üzere Ebü'l-Esved'ad-Duelî'yi göndredi. Ebü'l-Esved, önce Hz. Âyişe'ye gidip ey Mü'minler Anası dedi, ne diye evinden çıktın da buralara geldin? Âyişe, Osman'ın kanını istemek için geldim dedi. Ebü'l-Esved, Basra'da Osman'ın kaatillerinden kimse yok ki deyince Âyişe, evet dedi, biliyorum ama Osman'ın kanını istemek için Basralılardan yardım istiyeceğim. Ebü'l-Esved, Osman'ın kanını istemek senden ziyâde Ali'ye düşer; çünkü her ikisi de Abdu Menâf oğullarıdır. Aynı zamanda sen kadınsın, savaş kadınlara câiz değildir, onlar kan da istiyemezler dedi. Âyişe, Yâ Eb'el-Esved dedi, sanıyor musun ki benimle savaşacak biri çıksın. Ebü'l-Esved, Vallahi dedi, seninle öyle bir savaşırım ki en hafifi, şiddetli bir savaş diye anılır.

Ebü'l-Esved, Âyişe'den sonra Zübeyr'e gidip ey Ebâ-

Abdillâh dedi, sen değil miydin Ebû-Bekr halife olunca kılıcını çekerek bu işte Ebû-Tâlib oğlundan başkasının hakkı yoktur diye bar bar bağırın? O sözün ne, bu hareketin ne?

Zübeyr, Osman'ın kanını istiyorum, dedi. Eb'ül-Esved, Talha'yla da konuştu, onu da bu fikirde sâbit buldu, geldi. Huneyf oğlu Osman'a haber verdi.

Ş Huneyf oğlu Osman, bir ordu kurup karşılarına vardı. Talha, Zübeyr ve Âyişe ayrı ayrı hitabelerde bulunarak halkı, Osman'ın kanını istemeye teşvik ettiler. Basralıların bir kısmı onlara hak vererek ordularına katıldı.

Bu sırada Kudâme oğlu Cârîye, Ey Mü'minler Anası diye bağırды, Osman'ın öldürülmesi, senin bu mel'un deveye binerek evinden çıkmandan daha ehvendir.. Tanrı, senin evinde oturmanı emretmiştir. Öyle olduğu hâlde sen perdeni yırttın, hürmetini giderdin. Seninle savaşı göze alan, seni öldürmeyi de göze alır. Kendi dileğinle geldiy-sen dön, evine gti, cebren seni getirdilerse getirenler aleyhine bizden yardım iste.

Sa'd oğullarından bir delikanlı da Talha'yla Zübeyr'e görüyorum, ananız da yanınızda, bize kadınlarınızla beraber mi geldiniz dedi. Talha ve Zübeyr, hayır deyince sizinle bu işte hiçbir ilişğim yok deyip helâllerinizi korudunuz da ananızı beraber getirip tehlikeye attınız. Bu, insafsızlığın ta kendisidir. Onu çekerek getirdiniz, hürmetini giderdiniz meâlinde dört beyitlik bir şiir okudu.

O gün ve ertesi gün, her iki taraf birbirine saldırdı, şiddetli bir savaş oldu, bir çok adam öldü, bir çokları yaralandı. Sonucu Talha'yla Zübeyr'in ne sûretle bey'at ettiklerini Medinelilerden öğrenip gelmek üzere Suvr oğlu Kâ'b'ı Medîne'ye göndermeyi kararlaştırdılar. Eğer cebren

bey'at etmişlerse Huneyf oğlu Osman, hükûmeti onlara teslim edecekti. Rızâlarıyla bey'at etmişlerse onlar, Basra'dan çekilip gideceklerdi.

﴿Kâ'b, bir Cuma günü Medîne'ye gelip mescide girdi, mes'eleyi halktan sordu. Önce herkes sustu, sonra Zeyd oğlu Üsâme, Talha ve Zübeyr, zorla bey'at etti dedi. Halk, bu söz üzerine onun üstüne hücum edip dövmeye başladı. Şuhayb'la Ebû-Eyyûb'ül-Ansârî ve Mesleme oğlu Muhammed, onu zorla halkın elinden kurtarıp evine ulaştırdılar.﴾

Hz. Ali, bu hâli duyup Huneyf oğlu Osman'a, and olsun Allah'a ki onlara topluluktan ayrılmak için cebrolunmadı, topluluğa uymaları için cebrolundu meâlinde bir mektup gönderdi. Yâni, onlara cebredildiği doğru bile olsa topluluktan ayrılmaları gibi kötü bir iş için cebredilmedi, muhâlefette bulunmamaları için cebredildi, hâlbuki bu da olmadı, onlar dileyerek bey'at ettiler demek istiyordu.

Kâ'b Basra'ya gelip gördüklerini anlatınca Talha'yla Zübeyr, Huneyf oğlu Osman'ı çağırdılar. Fakat Osman, Hz. Ali'nin mektubuna dayanarak onlarla görüşmeye gitmedi. Bunun üzerine halkı topladılar, bir soğuk gecede yatsıdan sonra Basra mescidine giderek mescitte, Hz. Ali taraftarlarından kırk kişiyi öldürdüler.

Huneyf oğlu Osman, henüz mescide gitmemişti. Hükûmet konağına asker gönderdiler. Asker, Osman'ı dövüp hapsederek hükûmeti ele aldı.

O sırada Kaysoğlu boyundan birisi, ey Muhâcirler dedi, siz Müslümanlığa ilk icâbet edenlerdensiniz, bu yüzden üstünlüğünüz, şerefınız var. Halîfeler seçtiniz, seçerken bize danışmadınız. Biz seçtiğiniz halîfelere itâat ettik. Seçtiğiniz halîfelerden birini öldürdünüz, Ali'yi halî-

feliğe getirdiniz. Şimdi de tutuyor, bizi onunla savaşa zorluyorsunuz. Sebebi nedir ki onunla savaşalım. Haksız bir iş mi yaptı ki sizinle birleşelim de aleyhine kalkalım?

Bu sözü duyanlar, onun üstüne saldırdılarsa da kabilesi onu kurtardı. Fakat ertesi gün onu ve onunla beraber yetmiş kişiyi öldürdüler.

Abd'ül-Kays kabilesi şeyhi olup yiğit bir adam olan ve boyu arasında büyük bir saygıya mazhar bulunan Cebile oğlu Hakîm, bu işleri duyup Huneyf oğlu Osman'a yardım etmek için yediyüz elli kişiyle geldi, Zübeyr oğlu Abdullah'la görüştü; Osman'ı bırakın, Hz. Ali gelinceyedek iki taraf da olduğu yerde ve bulunduğu halde kalsın dedi. Allah'tan korkmuyor musunuz haksız yere nasıl oluyor da bu kadar kan döküyorsunuz diye çıkıştı.

Zübeyr oğlu Abdullah, biz Osman'ın kanı için kan döküyoruz deyince Hakîm dedi ki :

— Osman'ı öldürenler sizin öldürdüğünüz adamlar mıydı?

Abdullah, sen Ali'yi halifelikten azletmedikçe Huneyf oğlunu bırakmayız dedi. Bunun üzerine iki taraf savaşa girişti. Hakîm ve adamlarından bir çoğu şehid düştü. Reislerden yalnız Züheyr oğlu Harkus kurtulup mensup olduğu Sa'd oğulları boyuna sığındı. Sa'd oğulları bir yana çekilip Talha ve Zübeyr'e muhalefete devam etti, Abd'ül-Kays ve Velid oğlu Bekr boyları da Hz. Ali'nin yolunu gözlemeye koyuldu.

Cemel, yâni deve ashâbı (35) böylece Basra'da üst

(35) Bu olaya küçük Cemel savaşı denir. Bu savaşla bundan sonraki savaşa küçük ve büyük Cemel savaşı denmesinin sebebi, büyük savaşta, Âişe'nin, Ya'la'nın satın aldığı Asker adı verilen erkek deveye binerek savaşa katılmasıdır.

olup Hz. Ebû-Bekr'in oğlu Abdurrahman'ı mâliye işlerine memur ettiler. Kûfe, Medîne ve Yemâme'ye mektuplar yazdılar. Muâviye'ye de olup bitenleri haber verdiler. Muâviye, bu hallerden çok memnundu. Çünkü her iki taraf da birbirini kırarak zayıflıyor, böylece ekmeğine yağ sürmüştü oluyordu.

Cemel ashâbı, Huneyf oğlu Osman'ı öldürmek istiyordu. Fakat kardeşi olup Medîne'de vâli bulunan Sehl'in, bu olay üzerine onlardan, Medîne'de bulunanları öldüreceğinden korktular, sakalını, bıyığını, kaşlarını yolup bıraktılar. Osman, yola düşüp Zikar'da Hz. Ali'ye ulaştı, Ey Mü'minler Emiri dedi, senden sakallı olarak ayrıldım, seninle genç bir delikanlı olarak buluştum. Hz. Ali, Ecre nâil oldun buyurdu.

Ş Evvelce de yazdığımız gibi Hz. Ali, daha Medîne'de iken, Medîne'liler, savaşa katılmak hususunda tereddüde düşmüşlerdi. Hz. Ali, «İnsanların en cömerdi ve en cin fikirli olan Talha, en yiğidi olan Zübeyr, en fazla saygı göreni Âyişe ve en zengini Ya'lâ ile sınanmadaydım. And olsun Allah'a, hakkımda söyleyecek kötü birşey bulamadılar. Müslümanların malından kendim için birşey almadım, hevâ ve hevesime uymadım. Osman'a onlar, benden fazla itiraz ediyorlardı, sonra bana bey'at ettiler, adâletimi ve hâksızlığımı denemeden bey'atlerinden döndüler. Ben Allah'ın hükmüne râzıyım. Gene de onları doğru yola çağıracağım. Kabûl ederlerse tevbeleri makbûldür. Etmezlerse onlara kılıcın yüzünü göstereceğim. Kılıç, doğruyla eğrinin arasını ayırır» buyurmuştu.

Sahâbeden Hanzale oğlu Ziyâd, Hz. Ali'nin yanına gelerek Vallahi demişti, ben senden ayrılmam, her vakit seninle birlikté âsîlerle savaşırım.

Ebû-Katâdet'ül-Ansarî, Ey Mü'minler Emiri demişti,

Rasûlullah, Allah ona rahmet etsin, bu kılıcı bana kuşattı, nice zamandır kınında durmada; onu, ümmetin arasına ayırılık salan bu zâlimlere sıyracağım. Hz. Peygamber'in zevcelerinden Hz. Ümmü Seleme gelip Ey Mü'minler Emîri demişti, kabûl etmiyeceğini biliyorum, yoksa ben de seninle beraber gelirdim. Canımdan ziyade sevdiğim amcamın oğlunu sana getirdim, seninle beraber gitsin ve her yerde, senin uğrunda savaşsın.

Ş Hz. Alî, Medîne'den çıkarken Seleme oğlu Abdullah, Ey Mü'minler Emîri demişti, Medîne'den çıkma, çıkar-san Vallahi buraya artık Müslümanlığın emâreti girmez, yâni burası bir daha merkez olmaz. Halk, bu söz üzerine onun üstüne hücum etmişler, onu sövmeye koyulmuşlardı. Hz. Alî, Birakın buyurmuştu; Hz. Muhammed'in ashâbından ne de güzel adam var.

Ş Rebeze'de buldukları sırada Ubeyd'üt-Tâî oğlu Saîd, Tay boyundan bir toplulukla gelip Hz. Alîye katıldı.

Hz. Alî, kırmızı donlu bir deveye binip yedeğinde kestane dorusu bir kısırak olduğu hâlde Rebeze'den hareket etti. Maiyetinde dört bin kadar asker vardı. Sekiz yüzü Ansardandı. İçlerinde Bedir savaşında bulunanlardan da mevcuttu.

Ş Hz. Âyişe, Kûfe'de bulunan Suvhân oğlu Zeyd'e, Rasûlullah'ın sevgilisi, Mü'minler Anası Âyişe'den Hâlis oğlu Suvhân oğlu Zeyd'e. Mektubumu alınca kalk, bu işte bize yardım et. Bunu yapmazsan halk Alî'ye uyar da hor hakıyr olur meâlinde bir mektup gönderdi. Zeyd, mektubu alınca ona şu cevabı verdi :

Suvhan oğlu Zeyd'den Âyişe'ye. Bu işten vazgeçer de evine dönersen o vakit hâlis oğlun olurum. Yok, dönmez de isrâr edersen seninle savaşacak ilk kişi benim.

Sonra dedi ki: Tanrı acısın Mü'minler Anosına; Evinde oturması emredilmiş, o emri terk ediyor da bize savaş emri veriyor. Kendisine emredilen şeyi bırakıyor, bize emredilene bize buyurmaya kalkışıyor.

Ş Evvelce de söylediğimiz gibi Kûfe'de vâli olan Ebû Mûsâ, halkı, bu fitneye karışmamaya dâvet ediyordu. Bu sırada Zeyd, ona, Fırat'ı geriye çevir; eğer dönüp giderse sen de dediğini yapabilirsin. Anlamadığın işi bırak demiş ve ey insanlar, yürüyün, Mü'minler Emîrinin yanına gidin, gerçeği bulmuş olursunuz sözleriyle halkı savaşa teşvik etmişti.

Yiğitlerden Ka'kaa da âlemi düzene sokacak bir hükümet gerektir, mazlûmun hakkı zâlimden böyle alınır. İşte Mü'minler Emîri, sizi ıslâha çağırıyor, icâbet edin ve hemen yanına gidin demişti.

Bu sırada Tay boyundan Hâtem oğlu Adıyy de gelip biz Ali'ye bey'at ettik, o bizi büyük bir işe çağırıyor, biz de icâbet ediyoruz dedi.

Eşraftan Amr oğlu Hind de Mü'minler Emîri bizi çağırıyor, bize adamlar gönderdi, hattâ Hz. Peygamber'in torunu Hasen de geldi, haydi kalkın, Emîrinizin dâvetine uyun, ona yardım edin dedi. Adıyy oğlu Hucr de o yolda sözler söyledi. Nihayet Mâlik'ül-Eşter'in gayretiyle Kûfe'liler, Hz. Ali'ye yardımda birleştiler.

Ş Hz. Hasen, Ey halk, ben yarın yola çıkacağım, gelecekle benimle gelsin buyurdu. Ertesi günü İmâm Hasen, Hz. Ammâr ve Mâlik'le dokuz bin kişi yola çıktı. Zikkar'da Hz. Ali'ye ulaştılar.

Hz. Ali, onlara Ey Kûfe ehli, siz İran şahlariyle savaştınız, onların topluluklarını dağıttınız, mirasları size kaldı. Şimdi de sizi dâvet ettim, birlikte gidelim de Basra'daki kardeşlerimizi doğru yola çağıralım buyurdu.

CEMEL SAVAŞI

Cemel savaşının başlaması hakkında uydurma bir rivâyet de var:

Sahâbeden Ka'kaa' b. Amr'it-Temîmî'yi Hz. Ali, işin savaşa dönüşmeden çözümlenmesi için Âyişe'ye göndermiş. Bu adam, Âyişe'ye, neden evini-barkını bırakıp çöllerde düŐtüėünü sormuş. Âyişe, Osman'ın kanını almak, onu öldürenlerin kısıdsını sağlamak, mü'minlerin işlerini düzene sokmak için bu işe giriŐtiėini söylemiş. Zübeyr ile Talha da aynı ağzı kullanmışlar. Ka'kaa', Basralıların da, kendilerinden öldürülenlerin kanını isteyeceklerini, dağru hareketin, bu işi bırakıp uzlaşmak olduğunu, uzlaşılınca, Osman'ın aleyhinde bulunanların yalnız kalacaklarını, o vakit Őeriat hükmünün yerine getirilebileceğini söylemiş. Âyişe'yle Talha ve Zübeyr, bu re'yi beyenip kabûl etmişler. Ka'kaa', Hz. Ali'ye gelip bunu haber vermiş. Ali, memnûn olup orduya, yarın sabah Basra'ya hareket edeceğiz, yalnız Osman'ın aleyhinde kalkınanlar, o işe karıŐanlar bizimle geimesin buyurmuş.

İŞ bu kerteye gelince, Osman'ın aleyhine kıyâm edenleri bir düşüncedir, almış. İçlerinde bulunan ve İbnu Emet' is-Sevdâ (Kara halayığın oğlu) denen Abdullah b. Sebâ', bu iş demiş, ancak savaşla düzelir, yoksa hepimiz yok oluruz. Onun re'yiyle, onun teŐvikiyle, Osman'ın aleyhine kıyâm edenler, geceleyin, karıŐdaki orduya saldırmışlar, savaş böyle başlamış.

Bunu rivâyet eden Seyf b. Ömer, yalanlar düzen, doğ-

mamış, yaşamamış adamlar, kurulmamış şehirler icâd eden, söylenmemiş şiirler söyleten, akla gelmeyecek efsâneler uyduran, olayları tahrif eden müdhiş bir yalancıdır. Abdullah b. Sebâ' ve Ka'kaa' da bu adamın uydurduğu adamlardandır ve bu rivâyetin ne aslı vardır, ne faslı (Murtazâ'l-Askerî'nin «Abdullah b. Sebâ» adlı kitabının, «Abdullah b. Sabâ Masalı, Bir Yalancının Düzmeleri» adıyla türkçeye çevirimize; İst. Baha Mat. 1974; ve aynı müdekkik allâmenin «Hamsûne ve mieti Sahâbiyyu Muhtalak» (Yaşatılan, fakat olmayan yüzelli sahâbi) adlı değerli ve muhalled eserine bk. I. kısım; II. basım, Bağdad - 1389 H. 1969; s. 73 - 146).

Ş Zikaar'da Hz. Ali'nin, Kûfeden bin kişi gelip ölünce yedek düşmanla savaşmak üzere bana bey'at edecek; ne bir artık olacak, ne bir eksik dediği de rivâyet edilmiştir. Abbâs oğlu Abdullah, âdetimdi demiş, gelenleri sayardım. Tam dokuz yüz doksan dokuz kişi geldi. Eyvah dedim, sözü çıkmazsa. Derken uzun boylu, aba giyinmiş, zayıf bir kişi geldi, onunla gelenler bin oldu. Bu gelen zat, tâbiinin en büyüğü ve yücesi Üveys'ül-Karanî idi (36). Fakat doğru rivâyet Üveys'in, bu savaşta değil, Sıffin savaşında gelip Hz. Ali'ye bey'at ettiği ve şehid olduğudur.

Ş Hz. Ali, Basra'ya hareket etti. Yolda Abd'ül-Kays boyunun bulunduğu yere varınca onlar da orduya katıldılar. Beraberce Zâviye denen köye kondu, ordan Basra'ya yöneldi. Cemel ashâbı da ileri vardılar, Ziyâd oğlu Ubeydullah'ın köşkü yanında iki ordu karşılaştı.

Ş Hz. Ali, daha önce yanındakilere şu emirleri vermişti :

(36) Hz. Peygamber'i görmeyen, fakat sahâbeye ulaşanlara «Tâblin» denir.

«Onlar savaşa başlamadan siz başlamayın. Hamdolsun Allah'a, hak sizinledir, sizdedir. Savaşta yararlananları öldürmeyin. Onları bozguna uğrattınız mı, peşlerine düşüp kovalamayın. Kötülükte bulunmayın, ayıplarını örtün. Evlere girmeyin, mallarından bir habbe bile almayın. Kadınlara dokunmayın, ırza sövmeyin. Kadınlar, sözce, özce, düşünce bakımından zayıf olurlar. Onlar müşrikken bile onlara dokunmamamız emredilirdi.»

Ş Gene bu sırada Vâil oğlu Bekr'in boyu da Abd'ül-Kays boyuyla haberleşmişti. Geldiler, Hz. Ali'nin ordusuna katıldılar.

Ş Basra şeyhlerinden Kays oğlu Ahnef, Hz. Osman'ın öldürüldüğü yıl hacca gitmişti. Medine'ye uğrayınca Hz. Osman'ın evinin kuşatıldığını görmüş, işin sonunu düşünerek ayrı ayrı Hz. Âişe'ye, Talha'ya, Zübeyr'e baş vurarak, Osman'dan sonra kime bey'at edeyim diye sormuş, her üçünden de Ali'ye cevabını almıştı.

Sonradan her üçü de Basra'ya gelip Ahnef'i Hz. Ali'nin aleyhine kıyâma çağırınca şaşırmış, onlara söyledikleri sözü hatırlatmıştı. Evet demişlerdi, evvelce öyle demiştik amma şimdi iş değişti, Ali, durumunu değiştirdi.

Ahnef, vallahî, demişti ben Ali'ye bey'at ettim, bey'atimden dönmem; fakat mü'minler anasıyla da savaşa girişmem. Topluluktan çıkar, bir tarafa çekilirim. Öyle de yapmış, kendisine uyanlarla beraber Basra'ya iki saatlik bir yer olan Celcâ'ya çekilmişti.

Hz. Ali'nin geldiğini duyunca huzuruna vardı, bu olayı anlattı, dilersen ey Mü'minler Emiri, senin orduna katılayım, uğrunda savaşa girişeyim, dilersen gene yerime gideyim, on bin kılıcı savaştan alıkoyayım, dedi.

Hz. Ali, ikinci teklife râzı oldu, o da Temim ve Sa'd

oğulları boylarıyla gidip tarafsız kaldı. Hz. Ali'nin bu hareketi, ya ondan tamamıyla emîn olmadığı içindi, yahut onun tarafsız kalmak istediğini anlamıştı, onçandı, yahut da bu kuvveti, icap edince kullanmak üzere ihtiyat kuvveti olarak korumayı münasip gördüğündendi.

Ş Hz. Ali, ordusuna, Ey Allah kulları dedi, bunlar benim bey'atimden döndüler, vâli olarak tâyin ettiğim Hu-neyf oğlu'nu dövdüler, hakkında pek kötü muâmelede bulundular, Cebele oğlu Hakîm'i ve daha bir çok temiz kişileri öldürdüler; beni kim seviyorsa onlara ulaştırdılar. Hangi duvar dibindeyse, hangi tümsek altındaysa, beni seveni bulup şehid ettiler, boyunlarını vurdular. Gönünüz sağlam, haklı olduğunuza emîn olarak bunlarla savaşın.

Ş İki ordu karşılaşınca Zübeyr, bir ata binmiş olduğu halde meydana çıktı, Talha da saftan ayrılıp onun yanına geldi. Hz. Ali, bunu görünce atını mahmızladı, yanlarına vardı. Silâhlanıp adamlar toplamış, atlar toplamış, ordu kurmuş, savaşa çıkmışsınız amma Allah'a karşı bir özür buldunuz mu? Her türlü noksan sıfattan münez-zeh olan Allah'tan çekinip, ipi iyice örüp büküp kuvvetli bir hâle getirdikten sonra çözen kişiye benzemeyin. Ben sizin din kardeşiniz değil miyim? Kanım size haram değil mi, kanınız bana haram değil mi? Benim kanımı size helâl edecek bir şey mi, bir sebep mi var? dedi. Talha dedi ki: Halkı Osman aleyhine kıskırtın.

Hz. Ali, Allah da bilir ki buyurdu, ben Osman'ın öldürülmesinden uzakım, Allah Osman'ı öldürenlere lânet etsin. Ey Talha, kendi haremimi, evinde saklıyorsun, Rasûlullah'ın haremimi buralara sürüklüyorsun: sen bana bey'at etmedin mi?

Talha, ettim ama kılıç boynumdaydı dedi. Hz. Ali, Zü-

beyr'e dönüp Ey Zübeyr dedi, benden Osman'ın kanını istiyorsun, halbuki onu âdeta sen öldürdün. Allah, onun hakkında en fazla şiddet göstereni bana musallat etti bugün. Hatırlar mısın ey Zübeyr, bir gün Rasûlullah sana, Sen buyurmuştu Ali ile savaşıacaksın, fakat zâlim olarak, ona zulmederek savaşıacaksın.

Zübeyr, birden vallahi böyle dedi; eğer bunu evvelce hatırlasaydım buralara gelmezdim; vallahi seninle ebediyen savaşmam, dedi.

Hz. Ali bundan sonra ordusuna döndü. Zübeyr, adamlarının yanına varıp Hz. Ali'nin sözlerini söyleyince Âyişe, peki dedi, şimdi ne yapacaksın? Zübeyr, çekilip gideceğim dedi. Oğlu Abdullah, iki fitneyi dedi, bir yere getirdin; tam savaşa başlanacağı sırada savuşmak istiyorsun. Onun sözünden değil, bayrakları altında toplanmış bulunan yiğitlerden korktun. Zübeyr, savaşmamaya yemin ettim, ne yapabilirim dedi. Abdullah, keffâret ver de gene savaş dedi; hâsılı babasını kandırdı; o da kölesi Mekhûl'ü âzâd edip savaşa girişti (37).

Orduda Kûfelilerin Mudar boyuna mensup olanları, Basralıların Mudar boyuna karşı, Kûfelilerin Rabîa boyu mensupları Basralıların Rabîa boyu mensuplarına karşı

(37) Keffâre, yapılan suça tevbeden sonra çekilen mâlî yahut bedeni bir cezâdır. Yemin eden yeminini bozarsa bir köle âzâd eder, yahut on yoksulü doyurur. Zübeyr'in bu hareketi üzerine Süleyman-At-Temimi oğlu Abdurrahman, «Bugün olduğu gibi ne kardeşin kardeşe karşı durduğunu gördüm, ne de bu çeşit keffâret gördüm; Allah'a isyân ederek köle âzâd ediyor da yeminden kurtuluyor» meâlinde üç mısra'lık bir şiir söylemiş, diğer bir şâir de gene, «Dinini korumak, yeminine keffâre olmak üzere Mekhûl'ü âzâd eder; fakat bey'atinden dönüş, alnında görünür durur» meâlinde üç mısra'lık bir şiirle bunu tesbit etmişti.

saf düzmüşlerdi. Âyişe'nin kardeşi Muhammed, Hz. Ali'nin yanındaydı, öbür kardeşi Abdurrahman kendi yanındaydı. Hz. Ali'nin ordusu yirmi bin kişiydi. Karşısındaki ordu, otuz bine varıyordu.

§ Savaş başlamıştı. Hz. Âyişe, Basra'da oturduğu evden çıkmış, devenin üstündeki zırhla kaplı hödüce binmiş, savaşı görebilecek bir yere gelmişti.

Zübeyr'in mânevî kuvveti tamamiyle bozulmuştu. Oğlu Abdullah'a, bugün ya zâlim olarak, ya mazlûm olarak mutlaka öldürüleceğim. Derdim borçlarımdan; mallarımı sat, borçlarımı ver demiş, at sürmüştü.

Ammâr, kargıyla Zübeyr'e hücum ediyor, fakat Zübeyr, Hz. Peygamber'in, Ammâr'ı, gerçek İmâma isyân edecek bir topluluk öldürecek dediğini bildiğinden pek ihtiyâr olan Ammâr'ın kargısını reddediyor, fakat ona hücum etmiyordu. Hattâ bir aralık, Ey Ammâr demişti, beni öldürmek mi istiyorsun? Ammâr, hayır dedi, öldürmek istemem, hemen savuş, git burdan.

§ Zübeyr, bu söz üzerine savaşı bıraktı, yanında bulunan bir köleyle Medîne'ye gitmek üzere yola düştü. Vâdî's-Sibâ' denen yere geldi. Kaysoğlu Ahnef, kendisine uyanlarla buraya çekilmiş, tarafsız kalmıştı. Zübeyr'in bu hareketini görünce Müslümanların iki bölüğünü birbiriy-le savaşa düşürdü, sonra kendisi evinin yolunu tuttu dedi ve ne yapıyor, nereye gidiyor, birisi gidip de bir haber getirse dedi.

Çürmûz oğlu Amr kalkıp dur dedi, ben gider, haber getiririm. Koşarak Zübeyr'e ulaştı. Zübeyr, namaz kılmak için hayvanından inmişti. Çürmûz oğlu da namaz kılacakmış gibi arkasına geçti; derken bir kılıç vurup Zübeyr'i öldürdü. Atını, kılıcını, yüzüğünü alıp Ahnef'in yanına geldi, onu öldürdüm dedi. Köle, Zübeyr'i oraya gömdü.

Ahnef, Vallahi dedi, bilmem iyi mi yaptın, kötü mü? Sonra Cürmûzoğlu'yla beraber Hz. Alî'nin yanına gitti, işi haber verdi. Hz. Alî, Zübeyr'in kılıcını istedi. Cürmûzoğlu verince kılıcı alıp salladı. Bir kılıçtı bu ki öyürdü, Rasûlullah'ın uğradığı musibetleri, kederleri bu giderirdi. Sonra Cürmûzoğlu'ya dönüp Sen mi öldürdün diye sordu. O, evet deyince Valî'hi dedi, Safiyye'nin oğlu ne korkaktı, ne kötü kişi; fakat bu onulmaz bir çıban, kötü bir savaş.

Cürmûzoğlu, ey Mü'minler Emiri, câize mi ver dedi. Hz. Alî, Tanrı rahmet etsin ona da, soyuna da, Tanrı elçisinden duyduğum, Safiyye'nin oğlunu öldürene cehennemle müjde ver dedi buyurdu.

Cürmûzoğlu, câize umarken bu sözü duyunca öfkelenildi. Homurdanarak ordan ayrıldı. Bu adam, sonradan Nehrevan savaşında Hâricilere katılmış ve Hz. Alî'ye karşı savaşmıştır.

Her yönden olduğu gibi bu yönden de Hz. Alî'nin üstünlüğü meydanda. Zübeyr ona fi'len düşmanlıkta bulunmuş olduğu hâlde onun vaktiyle ettiği hizmetleri inkâr etmiyor, büyük bir müsamahayla onun haksız olduğu hâlde, evvelce iyi işlerde bulunduğunu söylüyor, iyiliklerini anlatıyor, öfkesine acınıyor.

Ş Hz. Ali, Cemel günü ashâbına, onlar savaşa başlamadıkça siz onlara ok atmayın, mızrakla hücum etmeyin buyurdu.

Cemel ashâbıysa, Hz. Alî'nin ordusuna dolu gibi ok yağdırıyordu. Ey Mü'minler Emiri dediler, okları kökümüzü kurutacak.

Bu sırada şehid düşen birini getirip önüne koydular. Allah'ım dedi, şâhid ol. Sonra ordusuna biraz sabredin, mâzur görün buyurdu. Bir başka şehidi getirip önüne ya-

tırdılar. Gene Allah'ım şahid ol dedi, mâzur görün diye öğüt verdi. Derken sahâbeden Varkaa'il-Huzzâî oğlu Büdeyl'in oğlu Abdullah, kardeşi Abdürrahmân'ın naaşını getirip önüne serdi ve bu dedi, ey Mü'minler Emîri, kardeşim, okla şehid düştü.

Bunun üzerine Hz. Alî, Hz. Muhammed'in Zât'ül-Fuzûl adlı zırhını giyindi, sarığını yeniden sardı, uçlarını sağdan ve soldan, göğsüne doğru sarkıttı, Zü'l-Fekâar adlı kılıcını kuşandı. Hz. Peygamber'in Ukab diye anılan ve Sevdâ' adı verilen bayrağını oğlu Muhammed ibn'il-Hanefiyye'ye verdi, Hasen'le Huseyn'e, siz, Rasûlullah'a daha yakınsınız, o bakımdan tehlikeden korumak için sancağı kardeşinize verdim buyurdu. Sonra eline bir Mushaf alıp Kimdir bu Kur'ân'ı alıp onlara karşı gidecek, onları, bu kitabın içindeki hükümlere dâvet edecek? Kim bu işi yaparsa cennet onundur, dedi.

Ordudan bir genç kalktı, benim ey Mü'minler Emîri dedi. Bu gencin adı Müslim'di, beyaz bir elbise giyinmişti. Hz. Alî, Alırsın ama sağ elin kesilir, sol elinle tutarsın, onu da keserler, sonu-ucu şehid olursun dedi. Genç, ben buna dayanmam dedi.

Hz. Alî, tekrar aynı sözü söyleyince gene o genç kalktı. Aralarında aynı sözler geçti. Nihayet genç, bu söylediklerin, Allah yolunda pek ehemmiyetsizdir deyip candan baştan geçerek Mushafı eline aldı, meydana çıktı. Ey kavim, bu sizinle bizim aramızdaki Allah kitabıdır diye bağırdı.

Hz. Alî'nin sözleri aynen çıktı. Sağ elini kestiler, Mushafı yere düşürmeden sol eline aldı. Onu da kestiler, başına bastı. Üstüne saldırdılar, kılıçlarıyla paramparça ettiler.

Ümmü Zurah'il-Abdiyye, bu olayı, «Yarabbi, Müslim onlara Mushaf'la karşı çıktı, imâmı göndermişti onu. Onları adâlete, imâna dâvet ediyordu. Onlar da Allah kitabını okuyorlardı, fakat korkmuyorlardı Allah'dan. Onu karnına bulayıp öldürdüler, anaları da durmuştu da bakıyordu, görüyordu bu işi ve yapmayın demiyordu, isyan etmelerini buyuruyordu» meâlinde yedi mısra'lık bir şiirle tesbit etti. Taberî, bu olayı, biraz değişik olarak nakleder ve bu mersiye-yi ancısının söylediğini bildirir.

Ş Hz. Âyişe'nin bindiği deve o gün Basralıların sanki bir bayrağı olmuştu. Hz. Âyişe, onları savaşa teşvik etmekteydi. Basra kadısı Kâ'b, devenin yularını tutmakta, Hz. Âyişe mushafını kaldırıp halkı Kur'an'a dâvet etmekteydi. Bu sırada Kâ'b öldürüldü ve deve önünde öldürülenlerin ilki oldu Kâ'b.

Öğleye kadar savaştılar, derken Hz. Âyişe'nin askeri bozguna uğradı. Bozguna uğrayanlar Basra'ya doğru kaçmaya koyuldular, fakat devenin etrafının sarıldığını görünce gene geri döndüler. O gün, sabahleyin bilhassa Taiha ve Zübeyr'le savaşmış, ondan sonra devenin çevresinde harp edilmişti.

Ş İki taraf birbirine saldırmakta, korkunç nâralar duyulmakta, feryatlar işitilmekte, oklar, vızlaya vızlaya uçmakta, atların nallarından kıvılcımlar çıkmakta, tozdan göz gözü görmemekteydi.

O sırada Talha'ya bir ok geldi. Baldırına saplanan oktan akan kan, ayakkabısını doldurdu. Kölesine aman, dedi, beni öyle bir yere götür ki kimse beni tanımasın. Fakat kan bir türlü dinmiyordu. Nihayet fazla kan ziyandan vefat etti.

İbn'ül-Esir'e göre Talha'ya ok atan Mervan'dı. Hattâ onu yaraladıktan sonra Osman'ın oğlu Ebân'ı bulup ba-

banın kaatillerinden bir kısmını öldürdüm, artık öc alma sevâsına düşmem diye müjdelemişti.

Gene bir rivâyete göre Talha, yaralı olduğu hâlde Basra'ya götürürlerken birine rastlamış, sen Mü'minlerin Emîri Alî'nin askerinden misin diye sormuş, asker evet deyince elini ver de onun adına sana bey'at edeyim deyip bey'at etmiştir.

Ş Âyişe, Basralıların Mudar boyuna mensup olanlarını teşvik etmekte, onlar da Küfelilerin Mudar boyu mensuplarına saldırmaktaydı.

Hz. Alî, oğlu Muhammed ibnîl-Hanefiyye'yi savaşa sürmekteydi. Ona, baban ne diye seni savaşa sürüyor da Hasen'le Huseyn'i sürmüyor diyenler oldu. İbn'ül-Hanefiyye, onlar iki gözüdür, bense sağ elim, sağ eliyle gözlerine gelecek şeyleri def'etmede diye cevap verdi.

Ş Muhammed-ibn'ül-Hanefiyye, o gün, pek büyük yiğitlikler göstermişti. Hattâ sahâbeden Sâbit oğlu Huzeyme yedi beyitlik bir şiirle onu övmüştü.

Ş En büyük savaş devenin önünde olmadaydı. Kûfe büyüklerinden Sûvhân oğlu Zeyd'le kardeşi Seylân şehîd düştü, kardeşleri Sa'saa yaralandı. Askerin okları bitti, mızraklarla saldırdılar, mızrakları kırıldı, göğüs göğüse geldiler, kılıçlarını sıyrdılar, şiddetli bir kılıç savaşına girdiler.

Devenin yularını tutan öldürülmekteydi, böylece devenin yularını tutanlardan yalnız kırk tane Kurayş boyuna mensup olan adam öldürüldü. Mervan'la Zübeyr oğlu Abdulloh da yaralılar arasındaydı.

Ezd boyundan Umeyret-ibni Yesri, devenin yularını tutmuş, recez okumakta, önüne geleni öldürmekteydi. Nihayet Mâlik'ül-Eşter onu yaraladı, yere düşürdü. Kaçmak

isterken birisi üstüne çullandı, diğer birisi ayağından sürükleyerek Hz. Alî'nin yanına getirdi. O Ey Mü'minler Emîri dedi, senin bağışlaman meşhurdur, bağışla beni. Hz. Alî, kalk dedi, dilediğin yere git. Umeyre kalkıp adamlarının yanına gitti, fakat kan ziyaidan öldü. Kızı, ona düzdüğü mersiyede, Eşter tarafından öldürülmeseydi kıyamete dek yanardım gibi beyitler söyledi.

Umeyre'den sonra Basralılardan bir ihtiyar çıktı, devenin yularını tuttu, recez okumaya koyuldu. Eşter ona da bir kılıç vurdu, öldürdü. Birbiri ardınca Hz. Alî'nin ordusuna saldıran, Eşter'in kılıcından geçiyordu. Bu arada Talha'nın oğlu Muhammed de yaralanmıştı. Eşter, onu bağışlamış, fakat kan ziyaidan vefât etmişti.

Ş Zübeyr oğlu Abdullah'ı da yaralayan Eşter'di. Abdullah, savaş için ortaya atılınca Eşter, ona karşı durmuş, Abdullah, Eşter'i hafifçe başından yaralamıştı.

Yaralı aslana dönen Eşter, onun başına öyle bir kılıç vurmuştu ki Abdullah, şaşkınlıkla Eşter'e sarılmış, ikisi de beraberce yere düşmüşlerdi.

Hz. Âyişe bunu görünce kimdir Abdullah'a hücum eden diye sormuş, Eşter olduğunu öğrenince feryada başlamış, ölümden kurtulduğunu müjdeleyene on bin dirhem vereceğini vaatmişti.

Abdullah, yerde Mâlik'ül-Eşter'le savaşırken beni öldürün amma tek Mâlik'i de benimle öldürün, o da ölsün diye bağırırmaktaydı. Fakat o kadar birbirlerine sarılmışlardı ki hangisi Mâlik, hangisi Abdullah, kimse ayırd edemiyordu.

Sonucu Eşter, onun işini bitirdiğini sanıp bırakmıştı. Âyişe, savaştan sonra Ammâr'ı görmüş, yanında birisi bulunduğunu da görerek bu kim diye sormuştu. Hz. Am-

mâr, Eşter deyince benim kız kardeşimin oğluna yapacağını yaptın değil mi diye kinaye yollu sözler söylemişti. Eşter, ihtiyar olmasaydım ve üç gündür aç buunmasaydım, Muhammed ümmetini, onun elinden rahata kavuştururdum demiş, Âyişe, Tanrı rahmet etsin, esenlikler versin, Rasûlullah, bir Müslümanın kanı ancak üç halde helâldir: Müslüman olduktan sonra dönerse, kocalı bir kadınla zina ederse, yahut da haksız yere birini öldürürse buyurdu, bunu bilmiyor musun deyince de Eşter, Ana demişti, biz bu üç işten hangisini yapmıştık da bizimle savdın?

§ Cemel savaşında bir çok def'alar Hz. Ali, sol eline sancağı alıp sağ elinde Zü'l-Fekaar olduğu halde bizzat harbe girmiş, saflar yarmış, erler öldürmüştü. Sahâbe, sana bir şey olursa Müslümanlık bozguna uğrar diye recalarla onu geri çevirebilmişlerdi. Hattâ devenin yularını tutanlardan kırk kişiyi kendisi öldürmüştü. 4

§ Haik devenin etrafında değirmen taşı gibi dönmedeydi. Nihayet Hz. Ali, deveyi, ayaklarının sinirlerini keserek çökertin diye emir vermeye mecbur oldu. Kediside Muhacir ve Ansardan bir bölükle deveye doğru yürüdü. Elinde bayrak, Muhammed-ibn'il-Hanefiyye Hasen ve Huseyn de yanındaydı.

Büceyr adlı biri, Devenin ayaklarındaki sinirleri kesti, deve, müthiş bir sûrette bağıarak yere çöktü, yıkıldı. Bunu gören Cemel ashâbı çekirge sürüleri gibi kaçışmaya başladı.

Ebû-Bekr oğlu Hz. Muhammed'le Hz. Ammâr, beraberce hövdücün iplerini kestiler. Âyişe, kimdir o diye bağırdı. Hz. Muhammed, yabancı değil, benim, kardeşim dedi. Hövdücü çıkarıp boş bir yere götürdüler. İsâbet eden oklarla kirpiye dönmüştü. Hz. Ali, ona bir çadır kurulma-

sını emretmişti, kurdular, kendisini çadıra götürdüler, geceleyin de Basra'nın en büyük evi olan Halef oğlu Abdullah'a ait bulunan eve konakladılar.

UMUMİ AFV

Ş Savaş bitip Cemel ashâbı kaçmaya başlayınca Hz. Ali, tellâllar çıkartıp bağırttı :

Kaçanın ardına düşüp kovalamayın, yaralılara dokunmayın, evlere girmeyin, kimsenin silâhını, elbisesini, malını mülkünü almayın. Silâhını bırakan emindir. Evine girip kapısını kapayan emindir.

Ş Hz. Ali, daha Âyişe, Basra'daki eve nakledilmeden yanına gitmiş, hâlini-hâtırını sormuştu. Sonradan bâzı kimseler ziyaretine varmışlar, onlara keşke demişti, bundan yirmi yıl önce ölseydim.

Geceleyin konak olarak gittiği evde kadınlar çığırıp ağlaşmıyordu. Çünkü konak sahibi, Âyişe'nin tarafındaydı, kardeşi Hz. Ali tarafında savaşta öldürülmüştü.

Karanlık basınca yaralılardan yürüeyenler kalkıp evlerine gitmişler, gidemeyecek kadar ağır yaralılar da nakledilmişlerdi.

Ş Ertesi günü Hz. Ali, savaş meydanını gezmiş, ölümlerden bâzılarını kaldırtıp ben, Rabbimin vaadettiğini elde ettim, sen de elde ettin mi demiş, Bedir kuyusuna atılan müşrikler, Hz. Muhammed'in sözlerini nasıl duydularsa bunlar da benim sözlerimi duydular buyurmuştu.

Sonra da ölümlerin gömülmesini emretmişti. Basralılar çıkıp ölümlerini gömdüler. Hz. Ali taraftarlarıyla karşı tarafın ölümleri sayıldı, sayı, on bini buldu. Önce de üç bin

kadar adam öldürüldüğüne göre öldürülenlerin tutarı on üç bine varmıştı.

§ Hz. Ali, askerin elindeki malları toplattı, Basra mescidine gönderdi, üstlerinde beylik damgası bulunanlardan başka hepsini sâhiplerine verdi.

Bâzı kimseler, müşriklerin evlât ve ayalları gibi esirlerin ve mallarının paylaşılacağını sanmışlar, bu hususta sözler söylemişlerdi. Hz. Ali, onlar bizim kardeşlerimizdi, bize isyân ettiler buyurup sizin sandığınız gibi olursa Âyişe kimin hissesine düşecek sorusunu sorup susturdu.

§ Cemel savaşı, Vâkıdî ve Mes'udî'ye göre Hicretin 36. yılı cümadelâhırasının onuncu Perşembe günü olmuştu. Taberî'ye göre otuz altıncı yılın aynı ayının on beşinci günü, Basra ovasına konmuşlar, üç gün, aralarında savaş olmadan geçmiş, savaş da üç gün sürmüştür. En büyük savaşın bir günde olduğu, çeşitli savaşların, ondan iki gün önce vuku' bulunduğu kabûl edilirse bu iki rivâyeti birleştirmek mümkündür.

§ Hz. Ali, savaştan üç gün sonra, Basra'ya girmiş, mescide gitmişti. Halk mescidde toplanmıştı. Hz. Ali, minbere çıkıp Allah'a hamdettikten, onu övdükten sonra buyurdu ki :

«Şüphesiz ki Allah'ın rahmeti, yarlıgaması pek geniştir, dâimîdir, afvî boldur; fakat azâbı da çetindir. Rahmeti, yarlıgayı, afvî, halkından itâat edenleredir ve doğru yolu bulanlar, onun hidâyetiyle bulur, böyle takdir edilmiştir bu. Azâbı, ikaabı da halkından isyân edenleredir, böyle takdir edilmiştir bu. Hidâyeti bulduktan, apaçık delilleri gördükten sonra sapanlar, artık sapmaz, akli olan doğru yolu bırakmaz.

Ey Basralılar, bey'atimden döndünüz, düşmanıma uy-

dunuz, ona yardımda bulundunuz, size ne yapacağımı umuyorsunuz?»

Halktan biri ayağa kalkıp dedi ki :

Hayır ummadayız senden. Bize üst oldun, kudret buldun. Cezâlandırırsan bu bizim hakkımız, fakat bağışlarsan bil ki bağışlamak, Ulu Tanrı'nın en çok sevdiği şeydir.

Hz. Alî, sözüne şöyle devâm etti :

«Sizi afvediyorum, fakat fitneden sakının. Çünkü siz, bey'atten ilk dönen ve bu ümmetini arasını ilk olarak açan, bölen topluluksunuz.»

Sonra minberden inip oturdu. Halk, birer birer bey'at etti. Kays oğlu Ahnef de Sa'd oğulları boyuyla gelip bey'ati yeniledi. Bu bey'atta savaşta yaralananlar bile bulundu.

§ Hz. Alî, sonra Âyişe'nin evine gitti. Hâris oğlu Sa-fiyye ordaydı. Alî'yi görünce ey dostları öldüren, ey topluluğu dağıtan, Abdullah'ın çocuklarını yetim bıraktığın gibi dilerim, senin çocukların da yetim kalsın dedi.

Hz. Alî, bu sözlere hiç cevap vermedi. Hâl-hâtır sorup çıktı. Bâzı yaralılar, o eve sığınmışlardı. Odanın birinde, bir toplulukla Mervan, öbüründe Zübeyr oğlu Abdullah vardı. Birisi yolda, Hz. Alî'ye bunu söyleyince Demedim mi buyurdu, Evlere girmeyin, ayıpları görmeyin, kadınlara dokunmayın. Onlar müşrik oldukları zamanlarda bile onlara dokunmamamız emredilmişti.

§ Hz. Alî, kendisine bey'at edildikten sonra bey'ül-mâli teftiş etti. Mevcudu beşer yüz, beşer yüz, bütün bu paraları kendisiyle beraber bulunanlara dağıttı. Orda bulunanlardan biri, ey Mü'minler Emîri demişti, kalbimle se-

ninle beraberdim, fakat bedenem beraber bulunamadım, bana da bir şey versene.

Hz. Alî, bu adama da kendisine düşeni verdi ve böylece kendisi birşey almadı.

Ş Hz. Alî, Abbâs oğlu Abdullah'ı, Hz. Âyişe'ye gönderip Basra'da fazla kalmamasını, hemen Medîne'ye hareket etmesini emretti. Hz. Âyişe, Abdullah'a bâzı sözler söyledi, aralarında tartışmalar oldu. Fakat nihayet gitmeyi kabûl etti.

Yol azığını, bineğini hazırladılar, kardeşi Muhammed'le ve kırk tane Basralı kadınla yola çıkardılar. Recebin ilk günü olan Cumartesi günü Basra'dan hareket etti. Hz. Alî, oğullarıyla bir günlük yola kadar uğurladılar.

Ş Hz. Alî, Basra'ya Abbâs oğlu Abdullah'ı vâli tâyin etti. Harac ve Beyt'ül-mâle de Ziyad'ı me'mur eyledi.

Ş Kûfe'ye şu meâlde bir fetih-nâme gönderdi :

«Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla. Allah kulu Mâminler Emîri Ebû-Tâib oğlu Alî'den Kûfelilere :

Esenlik size. Gerçekten de sizden dolayı, kendisinden başka tapacak olmayan Allah'a hamdederim. Şüphesiz yok ki Allah hüküm ve hikmet sâhibidir, adâlet ıssıdır. Bir kavmin ahlâkını bozmadıkça onları yok etmez, bir kavme de cezâ vermeyi dilerse o dileği reddedecek yoktur, ondan başka sahip bulunamaz. Basralılarla aramızda geçenleri bildireyim:

Basralılar ve Kureyş boyundan bâzı kimseler Talha ve Zübeyr'le birleştiler, bey'atlerinden döndüler, Basra'ya geldiler. Orda tarafımdan vâli olan Huneyf oğlu Osman'a kötülükler yaptılar. Nihâyet Zikâr'a geldim, Hasen'le Ammâr'ı ve Sa'd oğlu Kays'ı gönderdim, öğütler

verdim, Tanrı hakkına, Peygamberinin hakkına ve hakkına riâyet etmelerini, uzlaşmalarını istedim, dinlemediler. Basra'ya yürüdüm, onlara deliller getirdim, fayda vermedi. Mutlaka benimle ve benimle beraber olanlarla savaşmakta ısrar ettiler, isyanlarında inâd edip durdular.

Sonucu savaştık, ölen öldü, Talha ve Zübeyr öldürüldü, gelen geçti, olan oldu. Sonra benden afiv dilediler. Kabûl ettim, kılıcımı kınına soktum, onlara nak ve sünnet dâiresinde muâmele ettim, memleketlerine, tarafımdan Abbâs oğlu Abdullah'ı vâli yaptım. Tanrı izin verirse Kûfe'ye geleceğim. Şimdiden, tarafımdan size ve sizden de bize haber vermesi için Kays oğlu Zecr'i gönderiyorum. Esenlik, Tanrı rahmeti ve bereketleri size.»

§ Hz. Alî, Kûfe'ye hareket etti. O sıralarda Abbas oğlu Abdullah, kendisine bir mektup yazarak Basra'daki bâzı olayları bildirdi. Alî, «Sana bir kavimden haber veriyim ki, onlar, korkuyla ümit arasındadır. Basralılar, senden hayır umuyorlar, gazebinden korkuyorlar. İyilerinin gönüllerini adâletle, insafla elde et, onlara ihsanda bulun, yüreklerindeki korkuyu gider; hâsılı Allah'ın izin verdiği kadar onlara iyilikte bulun» meâlinde bir mektup yazdı.

§ Otuz altıncı yılın Zilkadesinde genâ Abbâs oğlu Abdullah'la Ebû-Râfi' oğlu Abdullah'a, «Müslümanların verdikleri paradan yanında bulunanlara ver, onları tamamıyla doyur, zenginleştir, ondan sonra artanını bize gönder» meâlinde birer buyruk gönderdi.

§ Asker kumandanlarına da adâletle muâmelede bulunmalarına, çünkü kendilerinin, halktan fazla bir üstünlüğe sâhip olmadıklarına, ancak savaşta vazife gördükleri zaman liyâkatlerini göstereceklerine, bu bakımdan halkla aynı seviyede bulduklarına dair bir emir gönderdi.

§ Haraç memurlarına da, «Acıyın, size de acısınlar, Allah'ın halkına eziyet etmeyin, vermeye kudretleri oimiyacak tekliflerde bulunmayın. Kendi nefislerinizle kıyaslayın da onlara insaf edin. İhtiyaçları olan şeyleri almayın. Çünkü halk, hükûmetin haznesidir. Ancak işinizde ihmâl de göstermeyin, çünkü ihmâlin sonucu nedâmettir. Kimsenin yerine bir başkasını tutmayın, ancak kefil olmuşsa o başka» meâlinde emirnâmeler gönderdi.

§ Talha.

Ubeydullah oğlu Talha, Hz. Ebû-Bekr'in dâvetiyle Müslüman olan beş kişinin biridir.

Uhud savaşında kendisini Hz. Peygamber'e siper etmiş, ona çekilen bir kılıca karşı elini tutmuştu. Bu yüzden başından yaralanmıştı, eli de çolak kalmıştı.

On oğlu, dört kızı vardı. Malı-mülkü pek çoktu. Gündelik geliri bin akçaydı.

Hz. Osman'ın hareketlerine şiddetle itiraz edenlerdenken ölümünden sonra kanını istemeye kalkıştı, an'attığımız gibi Mervan'ın attığı bir okla şehid düştü. Yaşı altmışı geçmişti.

§ Avvâm oğlu Zübeyr.

Babası Avvâm, Hz. Peygamber'in zevcesi Hadîce'nin kardeşidir. Anası da Hz. Peygamber'in halası Abd'ül-Muttalib kızı Safiyye'dir.

Pek genç yaşında Ebû-Bekr'den sonra Müslüman olmuştu. Müslüman olanların dördüncüsü, yahut beşincisidir. Önce Habêş ülkesine, sonra da Medîne'ye göçmüştü.

Müslümanlıkta ilk olarak din uğruna kılıç çekenler-

dendi. Pek yiğitti. Hz. Ebû-Bekr'in kızı Esmâ'yı almıştı. Ondan dört oğlu, bir kızı olmuştu.

Pek zengindi. Bin kölesi vardı. Onlar çalışırlar, ona para verirlerdi.

Mısır'da, Kûfe'de birer, Basra'da iki, Medîne'de on bir tane evi, daha birçok mülkü ve arâzisi vardı. Borçlu olarak ölmüştü. Vaktiyle Medîne civarında yüz yetmiş bin dirheme aldığı geniş arâzi, bir milyon altı yüz bin dirheme satılmış, parası borçlularına verilmişti.

Ölümünde yaşı yetmiş geçmişti.

§ Bu yıl ölenler.

Mısır Vâliliğinde bulunan ve Osman'ın şehâdetinden sonra Askalân'da münzevî yaşayan, Alî'ye de, Muâviye'ye de bey'at etmeyen Ebi-Serh oğlu Sa'd oğlu Abdullah bu yıl öldü.

Râzılık bey'atinde bulunmuş olan ve Mısır'dan, Osman aleyhine gelenlerin reislerinden bulunan Udays oğlu Abdürrahman da bu yıl vefât etti.

Bedir savaşında bulunmuş olanlardan Maz'ûn oğlu Kudâme'yle Dabbat-al-Fehri oğlu Ebû-Amr oğlu Amr da bu yıl vefat ettiler.

Hz. ALİ KÛFE'DE

§ Hz. Alî, hicretin otuz altıncı yılı Receb'inin on ikinci pazartesi günü, Basra'nın ileri gelenleriyle Basra'dan Kûfe'ye hareket etti. Kûfe'nin ileri gelenleriyle halk, Hz. Alî'yi karşıladılar. Ey Mü'minlerin Emîri dediler, nereye ineceksin, hükûmet konağına mı?

Hz. Alî, hayır dedi, fesat ve zulüm yerine inmiyeceğim. Hubayrat-al-Mahzûmî oğlu Cu'de'nin evine indi. Bu zat, kız kardeşi Ümme Hânî'nin oğluydu. Ebû-Vehab oğlu Hubeyre, Ümme Hânî'yi almış, Cu'de dünyaya gelmişti.

Ruhbe adlı mahallede bir eve indiği hakkında da rivâyet vardır. Vefâtı, hükûmet konağında olduğuna göre bu rivâyetleri şöylece birleştirmek mümkündür; Önce Cu'denin evine konuk olmuş, sonra Ruhbe mahallesinde bir evde oturmuş, sonra da hükûmet konağına yerleşmiştir.

§ Hz. Alî Kûfe'ye gelir gelmez büyük mescide gitmiş, orda iki rik'at namaz kılmış, sonra minbere çıkıp şu hutbeyi okumuştur :

«Allah'a hamdû senâlar. Peygamberi Muhammed'e ve onun tertemiz soyuna rahmetler, esenlikler.

«Ey Kûfe'liler, gerçekten de Müslümanlıkta üstünlüğünüz var. Onu değiştirmediniz, bozmadınız. Sizi gerçeğe çağırdım, icâbet ettiniz. Kötü işleri terkedip iyiliğe koştunuz. Üstünlüğünüz, Allah'la sizin aranızda. Ancak hevâ ve hevesinize uymanızdan, uzun uzun isteklere kapılmanızdan korkuyorum. Hevâ ve hevese uymak, insanı doğ-

ruluktan, gerçekten saptırır. Uzun uzun, olmayacak isteklere kapılmak, âhireti unutturur. Bilin ki dünyâ, gittikçe elden çıkmadadır, âhiret, geldikçe öne gelmektedir; her ikisinin de evlâdı var, siz âhiret evlâdı olun.

Bugün iyi işler işlemeye fırsat var, soru-suâl yok. Yarınsa soru-suâl var, iyi işler işlemeye fırsat yok.

Hamdolsun Allah'a ki dostuna yardım etti, düşmanını altetti, gerçek yardımcıları yüceltti, sözünden dönenleri aşağılattı.

Allah'tan çekinin, Peygamberinizin Ehlibeytinden olup Allah'a itâat edenlere itâat edin. Onlar Allah'a itâat ettikçe itâat edilmeye herkesten ziyade lâyıktır..

Ama bâzıları, bizim şerefimizle şeref buldukları hâlde emrimize karşı geldiler. Bize karşı ayaklandılar, cezalarını gördüler, daha da görecekler.

İçinizde, bana yardımdan çekinenlerin sözlerini dinlemeyin, onlarla görüşmeyin. Görüşürseniz gerçeğe dâvet edin de Allah bölüğüne uysunlar.»

Hutbenin burasında, Kûfe'de Emniyet âmiri olan Habîb-al-Yarbûî oğlu Mâlik ayağa kalkıp Ey Mü'minler Emîri dedi, Bu çeşit adamlar zâten azlık, emredersen onları da öldürtüvereyim.

Hz. Alî, Sübhânallâh dedi, Sınırı aştın.

Mâlik, bâzı zulüm vardır ki daha fazla işe yarar meâlinde bir beyit okudu.

Hz. Alî, Ey Mâlik buyurdu, Zulümle ne işim var benim. Allah, kim zulüm görerek öldürülürse vârisine, öldüreni öldürmek için hak ve kudret verdik, fakat öldürmede aşırı varmayın buyurmuştur. Öldürenen başkası

öldürülemez, Allah bundan nehyetti bizi, bu zulmün tâ kendisidir.

Söz, buraya varınca, kendisine muhâlif olanlardan Avf'ül-Ezdi oğlu Ebû-Berde ayağa kalkıp Ey Mü'minler Emiri dedi. Âyişe, Zübeyr ve Talha'nın başına toplananlar ne diye öldürüldü?

Hz. Ali, Onlar benim dostlarımı, taraftarlarımı, memurlarımı öldürdüler. Allah rahmet etsin. Rabiat'ül-Abdî'nin kardeşini, bir bölük Müslümanla katlettiler. Onlar, biz sizin gibi bey'atimizden dönmeyiz, hileye sapıp gadirde bulunmayız demişlerdi. Onlara soldırdılar, öldürdüler. Din kardeşlerimi öldürenleri istedim, kabûl etmediler. Onları Allah'ın kitâbına dâvet ettim, aramızda o hüküm versin dedim. Yanaşmadılar. Boyunlarında bey'atim varken benimle savaşa girdiler. Taraftarlarımdan bin kişinin kanı onların boynundaydı. Bu yüzden onları öldürdüm. Bunda şüphem var mı? dedi.

Ebû-Bedre, şüphem vardı ama şimdi gerçeği anladım, şüphem kalmadı, sen, insanları doğru yola sevkeden bir imamsın, re'yin doğru dedi.

§ Sard'al-Huzâî oğlu Süleyman, Kûfe'de Hz. Ali'nin huzûruna varınca Hz. Ali, ona gücenmiş bir hâlde buyurdu ki :

— Ne diye Peygamberinin Ehlibeytine yardım etmedin?

Süleyman, Ey Mü'minler Emiri dedi, geçen şeyleri anma. Önümüzde öyle zamanlar var ki dostunu, düşmanını anlarsın.

Süleyman, Hz. Ali'nin huzûrundan çıkınca İmam Hasen'e gitti, Hz. Ali'nin sözlerini söyledi. Hz. Hasen, O de-

di, dostluğunu dilediği kişilere gücendir, o çeşit söz söyler.

Süleyman, önümüzde öyle işler var ki sözü kılıca düşecek. O zaman benim gibilere ihtiyaç var dedi.

Hz. Hasen, Allah sana rahmet etsin dedi, senin hakkında şüphemiz yok.

Ş Süleym oğlu Muhnef de Hz. Ali'yi ziyârete gelmişti, yanında Mu'tem'il-Absî oğlu Abdullah, Rabîat'üt-Temîmî oğlu Hanzala, Avf'ül-Ezdi oğlu Ebû-Berde, Şurahbil'ül-Hemedânî oğlu Gârib de vardı.

Hz. Ali, onlara, siz kavminizin eşrafındansınız, ne diye bana yardım etmediniz? Eğer bu; niyetinizdeki noksandsansa bir dereceye kadar bağışlanabilir, yok, eğer üstünlüğümde şüpheniz varsa ve benim aleyhimdeyseniz o vakit düşmansınız demektir dedi.

Onlar, hâşâ ey Mü'minler Emiri dediler ve kimisi başka bir yerde bulunduğunu söyledi, kimisi bir başka sûrette özür diledi, kimisi hastalıktan dem vurdu. Hz. Ali, yalnız Muhnef müstesnâ; o ve kavmi, hiç bir vakit bana karşı gelmedi buyurdu.

Ş Hz. Ali, Kûfe'de yerleştikten sonra her tarafa memurlar tâyin etti. İdâreyi tamamiyle eline aldı. Irak, Fars, Horasan, Yemen, Yemâme, Hicaz ve Mısır vilâyetleri, ona tâbi oldu, yalnız Şam Vâlisi, Hz. Ali'nin halîfeliğini kabûl etmemekte ısrar ediyordu.

CEMEL SAVAŞI DOLAYISIYLA BİRKAÇ SÖZ

Ş Zübeyr, Ebû-Bekr'in halîfeliği zamanında Hz. Ali taraftarlarındandı. Hattâ bu uğurda çektiği kılıç, Ömer'in emriyle kırılmıştı.

Osman'ın şehid edilmesinden sonra Talha ile ona bey'at edenlerdendi. Sonradan her ikisi de, birer vâlilik istemişler, Hz. Alî, benim yanımda kalmanız daha iyidir, sizinle dâima danışmak isterim diyerek istediklerini vermemişti. Bunun üzerine umre etmek bahanesiyle Mekke'ye gitmişler, orda Âyişe'yle buluşup Hz. Alî aleyhine kıyâm etmişlerdi.

Acaba Hz. Alî, onlara istedikleri vâlilikleri verseydi bu olay meydana gelmez miydi? İnsanın aklına böyle bir soru geliyor. Fakat birbirine ekli olaylar da gösteriyor ki Hz. Alî, her ikisinden de emîn değildi. Emîn olmadığı için istediklerini yerine getirmede. Onların dileklerini yapaydı gittikleri yerlerde de ihtimâl aynı işi yapacaklardı. Her ikisi de Hz. Alî'nin üstünlüğünü inkâr etmiyorlar, hattâ kendi hareketlerini, sırası geldikçe kendileri de beğenmiyorlardı. Hz. Alî de onların İslâmdaki hakkını inkâr etmiyordu, fakat hareketlerini de haksız buluyordu.

Hz. Âyişe'nin Hz. Alî'ye karşı duygusuna gelince :

Mustalakoğullariyle savaşa gidilirken Hz. Âyişe de vardı. Savaştan Medîne'ye dönülürken bir yerde konaklandı. Hz. Âyişe orda deveden indi, biraz eğlendi. Bu sırada gerdanlığını kaybetti. Ararken kabile Hz. Âyişe devesindeki hevdücün içindedir sanarak hareket etti.

Hz. Âyişe gerdanlığını bulduktan sonra kafilenin konduğu yere geldi. Orda oturdu, birisinin gelip kendini götürmesini beklerken uyuya kaldı. Kafilenin ardından gelen Safvan, Hz. Âyişe'yi görünce devesine bindirdi. kervana ulaştırdı.

Münâfıkların başı Ubeyy oğlu Abdullah, bu olayı fırsat bilerek Hz. Âyişe'nin aleyhine kötü sözler söylemeye

başladı, münâfıklara bâzı mü'minler de uydular, dedikodu büyüdü. Hz. Peygamber, isteği üzerine Hz. Âyişe'yi babası Ebû-Bekr'in evine yolladı.

Hz. Muhammed, bu hususta Hz. Ali ve Üsâme'yle danıştı. Üsâme, Hz. Âyişe'nin lehinde bulundu. Hz. Ali ise kadınların hepsi bir, onun üstüne düşmende sebep yok dedi.

Altı ay sonra Kur'an'ın XXIV. sûresi olan Nûr sûresinin 11-26. âyetleriyle Âyişe'nin temizliği, böyle bir kötülükten berî olduğu bildirildi. Hz. Muhammed, bu âyetleri Hz. Âyişe'ye müjdeledi ve onu evine aldı. Fakat Hz. Ali'nin sözünü, Âyişe hiç bir zaman unutmadı. Bu sözün yarattığı iğbirar böyle kanlı olaylara yol açtı.

Cemel savaşından sonra Attâb oğlu Muske ve Fudayl oğlu İmran adlı iki kişi, başlarına topladıkları bâzı adamlarla isyan edip Secistan'a gittiler, birkaç şehri zaptettiler.

Hz. Ali, bunların üstüne kuvvet gönderdiyse de bozdular, kumandanı öldürdüler. Bunun üzerine Hz. Ali, Basra Vâlisi Abbâs oğlu Abdullah'a, o ülkeye bir vali göndermesini ve bu isyanı bastırmasını emretti. Abdullah, oraya birisini vâli tâyin edip dört bin askerle gönderdi. Savaşta Muske öldürüldü, adamları dağıldı, isyan bastırıldı.

Nişabur'da başlayan isyan da Hz. Ali tarafından gönderilen Kurra oğlu Huleyd tarafından yatıştırıldı.

MISIRDAKİ OLAYLAR

Ş Mısırlılar, Osman aleyhine Medine'ye yürüdükleri vakit, ashâbın ulularından olup Yemâme savaşında şehid düşen Ebû-Huzeyfe'nin oğlu Muhammed Mısır'da kalmış ve hükûmeti eline almıştı.

Ş Muhammed, babasından pek küçük yetim kalmış, Hz. Osman tarafından büyütülmüştü.

Bir gün her nasılsa içki içmiş, Hz. Osman'ın emriyle kendisine şeriatin hükmü olan seksen sopa vurdurulmuştu. Bundan sonra Muhammed, bir daha böyle bir harekette bulunmamış, ibâdet yolunu tutmuştu.

Hz. Osman'dan vâlilik istedikçe senin kaabiliyetin yok cevabını aldı. Nihâyet savaşa katılmak üzere Mısır'a gitmek için izin aldı. Mısır'a gidip vâli Ebî-Serh oğlu Abdullah'la beraber deniz savaşlarında bulundu.

Vâlinin bâzı kötülükleri halk arasında dedikodu konusu olunca Muhammed, Ebû-Bekr'in oğlu Muhammed'le birleşerek bu dedikodulara katıldı. Vâli bunlardan şikâyet edince Osman, Ebû-Bekir'in oğlunu, babasına ve kız kardeşine bağışlamak gerek. Ebû-Huzeyfe'nin oğluydu benim oğlum demektir, o bir Kureyş yavrusudur diye mektup göndermişti. Vâli, evet ama demişti, bu yavru tüylendi, bir uçması kaldı.

Hz. Osman'ın Muhammed'e, kendi aleyinde bulunmaması için otuz bin dirhemle bir yük elbise göndermişti. Muhammed, bunları Mescide götürüp ortaya döktü, ey halk dedi, Osman, din işlerinde kayıtsızlıkta bulunmam için bana bunları rüşvet olarak yollamış. Bu sözler halka pek fena te'sir etmiş, onların ayaklanmalarını hızlandırmıştı.

Ş Hz. Ali Mısır'a Ubâde oğlu Sa'd'ın oğlu Kays'ı vâli tâyin etti, maiyetine bir de ordu verdi. Kays, Medîne'den götürüleceğim askerle Mısır'a giremezsem bundan böyle giremem. Bu askeri sen, mühim işlerinde kullan deyip vidâ' ederek yedi adamıyla yola düştü, Mısır'a vardı.

Mescitte minbere çıkıp Hz. Ali'nin emrini okudu, Ey

halk dedi, biz Peygamberimizden sonra en hayırlı bildiğimiz kişiye bey'at ettik, siz de ona, Allah'ın kitabı ve Rasûlullah'ın sünneti üzere bey'at edin.

Mısırlılar, hemen bu sözleri kabûl edip itâat ettiler. Kays, her tarafa memurlar göndererek Mısır ülkesine hâkim oldu. Ancak Haribta nahiyesinde sahâbeden Hâris oğlu Yezid'le Muhalled oğlu Mesleme, Osman'ın kanını istemekte ısrâr edip bey'at etmediler. Yezid, Bedir savaşında bulunmuş olan sahâbedendi. Mesleme de Mısır fet-hinde bulunmuş, sonradan Muâviye tarafından Mısır ve Mağrip vâlisi tâyin edilmişti.

Kays, bunları bey'ate cebredersen gidip Muâviye'ye uyarlar, o da bunların nüfûzundan faydalanır düşüncesiyle üstlerine düşmedi.

Muâviye, Hz. Ali Şam üzerine yürürse Kays da Mısır askerleriyle arkadan gelir diye korku içindeydi, mutlaka Kays'ın Mısır'dan ayrılmasına bir çare bulmak zorundaydı. Çünkü Kays, Ansâr'ın ulularından Ubâde oğlu Sa'd'ın oğlu olduğu gibi, Hz. Peygamber zamanında savaşlarda Ansârın bayraktarıydı, Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunurdu, çok akıllıydı, idareci bir zattı, aynı zamanda cesâreti de vardı, gerçekten yiğitti.

Muâviye, ona mektuplar yazdı, vaadlerde bulundu, tehdid etti. Kays, aldanır göründü, onu aldatmaya çalıştı. Hâsılı bu iki zekâ, çarpışmaya başlamıştı, fakat birisi, öbürünü alt edemiyordu.

Ş Muâviye, onu kandıramıyacağını anlayınca başka bir yola saptı. Şamlılara, Kays bizdendir, bizimledir. Haribta'da Osman'ın kanını istiyenleri besliyor. Ayrıca bize gizli gizli mektup göndermekte demeye başladı. Hattâ Kays'ın ağzından, Osman'ın kanını ben de istemekteyim diye bir mektup da düzdü, Şamlılara okudu.

Bu sözler dalga dalga yayıldı. Hz. Ebû-Bekr'in oğlu Muhammed'le Ebû-Tâlib oğlu Ca'fer'in oğlu Muhammed'in kulaklarına kadar geldi. İkisi de kalkıp Hz. Alî'ye gittiler ve bu söylentileri haber verdiler.

Hz. Alî'ye, oğulları Haşen ve Huseyn'le Ca'fer oğlu Abdullah, ey Mü'minler Emîri dedi, şüpheli yolu bırak, şüphesiz yola git; Kays'i Mısır'dan azlet. Hz. Alî, böyle söylentilere inanmam buyurdu. Fakat o sırada Kays'ın, Haribta'da bulunup bey'at etmeyenlerin ahvâlini bildiren ve onlara şimdilik dokunmadığını belirten bir mektubu geldi.

Ca'fer oğlu Abduliah, bu da korkarım Sa'd'in onlara bir müsâadesi olmasın, ey Mü'minler Emîri, Kays'e emret, onlarla savaşsın dedi. Hz. Alî de bu söz üzerine Kays'e bir mektup yazıp savaşmasını emretti.

Kays, bu mektuba cevap olarak gönderdiği mektupta, sana zararı olmayanlarla savaşmamı emretmene şaştım. Onlarla savaşa girirsek düşmanlarına yardım ederler. Çekilip kendi hâllerinde oturdukça onları hâllerine bırakmak en doğru harekettir diyordu.

Hz. Alî, bu mektubu okuyunca Abdullah, gene Kays'in azlini tavsiye etti. Nihâyet Hz. Alî Kays'i azletti, yerine Hz. Ebû-Bekr'in oğlu Muhammed'i Mısır'a vâli tâyin etti.

Ş Muhammed, Mısır'a gidince emirnameyi okudu, halka güzel sözler söyledi, hükûmeti ele aldı.

Kays, Mısır'dan çıktı, Medîne'ye gitti. Orda oturmak niyetindeydi, fakat Mervan, kendisine kötü muâmelede bulundu. Bu yüzden Huneyf oğlu Sehl'le Medîne'den çıkıp Kûfe'ye gitti, Hz. Alî'ye ulaştı.

Muâviye, bunu haber alınca Mervan'a, Alî'ye yüz bin

erle yardım etseydin bence Kays'in Ali'nin yanına gitmesinden ehvendi diye ağır bir mektup yolladı.

Ş Kays, Hz. Alî ile görüşüp Mısır ahvâlini bir bir anlattı. Bundan sonraki olaylar da onun sözlerini, fikirlerini gerçekleştirdi. Bu yüzden Hz. Alî'nin ona güvenci arttıkça arttı.

Ş Muhammed, işe başlamasından bir ay sonra Haribta'da tarafsız bir hâlde oturup duranlara, ya itâat edin, yahut burdan gidin diye haber yolladı. Onlar, hele durun, işin sonu nereye varacak, görelim dedilerse de Muhammed kabûl etmedi. Bunun üzerine silâha sarıldılar. Böylece Mısır'da, gitgide Muâviye'ye taraftar bir topluluk meydana gelmiş oldu.

ÂS OĞLU AMR MUÂVIYE'YLE BİRLEŞİYOR

Ş Arap dâhîlerinden sayılan Âs oğlu Amr, Hz. Osman'ın evi kuşatılınca işin nereye varacağını anlamış, oğulları Abdullah'la Muhammed'i alarak Filistin'e gitmişti. Ordaki evinde, hiç kimseyle görüşmeyerek bir yalnızlık hayatı sürüyordu.

Hz. Osman'ın şehâdetini duyunca hüngür hüngür ağlamıştı. Talha'nın halffeliğini isterken Hz. Alî'nin halife olduğunu duyunca da pek canı sıkılmıştı, pek korkmuştu. Talha'yla Zübeyr'in isyânını duyunca sevinmişti, ümitlenmişti. Cemel savaşının sonucu, onu kederlere garketmişti. Nihâyet Muâviye'nin Hz. Alî'ye bey'at etmediğini duyunca ne yapalım diye oğlu Abdullah'a sormuştu.

Abdullah, babasından önce Müslüman olmuş bir zattı. Din hukuk bilgisini iyi bilirdi. Dedî ki: Ebû-Bekr ile Ömer senden râzı olarak bu dünyâdan göçtüler. Halk, tek bir fikir etrafında toplanıncayodek evinden çıkma.

Öbür oğlu Muhammed, Arap yiğitlerindendi. Babasına sen dedi, bu kavmin ulularındansın, bu iş sensiz bitmez, bitmemesi de gerektir.

Amr, Abdullah dedi, sen bana âhiretimce hayırlı olanı tavsiye ettin, Muhammed'se dünyamca faydalı olan yolu gösteriyor.

Fakat Abdullah da Hz. Ali'nin aleyhinde bulunanlardandı; bu tavsiyesi, zamâna göre bir siyâsetten başka bir şey değildi.

Sonra Şam'a gitmeye karar verdi. Abdullah, mutlaka bir yere gideceksen Kûfe'ye gidelim dediyse de o, Ali'nin bizim gibilere ihtiyacı yok. Yiğitlikte, üstünlükte, ilk Müslüman oluştâ, Hz. Peygambere yakınlıkta onun eşi bulunmaz. Bizim işimize Muâviye gelir. Oğlun babaya itâati de farzdır, haydi, kalkın, gidelim dedi.

İki oğluya beraber Şam'a gelen Amr'a Muâviye büyük iltifatlarda bulundu, ona da, oğullarına da ihsanlar da bulundu.

Ş Amr'ın Şam'a gidişi, bir rivâyette Muâviye'nin mektubu üzerinedir. Muâviye ona, Abdullah'il-Beclî oğlu, Ali'den mektup getirdi, ben onu oyalamaktayım. Sen gelince yedek bu işe bir son vermeyeceğim. Hemen gel diye mektup göndermişti.

Ş Amr'ın Verdân adlı bir kölesi vardı. Şam'a gidip gitmemek hususunda onunla görüşmüştü. Verdân, Ali'de âhîret var, dünyâ yok, Muâviye'de dünyâ var, âhîret yok; sense ikisinin arasında kalmışsın demiş ve evinde otur, din ehli üst olursa seni bağışlarlar, dünyâ ehli üst olursa zâten onlar sana muhtaçtır, ergeç başvururlar diye tavsiyede bulunmuştu.

Fakat Amr, bütün bunlara ehemmiyet vermeyerek

Şam'a gitti ve Muâviye'nin fikir ortağı oldu, üst olduğu takdirde ölünceyedek Mısır vâililiğinde kalmasını da şart koşmuştu.

Amr, Muâviye'den hoşlanmaz, Muâviye de Amr'ı sevmezdi. Böyle olduğu hâlde menfaat, ikisini de Hz. Alî aleyhinde birleştirmişti. Amr, bir gün Muâviye'ye, ikimizi birleştiren, ne Osman'ın yakınlığıdır, ne ona olan sevgimiz; bizi, dünyâya bağlılığımız birleştirdi demişti (38).

Ş Muâviye, Şam'a gelen Amr'a iltifatlarda bulundu ve ondan üç şeyi nasıl başarabileceğini sordu. Bu üç işin biri, bundan önce Hz. Osman'ın son zamanlarında ve ondan sonra Mısır'da başına buyruk hüküm süren Huzeyfe oğlu Muhammed hakkında yapılması gereken işti.

Muhammed, bir aralık Muâviye tarafından tutturulmuş, hapsedilmişti. Fakat bir yolunu bulup kaçmıştı. Muâviye, ondan çekinmekteydi.

İkincisi, Hz. Alî ile savaşa giriştiği zaman Bizans İmparatorunun, Arap ülkesine, bilhâssa Suriye'ye saldıracağından korkuyordu.

Üçüncü ve en çetin mesele de Hz. Alî ile savaşmaktı.

Amr, birinci müşkül, pek kolay halledilir dedi, onun ardından adamlar yolla, tutulursa ne âlâ, fakat tutulmazsa da o bir şey yapamaz. İmparatorundan da korkma. Suriye'de ne kadar Hristiyan esir varsa hepsini âzâd edip memleketlerine yollamak vaadiyle onunla bir uzlaşma yap. Asıl güç olan, Alî ile savaşmaktır. Çünkü o, ilk Müslümandır. Hz. Peygamberle yakınlığı vardır. Üstünlüğü, bilgisi, temizliği, olağanüstü yiğitliği herkesce malûmdur.

(38) İbnü'l-Esir: *Al-Kâmil*, Kahire, 1290, III. s. 118.

Halkın çoğu, onu senden üstün bulur. Onun için düzene baş vurarak çareler aramak gerek.

Muâviye, peki, ne yapalım deyince Amr, Sımt'al-Kindî oğlu Şurhabîl'i buraya çağır, bu işte onu kullanınız demişti.

Şurhabîl, Hz. Peygamber'e ulaşmıştı. Muâviye, onu Humus diyârına vâli tâyin etmişti. Hz. Ali'nin elçisi Cerîr'le arası açıktı.

Muâviye, Amr'ın tavsiyesine uydu. Şurhabîl'i çağırdı, gene onun tavsiyesiyle muhtelif yerlere sekiz on adam dizdi. Şurhabîl gelirken bunlar, birer birer karşısına çıkıyor, Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ı öldürttüğüne dair türlü türlü sözler söylüyorlardı. Ancak birinin sözü, öbürünün sözünü tutmamakta, fakat hepsi de Osman'ın şehâdetinde Hz. Ali'yi suçlu bulmaktaydı.

Şurhabîl, tevatür derecesine varan bu rivâyete tamamiyle inanmıştı. Şam'a gelince Muâviye'nin huzûrunda da bir çok adam, Osman'ı Ali'nin öldürttüğüne şehâdet etti. Bunun üzerine Şurhabîl, bu hususta hiçbir şüphem kalmadı dedi, emînim artık, Osman'ı Ali öldürtmüş. Sonra Muâviye'ye dönerek eğer dedi, ona bey'at ederseñ seni Şam'dan çıkarırız (39).

Muâviye, nasıl olur da ben size karşı gelebilirim? Ben de sizdenim, siz benim elim, ayağımısınız dedi. Şurhabîl, o halde dedi, Cerîr'i Şam'dan çıkar. Muâviye, acele etme dedi, hele bir Şam ülkesini dolaş, herkes bize uysun, ondan sonra Cerîr'i göndeririz.

Bunun üzerine şair bir zât olan Şurhabîl, Şam ülkesindeki şehirleri, köyleri, obaları birer birer dolaştı. Her git-

(39) Şurhabîl için Al-İstiâb'a bakınız, II, s. 605.

tiği yerde, Ali, Osman'ı mazlûm olarak öldürmüş, bütün İslâm ülkesini zaptetmiş, şimdi de asker toplamakta, gelip bütün Şam halkını kesecekmış. Ona Muâviye'den başka kimse karşı duramaz. Hepiniz birleşin, ona uyun meâlinde sözler söylüyor, şiirler okuyordu.

Evvelce de söylediğimiz gibi Beşir oğlu Nu'man Hz. Osman'ın kanlı gömleğini ve zevcesi Nâile'nin kesik parmaklarını Şam'a götürmüştü. Muâviye onları ulu camiin minberi üstüne koymuştu. Cuma günleri ağlaya-ağlaya halka göstermekte, ziyâret ettirmektedir.

Amr, bunları dâima gözönünde bulundurma, sakla. Savaş vakti halka göster de hiddetleri, heyecanları yeni baştan artsın dedi. O da Amr'ın bu husustaki tavsiyesini tuttu.

§ Bu sıralarda Muâviye'nin gönderdiği adamlar, Havarın tarafında Huzeyfe oğlu Muhammed'i tutup öldürdüler. Muâviye, bir dertten kurtuldu.

Bizans İmparatorununun Şam ülkesine hücum edeceği haberini alınca da ona: «Eğer Şam'a geleceğine dair duyduğum haber doğru çıkarsa arkadaşım (Hz. Ali ile) uzlaşırım, onun ordusuna kumandan olurum, and olsun Tanrı'ya, senin üstüne öyle bir gelirim ki, hükûmetinin merkezi olan İstanbul'u yıkıp yakar, kapkara kömür ederim, seni de yerden havuç söker gibi tutup ülkenden çeker çıkarırım, domuz çobanı yaparım meâlinde bir mektup gönderip sindirdi. Savaş tedârikine koyuldu.

Hz. ÖMER'İN OĞLU UBEYDULLAH'IN ŞAM'A GİDİŞİ

§ Hz. Ömer vurulduktan ve şehid olduktan sonra oğlu Ubeydullah, Ömer'in öldürülmesinde suçu olmayan İranlı Hürmüzân'ı ve Ebû-Lü'lü'e'nin küçük kızı Cüheyne'

yi öldürmüştü. Hz. Ali, kısas edilmesini, yani Ubeydullah'ın da öldürülerek cezâsının verilmesini istemiş, fakat Âsoğlu Amr ,dün babası öldürüldü, bugün de oğlunu mu öldürelim demiş. Osman, diyet vererek Ubeydullah'ı kurtarmıştı.

Ubeydullah bu yüzden, Hz. Ali'den çekinerek Kûfe'ye gitmedi, Şam'a vardı. Muâviye, pek memnun oldu. Osman'ın zulümle öldürüldüğüne dair bir hutbe okumasını ve bu arada Hz. Ali'nin aleyhinde bulunmasını istedi. Ubeydullah, onun gibi insanlık vasıflarını kendisinde toplamış, kadri yüce bir zâtı nasıl töhmet altına alabilirim, nasıl olur da Osman'ın katlinde onu da kaatillerle eş olarak gösterebilirim? Hâtırın için yalan mı söylüyeyim demiş, bu dileği kabûl etmemişti.

Bunun üzerine Amr, maksat, yüreklerden Ali sevgisinin çıkmasıdır; bu yolda birkaç söz ediver demiş, Ubeydullah pek âlâ deyip minbere çıkmış, bir hutbe okumuştur; fakat hutbesinde ne Ali'den bahsetmişti, ne Osman'dan.

Muâviye, minberden inen Ubeydullah'a, vaadini tutmadın demiş, o da, halka karşı apaçık yalan söylemekten çekindim, Allah'tan korktum demişti. Bu söze Muâviye güvenmiş, fakat birkaç gün sonra Ubeydullah, Osman'ın mazlûm olarak öldürüldüğüne dair bir mersiye söylediğinden gene ona iltifatta bulunmaya başlamıştı.

SIFFIYN SAVAŞININ BAŞLANGICI

Ş Hz. Alî, Cemel savaşından Kûfe'ye dönüp Muâviye'nin bey'at etmemekte inâd ettiğini anlayınca yakınlarıyla danışmıştı. Mâlik'ül-Eşnet, derhal Şam'a gidilmesi re'yindeydi. İleri gelenlerin çoğu da bu fikri benimsemişti. Ancak Hz. Alî, dâima savaşın, karşı taraftan başlamasını bekler, sonradan karşı tarafın, herhangi bir hususta haklı olduğunu iddiaya kalkışmaması için bütün delilleri gösterirdi.

Bu bakımdan Muâviye'ye bir elçi göndermek ve bir mektup yollamak istedi. Bu fikrini söyleyince evvelce Osman tarafından Hemedan vâlisi olan ve gene Osman'ın Azerbaycan vâlisi bulunan Kays oğlu Eş'as'la, beraber Hz. Alî tarafından dâvet edilerek Kûfe'ye getirilen Abdullah'ül-Beclî oğlu Cerîr, Ey Mü'minler Emîri dedi, Muâviye'ye beni gönder. O beni sever, sayar; belki bu işi başarırım, sözümü dinletirim.

Cerîr, Hz. Peygamber'in vefâtından kırk gün önce Medîne'ye gelmiş, Müslüman olmuştu. Irak savaşlarında çok işe yaramıştı. Sonradan Kûfe'ye yerleşmişti. Kûfe'de bir evi vardı, hatırı sayılırdı. Nitekim Eş'as da Kinde kabilesi şeyhlerindendi. Hicretin onuncu yılında altmış kişiyle Medîne'ye gelmiş, Müslüman olmuş, Ebû-Bekr'in kız kardeşini almış, Irak ve İran savaşlarında bulunmuş, sonra Kûfe'de yerleşmişti (40)

Mâlik'ül-Eşter, Ey Mü'minler Emîri dedi, Cerîr'i yol-

(40) Al-İstifâb, I, s. 90-91, 51-52.

lama. And olsun Allah'a, onun dileği sanıyorum ki onların dileğine uygun, niyeti, onların niyetinin aynı.

Hz. Ali, Bırak yâ Eşter dedi. Gitsin, bakalım ne cevap getirecek?

Hz. Ali, Muâviye'ye şu mektubu gönderdi :

«Rahmân ve Rahîm Allah adıyla.

Allah kulu, Mü'minler Emîri Ebû-Tâlib oğlu Ali'den Ebû-Süfyân oğlu Muâviye'ye.

Senin de bilmen gerektir ki Medîne'de edilen bey'ate, Şam'da bulunduğun hâlde senin de itâat etmen lâzımdır. Çünkü Ebû-Bekr'e, Ömer'e, Osman'a bey'at edenler, bana da etmişlerdir. Artık burda bulunanlara bir başkasını seçmek, bulunmayanlara da olup biteni kabûl etmemek mümkün değildir. Bu işe ehil olan ve salâhiyeti bulunan Muhâcirlerle Ansârın birleşmesinden sonra İmâm olan kişiye itâat etmek farzdır, birlikten ayrılana râzı etmek, kabûl etmezse onunla savaşmak icâb eder. Allah da, Müslümanların doğru yolundan sapanları çetin bir azapla azaplandırır.

«Ömrüme and olsun ey Muâviye, dileğini bırakır da aklınla dikkat eder, bakarsan görürsün ki ben, Osman'ın kanından, halkın en uzâğıyım, o kanla benim hiçbir ilgim yok; ben ondan tamamiyle ayrılmış bir haldeydim; fakat sen, nâil olmak istediğin şeyi gizlemek için suçum olmadığı hâlde beni bu işle töhmet altına alıyorsun.» (41)

Muzâhim oğlu Nasr'ın kitabında, bu mektupta şunların da yazılı olduğu kayıtlıdır:

«Biliyorsun ki Talha'yla Zübeyr, bana bey'at ettiler,

(41) Nehc'ül-Belâga, II, s. 161.

sonra bey'atlerinden döndüler. Onlarla savaştım, hak zuhür etti, dilemeseler de Allah'ın emri yerine geldi.

Bil ki bence en sevilir, istenir şey, senin bozgunculuktan vazgeçmen, fitneye sebep olmamandır; onun için Müslümanların kabûl ettiklerini sen de kabûl et. Aksi takdirde seninle savaşa girişmek zorunda kalır, aleyhinde Allah'tan yardım dilerim.

Osman'ı öldürenler hakkındaki sözleri uzattıkça uzattın. Halkın kabûl ettikleri şeyi kabûl et de ondan sonra kavmine hükmet, böylece de Allah'ın kitabına uy.

Senin dilediğin şey, çocukların süt emmek için baş vurdukları düzene benziyor. Gerçekten de dileğini bırakıp aklını başına alarak bir dikkat etsen görürsün ki bütün Kureyş içinde Osman'ın kanından tamamiyle uzak olan kişi benim. Bir de bil ki sen Mekke fethedilince kanı bağışlanan ve âzâd edilen esirlerdensin. Bunlarınsa halfliliğe hakları şöyle dursun, meşverete bile alınmaları câiz değildir.

Sana ve yanındakilere Abdullah oğlu Cerîr'i gönderiyorum; o, iman ve hicret ehliindedir, adıma ona bey'at et; kuvvet ve tasarruf, ancak Allah'ındır.»

Ş Cerîr, bu mektupla Şam'a gitti, mektubu Muâviye'ye sundu. Muâviye mektubu okuyunca Cerîr kalkıp bir hutbe okudu, sonunda dedi ki :

«Ey halk, Osman'ın öldürülmesinde hâzır bulunanlar bile öldürenler hakkında doğru düzen bir şey bilmezlerken orda bulunmayanların bir şey bilmesine imkân olur mu? Halk, tamamiyle Ali'ye bey'at etti. Talha'yla Zübeyr de bunların arasındaydı. Sonra bey'atlerinden döndüler, bu dönüşleri de bir sebebe dayanmıyordu.

Bu din, fitneye tahammül etmez. Arap da kılıca da-

yanmız. Basra, dün, misli görülmemiş bir savaş yeri olmuştu. Aynı hâlin gene olması hiç de doğru değildir. Halkın Ali'ye bey'ati umumî bir bey'attir. Ey Muâviye, sen de halkın kabûl ettiğini kabûl et.

Osman beni vâli yaptı ve azletmeden öldü dersin bu da doğru bir düşünce değildir. Eğer bu re'y doğru olsa düzen kalmaz. Her âmir, birisini memur olarak kullanır. Birisinin tâyin ettiği memûru yerine gelen biri, azledebilir.»

Muâviye, Sabret dedi, bakalım Şam halkı ne diyor? Muâviye emretti, halkı camie topladı. Cerîr'le beraber kendisi de camie gitti. Minbere çıkıp Tanrı'ya hamdetti, Şamlıları övdü, sonra dedi ki :

«Ey halk, bilirsiniz ki ben, mü'minler emiri Hattâb oğlu Ömer'in ve Affân oğlu Osman'ın halifesiyim size, içinizden hiç kimseye kötülük etmedim. Ben mazlûm olarak öldürülen Osman'ın velisiyim. Allah, mazlûm olarak öldürülen kişiye, öldürene karşı hak ve kudret verdim; ancak öldürmede aşırı varmayın; gerçekten de ona yardım edilmiştir der. Bu hususta fikriniz nedir?»

Şamlılar hep birden biz dediler. Osman'ın kanını isteriz ve sana tâbiiz. Muâviye, bunun üzerine Cerîr'e, hâli görüyorsun dedi, ancak biraz bekle, bakalım sonu ne olur.

MEKTUPLAR

Ş Cerîr'in Şam'da kalışı uzadıkça uzadı. Hattâ Hz. Ali taraftarlarından onu töhmet altına alanlar bile bulundu. Sonucu Hz. Ali, Onunla son olarak konuş, ya savaşa yanaşsın, yahut da bey'at etsin» diye bir mektup gönderdi. Cerîr, bunu Muâviye'ye söyleyince Muâviye, Hz. Ali'ye şu mektubu yolladı :

«Rahmân ve rahîm Allah adıyla.

Dahr oğlu Muâviye'den Ebû-Tâlib oğlu Ali'ye:

Ömrüme and ederim ki sen, Osman'ın kanından uzak olsaydın da sana bey'at etselerdi sen de Ebû-Bekr ve Ömer gibi olurdu. Fakat sen Muhâcirleri Osman aleyhine kıskırttın, Ansarı ona yardımdan men'ettin. Bilgisiz kişi sana itâat etti, zayıf kişi, seninle kuvvet buldu. Şamlılar, Osman'ı öldürenleri kendilerine vermedikçe seninle savaşı göze aldılar. Kaatillerini teslim edersen halîfelik, Müslümanlar arasındaki meşveretle halledilir, kimi dilerlerse o, halife olur.

Hicaz halkının, insanlar üzerinde hükmü ve halife seçme hakkı vardı. Fakat seni seçtiklerinden dolayı bu hak onlarda kalmadı, halka Şamlılar hâkim oldu.

Ömrüme and olsun ki bana karşı göstereceğin delil, Talha'yla Zübeyr'e gösterdiğin delile benzemez. Çünkü onlar sana bey'at etmişlerdi, ben etmedim. Şamlılara göstereceğin delil de Basralılara gösterdiğin delile benzemez. Çünkü Basralılar sana itâat ettiler, hâlbuki Şamlılar itâat etmediler.

Müslümanlıktaki yüceliğine, Peygamber'e yakınlığına, Kureş arasındaki mevkiine gelince biz, zâten onu inkâr etmiyoruz ki.»

Ş Hz. Ali, bu mektuba şu cevabı gönderdi :

«Rahmân ve Rahîm Allah adıyla.

Ebû-Tâlib oğlu Ali'den Dahr oğlu Muâviye'ye :

Derip devşirdiğin lâf yığınınından meydana gelen mektubunu aldım. Zorlamaca süslü lâflarla dolu. Anlaşıyor ki doğru yolu görecek gözün, seni doğru yola götürecektir.

bir kılavuzun yok. Kendi dileğine uymuşsun, sapıklığa düşmüşsün.

Osman hakkındaki hâlim, bey'ati bozdu sanıyorsun. Hâlbuki ben Muhâcirler arasında bir tek kişiyim. Onlar kadar ben de gayret ettim, onlar gibi ben de geri döndüm. Bil ki Allah onları sapıklıkta toplamaz, onları gözsüz bırakmaz. Ben güç kuvvet sahibi bir âmir değildim ki olaylardan sorumlu olayım, ne de onu öldürdüm ki kısıstan korkayım.

Şamlıların Hicazlılara hâkim olduğuna dâir olan sözüne karşı derim ki :

Şam'daki Kureyş boyuna mensup olanlardan danışılacak, halîfeliğe lâayık olacak bir kişiyi gösterebilseydin bile Muhâcirlerle Ansar, bu dâvanı yalanlamaya, inkâr etmeye hazırdır, halîfeliğe lâayık olan da işte burda seni beklemektedir.

Osman'ın kaatillerini gönder diye ettiğin teklifle senin ne münâsebetin var? Onun evlâdı burda ve bu dâvada senden daha haklı. Osman'ın kanını istemekte onlardan kuvvetli olduğunu sanıyorsan önce bey'at et, hükmettiklerini bana itâat ettir.

Şamlılarla Basralıların ve seninle Talha ve Zübeyr'in arasında hiçbir fark yok. Umumî bey'atten sonra bu hususta gecikme doğru değildir ve insanların hayırlıları bundan kaçınmaz.

Allah, kendisine ve soyuna rahmetler etsin. Rasûlullah'a olan yakınlığımı, ilk Müslüman oluşumu tasdiyk ediyorsun, fakat bunları da inkâr edebilseydin inkâr ederdin.» (42)

(42) Nehc'ül-Belâga, II, 161 - 162.

Ş Bunun üzerine Muâviye şu mektubu yolladı :

«Ebû-Süfyân oğlu Muâviye'den Ebû-Tâlib oğlu Ali'ye:

Esenlik sana. Gerçekten de kendisinden başka tapacak bir var, bir varlık olmayan Allahım, sana hamdedirim. Sonra Allah, bilgisiyle Muhammed'i, kulları arasından seçti, onu vahyine emîn etti, halkına elçi olarak gönderdi. Müslümanlardan, ona yardımcıları ihsân etti, onlarla onu kuvvetlendirdi. Onların Allah indindeki dereceleri, Müslümanlıktaki üstünlükleri kadardır. Onların üstünü ve Allah'la Peygamber'i yanında en şerefli, Peygamber'den sonra halifesidir. Ondan sonra halifesinin halifesidir. Ondan sonra da üçüncü halife olan, zulme uğramış bulunan Osman'dır.

Sen bunların hepsine hased ettin, hepsine isyanda bulundun. Bunu, öfkeyle göz ucuyla bakışından, dargın sözlerinden, hiddetle solumandan, halifeler zamanında onlarla görüşüp karışmamandan bildik, anladık. Sen onlara, isteyerek değil, devenin zorla boyun uzatışı gibi zorla boyun verdin, bey'at ettin. Yalnız hepsinden ziyâde amcanın oğlu Osman'a hased ettin, hâlbuki yakınlık bakımından hepsinden ziyade ona sen, bunu yapmıyacaktın.

Yakınlığı inkâr ettin, iyiliklerini kötüledin, halkı aleyhine kışkırttın, nihâyet deve çobanları ona saldırdılar. Rasûlullah'ın haremine şilâh çekip üstüne hücum ettiler. Seninle birlikte oturduğu mahallede, feryadını duyduğun hâlde sözle, işle ona yardımda bulunmadın. Dosdoğru and içerim ki insanları men'etseydin Osman'a yardım etmedi diye seni hiç kimse töhmet altına almazdı. Bu men'ediş şöyle dursun, sen Osman'ın kaatillerini yanına aldın, kendine yardımcı edindin.

Osman'ın kanından uzağım diyorsün, doğru söylü-

yorsan kaatillerini bize gönder, onları öldürelim; biz de halkın sana uymasını temine çalışalım. Yoksa seninle ve yanındakilerle aramızda ancak kılıç vardır; kendisinden başka tapacak bir kimse bulunmayan Allah'a and olsun ki ya Osman'ı öldürenleri dağlarda, çöllerde, denizde, karada, nerde olurlarsa olsunlar, bulup öldüreceğiz, yahut da ruhlarımız Tanrı'ya ulaşır vesselâm.» (43)

Bu mektubu Ebû-Müslim'ül-Havlânî getirdi. Hz. Ali, bu mektuba şu cevabı yolladı :

«Allah kulu, Mü'minler Emîri Ali'den Ebû-Süfyân oğlu Muâviye'ye :

Ebû-Müslim'ül-Havlânî ile gönderdiğin mektubu aldım, Allah kendisine ve soyuna rahmet etsin. Hz. Muhammed'i anmada, Allah'ın onunla doğru yolu gösterdiğini, insanları doğru yola götürdüğünü söylemedesin. Hamdolsun Allah'a ki vaadini gerçekledi, Ona yardım etti de kuvvetlendirdi.

Kavminden olup ona düşmanlık edenlere, peygamberliğini tanımayanlara, onu ve arkadaşlarını memleketinden çıkarmaya kalkışanlara, işi güçleştirip bozmaya çalışanlara karşı Allah, şehirleri O'na ihsân etti; sonucu, onların rağmine Allah'ın dîni yüceldi, yayıldı.

İnsanlar arasında O'na en fazla düşmanlık edenler, O'nun kavmiydi, sonra yakınlık cihetiyle kademe kademe O'na düşmanlık edenler oldu, ancak Allah'ın koruduğu kişiler başka.

Ulu Allah'ın, Müslümanlardan O'na yardımcıları ihsân ettiğini, O'nu, onlarla kuvvetlendirdiğini, Allah indinde onların derecelerinin, Müslümanlıktaki üstünlükleri kadar bu-

lunduğunu söylüyor, en üstünlerinin de O'nun halîfesi ve halîfesinin halîfesi olduğunu sanıyorsun. Ömrüme and olsun ki onların Müslümanlıktaki dereceleri pek büyüktür. Müslümanlığın, onların yokluğuyla uğradığı elem pek çetindir. Allah onlara rahmet etsin, onları yarlıgasın.

Üstünlükte, Osman'ın onlardan sonra geldiğini yazıyorsun. Osman iyiye Allah ona ihsanda bulunur, suçluysa yarlıgar.

Ömrüme and olsun ki eğer insanların dereceleri, Müslümanlıktaki üstünlükleri ve Rasûlullah'a fazla öğüt vereniye bunda bizim payımız daha fazladır. Çünkü Tanrı O'na ve soyuna rahmet etsin, Muhammed, halkı Allah'a inanmaya ve O'nu tek tanımaya çağırdığı zaman biz Ehl-i Beyt, O'na ilk inananlarız. O'nu ilk gerçekleyen biziz. O sıralarda yer yüzünde Allah'a ibâdet eden yalnız bizdik.

Kavmimiz, Peygamberlerini öldürmek, bizi kökümüzden yok etmek istedikleri, bizimle alış verişi kestikleri, bize eziyetler ettikleri zaman kılıçlarımızla onları biz def'ettik. Sonra Allah, Peygamberine Mekke'den göçmesini emretti, göçtü, biz de göçtük.

Müşriklerle savaştık, onun sahâbesi bile biz Ehlibeytin kılıçlarımızla korundu. Bedir'de bizden Ebû-Ubeyde, Uhud'da Hamza, Mûte'de Ca'fer'le Zeyd şehid oldu.

Diğer Muhâcirlerin de hayırları çoktur, Allah onlara da iyiliklerine karşılık ecirler vermiştir.

Halifelere hased ettiğimi, onlarla görüşüp konuşmadığımı, isyân ettiğimi söylüyorsun. İsyân etmekten Allah'a sığınırım; fakat onlarla uzlaşmadığım ve istemiyerek onlara bey'at ettiğim husûsunda da insanlara özür getirmeye lüzum görmem.

Allah, Peygamberinin rûhunu kabzedince Kureyş, emîr bizden olacak, Ansar da bizden olacak dedi. Kureyş, Hz. Muhammed bizdendir, bu bakımdan emîr olmaya bizim daha fazla hakkımız var dediler. Ansar bunu anlayınca hakkı teslim ettiler. Onlar, Hz. Muhammed'e yakınlık dolayısıyla Ansardan üstünse biz, onlardan daha üstünüz. Yok, iş böyle değilse Ansar, Arabın çoğunluğudur, onların da bu işte payı olmalıydı. Hâsılı olan oldu, ben hakkımı terkettim, Allah da onların kusurlarından geçsin.

Osman'a ait sözlerine gelince: Osman'ın yaptığını da bilirsin, halkın ona yaptığını da. Gene benim, ona hiçbir şey yapmadığımı sen iyiden iyiye bilirsin ama gene de bana iftirâdan çekinmez, sözler örer, lâflar dokursun.

Osman'ın kaatillerini sana teslim etmemi istiyorsun. Sen de bilirsin ki buna imkân yok. Ancak şunu da bil ki, bu azgınlığından vazgeçmezsen ömrüme and olsun yakında sana gösterirler, karada, denizde, ovada, dağda seni mutlaka bulurlar.

Ebû-Bekr halife olunca baban bana gelmişti de Muhammed'in yerine sen daha lâıksın, uzat elini, sana bey'at edeyim demişti. Ben kabûl etmedim. Babanın bu sözünü sen de bilirsin, hattâ bu sözle ne yapmak istediğini de bilirsin. Ben, insanların küfre yakın bir zamanında Müslümanların arasını bozmamak için bundan çekinmiştim. Baban, benim hakkımı senden iyi biliyordu. Sen de bilmez değilsin ama bilmezlikten gelirsene aleyhine girişeceğim savaşta Allah'tan yardım isterim vesselâm.» (44)

Ş Bundan sonra Muâviye Hz. Alî'ye şu mektubu gönderdi :

«Yâ Alî, sen arkadaşını öldürdün, öldürenlere yardım-

da bulundun. Tanrı'ya and olsun, seni öylesine bir atışla yakacağım ki onu ne yel söndürür, ne su. Düştüğü yeri deler, deldiğini yakar. Beni gaybden haber verenlerden sanma.»

Hz. Ali de ona şu cevabı göndermişti :

«Allah'a and olsun, amcanın oğlunu senden başka kimse öldürmemiştir, gerçek kaatil sensin. Osman'a karşı giriştiğin hareket yüzünden senin de ona ulaşacağını umarım. Babanla yakınlarını öldürdüğüm kılıç yanımda. Ne bir suç işledim, ne de inandığım Peygamber'i değiştirdim. Ben, bugün dileyerek bıraktığın, vaktiyle istemi-yerek girdiğin hidâyet yolundayım.»

Ş Hz. Ali'nin bu mektuplardan başka Muâviye'ye yazdığı mektupların tercemelerini veriyoruz :

«Sen, dünyâ ziynetleriyle bezendin, lezzetleriyle aldandın. Dünyâ seni çağırır, koştun. Seni sürüp götürdü, gittin. Emretti sana, itâat ettin ona. Dünyânın süslü elbiselerini soyununca ne yapacaksın?

Sanırım ki kurtuluşu olmayan helâk yoluna gitmedesin. Bırak bu işi, sorudan hesaptan kork. Uğradığın hâli terket, isyân edenlere baş olma. Aksi takdirde gaflet ettiğin, bilmek istemediğin şeyi sana bildiririm. Şeytan sana hâkim olmuş, dilediğini yaptırmada, canında, kanında dolaşıp durmada.

Ey Muâviye, senin ne geçmişte, ne şimdi, hiçbir yüceliğin yokken sen neredesin, halka baş olmak, iş başına geçmek nerde? Allah'a sığınırım azgınlığa düşmekten. Sana da, dâima umduğuna aldanıp gurura düşmekten ve gizli, açık, ayrılığa uymaktan çekinmeni tavsiye ederim.

Beni savaşa çağırıyorsun; pekâlâ. Yalnız halkı bırak, iki taraf da kanlarından, canlarından emin olsunlar. Tek

başına bana karşı çık da hangimizin yüreğinde korku var, belli olsun.

Ben, ananın atasını, dayını ve kardeşini Bedir savaşında öldüren Ebü'l-Hasen'im; o kılıç, gene bende, yanımda. Bu yürekle düşmanıma karşı durmadayım. Ne dînimi değiştirdim, ne Peygamberimi. Ben, sizin dileyerek vazgeçtiğiniz, vaktiyle de zorla girdiğiniz hidâyet yolundayım.» (45)

Ş «Bundan sonra mektubun geldi. Allah ona ve soyuna rahmet etsin, Allah'ın, dînini tebliğ için Muhammed'i seçtiğini, sahâbeyle onu kuvvetlendirdiğini anıyorsun. Bu sözlerine şaşıtm, Allah'ın bize lütfettiğini, Peygamberiyle bizi nimetiendirdiğini söylemen, Bahreyn'deki hurmalığı bol Hecer şehrine hurma götürmeye, yahut ok atan nişancıya atış öğretmeye benzer.

Falanın, filânın şerefinden bahsediyorsun. Üstün olanla, olmayanla, başlık edenle, emre uyanla senin ne işin var? Esirkên âzâd edilenlerle tutsak oğullarına, ilk Muhâcirlerin derecelerini tesbît etmek, üstünlüklerini tâyin eylemek düşmez. Bu, onlardan olmayan birisisin, onlarla övünmesidir. Sen haddini bil be adam.

Sen çöllerde dönüp dolaşan, doğru yoldan sapıp giden birisin. Görmez misin, Allah nimetini anarak söyleyeyim; Muhâcirlerden olup Allah yolunda savaşanların her birinin Allah indinde üstünlüğü var. Şehîdimiz dünyâdan göçünce şehidler ulusu dendi ve Allah ona ve soyuna rahmet etsin, Rasûiullah, onun namazını yetmiş tek birle kırdı (46). Görmez misin, bu kavmin Allah yolunda elleri kesildi. Hepsinin de üstünlüğü var, evet, birimizin

(45) Nehc'ül-Belâga, II, s. 220.

(46) Hz. Peygamber'in amcası Abdül-Muttalib oğlu Hamza.

elleri kesildi, hakkında cennette uçuyor dendi, iki kanatlı diye anıldı (47). Allah, bir kişinin kendisini övmesini nehyetmemiş olsaydı bu hususta da üstünlükler söylerdim; fakat inananların yürekleri bunu tanır, bilir, duyanlar inkâr etmez.

Şüphe yok ki biz, Allah'ın yarattığı kullarız, insanlar, bizim için yaratılmıştır. Amma sen diyeceksin ki hepimiz insanız. İyi ama bu birlik nasıl olabilir ki Peygamber bizden; yalanlıyan sizden (48), Allah Arslanı bizden (49), Peygamber'i yok etmek için and içenlerin arslanı sizden (50), cennet gençlerinin uluları bizden (51), cehennem ehlinin kız çocuğu sizden (52), dünyâ kadınlarının ulusu bizden (53), odun hammalı kadın sizden (54); aramızda buna benzer daha çok fark var.

Müslümanlığımız duyulmuştur, önceki üstünlüğümüz reddedilmemiştir. Allah'ın kitâbı, hâlimizi anlatırken «Allah'ın takdirinde sâbit olduğu veçhile bir kısım akraba, bâzı akrabanın mîrasında dalha ileri bir hakka sâhiptir» (55) ve «İbrahim'e gerçekten de en yakın olan, ona inananlarla bu Peygamber'dir ve îman edenlerdir. Allah, inananların dostu ve yardımcısıdır» demiştir (56).

Bizim önce, Peygamber'e yakınlığımız var, sonra da

(47) Hz. Ali'nin kardeşi Ca'fer.

(48) Ebû-Cehl.

(49) Hz. Hamza.

(50) Ebû-Süfyan.

(51) Hz. Hasen, Hz. Huseyn.

(52) Mervan'ın evlâdı.

(53) Hz. Fâtıma.

(54) Muâviye'nin halası ve Ebû-Leheb'in kartsı Ümmü-Cemil.

(55) Kur'an-ı Kerim, VIII, 75.

(56) Kur'an-ı Kerim, III, 68.

itâatimiz var. Muhâcirler, Sakıyfe günü, Allah ona ve soyuna rahmet etsin, Rasûlullah'a yakın olduklarını söyleyerek delil getirdiler. Bu, böyleyse hak bizdedir, değilse Ansar da dâvasında haklıdır.

Bütün halifelere hased ettiğimi, hepsine karşı aleyhte bir durum aldığımı söylüyorsun. Doğruysa suç sana ait değil, ben de bundan dolayı sana özür serdedecek değilim.

Deve gibi zorla bey'ate sürüklendiğimi söylüyorsun ama senin bu işte hiç bir hakkın yok. Sonra Osman işini ortaya sürüyorsun. Bir bakalım, hangimiz ona daha fazla düşmanlıkta bulunduk? Ona yardım eden mi, yoksa bırakıp giden mi? O sizden yardım istedi, aldırmadınız bile. Gelin bana dedi, gelen olmadı gitti.

Ne desem fayda verir bilmem. Ancak ben, halkın arasını bulmek, gücüm yettikçe onları düzene sokmak isterim, başarım ancak Allah'a dayanmaktadır ve O'na dayandım ben.

Benimle ve yanımdakilerle aramızı ancak kılıç düzene kor demişsin. Bu sözlerle beni ağlarken güldürdün. Abdül-Muttalib oğullarının düşmana karşı varmakta geciktiği ne vakit görülmüştür, kılıçla korkutuldukları ne zaman duyulmuştur? Büyük, bir orduyla geliyorum, yanımda da Muhâcirlerle Ansar ve hayırda onlara uyanlar var. Hepsi de kefenlerini giyinmişler, Rablerine ulaşmayı istiyorlar. Hepsi de Bedir savaşında bulunanların soyu. Kardeşinin, dayının, Atanın, soyunun sopunun öldürülüşünde Hâşimoğulları kılıcını da bilirsin-sen «Ve onlar, şimdi de zâlimlerden uzak değil.» (57).

(57) Kur'an-ı Kerim XI, 83. Bu mektup Ebû-Müslim'il-Havlânî'nin mektubuna verilen cevabın diğer bir rivâyetidir (Nehc'ül-Belâga, II, 237 - 238).

Ş Hz. Ali'nin Muâviye'ye yazdığı daha birçok mektup var. Hepsinde de delillerle üstünlüğünü söylemede. Hepsinde de Müslümanlar arasında kan dökülmemesini istediği açıkça anlaşılma.

SIFFIYN SAVAŞI

Ş En az yetmiş bin, en çok yüz on bin kişinin ölümlüyle sonuçlanan bu savaşta Mes'ûdi'ye göre Hz. Ali'nin ordusu doksan bin, Muâviye'nin ordusu seksen beş bin kişiden meydana gelmişti.

CERİR'İN DÖNÜŞÜ

Ş Cerîr, Şam'da dört ay kalmıştı. Muâviye, sonunda, uzlaşmaya râzı olmadığına dâir bir mektupla Cerîr'i Hz. Ali'ye gönderdi.

Cerîr, Hz. Ali'ye ulaşınca Eşter, Ey Mü'minler Emîri dedi, Muâviye'ye beni gönderseydin daha hayırlı olurdu; bu adam gitti, orda eğlenip kaldı ,Muâviye'ye vakit kazandırdı.

Cerîr, and olsun Allah'a dedi, eğer sen gitseydin seni mutlaka öldürürlerdi; çünkü seni de Osman'ın kaatillerinden sanıyorlar.

Eşter, Vallâhi dedi, yeryüzünde diri olarak gezip yürümen lâıyk değil. Gittin, orda eğlendin, onlara fırsat verdin. Mü'minlerin Emîri, senin hakkında benim re'yimi kabûl etseydi seni de, senin gibileri de hapse atar, bu işin sonu gelinceye, Allah zâlimleri helâk edinceyedek oradan çıkarmazdı.

Cerîr, kızgın bir halde kalkıp gitti. Fakat Eşter'den korktuğu için bâzı adamlarıyla kaçıp Muâviye'ye sığındı,

Hz. Alî bunu duyunca onun ve onunla beraber kaçanların evlerini yıktırdı, eşyalarını yaktırdı.

§ Cerir'in Hz. Alî'ye bu tarzda gelişi, artık uzlaşma imkânının kalmadığını kesin olarak göstermişti.

Bunun üzerine Hz. Alî, Hicretin otuz altıncı yılı Recebî'nin on ikinci günü Basra'dan Kûfe'ye hareket etti (7.1.656).

Memurlara mektuplar gönderdi. Kays oğlu Ahnef, Kudâme oğlu Cârîye, Bedr oğlu Hârîse, Cebele oğlu Zeyd; Dubay'a oğlu A'yen, Hz. Alî'nin emriyle Kûfe'ye geldiler.

Ahnef, Ey Mü'minler Emîri dedi, müsâade edersen mensup olduğum boyu da çağırayım. Hz. Alî müsâade verdi. Ahnef Sa'd oğullarına bir mektup yazdı. Onlar mektubu alınca hemen hareket edip Kûfe'ye geldiler.

§ Hz. Alî, Şam'a hareketi kararlaştırınca tedarike başladı. Mes'ûdî'ye göre Hz. Alî'nin maiyyetinde Bedir savaşında bulunan sahâbeden seksen yedi kişi vardı. Bunların on yedi tanesi Muhâcirlerdendi, yetmiş tanesi Ansardan. Râzılık ağacının dibinde Hz. Peygamber'e bey'at edenlerden dokuz yüz kişi de maiyyetindeydi. Ordusunda sahâbeden iki bin sekiz yüz kişi vardı.

Hz. Alî, kendisine tâbi olanları toplayıp bir hutbe okudu, Allah'a hamdettikten sonra dedi ki :

«Gerçekten de sizin re'yuniz kutludur, hilim sâhibisiniz, sözünüz doğrudur, işiniz mübârektir. Düşmanımıza ve düşmanınıza karşı hareket etmeyi kararlaştırdık, bu hususta fikriniz nedir?»

Ebû-Vakkas oğlu Utbe'nin oğlu Hâşim ayağa kalktı, Tanrı'yı övdü, sonra şu sözleri söyledi :

«Ey Mü'minler Emîri, biz öyle bir kavimle karşı kar-

şıya gelmişiz ki onlar sana ve taraftarlarına düşmandır, kim dünyâyı diliyorsa onların dostu. Onlar, seninle savaşmada. Onlar ancak hileye baş vurup Osman'ın kanını istiyorlar, fakat yalan söylüyorlar. Onlar ancak dünyâyı istemekteler. Bizimle onlara karşı hareket et. Gerçeği kabûl ederlerse ne âlâ, etmezlerse gerçekten sonra ancak sapıklık vardır. İtâat etmezlerse onlarla savaşırız. Zâten itâat etmeyeceklerini, bey'ate girmiyebileceklerini sanıyorum.»

Yâsir oğlu Ammâr ayağa kalktı, Tanrı'yı övdü, dedi ki :

«Ey Mü'minler Emîri, mümkünse bir gün bile durma, bizimle beraber hemen harekete geç; suçluların ateşi alevlenmeden, dileklerinde bir birlik meydana gelmeden üstlerine varalım. Onları gerçeğe çağır. Kabûl ederlerse kutluluğa kavuşurlar, kabûl etmezlerse savaşırız. Onların kanını dökmek, onlarla savaşmak Allah'a yaklaşımdır, bu Allah'ın bir lütfudur bize.

Ammar'dan sonra Ubâde oğlu Sa'd'ın oğlu Kays ayağa kalktı. Tanrı'ya hamdetti, sonra Ey Mü'minler Emîri dedi, beraberce düşmanımıza gidelim. And olsun Allah'a, onlarla savaşmak, bence müşriklerle savaşmaktan daha güzel, daha sevgili, çünkü onlar, Allah dostlarını aşağılattılar. Hz. Muhammed'in sahâbesinden olan Muhâcirlerle Ansarı ve iyilikte onlara uyanları zelil ettiler. Biri sine kızdılar mı hapse atıyorlar, dövüyorlar, sürüyorlar, bunu helâl sayıyorlar.»

Huneyf oğlu Sehl, Ey Mü'minler Emîri dedi, biz seninle sulh edenle sulh ederiz, harp edenle harp ederiz. Re'yimiz senin re'yin. Sana hiç bir sûretle muhâlefette bulunmayız. Bizi çağırdın mı icâbet ederiz, emrettin mi itâat ederiz.

Ş Hz. Ali, Kûfelileri mescide toplayıp onları savaşa teşvik etti. Sıffıyn'e hareket etmelerini buyurdu. Yürüyün dedi, sünnet ve Kur'an düşmanlarına, yürüyün Ahzâbin arda kalanlarına (58), yürüyün Muhâcirlerle Ansarın kaatillerine.

Bu sırada Fezâre oğullarından Erbed adlı birisi ayağa kalktı. Bize dedi, Şamlı kardeşlerimizle vuruşup onları öldürmemizi mi emrediyorsun? Hani Basralı kardeşlerimize karşı da götürdün, onları da öldürttün. Allah göstermesin, bu işi yapmayacağız.

Bu sözü duyan Eşter, derhal ayağa kalkıp kim bu herif diye bağırdı. Erbed, Eşter'i görür görmez ödü koptu, kaçmaya başıadı. Halk peşine düştü. At pazarında adamı yakaladılar, vura vura, tekmeleme tekmeleme linç ettiler.

Hz. Ali, bu sırada mescitteydi. O adamı öldürdüler diye haber verdiler. Kim öldürdü diye sordu. Hemdan kabilesi ve bir bölük halk dediler. Öldüren belli olmadığı için vârislerine, «beyt'ül-mâl» den, yâni devlet hazinesinden diyetini verdi.

Eşter ayağa kalkıp Ey Mü'minler Emîri dedi, şu kötü kişinin hareketi seni sıkmasın, sana yardımda ihmâl göstereceğimizi sanma. Şu gördüklerinin hepsi de senin taraftarındır. Kendilerini sana fedâ etmeye hazırdır, senden sonra yaşamayı sevmezler. Dilersen bizimle beraber düşmanına yürü. And olsun Allah'a, ölümden korkmak, adamı ölümden kurtarmaz. Yaşayışı sevmek, adamı yaşatmaz. Olmayacak dileklerle yaşayan, kötü kişidir ancak. Gerçekten de biz, Rabbimizden apaydın bir delile sâhibiz,

(58) Bölükler anlamına gelen «ahzâb» sözü, Handak savaşında, Medine'yi zaptedip Müslümanlığı yok etmeye gelen Arap boylarına verilen addır.

biliyoruz ki insan, ancak eceli gelince ölür. Bu toplulukla nasıl olur da savaşmayız ki onlar, Mü'minler Emîrinin söylediği gibi doğru yoldan sapmışlardır. Onların bir kısmı, inananların aleyhine harekete geçmiştir. Yeryüzü, onların yaptıkları işlerle karanlıklara düşmüştür.

Hz. Alî, bu sözleri duyunca Yol bir dedi, insanlar, gerçekte aynı fikirdedir; kim halka öğüt verirse, halkın iyiliğine çalışırsa ecrini bulur.

Bu sırada Hâtem'üt-Tâî oğlu Adiyy ayağa kalkıp dedi ki :

Ey Mü'minler Emîri, ne dediysen bilgiyle dedin, halkı ancak gerçeğe çağırdın, doğru yola gitmeyi emrettin.

Husayn'üt-Tâî oğlu Zeyd, Vallahi dedi, bizimle muhâlefette bulunanların savaşına gitmekte bir şüphemiz olsaydı, niyetimiz gerçek olmazdı. Müslümanlıkta kalpleri kararır katılaşırlarla, zulme yardım edenlerle, çevir ve düşmanlık yapısını kuranlarla savaşmakta hiç şüphemiz yok. Onlar ne Muhâcirlerden, ne Ansardan, hattâ ne de iyilikte onlara uyanlardan.

Vârkaa'ül-Huzâî oğlu Budeyl oğlu Abdullah, Ey Mü'minler Emîri dedi, eğer bu kavim Allah'ı dileseydi, yaptıklarını Allah için yapsalardı, biz onlara karşı durmazdık. Fakat onlar iyilikten kaçmak, kötülüğe bağlanmak, ellerinde bulunan dünyâlıklarını elden çıkarmamak, gönüllerindeki kîni gütmek için savaşıyorlar.

Ey Mü'minler Emîri, onlara sen öyle işler yaptın ki unutmalarına imkân yok.

Sonra halka dönüp Muâviye dedi, Alî'ye nasıl bey'at eder ki, Alî, onun kardeşi Hanzala'yı, dayısı Velîd'i, ceddî Utbe'yi bir günde öldürdü. Vallâhi onların üstüne varma-

dan, kılıçlarımızı kafa taslarına vurmadan, başlarını ezmeden bu iş düzelmez.

Bu söz üzerine Hamık oğlu Amr, and olsun Allah'a ey Mü'minlerin Emîri, ben, seninle benim aramda yakınlık var diye, yahut senden bir mal, bir mevki elde ederim diye bey'at etmedim sana. Sana ancak beş şeyden dolayı bey'at ettim, seni bu yüzden sevdim:

Sen, Rasûlullah'ın amcasının oğlusun. O'na ilk inansın. Bu ümmetin kadınlarının ulusu ve Muhammed'in kızı Fâtıma'nın zevcisin. Aramızda, Rasûlullah'tan kalan zürriyetin atasısın. Savaşta, Muhâcirlerden ulu bir ersin. Dostunu kuvvetlendirmek, düşmanını altetmek için bana koskoca dağları yerinden kaldırmamı, uçsuz bucaksız denizlerin sularını çekmemi emretsen tereddüt etmem, yaparım. Fakat bütün bunları yapsam bile gene üstümdeki hakkını ödemiş saymam kendimi dedi.

Hz. Ali, Allâhım dedi, temizlikle sen kalbini nurlandır bunun. Sen ona doğru yolunda yürümeye başarı ver. Sonra şu sözleri de sözlerine ekledi :

Keşke askerimin arasında senin gibi yüz kişi olsaydı.

Ş Hz. Ali'nin adamlarından daha birçokları, sadâkatlerini sözleriyle, özeriyle belirttiler.

Kays oğlu Yezid, Ey Mü'minler Emîri dedi, hazırlığımız tamam, kuvvetimiz yerinde, içimizde ürkek, hasta, zayıf kişi yok. Tellâllara emret, ordu Nuhayle'de toplansın.

Ş Bu sıralarda Hz. Ali'nin huzurundan çıkan Adıyy oğlu Hucr'la Hamık oğlu Amr'ın, Şamlılara lânet etmekte olduğunu haber verdiler. Hz. Ali, ikisini çağırıp bu işi bırakın dedi. Onlar, peki dediler, biz haksız mıyız, hak bizde değil mi?

Hız. Alî, «Evet» dedi, «Biz haklıyız, fakat lânet edici, sövüp sayıcı olmanız, hoşuma gitmiyor. Yaptıkları kötülükleri söylerseniz daha doğru söz söylemiş olursunuz. Onlara lânet edeceğinize Yârabbi deyin, bizim de, onların da kanlarını döktürme; aramızı bul, onları sapıklıklarından vazgeçir de doğru yolu buldur. Bu sözler, bana daha sevimlidir, sizin için de daha hayırlıdır.»

Her ikisi de Ey Mü'minler Emiri dediler, öğütünü kabûl ettik, edebinle edeplendik.

Ş Bu sırada Mu'temm'ül-Absî oğlu Abdullah'la Rabî-at'ût-Temîmî oğlu Hanzala, Hz. Alî'nin yanına geldiler. Temîmî, hemen harekete geçme, otur, Muâviye'ye bir mektup daha gönder, acele etme; çünkü iki taraf karşılaşıncı hangi taraf üst olacak, hangi taraf alt olacak, bence belli değil dedi. Öbürü de bu çeşit lâflar etti.

Hız. Alî, muzaffer olsalar da, mağlûb olsalar da alt olmak, âsilerin sonucudur. Fakat and olsun Allah'a ben zâten ara bulmayı istiyorum dedi.

Kays'ür-Riyâhî oğlu Mî'kal bunlar öğüt verir görünüyorlar, fakat hîle yapıyorlar, çekin bunlardan dedi. Habîb oğlu Mâlik, bu Hanzala'nın Muâviye'yle mektuplaştığını duydum, onu bize teslim et, savaşın sonuna dek hapsedelim dedi. Mektuplaştığını duyan iki kişi daha aynı tarzda sözler söyledi.

Hız. Alî, onlara, Vazgeçin bu işten dedi. Sonra ikisine dönüp dedi ki :

Sizinie benim aramda Allah var. Gidin, ne isterseniz onu yapın.

Mu'tem oğlu, sonradan, mensuplarından onbir kişiyile Şam'a gidip Muâviye'ye uydu.

Hanzala, sahâbedendi. Hz. Alî, ona birisini yollayıp benimle misin, aleyhimde misin diye sordu. O, ne aleyhimdeyim, ne de sana tâbiim diye haber gönderdi. Sonradan boyundan yirmiüç kişiyle Muâviye'ye kaçtı, fakat savaşa katılmadı.

Ş Hz. Alî, Müslümanlar arasında kan dökülmemesini sağlamak ümidiyle Muâviye'ye bir mektup daha gönderdi. Mektup şuydu :

«Rahmân ve Rahîm Allah adıyla.

Mü'minler Emîri, Allah'ın kulu Alî'den Muâviye'ye ve Kureyş boyundan olup yanında bulunanlara :

Esenlik size. Ben, gerçekten de, kendisinden başka tapacak bulunmayan Allah'a hamdederim. Şüphe yok ki Allah'ın kulları vardır, indirdiği kitaba inanırlar, mânasını yorarlardı, dinde hüküm çıkarmak kudretini elde ederler. Allah, hüküm ve hikmetle dolu olan Kur'an'ında bunların üstünlüğünü açıkça bildirmiştir.

Size gelince, önceleri Rasûlullah'a düşmandınız, Kitâbı yalanlıyordunuz. Müslümanlarla savaşa giriştiniz. Onlardan bulduğunuzu hapsediyorsunuz, işkenceler yapıyordunuz, yahut da öldürüyordunuz. Sonucu Allah, dînini yüceltmek, Peygamberini üstetmek diledi. Arap, bölük - bölük onun dînine girdi. Bu ümmet, isteyerek, istemiyerek Müslüman oldu.

İlk Müslüman olanların, Medîne'ye göçenlerin elbette diğerlerine üstünlüğü var. Onların üstünlüğüne sâhip olmayanların, onların ehil oldukları işte onlarla kavgaya girişmeleri yaraşmaz, doğru bir şey değildir bu.

Sonra şu da mâlûmdur ki bu ümmete emretme hûsûsunda, eskiden de, şimdi de, Allah ona ve soyuna rah-

met etsin, Rasûlullah'a en yakın olandan, kitâbı en iyi bilenden, dinde en doğru hükmedenden, ilk Müslüman olandan, savaşta en üst bulunandan, halkın işlerini en fazla yüklenenden daha ileriye hiç kimse geçemez, herkesten ziyâde hükmetme salâhiyetine, o lâyıktır.

Sonucu dönüp gideceğiniz Allah'tan korkun, çekinin, hakkı bâtılla örtmeyin, gerçeği bile-bile gizlemeyin. Bilin ki Allah kullarının en hayırlıları kendilerine lûtfedilen şeyi kabûl edip onunla amel edenleridir; en kötülerini de bilgisizliklerinden, bilginlerle çekişen bilgisizlerdir. Bilginin, bilgisi yüzünden câhile üstünlüğü vardır. Câhilse ancak bilgisi olmadığından bilginle çekişir durur.

Ben sizi Allâh'ın kitâbına, Peygamberinin sünnetine ve şu ümmetin kanını dökmemeye çağırıyorum. Kabûl ederseniz doğru yolu bulursunuz; kabûl etmezseniz şu ümmetin arasını açarsınız, aykırılıklar meydana getirmiş olursunuz ve ancak Allah'tan uzaklaşırsınız vesselâm.»

Muâviye, bu mektuba, «Onunla benim aramda beline vurmaktan, başını kesmekten başka bir söz kalmamıştır» meâlinde bir beyitle cevap verdi.

Hz. Alî, bu cevabı alınca, «Şüphe yok ki sen sevdiğini doğru yola götüremezsün, fakat Allah, dilediğini doğru yola götürür» meâlindeki âyet-i kerîme'yi okudu.

Ş Hz. Alî, harekete karar verince vâlilerine, askerle kendisine ulaşmalarını, yerlerine de inandıkları, güvendikleri adamları bırakmalarını emretti.

Isfahan ve Hemedan'da vâli bulunan Muhnef, kavminden iki kişiyi yerine bırakıp geldi.

Basra Vâlisi Abbâs oğlu Abdullah'a gönderilen emir-nâmede «Olayı anlat, afvımı hatırlat, cihâda teşvik et, cihaddaki sevâbı bildir, askerlerle gel» diyordu.

Abdullah, Mescitte mektubu okuyup dedi ki :

«Ey insanlar, imâmımızın emrine uyup yürüyün. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla savaşın. Bilin ki gerçekten ayrılanlarla savaşacaksınız. Doğruluğu emreden, kötülükten nehyeden ve Peygamberinizin amcasının oğlu olup gerçeğe hükmeyleyen, hiçbir kötü kişiye karşı müdâhenede bulunmayan, Allah yolunda kınanmadan korkmayan imâma uyacak, kitâbın hükmünü bilmeyenlere karşı duracaksınız.»

Kays oğlu Ahnef, yerinden kalkıp «Evet» dedi, «And olsun Allah'a, emrine icâbet edeceğiz ve seninle beraber hareket edip güçlükte, kolaylıkta, iyilikte, kötülükte ona uyacağız ve bu hareketimizle de hayır işlemiş olacağız. Allah'tan pek büyük bir sevap umacağız.»

Hâlid isminde birisi, «Duyduk dedi ve itâat ettik. Nereye çağırırsanız varacağız.»

Mercûmoğlu Amr, «Allah Mü'minler Emirine başarılar versin ve onun çevresinde, Müslümanları birleştiren, gerçekten ayrılanlara lânet olsun. And olsun Allah'a onlarla savaşacağız» dedi.

Halk emre uydu. Abdullah, Ebül-Esved'üd-Düelî'yi yerine bıraktı, ordusuyla hareket edip Nuhayle'ye geldi.

Hz. Ali, Nuhayle'ye, hicretin otuz altıncı yılının Ramazan ayı sonlarında, yahut Şevval'in ilk günü gelmişti (22.III.657, yahut 23.III.657).

Ş Ordu toplandıktan sonra Hz. Ali'nin adamlarından Nadr oğlu Ziyâd, yanında bulunan Budeyl oğlun Abdullah'a, «Bugünümüz» demişti, «Öyle bir gün kü yüreği sağlam, niyeti gerçek olandan başka kimsecikler böyle bir güne dayanamaz. And olsun Allah'a sanıyorum ki bizden de ancak işe yaramaz kişiler kalacak, onlardan da.»

ka bir kimseye de tâbi olmayacağız. Bir yana çekilip gideceğiz. Helâl olmayan bir şeyi hangi taraf yaparsa, yahut hangi tarafın gerçekten ayrıldığı bizce kesin olarak bilinirse o vakit o tarafın aleyhine yürüyeceğiz.

Gene Mes'ud oğlu Abdullah'ın adamlarından Has'am oğlu Rabî', Hz. Ali'ye gelip «Ey Mü'minler Emîri» dedi, «Senin üstünlüğünü bilmekle beraber bu savaşa girişmenin, namaz kılanlarla muhârebe etmenin helâl olup olmadığına şüphemiz var. Senin de, bizim de, bütün Müslümanların da sınırlarda askere ihtiyacı var; bizi sınırlara gönder, oralarda kâfirlerle, müşriklerle savaşalım.»

Hz. Ali, bunların savaşa girmelerinde ısrâr etmedi, dileklerini kabûl etti. Has'am oğlu Rabî'a bir sancak verdi. Rey taraflarına gönderdi. Küfe'den gönderilen ilk ordu buydu, verilen ilk sancaktı. Bunlar dört yüz kişiydiler.

Merret'ül-Hemdâni ile Mesruk da gelip Beyt'ül-mâlden paylarını alıp Hz. Ali'ye vidâ' ederek Rebî'le beraber gittiler.

Hz. Ali, Bâhile boyuna da «Biliyorum» dedi, «Siz de beni sevmezsiniz, ben de sizi sevmem. Allah için hemen payınıza düşeni alın, Deylem taraflarına gidin.»

Bu emir üzerine onlar da paylarını aldılar, Deylem sınırlarına gittiler.

Bu sırada bâzı kimseler, Hz. Ali ile beraber bulunan Ebû-Eyyüb'ül-Ensârî'ye, Sen Rasûlullah ile beraber müşriklerle savaştın. Şimdi Müslümanlarla savaşmak için buraya geldin, bu ne iş dediler. Ebû-Eyyüb'ül-Ensârî, «Ah-dini bozan, zulmeden, doğru yoldan çıkan, topluluktan ayrılan zâlimlerle savaşmamı bizzat Rasûlullah bana emretti» diye cevap verip bunları kovdu.

Ş Bu sıralarda Ebû-Bekr'in oğlu Muhammed, Muâviye'ye şöyle bir mektup gönderdi :

«Ebû-Bekr oğlu Muhammed'den azgın Muâviye'ye :

Esenlik Allah'a itâat edenlere. Ulu Allah mahlûkatı yarattı, içlerinden Muhammed'i seçti, peygamberliği ona ihsân etti. O da, Rabbinin yoluna kulları, hikmetle, güzel öğütle çağırırdı. Onun dâvetine ilk olarak, kardeşi ve amcasının oğlu Ebû-Tâlib oğlu Alî icâbet etti. O, Peygamber'i her korkulu yerde korudu, kendisini O'na fedâ etti, savaşlarında berâber bulundu, barışlarında berâber oldu. Sen sensin, o da o. O, her hayırda insanların en ileri gidenidir. Halkın ilk Müslüman olanıdır, niyette en doğru bulunanıdır.

Sana ve babana gelince: Allah dîninde gaailer çıkarıran, Allah nûrunu söndürmeye uğraşan kişilersiniz. Bu topluluğu başına topladın, onları mallar verip kandırdın. Baban öldü, sen onun yerine geçtin. Yazıklar olsun sana, nasıl oluyor da kendini Alî ile bir tutuyorsun? O, Rasûlullah'ın vârisi, evlâdının babası; ona uymakta halkın ilki, ettiği ahde riâyette sonuncusu. Peygamber, sırrını ona haber verir, işine onu ortak edinirdi.

Babanla sen ise onun düşmanlarısınız. Bâtıl işinle bir müddet faydalan bakalım. Âsoğlu da azgınlığında yardım etsin sana. Vaktin bitmek üzere, hilen bozulmak üzere. Esenlik doğru yola uyanlara.»

Muâviye, bu mektuba, Muhammed'i babasına isyân etmekle töhmet altına alan ifâdelerle dolu bir cevap gönderdi (59).

Ş Geçimi ancak alış verişle sağlanan Hicaz ülkesinde Kâ'be, Müslümanlıktan önce de mukaddes bir mâbed idi. Hacc töreni, Mekke'de bir panayırın kurulmasını temîn ediyordu. Her yandan gelen halk, Kâ'be'de, kendilerince mukaddes olan putu buluyordu. Bu sûretle Kâ'be hemen bütün Arap boylarının umumî mâbedi olmuştu.

Bu iktisadî ehemmiyet, Arap boyları arasında Kâ'be'ye ait hizmetleri elde etmek için bir rekabet doğurmuştu. Bütün işler, «Dâr'ün-Nedve»deki toplantıda verilen kararlarla başarlır, orda geçen söz de, Kâ'be hizmetlerinin en mühimlerini elde eden boy beylerinin sözü olurdu.

Hâşim oğullarının elinde yalnız zemzem kuyusundan su çekip hacılara verme hizmeti vardı. Ümeyye oğullarından bulunan ve bu boyun reisi olan Ebû-Süfyan, Bedir savaşında boyların reisleri ölünce Kureyş kabîlesinin reisi olmuş, Mekke'nin fethine kadar bu reisliği muhâfaza etmişti.

Fetihten sonra Müslüman olup oğullarıyla Medîne'ye geldi, orda yerleşti. Büyük oğlu Yezîd, Şam'da vâli iken ölmüş, Hz. Ömer, küçük kardeşi Muâviye'yi Şam'a vâli tâyin etmişti.

Müslümanlığın zuhûriyle bütün nüfuz ve kudretlerini kaybeden, hattâ Mekke fethinden sonra «Tuleka», yâni tutsakken âzâd edilenler arasına katılan, çoğu, «Müellefe-i kulûb»dan olan, yâni yürekleri Müslümanlıkla uzlaşsın diye kendilerine zekât verilen, hâsılı başbuğluktan bu hâle düşen Ümeyye oğulları, kendilerini bu çeşit vâliliklerle tatmin etmeye uğraşıyorlardı. Muâviye, debdebeyi, tantanayı seven bir zâttı. Hattâ Şam'da kendisine mükellef bir saray yaptırmıştı. Kapısına silâhlı kapıcılar dikmişti.

Evvelce halîfelerin yanına herkes, sesrbestçe girebi-

lirken onun huzûruna izin almadan girilemezdi. Bu yüzden Şam'da kaadîlik eden Eb'üd-Derdâ bile kendisine itirazda bulunmuş, sahâbeden Ebû-Şemmâh'ül-Ezdî'nin amcası, yüzüne karşı, halkın işlerinden herhangi bir işe memur olan, sonra da yoksula, zulüm görene, ihtiyacı bulunana kapısını kapayan kişiye Allah, onun en yoksul zamanında rahmet kapılarını kapar meâlindeki hadîsi okumuş, gene sahâbeden Merret'ül-Cuhenî oğlu Amr da kendisine aynı hadîsle ihtarda bulunmuştu (60).

Haremde, müslümanlıkta nehyedilmiş olduğu hâlde harem ağaları kullanan da odur (61).

Hz. Ömer, onun debdebeye düşkünlüğüne görünce bu adam Arapların Kısrâsıdır, demişti. Âs oğlu Amr da onu bu lâkap ile anardı (62).

Hz. Osman'ın şehâdetinden sonra Hz. Alî'nin halîfeliği, Muâviye'nin ve Ümeyye oğullarının hiç işine gelmedi. Alî, riyâ bilmeyen, hîleyle sapmayan, zulme göz açtırmayan, özü sözü bir ve doğru bir erdi. Aynı zamanda onun halîfeliği, artık Ümeyye oğullarının bir daha o makama gelememesi, belki de halîfeliğin, artık Hz. Peygamber'in mensup olduğu Hâşim oğullarında istikrârî demektir.

Muâviye, Hz. Ömer zamanında Şam'ı iyi idare etmişti. Hz. Osman, Sûriye'nin diğer taraflarını da onun idâresine verdi. Böylece Muâviye, Mısır'dan Fırat nehri kıyılarına kadar uzanan ülkede vâli olmuş, Bizans'a seferler açmış, birçok memleketleri zaptetmişti.

Hz. Osman şehîd olunca onun kanını bahane etmiş, Hz. Alî'den kan dâvasına kalkışmıştı. Hâlbuki Hz. Osman'

(60) Usd'ül-Gaabe, Mürûc'üz-Zehab'e de bakınız.

(61) Süyûtî: Evâil.

(62) Kısrâ, eski İran şahlarına verilen umumî addır.

ın oğulları vardı ve bu dâvada bulunmak, onlar varken Muâviye'ye düşmezdi. Hz. Osman'ı kimin öldürdüğü hakkında rivâyetler de birbirini tutmuyordu. Şahit, yalnız zevcesiydi. O da filân öldürdü dedikten sonra bu şehâdeti nakzetmiş, bir başkası öldürdü demişti. Bu takdirde şeriatın hükmü velisine kan bahası verilmekten ibaretti. Kaldı ki Muâviye de Hz. Osman'ın kanında Hz. Ali'nin hiç dâhli olmadığını biliyordu. Fakat bu dâva, elindeki tek silâhtı.

Muâviye, aynı zamanda cahil değildi. Sahâbenin derecelerini bilmesi, halîfelikte hiçbir hakkı olmadığını teslim etmesi gerekirdi (63).

Ş Muâviye, uyandırdığı heyecanı, sahâbeden olup Hz. Ali tarafını gütmeyenleri yanına alarak büsbütün kuvvet-

(63) Sahâbenin üstünlük derecelerine «Tabakat-ı Ashâb» denir. Derece bakımından en üst olanlar; ilk Müslüman olanlar ve Arkam'ın, Mekke'deki Safâ'da bulunan evinde toplananlardır ki bunlar, Hz. Hadice dahil olduğu halde otuz dokuz kişidir. Bunlardan sonra Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan itibaren Hicretten önce Müslüman olanlar gelir. Üçüncü ve dördüncü dereceler, birinci ve ikinci Akabe bey'atinde bulunan Ansardır. Beşinci tabaka, Hz. Peygamber'in hicretinde, henüz Medine'ye varmadan hicret edip kendisine kavuşanlardır. Altıncı tabaka Bedir savaşında bulunanlardır. Yedincisi Bedir savaşıyla Hudeybiye uzlaşması arasında hicret edenlerdir. Sekizincisi, ağaç altında bey'at edenlerdir. Dokuzuncusu Hudeybiye uzlaşmasından sonra Medine'ye göçenlerdir.

Tulaka ve Müellefet'ül-Kulüb, bu tabakalardan sonra gelir. Muâviye'nin babası, Müellefet'ül-Kulüb'dandır.

Şia-i İmâmiyye'ye göre Sahâbe'nin en üstünleri, Hz. Peygamber'den sonra, Hz. Ali'yi halife tanıyan, Gadiru Humm'da, Hz. Rasûl'ün tebliğlerine uyan Selmân, Ammâr, Ebû-Zerr ve Mikdâd'dır. Onlardan sonra, Hz. Ali'nin Vasiy ve Halife olduğunu anlayıp tekrar O'na dönenlerdir. Fakat Kerbelâ Şehidleri, bunlardan da efdaldir. Ehlibeyt ise hiçbirleriyle kıyaslanamaz.

lendirmek için onlara mektup yazmak, hattâ Hz. Alî taraftarlarını da mektuplarla, vaadlerle kandırmak fikrine düşmüştü.

Bu fikrini Âs oğlu Amr'a açtı. Amr, mektup yazacağıın adamlar üç kısma ayrılır dedi, birinci kısım, Alî'nin halîfeliğini kabûl edenlerdir. Bunlara hiçbir şey yapamazsın. Yazacağıın mektup, Alî'ye taraftarlıklarını arttırır. İkinci kısım, sana uyanlardır ki bunlara zâten söz söylemeye, mektup yazmaya lüzum yok. Üçüncü kısım, ne sana, ne Alî'ye taraftar olanlardır ki bunlar, senin sözünle bir işe girişmezler ama madem ki istiyorsun, bunlara yaz; faydası olmazsa zararı da olmaz.

Bunun üzerine Muâviye, Medîne'lilere, fitne zamanında Medîne'de bulunmadığım için işin gerçeğini kesin olarak bilmiyorsam da şunu biliyorum ki Alî, Osman'ı öldürenlerle birliktir. Osman'ı öldürenler, onun yanındadır. Ben Osman'ın velîsiyim, onun kanını istiyorum. Osman'ı öldürenleri bize teslim ederse ne âlâ. Kısas hükmünü yerine getirdikten sonra Ömer'in yaptığı gibi halîfeliği bir Şûraya vereceğim. Fakat teslim etmezse onunla savaşa-ğım. Onun için bana yardımda bulunmanız lâzımdır. Osman'ı sevenler tez buraya gelsinler meâlinde bir mektup yazdı, gönderdi.

Muâviye'nin maksadı, bu mektuptan açıkça anlaşılı-yordu. Hz. Alî'ye, yapamıyacağı bir şeyi teklif ediyor, fakat bu olmayacak teklifi kabûl etse' bile onun halîfeliğini kabûl etmiyordu. Teşkil edeceği Şûrâ, şüphe yok ki halîfeliğe kendisini getirecekti.

Medîne'liler, bu mektubu alınca pek kızdılar. Kendisine şiddetli bir tekdîr mektubu gönderdiler. Muâviye bu cevâbı alınca, Medîne'de sahâbeden büyük zâtlar varken halka mektup yazdık, yanlış iş gördük dedi ve Ömer'in oğ-

lu Abdullah'a bir mektup yazdı. Mektup, kendisiyle Amr'ın imzalarını taşıyordu.

Abdullah, bu mektuba şu cevabı verdi :

«Ey Muâviye ve Amr, siz neredesiniz, halffelik nerde? Sen, ey Muâviye, âzâd edilenlerden birisin. Sana gelince ey Amr, iyi bil ki pek şüpheli bir adamsın. Beni, size uymaya, Muhâcirlerle Ansâra karşı savaşmaya teşvik ediyorsun. Adamakıllı anladım ki Osman'ın kanını istemekteki kastin, mevki istemekten, halifeliği elde etmekten başka bir şey değil. Ali'nin hükmünden çıkarım da senin hükmüne girerim mi sanıyorsun? Bu, yanlış mı, yanlış. Sanıyorsun ki Ali'yi beğenmiyorum da o yüzden halktan çekilmişim, bu zan da başka bir hatâ.

Ali'ye karşı gelmekten Allah'a sığınırım. Ben, Müslümanlarla savaşmak istemiyorsam bu fikrimde Ali ile birim. İki taraftan birini benimsersem mutlaka Ali'ye uyarım. Onun Müslümanlıktaki derecesi üstündür, halifeliğe lâyıktır, Allah katında da büyük bir derecesi vardır. Sahâbenin üstünüdür, Hz. Peygamber'in en yakınıdır. Yalnız ben, Müslümanlara kılıç çekmeyi hoş görmüyorum, bu yüzden bir yana çekilmişim.

Sana nasıl uyabilirim ki ben senden üstünüm, babamla anam, senin babanla anandan üstündür. Evimi ibâdet yurdu hâline soktum, Tanrı'ya kulluk etmedeyim. Ne olurdu bu zamanda yaşayanlarla büsbütün konuşup görüşmeseydim.

Dünyâda vefâ yok. Ceylânlar ne güzel hayvanlar; yapılı yerlere gelmezler, dağlarda ovalarda yaşarlar.» (64)

Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'ın cevâbı, büsbütün canlıydı. Diyordu ki :

(64) Kısas-ı Enbiyâ, c. VII, s. 7071, A'yân-al-Şia.

«Sen beni olmayacak bir şeye, temelsiz bir yola çağırıyorsun. Ömer; şûrâya ancak halifeliğe lâayık olanları aldı; fakat Ali'de öyle üstünlükler var ki bizde yoktur. Talha'yla Zübeyr'e gelince; evlerinde otursalardı haklarında daha hayırlı olurdu. Allah Mü'minler Anası'nın suçunu bağışlasın.»

Ş Ebû-Vakkas oğlu Sa'd mektubunu şu meâldeki beyitlerle bitirmişti :

«Ey Muâviye, sen onulmaz bir derde düşmüşsün, ilâç yok o derde. Beni Eb'ül-Hasen çağırıldı da icâbet etmedim, dostlukla düşmanlığı kesin olarak ayırdeden bir kılıç ver bana dedim. Sen, Ali'nin elde edemediği birşeyi mi istiyorsun. Hâlbuki ben, beni afvetmesini istemiştim ondan. Sana gelince: Ali'nin hayâtındaki bir gün bile senin bütün ömründen, ölümünden sonra yerde yatmandan hayırlıdır; kurban ol Ali'ye sen.»

Mesleme oğlu Muhammed de, yazdığı mektupta, «Mektubunu aldım» diyordu, «Anladım ki maksadın Osman'ı öldürenlerden öcalmak değil, Pâdişahlığı elde etmek. Şunu bil ki ben seni Ali'den üstün görmem, senin hâtirin için de onun aleyhinde bulunmam.

Osman'ın zamanında bir fitnedir koıtu, gördüm ki onu gidermeye gücüm yetmiyor, benim gibi adamların öğütleri fayda etmiyor. Kılıcımı kırdım, yalnızlık bucağına çekildim. Sahâbeden bâzıları da benim gibi yaptılar.

Fakat Osman kuşatılmışken senden defalarca yardım istemişti, elindeydi, yardım etmedin. Düşmanları onu öldürür de meydan bana kalır sandın. Şimdi de tutmuş, kanını istemek bahânesiyle Müslümanlara baş olmak istiyorsun.»

Ş O sıralarda sahâbeden Sâmit oğlu Ubâde Şam'

daydı. Muâviye, onu da kendisine uydurmak için çağır-
mıştı. Ubâde, Muâviye'nin yanına girince Amr da oraday-
dı. Ubâde, Mecliste başka yer varken gitti, ikisinin arası-
na oturdu.

Muâviye, Hz. Osman'ın ölümünden tutturup birçok
sözler söyleyerek Ubâde'yi kandırmaya çalışırken Ubâde,
«Dur» dedi, «Odada bu kadar boş yer varken neden gel-
dim de aranıza oturdum, bunun sebebini anladın mı?»

Muâviye, Müslümanlıkta bizden daha eskisin, bizden
üstünsün, herhâlde ondan dedi. Ubâde, «Hayır» dedi; «Te-
bük savaşına gidiyorduk. İkiniz de yan yana konuşarak gi-
diyordunuz. Hz. Peygamber, bize sizi gösterdi de bunla-
rın ikisini bir arada gördünüz mü oralarını ayırın, çünkü
bunlar ebediyyen bir hayırlı şey için birleşmezler buyur-
du. İşte onun için aranıza girdim. Düşmanınız, gördüğün-
üz, bildiğiniz düşmanlardan çok daha çetindir. Birleşti-
ğiniz uygunsuz işe engel olur da sizi bu yoldan çevirir,
böylece de Müslümanlığa hizmet edebilsem sevinirim.»
(65)

Ş Görülüyor ki bu savaşlarda tarafsız kalanlar da Hz.
Alî'nin üstünlüğünü ıkrarda müttefikti. Bu söylediğimiz
zatlardan başka Sâbit oğlu Zeyd, Zeyd oğlu Üsâme ve
Ebû-Müsâ'l-Eş'arî de tarafsız kalmışlardı. Fakat bunlar da
Müslümanlara kılıç çekmeyi doğru bulmuyorlar, fakat Hz.
Alî'nin fazîletini tasdiyk ediyorlardı. Hattâ Muâviye'yle be-
râber Siffin'de bulunan Ebû-Hüreyre bile namazda, Hz.
Alî tarafına geçer, ona uyar, savaştaysa yüksek bir yere
çekilir, hiç bir tarafa karışmazdı. Neden namaz kılacağıın
vakit o tarafa geçiyorsun diye soranlara «Muâviye'nin ye-

(65) İbn'ül-Esir, Ubâde'nin hicretin otuz dördüncü yılın-
da öldüğünü yazmışsa da diğer kaynakların hepsi Siffin sava-
şında sağ olduğunu yazarlar ve bu olayı kaydederler.

meği daha yağlı, Alî'nin arkasında kılınan namaz daha tam, bir tarafa çekilip savaşa katılmamak daha iyi» diye cevap vermişti.

Ş Muâviye, sahâbenin kendi tarafını tutmadığını anlayınca Amr'a hakkın varmış dedi, bunlardan bize fayda yok; biz kendi başımızın çâresine bakalım.

Amr'ın tavsiyesiyle lüzumunda halka göstermek üzere saklattığı Osman'ın kanlı gömleğini ve zevceşinin parmaklarını çıkartıp mescidin minberine koydurdu. Halkı mescide toplayıp bir hutbe okudu. «Osman, Ömer'e uydu, beni Şam Vâlisi tanıdı, ölümüne kadar beni bu vazifeden almadı. Bana uymayan, isyan eden doğru yoldan sapmıştır. Âsiler, Osman'ı mazlûm olarak öldürdüler. Alî halife olunca onu öldürenleri yanına aldı, büyük bir ordu hazırladı, bizimle savaşmak istiyor. Ben Osman'ın velîsiyim, onun kanını istiyorum. Iraklıların cesâreti vardır, fakat sizin sabrınıza, sadâkatınıza güveniyorum» dedi.

Şam emîrlerinden Ebû-A'ver ayağa kalkıp, sen dedi, Osman'ın velîsisin, Osman'ın bey'ati omuzundayken onu zulümle öldürdüler. Alî ona yardım etmedi, onu öldürenler, Alî'nin yanında. Ne vakit emredersen o vakit, hemen onunla savaşa hazırız.

Hımyer boyunun ulularından Zü'l-Kelâ' da «Yâ Muâviye» dedi, «Osman seni bütün Şam ülkesine vâli yapmıştı. Öldürülürken ona yardım edemedin, şimdi kanını istemek hakkın ve vazîfendir. Bütün Arap boyları senden yüz çevirse biz senden ayrılmayız.» (66)

(66) Bu adam, Sıffin'de, Muâviye tarafında bulunmuş, savaşta öldürülmüştür. Muâviye, onun katline pek sevinmişti, çünkü «Ammâr-ı, gerçeğe isyân eden fırka öldürecek» hadisini Muâviye'ye söylemiş ve Ammâr'ın, Hz. Ali tarafında olduğunu ihtâr etmişti. Ona, Ammâr, bizim tarafdârımız, bize ka-

Halk heyecana gelmişken Himyer boyundan bir adam ayağa kalkıp dedi ki :

Ey Şamlılar, Allah için, içinizde doğru söyleyen bir adam olsun yok mu? Ali'nin Rasûlullah'a yakınlığı, ümmet içinde bilgisi, yiğitliği, doğruluğu, üstünlüğü, sayıya sığmaz büyüklüğü var. Bu yüzden elbette o, halîfeliğe herkesten ziyâde lâyık. Bu ülkeyi alsa bile ondan kimseye zarar gelmez. Herkes umduğunu bulur, Müslümanlar da rahat ederler, aralarında ayrılık kalmaz.

Bu söz, Muâviye'ye yıldırım gibi te'sir etti. Tutun şunu dedi. Şamlılar, adamcağızın üstüne çullandılar, az kaldı öldüreceklerdi. Fakat hisımı-akrabâsı adamı kurtardılar. O da bir yolunu buldu, Hz. Ali'nin tarafına kaçtı, onun ordusuna katıldı.

İFTİRALAR

Ş Muâviye, maksadına nâil olmak için herşeye başvuruyordu. Bu arada Osman'ın zevcesi Nâile'den Muâviye'ye şöyle bir mektup geldiğini yaydı ve bu düzme mektubu Şamlılara okudu :

«Size nimetler ihsân eden, Müslümanlığı öğreten, sizi sapıklıktan doğru yola getiren, küfürden kurtaran, düşmana karşı size yardım eden, nimetlerini lûtfeden Allah'ı anıyor, onun ve yardım görmeyen halifenin hakkına Allah'a and vererek söylüyorum; Allah, mü'minlerden iki bölük birbirleriyle savaşılırsa aralarını bulun, onları uzlaştırsın, bir bölüğü öbür bölüğe karşı ayaklanırsa Allah'ın

tılacak» demişler, teskin etmişlerdi. Bu sırada öldürülünce Muâviye, rahatlaşmış, Ammâr'ın şehâdetinden sonra da, Şimdi Zü'l-Kelâ' sağ olsaydı demişti, ordunun yarısını Ali tarafına döndürdü! (Tenkiyh'ul-Makaal; III, s. 64)

emrini kabûl edinceyedek o bölükle savaşın buyurmuştur. Mü'minler Emîri Osman'ın aleyhine isyân edildi. Onun sizin üzerinizde bir hakkı bulunmasa bile vilâyet hakkı vardır. Onun başına ne gelecekse geldi. Her Müslüman olan, onun Müslümanlıktaki kıdemi, uğradığı musîbet dolayısıyla hakkının alındığı günü mutlaka ister, umar. O, Allah'ın dâvetine icâbet etti, Rasûlü de onu gerçekledi. Allah onu seçtiği zaman dünyâ şerefini de vermişti ona, âhîret şerefini de.

Nasıl şehîd edildiğini size anlatayım; çünkü önden sonadek başına gelenlerin şâhidiyim. Medineliler onu kuşattılar. Kapısında silâhlı olarak gece gündüz onu koruyanlar bulduysa da Medîne halkı onu dışarı çıkarmakta, ihtiyâcı olan şeyleri içeriye sokmamaktaydı. Bir dereceye kadar ki suyu bile ondan men'ettiler. Ona eziyetler ettiler, iftirâlarda bulundular. O ve onunla berâber bulunanlar elli gece muhâsarada kaldı.

Mısırlılar, Ebû-Bekr oğlu Muhammed'le Yâsir oğlu Ammâr'a dayanıyorlardı. Alî, Medinelilerle berâberdi. Mü'minler Emîri Osman'ı korumak için savaşmadı, ona yardım etmedi. Ulu ve ayıplardan münezzehtir kutlu Tanrı'nın emrettiği adâleti emreylemedi.

Dırâa, Bekroğlu Sa'd, Hüzeyl ve adını bilmediğim diğer boylar, ona karşı pek çetin davrandılar. Onu taşladılar, evdekilerden üç kişiyi öldürdüler. Sonra evin kapısını yaktılar. Halk mescitte bekliyor diye onu çağırdılar. Mescide götürdüler. Kendi adamlarına savaşmalarını emretti. Zırhını giydi, onlara, siz olmasaydınız zırhımı giymezdim dedi.

Eve geldikten bir müddet sonra halk, ona saldırdı. Eve girenlerin başında Ebû-Bekr oğlu Muhammed vardı.

Sakalından tuttu, ona adıyla değil, kötü bir lâkapla hitâb etti. Osman, ben Allah'ın kuluyum ve Rasûlullah'ın halî-fesiyim dedi. Başına üç kılıç, göğsüne üç yumruk vurdu- lar. Burnunun üst kısmına vurulan kılıç kemiğe işledi. Ye- re düştü, henüz sağdı. Başını kesmek istediler. Rabîa oğ- lu Şeybe'nin kızıyla üstüne kapandık, mâni' olduk. Hattâ başımızı açtık; çünkü Mü'minler Emîrinin hürmeti, bu iş- ten daha ileriydi. Hâsılı onu, evinde, yatağında öldürdü- ler; Tanrı rahmet etsin.

Size kanlı elbisesini gönderiyorum. Şikâyetçiyim zâ- limlerden, onlara karşı yardım istiyorum. Allah Osman'a rahmet, onu öldürene lânet etsin, öldürenleri şu dünyâ- dayken aşğılatsın; gönüllerimize su serpilsin.

Ş Bunlardan başka Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'in, Os- man'ı, Ayişe'nin demirini hazırlayıp su verdiği, Talha'nın bilemediği, Hz. Alî'nin zehirlediği kılıçla öldürdüler dediğini yaydırıyor, Sâbit oğlu Hassân'ın ağzından, Osman'ı Alî öldürmediyse, öldürülmesini emretmediyse bile halkı, ona yardımdan men'etmiştir; bu bakımdan öldürenlerle ortak- tır meâlinde şiirler düzüp halk arasında söyletiyordu.

Ümeyye oğulları, şâirleri de Hz. Alî aleyhine durma- dan şiirler düzerek onu, Osman'ın katliyle suçluyor- lardı.

Hâlbuki Osman'la Ümeyye oğulları, bu olayda, Muâ- viye'den yardım istemişler, Muâviye, Medîne'ye dört bin kişilik bir ordu göndermiş, fakat kumandana, yavaş git- mesini emretmişti. Maksudı Osman'ın öldürülmesi, on- dan sonra da nasıl olursa, bir yolunu bulup halîfeliği ken- disinin elde etmesiydi (67).

(67) Al-Agaani, c. XIX, s. 55.

SON HAZIRLIKLAR

§ Muâviye, Hz. Alî'nin yiğitliğini bildiği için Şam'da bir savunma savaşı yapmayı kuruyordu.

Âs oğlu Amr, Alî'nin askeri azdır, Basralılar ona tamamıyla tâbi değildir. Kûfeliler de Cemel savaşında yorulmuşlardır diye onu teşvik etti. Bunun üzerine Muâviye, ordusunu düzene koyup Şam'dan hareket etti. Yavaş yavaş Fırat kıyılarına doğru gelmeye başladı. Önden kuvvetli bir orduyla Ebü'l-A'ver'i yolladı. Kendisi de asıl orduyla arkadan geldi. Sıffin'e doğru yürüdü.

§ Kûfeliler, Muâviye'nin Sıffin'e gelmekte olduğunu duyunca sevindiler. Ancak bu sırada bir hâdise oldu. Kinde boyuyla Rabîa boyunun ulusu Kays oğlu Eş'as'tı. Hz. Alî, Kays'ı reislikten aldı, Hassân adlı birini reis yaptı. İçlerinde Mâlik de olduğu hâlde bâzı kimseler, Hz. Alî'ye, Rabîa boyu, bu işten hoşnut olmadı dediler.

Gerçekten de Kays'la Hassân'ın arası açılır gibi oldu. Muktedir casuslar kullanan Muâviye, bunu haber alır almaz bir şâire bu işi kınar mâhiyette bir şiir söyledi, yazdırıp Eş'as'a göndertti. Eş'as, böyle şeyler beni Mü'minler Emîrinden ayıramaz dedi. Hz. Alî, Eş'as'ı Iraklıların sağ koluna kumandan tâyin etti ve iş kapandı.

§ Hz. Alî, Hâris'ül-A'ver'e halkın ordugâha gelmesi için nidâ etmesini emretti, inzibat âmiri Habîb'ül-Yarbûi oğlu Mâlik'e de halkı ordugâha toplamasını söyledi.

§ Nuhayle'ye hareket edeceği vakit Nadr oğlu Ziyâd'la Hânî oğlu Şurayh'ı on iki bin askerle öncü olarak gönderdi, ikisine de aynı istekle aynı yola yürümelerini, birbirlerinden ayrılmamalarını emretti. Şurayh'ı bu ordu-

nun bir kısmına kumandan tâyin etti, Ziyâd'ı da öncü kumandanı yaptı.

ALİ ORDUSUNDA AYRILIK VE AYKIRILIK

Şurayh kendisine tâbi olan askerlerle ayrı bir yoldan hareket etmeyi uygun buldu. Ziyâd'dan ayrıldı. Ziyâd, adamlarından biriyle Şurayh, bana itâat etmedi diye bir mektup gönderdi. Şurayh da Ziyâd bana uymaktan çekindi, ululandı, fakat yerine başka birini tâyin edersen halk onu kabûl etmez meâlinde bir yazı yazdı.

Bütün bunlardan, Hz. Ali'nin yanındakilerin nasıl birbirleri aleyhinde oldukları anlaşılır ve sonuç, şimdiden belirlir.

Hz. Ali, bu mektuplara karşılık her ikisine de şu emir-nâmeyi gönderdi :

«Her biriniz, tâyin edildiğiniz kısımlara kumandansınız. İyi bilin ki ordunun öncüsü, âdeta ordunun gözüdür. Öncülerin gözleri de onların önünden gidenlerdir.

Memleketlerinizden çıkınca her yana öncü ve keşifçiler yollamayı ihmâl etmeyin. Yolları açtırın, ağaçlık yerleri teftiş ettirin. Olabilir ki düşman bir pusu kurabilir.

Askeri, tâbiyeye uygun olarak yürütün. Düşmanla karşılaşınca ordugôhınızı onların yan tarafına, yahut dağ eteğine, yahut da ırmak kıyısına kurun ki korunabilesiniz, bir taraftan, yahut iki taraftan savaşılabilesiniz.

Düşmanı gözetlemek için gözcülerinizi dağ tepelerine, yüksek yerlere, ırmakların geçit yerlerine ve geçilemeyecek taraflarına yerleştirin. Çünkü düşman ya en umulmadık ve tehlikeli yerden gelir, yahut da tamamiyle emîn olduğunuz yerden.

Dağınık hareketten sakının. Bir yere kondunuz mu, beraber konun, göçtünüz mü beraber göçün. Geceleyin askeri silâhlı yatırın. Gaflet etmeyin, kendinize güvenmeyin. Asker gece gündüz silâhlı bulunsun. Askeri, kendinizi korur gibi koruyun. Amanın, bilhassa geceleri uykuya dalmayın.

Her gün bana haber yollayın. Allah izin verirse ben de izinizden geliyorum. Bir de acele etmekten sakının; onlarla buluşunca delil ve huccetle ilzâma uğraşın, onlar savaşa başlamadan siz savaşa başlamayın.»

Ş Asker kumandanlarına da şu emri gönderdi :

«Mü'minler Emîri, Allah kulu Alî'den: Halka zulüm etmeyin, düşmanlıkta bulunmayın, içinizde de akılsız kişilerin ellerine iş vermeyin, Allah'ın râzı olmayacağı işlerden sakının, çünkü Allah zulmü sevmez.»

Ş Askerine gönderdiği emirname de şuydu :

«Mü'minler Emîri, Allah kulu Alî'den: Allah, hak-hukuk bakımından hepinizi bir yaratmıştır. Siyah deriliniz de birdir, beyaz deriliniz de. Emîrinizle siz, babayla oğul mesâbesindesiniz. Emîr babanızdır, siz oğullarısınız âdetâ. Size insafla muâmele eder, adâlette bulunur, hakkınızı verirse ona, hakka uygun olarak gördüğü işlerde itâat etmek, ona yardımda bulunmak, size vâciptir. Bilin ki siz, Allah'ın yeryüzünde zulmü gidermesine sebep ve vâsita olan kişilersiniz. Ona yardımcı olun, dînine yardım edin; yeryüzü düzene girdikten sonra orda bozgunculuk etmeyin, gerçekten de Allah, bozguncuları sevmez.»

Ş Hz. Alî'nin Nuhayle'den ordusuyla hareketi, hicretin otuzaltıncı yılı Şevvalinin altıncı Çarşamba günüydü (29.III.657).

Bâbül harâbesi civârından geçip Sâbât'a vardı. Geceyi orda geçirdi. Ertesi günü hareket etti.

Musul askerini sevk etmek için üç bin atıyla Kays oğlu Mi'kal'i Musul'a yolladı, Rakka'da kendisine ulaşmasını tenbih etti. Mes'ûd'üs-Sakafî oğlu Sa'd'i Medayin'de kaymakam bıraktı. O civarın askerini de alıp Rakka'ya hareket etti.

Ş Sâbât'ta köylüler, Hz. Alî'ye ve ordusuna yemek teklif ettiler. Hz. Alî, sizin ihtiyacınız bizden fazladır dedi, kabul etmedi.

Yolda Anbar köylüleri karşı çıkıp koyunlar kesmek, orduyu doyurmak istediler. Ne yapmak istiyorsunuz diye sordu. Köylüler, âdetimizdir, büyükleri kurban keserek ağırlarız dediler, orduya eğer takımları, eğerler hediye etmek istediler. Hayvanlara da ot getirmişlerdi.

Hz. Alî, Allah'a and olsun dedi, bu işten, büyüklere bir fayda gelmez, siz kendinizi zahmete, sıkıntıya düşürürsünüz. Bu âdeti terkedin. Yalnız eğer size lâzım değilse bu hayvanları bize verin, parasını verginizden düşelim. Sunduğunuz yemekleri de ancak parasını vermek şartıyla yiyebiliriz, parasını almazsanız yemeyiz.

Ey Mü'minler Emîri dediler, bizim hediyemizi kabul et. Hz. Alî, hayır dedi, siz de bilirsiniz ki biz sizden zenginiz.

Köylüler, Hz. Alî'nin teklifini kabul ederek hayvanlarını orduya teslim edip gittiler.

Ş Öncü olarak giden Şurayh'la Ziyâd, Fırat kıyısından yukarı doğru giderek Âne'ye geldikleri zaman Muâviye'nin büyük bir orduyla o tarafa doğru gelmekte olduğunu gördüler. Birbirlerine danıştılar. Hz. Alî'nin ordu-

suyla aramızda bu ırmak var, ileri gider de bu cüz'î kuvvetle Muâviye'nin ordusuna rastlarsak iyi olmaz dediler. Fırat'ın doğu kıyısına geçmek istediler. Fakat ordakiler mâni' olduğundan geri döndüler. Hît karyesinde ırmağı geçip Karkısa yanında Hz. Alî'nin ordusuna ulaştılar.

Hz. Alî, bunları görünce benim öncülerim arkamdan geliyor dedi. Şurayh'la Ziyâd işi anlattılar. İsalet etmişsiniz dedi.

Ş Rakka'ya gelince Fırat üstüne köprü kurulmasını emretti. Rakkalılar bu emri dinlemediler. Bunun üzerine Mâlik'ül-Eşter, onların büyüklerine Vallahi dedi, Mü'minler Emîrinin ordusunun geçeceği bir köprü kurmazsanız sizi kılıçtan geçiririm, sizinle savaşırım, yerinizi yurdunuzu yıkarım, mallarınızı zaptederim.

Bu söz, onları ürküttü. Eşter sözünün eridir, yapar mı yapar, dediler. Menbic denilen yerde, Fırat üstüne büyük bir köprü kurdular. Önce ağırlıklarla hayvanlar geçirildi. Sonra asker geçti. Eşter, üç bin atıyla durmuş, herkesin tamamıyla geçmesini bekliyordu. Hepsi geçince yarındakileri de geçirdi, en sonra kendisi geçti.

Ş Menbic köprüsünden geçildikten sonra öncülerini gene ileri yolladı.

Muâviye, Şam'dan hareket etmeden yanında sahâbenin ileri gelenlerinden birkaç kişinin bulunmasını, bu sûretle de haklı görünmeyi istiyordu. Şam'da kadılık eden ve fetva veren Ubeydoğlu Fadâlet'ül-Ansarî'yi kandırıp beraber götürmek istedi. Fadâle, cehenneme gitmek istemezsen bu işten vazgeç dedi. Muâviye, maksadım seninle cehennem ateşinden korunmaktı dedi, fakat artık Fadâle'nin Şam'da kalmasını tehlikeli gördüğünden, onu,

sınıra yolladı. Fadâle, Romalılara esir düştü (68).

Muâviye, askerine As oğlu Amr'la iki oğlunu ve kölesi Verdan'ı kumandan tâyin etti. Başkumandanlığı da Kays oğlu Dahhâk'e verdi. Eb'ül-A'ver'i de öncü yaptı.

Ş Hz. Alî'nin öncüleri, Eb'ül-A'ver'e rastladılar. Eb'ül-A'ver'in kuvveti kendi kuvvetlerinden çoktu. Hz. Alî'ye haber gönderip imdat istediler. Hz. Alî, Mâlik'ül-Eşter'i çağırıp onlara seni kumandan tâyin ettim. Eb'ül-A'ver savaşa başlamadan sen başlama. Önce, elinden geldiği kadar onları itâate dâvet et, bu dâveti defalarca tekrarla. Sağ kola Ziyâd'ı, sol kola Şurayh'ı kumandan yap, sen merkezde bulun, ben de Allah izin verirse gelir, sana ulaşırım. Mümkün olursa ben gelinceyedek onları oyala, ihtiyatla hareket et, acele etme dedi. Ziyâd'la Şurayh'a da bu hususta bir emirname yazdı.

Ş Mâlik'ül-Eşter, yanındaki askerle hareket edip öncülere kavuştu. Eb'ül-A'ver'in ordusundan uzak bir yere kondu. Akşama kadar bekledi.

Akşam karanlığı basınca Eb'ül-A'ver, birden saldırdı. Eşter de savaşmaya mecbûr oldu. Bir saat kadar savaştıktan sonra Şamlılar çekilmeye mecbur oldular.

Ertesi günü Eşter, Utbe oğlu Hâşim'e, çıkıp onlarla savaşmayı emretti. Hâşim, yanına aldığı erlerle meydana çıktı, onlarla savaştı. Sonra dönüp orduya geldi. Bu savaşta, pek genç bir yiğit olan Ammâret'üt-Temîmî oğlu Zübân, Şamlıların en meşhur yiğitlerinden Münzir oğlu Abdullah'ı öldürmüştü.

Üçüncü günü bizzat Eşter savaşa girmişti. Hem hü-

(68) Al-İstîâb, II, s. 531 - 532. Şam'da öldüğüne göre sonradan esirlikten kurtulduğu anlaşılmaktadır.

cum ediyor, hem de bana Eb'ül-A'ver'i gösterin diye bağı-
rıyordu. Eb'ül-A'ver, meydan çekilmiş, bir tepenin ardına
sığınmıştı.

Eşter, geriye çekilip Mâlik'ün-Nahâî oğlu Sinân'ı ça-
ğır-
dı, git dedi, bizzat Eb'ül-A'ver'i meydana çağır. Sinân,
benimle savaşması için mi, seninle savaşması için mi, di-
ye sordu. Eşter, benimle dedi; çünkü o, yücelikte ve yaşta
kendisiyle eşit olmayanla savaşmaz. Yücelik bakımından
hamdolsun ona eşitsin ama yaşın küçük. Seninle savaş-
ması için çağır dese ydim savaşır mıydın?

Sinân, vallahi dedi, yalnız onunla savaşmak şöyle
dursun, şu kılıçla saflarına öyle bir daldım ki. Eşter bu
sözden çok memnun oldu, kardeş oğlu dedi, Allah sana
uzun ömür versin, hadi git.

Sinan meydana çıkıp elçiyim ben diye bağırdı. Sonra
Eb'ül-A'ver'i çağırarak Eşter seni, kendisiyle savaşa dâ-
vet ediyor dedi. Eb'ül-A'ver, uzun bir müddet sustu. Son-
ra Sinân'a dedi ki :

Eşter, Osman'ın vâlilerini Irak'tan sürmek istedi, Me-
dine'ye gidip onun katilleriyle birleşti, onu öldürenlerden
biri de Eşter'dir. Bu bakımdan ne sesini duymak isterim,
ne yüzünü görmek. Dediğine uymuyorum, cevap da ver-
miyorum.

Eb'ül-A'ver, bunları söylerken Şamlılar da Sinân'a git
git, diye bağıryorlardı. Sinân dönüp hâli Eşter'e anlattı.

Hz. ALİ GELİYOR

Ş Ertesi günü Hz. Ali, ordusuyla gelip Eşter'le buluş-
tu. Ordu, Urfa'nın yüz otuz kilometre doğu kuzeyinde ve
Fırat kıyısında bulunan Siffin'e kondu.

Ali tarafından bir genç su almak için gitmek istemiş, Şamlılar müsâade etmemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Ali, Sûhân oğlu Sa'saa'yı, su almalarına müsâade etmesi için elçi olarak Muâviye'ye gönderdi.

Sa'saa gidip Hz. Ali'nin emriyle Muâviye'ye, biz dedi, sizinle görüşüp konuşmadan, sizi doğru yola dâvet etmeden savaşmak istemiyoruz. Halbuki siz önce savaşa başladınız. Bu bir yana kalsın, şimdi de tuttunuz, su almamıza mâni oluyorsunuz. Isrâr ederseniz asıl savaş bu su yüzünden kopacak, günâhı da size.

Muâviye, yanındakilere ne dersiniz dedi. Ukbe oğlu Velid, onlar dedi, Osman'ı kırk gün kuşattılar, onç su vermediler, yemek vermediler, biz de onlara su vermeyelim, o kahrolasicaları susuz öldürelim.

Âs oğlu Amr, bu doğru değil, dedi, biz su içelim, onlar susuz kalsınlar; bu nasıl olur? Su verelim. Ondan sonra Muâviye, buraya daha önce gelmiş ve nehir kıyısına konmuştu. Bu sûretle su, Şamlıların elindeydi. Hz. rasını da sonra düşünürüz.

Velid, ilk fikrinde isrâr etti. Ebû-Serh oğlu Sa'd'in oğlu Abdullah, geceyedek su vermeyelim dedi; onlar susuzluktan bunalırlar, geri dönerler. Bu da ilk bozgunları olur. Su vermeyelim, Allah da kıyâmet günü susuz bıraksın onları.

Sa'saa bu söze kızdı. Velid'i işâret ederek Allah, kıyâmet günü suyu kâfirlerden men'edecek, bizden değil; bunun gibi kötü kişilerden, dedi.

Şamlılar, Sa'saa'yı sövmeye ve tehdide başladılar. Muâviye, bırakın bu adamı dedi, o elçi. Sa'saa, Ali'ye ne diyeyim diye sordu. Muâviye cevap göndereceğim, sen git dedi.

SUSUZLUK

Ş Sa'saa dönüp Hz. Alî'ye olup bitenleri anlattı. Muâviye'nin cevabı da gerçekten geldi; «Ebü'l-A'ver'i, bir fırkayla, suyu zaptetmek, Hz. Alî ordusundan bir tek kişiye bile su vermemek üzere Fırat kıyısına gönderdi.

Hz. Alî'nin ordusu bir gün, bir gece susuz kaldı. Muâviye'nin adamlarından Akbal-al-Hemdânî oğlu Maarri adlı birisi, ey Muâviye dedi, şaşılacak şey bu. Önce geldiniz, Fırat'ı zaptettiniz, onlara su vermiyorsunuz. Eğer onlar önce gelselerdi vallâhi size bunu yapmazlardı. Bilmiyor musun ki onların içinde de kul var, câriye var, ücretli adamlar var, zayıflar var, suçsuzlar var. Vallâhi bu, cengin başlangıcı. Bu iş böyle giderse içlerindeki korkaklar bile yüreklenir, savaşmak istemeyenler bile savaşa kalırlar.

Muâviye, bu sözlere pek kızdı, ileri-geri söylendi. Adamcağız da o akşam Hz. Alî tarafına geçti.

Ebû-Hâni, o gece der, Eşter'le berâberdim, susuzluktan bunaldığımı gördüm. Amcamın oğullarından birine, Emîr susuz dedim. O, bütün erler susuz dedi. Kendime biraz su saklamıştım, Eşter'e götürdüm, sundum. Halk içmedikçe dünyâda içmem dedi.

Bu sıralarda bir çocuğun, «Bu kavim bizden nasıl suyu kesebilir ki kılıçlarımız da var, kalkanlarımız da. Aramızda, düşmana şiddetle saldıran, düşmandan hiç korkmayan Ali de var. Biz, Talha'yla, Zübeyr'le savaşan erleriz. Arslan gibi erleriz biz; dün, rahat, korkusuz bir hâlde yatağımızdaydık, bugün de aynı yürekle oklara karşı durmadayız. Fırat yolunu açmazsanız bizden de, sizden de çok kişi ölür. Leşleri yerlere serilir. Fakat gerçeğe itâat

ederek ölen cennetlere gider, şereflere erer» meâlinde bir şiir okuyordu. Hz. Alî, ordusunun içinde gezerken bu şiiri duydu.

Ordan Kinde boyunun bulunduğu tarafa gitti. Orda da birisi şu şiiri okuyordu :

«Eğer Eş'as bugün bu sıkıntıdan bizi kurtarmazsa ölümden kırılabacağız. Biz ancak onun kılıcıyla Fırat'tan su içebiliriz. Fakat içmeden öleceğe de benziyoruz. İşimizi bugün bir yola koymazsan dağılılabılıriz. Bir gün bir gecedir susuzuz, düşmansa bizi kınayıp durmada; bundan sonra hayat mı var bize?»

Eş'as bu şiiri duyunca kalktı, Hz. Alî'nin huzuruna geldi, dedi ki :

Ey Mü'minler Emîri, sen içimizde olasın, kılıçlarımız da yanlarımızda bulunsun da sonra bu kavim bize Fırat suyunu kessin, bu olur mu? İzin ver bize, vallah suyu zapt etmedikçe geri dönmeyiz, yahut da ölürüz.

Bu sırada Eşter de huzura geldi; Ey Mü'minler Emîri dedi, ne kadar mümkünse o kadar çekindik, ne kadar mümkünse o kadar öğüt verdik. Bir kırba su üç dirheme satılıyor. Lûtfet, savaşa izin ver.

Hz. Alî, pekâlâ dedi, yarın savaşın, hakettiler artık. Eşter bunun üzerine sevinçle bağırdı :

Ey halk, ölüm isteyen bilsin, yarın sabah onunla karşı karşıyayız; yarın Fırat'a gidiyorum.

O gece on iki bin kişi ertesi sabah savaşmaya hazırlandı. Eşter hem silâhlarını kuşanıyordu, hem de şu şiiri okuyordu :

«Vâdemiz sabah vakti, ortalık oğarınca. Tuz olma-

yınca bir şey lezzetle yenir mi? Hayır hayır, öğüt vermeden hiç bir iş yapılamaz. Bu kavme öğüt vererek yürüyün. Ancak uzlaşmanın imkânı yok, uzlaşma nerde? Oklarımız yeter bize.»

Ş Sabah olunca Eş'as, halkı savaşa teşviyk etti. Anam babam size fedâ olsun, yürüyün ardından dedi, at sürdü.

Düşmanın karşısına gelince bağırdı :

— Ben Kays oğlu Eş'as'ım, sudan geri çekilin.

Ebü'l-A'ver, vallâhi olamaz, biz ölmedikçe size su yok, sakının kılıçlarımızdan dedi. Eş'as, Eşter'le berâber saf-lara saldırdı. Erler, birbirlerine karıştılar.

Bu sırada Eşter, Ebü'l-A'ver'i meydana çağırdı. A'ver, yanındakilerden utanarak çıktı. Altınlarla bezenmiş bir zırh giyinmişti. Eşter, beni biidin mi ey Ebe'l-A'ver, kaç kere seni savaşa çağırdım, gelmedin. Benimle savaşa çıksaydın seni ölüm havuzlarına götürecektim, korktuğun suyu içirecektim sana dedi. Ebü'l-A'ver, beni tehdit mi ediyorsun dedi; ben nice yiğitler öldürmüşüm, nice canlar yakmışım. Hücûm et de erlerin saldırışını gör.

Birbirlerine hücûm ettiler, Amr da bu savaşı uzaktan seyrediyordu. Eşter, Ebü'l-A'ver'in miğferine bir kılıç indirdi, siperi kesildi, kılıç yüzüne geldi. Ebü'l-A'ver hemen koşa-koşa ordusuna kaçtı. Eşter ardından geliyor ve «Bugün korunma günü, ağzı köpürmüş kırmızı donlu atlar arasında. Savaşaacağız, oklarımız uçuşacak» diye recez okuyordu. Eşter bu savaşa yedi kişi öldürmüştü. İlk öldürdüğü Firûz oğlu Sâlih adında bir Şamlıydı.

Öbür taraftan da Eş'as hücûm etmişti. Muâviye, yardımcı olarak Amr'la bir çok er göndermişti. Eş'as, yazıklar

olsun ey Amr diye bağırdı; anan oğulsuz kalsın, suyu size bırakacağız mı sanıyorsun? Ne büyük işe atıldın. Eşter de vallâhi bu fırsat güç ele geçer; bu topluluk can gözleri açık olarak dinleri için savaşmak istiyorlar diye ağırıp tekbir getirerek Amr'la gelenlere hücum etti. Maiyetindekiler de hep birden hücum ettiler. Eşter, hem savaşıyor, hem recez okuyordu :

«Yazıklar olsun Âs oğlu, uzaklara git, uzaklara. Bugün sahralardaki kalelere sığın. Düşmana alt olmayacağız, ensesinden yokalacağız. Biz karnı şiş adamlar değiliz, biz suçlara yaklaşmayız. Biz ince zırhlara bürünmüşüz, biz en güzel yere gelmişiz.»

Eşter, Hemmâm'ün-Nahaî oğlu Hâris'i çağırdı, bayrağı ona teslim ederek vallâhi dedi, ölüme dayanacağını bilmeseydim bayrağı sana vermezdim.

Hâris, şu recezi okuyarak düşmana saldırdı :

«Ey hayırlı Eşter, ey Naha' boyunun en hayırlısı. Ey sıkıntı zamanında yardıma koşan. Ey tehlikeli anda tehlikeyi gideren. Savaşta tecrübesiz değilsin, dūrur-durur saldırırsın. Düşman feryâda başladı, feryâd umumileşti; kızgınlığı yudum-yudum içtiler. Ya suyu içeceğiz; zâten bu görülmemiş bir şey değil; yahut da susuzluktan öleceğiz. İster bunu kabûl et, ister onu.»

Eşter, Hâris'in yiğitliğinden pek memnun oldu, yaklaş bana dedi. Hâris yaklaşınca onun başını öptü, sonra bugün dedi, ancak hayra, gerçeğe uymaktasın, emîn ol. Askerine döndü, kurban olayım size dedi, hücum edin.

Eşter o gün kuyruğu kesilmiş siyah bir ata binmişti. Ordusunun içinde dönüp dolaşmada, savaş bilmeyenlere tehlikeli anlarda nasıl korunulacağını, nasıl hücum edileceğini anlatmadıydı.

Eş'as da o gün büyük yararlıklar göstermiş, Şamlılardan beşini öldürmüştü. Muâviye, Fırat muhâfızlarına tekrar yardımcı olarak Esed'ül-Becî oğlu Yezid'i yollamış, Hz. Alî de Rib'î oğlu Şebes'i bir miktar askerle Eşter'e göndermişti.

Oklar uçuşmada, kılıçlar inmede, kargılar işlemedeydi. Nihayet Şamlılar bozguna uğrayıp kaçışmaya başladılar. Fırat, Hz. Alî ordusunun eline geçti, herkes suya kavuştu.

KÖTÜLÜĞE KARŞI İYİLİK

Ş Fırat'ın Hz. Alî tarafından zaptı, Muâviye'yi pek üzdü. Amr da beni dinlemedin, bu olmayacak işi yaptın. Alî de dün ona yaptığını bugün sana yaparsa ne yaparsın deyip onu büsbütün kederlendirdi. Muâviye, geçen geçti, bırak bu sözü, yalnız ne dersin, Alî bize su verir mi acaba dedi. Amr, bu soruyu, senin helâl gördüğünü Alî helâl görmez sözüyle cevaplandırdı.

Ş Eş'as, Hz. Alî'nin huzuruna gelip Ey Mü'minler Emiri dedi, Allah'ın lûtfuyla üst olduk, nehri zaptettik.

Hz. Alî, bu müjdeyi alır almaz Muâviye'ye birisini gönderdi, ben senin yaptığını yapamam. Su herkese mübahdır, siz de, biz de suya muhtâcız, bu ihtiyaçta biriz, gelin, istediğiniz kadar su alın diye haber yolladı.

Muâviye'nin erleri gelip bol bol ve istedikleri kadar su almaya başladılar. Muâviye, Amr ne de doğru söylemiş dedi, şimdiye kadar hangi işte onu dinlemediysem hatâ ettiğimi sonradan anladım (69).

(69) Bu bahisteşadları geçen Şebes'le Eş'as, sonradan Hâricilere katılmışlar, Eş'as, ileride göreceğimiz gibi Hz. Emîr'ül-Mü'minin'in şebâdetinde de rol sâhibi olmuştur. Allah kötü sondan cümlemizi saklasın (Tenkiyh'ul-Makaal'e de bk. I, s. 149; II, s. 80).

Bu suyu, insanlardan men'etmek seyyiesi, bu İslâm'a ve insanlığa sığmaz bid'at ve cinâyet, Şam Vâlisi tarafından konmuş, oğlu Yezîd-i Pelîd aynı cinâyeti, Kûfe vâlisi Ziyâd oğlu Ubeydullah'a verdiği menhus emirle İmâm Hu-seyn'e (A.M.) ve etbâına karşı icrâ ettirmişti.

Hz. ALİ MUÂVİYE'YE TEKRAR ÖGÜT VERİYOR

Ş Hz. Ali, bu zaferden sonra iki gün bekledi. Muâviye'den ne bir elçi geldi, ne bir haber. Bunun üzerine Muhsin'ül-Ansarî oğlu Amr'ın oğlu Beşîr'i Kays'ül-Hemdânî oğlu Saîd'i, Rib'i oğlu Şebes'i çağırarak gidin, bu adamı ulu ve üstün Allah'a itâate, birliğe, ulu Allah'ın emrine uymaya dâvet edin dedi.

Hz. Ali'nin emri üzerine Muâviye'ye gittiler. Önce Beşîr söze başladı. Allâh'a hamd ettikten sonra dedi ki:

— Ey Muâviye, dünyâ geçicidir, Allah yaptıklarına göre mücâzat ve mükâfat verecektir. Allah'a and veriyorum sana, şu ümmetin arasını açma, kanını dökme.

Muâviye, Beşîr'in sözünü keserek bu sözleri dedi, emirine de söyledin mi? Beşîr, Allah Allah dedi, emirim senin eşitin değil ki. O, bütün insanlar için üstünlük, din, Müslümanlıktaki kıdem, Peygamber'e yakınlık bakımından halifeliğe en lâyük olan insan.

Muâviye peki, dedi, ne diyorsun bana, söyle sözünü.

Beşîr, seni Rabbinden korkup çekinmeye, Ali'ye itâate dâvet ediyorum. Bil ki bu, din bakımından daha hayırlıdır dedi.

Muâviye, Osman'ın kanı dururken ona itâat edeyim, öyle mi, Allâh'a and olsun, buna imkân yok dedi.

(Saîd söze başlamışken Şebes, sözünü keserek Tanrı'ya hamdetti, ey Muâviyed edi, senin ne istediğın gizli değil bize. Sen ancak kendi hevâna uymuşsun. Halka, imâmınız mazlûm olarak öldürüldü, haydin, kanını istiyelim diye bir velvedir saldın, aşağılık kişiler de sana uydular, işi bu hâle getirdin. Hâlbuki ona yardım etmedin, halîfeliği elde etmek için öldürülmesini istedin. Zâten sen Arabın en kötüsüsün. Allah'tan kork da halîfelik husûsunda, ona ehil olanla çekişmeye kalkma.)

Muâviye, bu sözlere pek kızdı. Zâten dedi, senin aklı az, hîlmi kit bir adam olduğunu, soyca-boyca şerefli olan ve söz bakımından da kavminin ileride geleni bulunan şu arkadaşının sözünü kesmeden anladım. Ne dediysen yalan. Çıkın, benim yanımdan, gidin; aramızda kılıçtan başka bir şey yok.

Ş Gidenler geri gelip Hz. Alî'ye Muâviye'nin inadını, ısrarını haber verdiler.

Bunun üzerine savaş başladı. Ancak iki ordu, birden, birbirine hücum etmedi. Her gün iki taraftan erler meydana çıkıyor, savaşıyorlardı.

Hz. Alî tarafından Şebes, Muammer oğlu Hâlid, Nadr ül-Hârisî oğlu Ziyâd, Ca'fer'ül-Kindî oğlu Ziyâd, Kays'ül-Hemdânî oğlu Saîd, Kays'al-Riyâhî oğlu Mı'kal Ubâde oğlu Sa'd'in oğlu Kays ve Mâlik'ül-Eşter çıkıyor, Muâviye tarafından da Velîd oğlu Hâlid'in oğlu Abdurrahman, Eb'ül A'ver, Mesleme oğlu Habîb, Zü'l-Kelâ' oğlu, Ömer oğlu Ubeydullah, Şurhabîl, Hamza çıkıyor, birbirleriyle savaşıyorlardı. En fazla çıkan ve savaşılan da Eşter'di.

Zilhıccce ayı böyle geçti.

Hz. ALÎ TEKRAR UZLAŞMA YOLLARI ARIYOR

Ş Hz. Alî, Müslümanlar arasında birlik istiyor, kan dökülmesinden nefret ediyordu. Hâtem oğlu Adiyî, Rib'î oğlu Şebes, Kays oğlu Yezîd ve Hasfat'üt-Temîmî oğlu Ziyâd'ı elçi olarak Muâviye'ye gönderdi.

Elçiler, Muâviye'nin yanına gittiler. Önce Hâtem oğlu Adiyî söze başladı. Allah'a hamdettikten sonra dedi ki:

Seni, ümmetimizi aynı fikir etrafında toplayacak ve Müslümanların kanını döktürmeyecek bir işe çağırmaya geldik. İnsanların, üstünlük bakımından en ileri gidenine, Müslümanlık bakımından en doğrusuna çağırıyoruz. Bütün insanlar ona uydu, ancak sen ve seninle beraber olanlar kaldı. Ey Muâviye, Cemel ashâbının başına gelenler başına gelmeden vazgeç bu işten.

Muâviye, sen uzlaşma çarelerini aramaya değil, beni tehdide gelmişsin. İmkânı yok, ey Adiyî, and olsun Tanrı'ya ki ben Harb oğluyum; sen de Affânoğlu'nun aleyhine kalkışanlardansın, sen de onu öldürenlerdensin.

Diğerleri de Muâviye'ye dokunaklı sözler söylediler. Fakat hiçbir söz ona te'sir etmiyordu. Muharrem ayı, böylece geçti. Hicretin otuz yedinci yılının Safer ayı girince (19.VII.656) tekrar davaş başladı.

Hz. ALÎ'NİN ASKERE VERDİĞİ EMİR

Hz. Alî, askerine şu emri verdi :

«Düşman savaşa başlamadan siz başlamayın. Siz gerçek ve doğru yoldasınız; elinizden geldiğ kadar onları da doğru yola çağırın. Savaşıp üst geldiniz mi kaçanı öl-

dürmeyin, yaralıya dokunmayın, ölenlerin edep yerlerini açmayın. Öldürürken eziyet etmeyin, işkenceden sakının. Şehirlere girerseniz yağmada bulunmayın, evlere girmeyin, girmek ıktizâ ederse ev sâhibinden izin alın. Ordugâhta bulunduğunuz şeylerden başka onların mallarını almayın. Kadınlara sakın dokunmayın. Hattâ onlar sizi söverlerse bile hoş görün; çünkü onlar, duygularına uyarlar, zayıftırlar. Müşrik oldukları zamanlarda bile onlara dokunmamamız emredilmişti.»

§ Bundan sonra bir münâdî, meydana çıkıp bağırdı:

Şamlılar, Mü'minler Emîri diyor ki: Doğru yola gelirsiniz diye acele etmedim, bekledim; fakat siz doğru yola gelmediniz, gerçeği kabûl etmediniz. Mütareke zamanı geçti, savaşa hazır olun.

SAVAŞ BAŞLIYOR

§ Ertesi günü Hz. Ali, Kûfe atlılarına Mâlik'ül-Eşter'i, piyâdesine Yâsir oğlu Ammâr'ı, Basra atlılarına Huneyf oğlu Sehl'i, piyâdesine Varkaa oğlu Budeyl'in oğlu Abdullah'ı, Ubâde oğlu Sa'd'in oğlu Kays'i kumandan tayin etti. Bayrağı Ebû-Vakkas oğlu Utbe'nin oğlu Hâşim'e verdi. Yemen askerini sağa aldı, Kays oğlu Eş'as'ı onlara kumandan dikti, piyâdeleri Surad-al-Huzzâi oğlu Süleyman'ın kumandasına verdi. Rabîa boyunu sola aldı, Abbâs oğlu Abdullâh'ı onlara kumandan dikti, piyâdelerini Hâris'in emrine verdi. Boyların her birini bir emîrin kumandasına bıraktı. Bütün bunlara bayraklar verdi.

Bu savaşta Hz. Ali'nin bayrağı kırmızıydı, Mu'viye'nin bayrağı siyahtı (70).

(70) Tâc-ül-Arûs, VII, s. 85.

Muâviye de askerine düzen verdi. Sağ kola Zü'l-Kelâ'ı, sol kola Meslemet'ül-Fehrî oğlu Habîb'i memûr etti. Öncülerin kumandanı Eb'ül-A'verdir. Şam atlılarına Âs oğlu Amr, piyâdelerine Ukbe oğlu Müslim kumanda ediyordu. Kays oğlu Dahhâk umumî kumandandı. Ayrıca Şamlıların bir kısmı ölüme ahdetmişler, sarıklariyle birbirlerini bağlamışlar, beş saf teşkil etmişlerdi. Bunlar fedâilerdi.

Ş Iraklılar, birbirlerini tanımak için başlarına, omuzlarına beyaz yün kumaşlar dikmişlerdi. Parolaları, «Yâ Allâhu yâ Ahadu yâ Samedu yâ Rabbi Muhammedin yâ Rahmânu yâ Rahîm» sözleriydi.

Şamlılar da birbirlerini tanımak için başlariyle omuzlarına beyaz bezler dikmişlerdi. Parolaları, «Gerçekten de biz Tanrı kullarıyız. Ey Osman'ın kanını isteyenler» anlamına gelen «Nahnu ibâdullahi hâkkan hakkaa, yâ lisârâti Osman» sözleriydi.

S A V A Ş

Ş Safer'in ilk günü çarşambaydı. O gün sabahleyin Şamlılardan bir bölük, Mesleme oğlu Habîb'le meydana çıktı. Hz. Alî tarafından Mâlik'ül-Eşter karşı durdu. Akşam kadar savaştılar.

İkinci günü Hâşim, atlılarla, yayalarla meydana girdi. Eb'ül-A'ver karşısına çıktı. Akşamadek savaştılar.

Üçüncü günü Ammâr meydana çıktı. Amr'la savaştı. Ammâr'ın yanında süvâriyle Nadr oğlu Ziyâd vardı. Ammâr, atlılara hücum etmelerini emretti. Kendisi de piyâdelerle saldırdı, Amr'ın fırkası geri çekilmeye mecbûr oldu. Bu savaşta Amr, bir mızrağın ucuna siyah bir bez bağlamış, savaşanlara onu uzatmadaydı. Halk arasında bu, Rasûlullah'ın ona verdiği bayrak diye bir söylenti oldu.

Hz. Alî bunu duyunca Biliyor musunuz, Rasûlullah ona bu bayrağı verirken ne emretmişti dedi. Ne emretmişti dediler. Hiçbir Müslümanla savaşmamayı ve hiçbir kâfirden kaçmamayı emretmişti; fakat and olsun Allah'a o müşriklerden kaçtı, bugün ise Müslümanlarla savaşıyor.

O gün Nadr oğlu Ziyâd, ana bir kardeşi olan Amr oğlu Muâviye'yle karşılaştı. Birbirlerini tanıyip savaşmadılar.

Dördüncü günü Hz. Alî'nin küçük oğlu Muhammed ibn-i Hanefiyye meydana çıktı. Ömer'in oğlu Ubeydullah, büyük bir kuvvetle karşısına geldi. Her iki taraf şiddetle savaştılar. Ubeydullah, bizzat savaşmak için Muhammed ibn-i Hanefiyye'yi çağırdı, o da kabûl etti. Karşı karşıya geldikleri zaman Hz. Alî, bunlar kim diye sordu. Söylediler. Derhal meydana at sürdü, oğlunu geri çevirdi, Ubeydullah'la karşılaştı. Ubeydullah, Hz. Alî'yi görünce geri döndü. Muhammed, Ey Mü'minler Emîri dedi, beni bıraksaydın onu öldüreceğimi umuyordum, ne diye beni men'ettin? Hz. Alî, benimle savaşsaydın onu mutlaka öldürürdüm; fakat sen savaşsaydın belki öldürürdün, yalnız onun seni öldürmeyeceğinden de emîn değildim dedi.

Beşinci günü Abbâs oğlu Abdullah'la Ukbe oğlu Velîd şiddetle savaştı. Bir aralık Velîd, Abdülmuttalib (71) oğullarına sövdü. Abdullah, onu bizzat kendisiyle savaşmak için meydana çağırdı. Fakat o kabûl etmedi.

Bu sırada Muâviye, ordugâha bir minber kurdurdu. Üstüne çıkıp Allah'a hamd ettikten sonra Ey insanlar dedi, topluluğunuzu bozmayın, dayanın; çünkü bugün, gerçeğin meydana çıkacağı gündür. Siz gerçeksiniz, doğru luğa çalışıyorsunuz, Siz, bey'ati bozan ve haram olarak kan dökenle savaşıyorsunuz.

(71) Abdül-Muttalib, Hz. Peygamber'in atasıdır.

Arkasından Amr, minberin ikinci basamağına çıkıp Tanrı'ya hamdettikten sonra halkı sebâta ve savaşa teşvik etti.

Hız. Alî, bunu duyunca yanındakileri topladı, yayına dayanarak dedi ki :

«Ey insanlar, sözümü duyun, dediklerimi belleyin. Ululanmak benlikten leri gelir, büyükmek kibirden. Şeytan, ortadaki hazır düşmandır, sizi bātıla çağırıp durur. Bilin ki Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Birbirinizle çekişmeyin, birbirinizi aşağılamayın; bilin ki dînin kaynakları birdir, yolları meydandadır. Kim onlarla amel ederse gerçeğe ulaşır, kim onları terkederse yoldan çıkar, kim Müslümanları birbirinden ayırırsa mahvolur gider. Emânete hıyânet eden, vaadinden dönen, söyleyince yalan söyleyen kişi, Müslüman değildir. Biz rahmet Ehlîbeytiyiz; sözümüz gerçektir, işimiz doğrudur. Peygamberlerin sonuncusu bizdendir. Müslümanların emirleri bizdedir. Kitâb'ı okuyanlar bizdedir. Sizi Allah'a ve Rasûlüne, düşmanıyla savaşmaya, emrine yapışmaya, rızâsını kazanmaya, namaz kılmaya, zekât vermeye, haccetmeye, Ramazan ayında oruç tutmaya, sadakaları ehil olanlara vermeye çağırıyoruz.

Şaşılacak şeylerin en şaşılacağı şu ki bugün Üme-yeoğullarından Ebû-Süfyân oğlu Muâviye'yle Âs oğlu Amr, halkı, dinlerini korumaya teşvik etmişler. Hâlbuki siz de bilirsiniz, ben ömrümde Rasûlullah'a karşı durmadım, hiçbir işte ona isyan etmedim. Kahramanların bile sürçtükleri, tirtir titredikleri tehlikeli zamanlarda O'nu, canımla-başımla korudum, hamdolsun Allah'a ki bana bu lûtufta bulundu.

And olsun ki Rasûlullah vefât ettiği zaman başı, kucağımdaydı. Onu ellerimle yalnız başıma yıkadım, sağdan

sola, soldan sağa döndüren melekler yanımdaydı. Allah'a yemin ederim, Peygamber'den sonra ümmet arasına hiçbir ayrılık sokmadım, ancak bâtila uyanlar, bugün hakka uyanlardan ayrıldı.»

Ammâr da sözlerini gerçekleyip halkı savaşa teşvik etti.

§ Ertesi günü Kays'la Zü'l-Kelâ'ul-Hımyerî fırkaları savaştılar. Yedinci salı günü Eşter'le Habîb fırkaları harb etti.

§ Hz. Ali, Salı günü akşamı, Çarşamba gecesi, niceye bir bu âsilerle fırka fırka savaşacağız? Ne diye hep birden hücum etmiyoruz dedi. Bir hutbe okudu, sonunda Allah izin verirse dedi, yarın sabah hep birden düşmana hücum edeceğiz. Bu geceyi namazla geçirin, çok Kur'an okuyun, Allah'tan sabır ve yardım isteyin, ihtiyatla, fakat sağlam bir yürekle onlara yürüyün, doğru olun.

Asker o geceyi silâhlarını hazırlamakla, namaz kılmakla, Kur'an okumakla, duâ etmekle geçirdi. Ertesi Çarşamba günü Şamlıların kabîlelerini sordu, yerlerini öğrendi, her kabîleye kendi tarafında bulunan aynı kabîleyi karşı koydu. Buceyle gibi Şamlılarda bulunmayan kabîleyi de Lahm kabîlesine karşı dikti, orduyla harekete geçti.

Muâviye de ordusuyla yürüdü, o gün akşama kadar savaştılar. İki taraftan biri üst olmadan akşam karanlığı bastı, ordular, ordugâhlarına çekildi.

§ O gün ilk karşılaşanlar, Addiy oğlu Hucr'la amcasının oğlu olan ve Muâviye'ye tâbi bulunan Yezîd oğlu Hucr'du. Her ikisi de Kinde boyundandı. Yezîd oğlu Hucr, Addiy oğlu Hucr'u savaştırmaya çağırmış, o da icâbet etmişti. Savaşa Yezîd oğlu Hucr mağlûp olup kaçmış, Hz.

Alî tarafından Rafâa adlı birisi koşup onu öldürmüştü.

Ş Ertesi Perşembe günü Hz. Alî, alaca karanlıkta sabah namazını kılmış, ordusuyla Şamlılara hücum etmişti. Sağ kolda Huzâa kabîlesinin ulusu Varka'ul-Huzâi oğlu Budayl'in oğlu Abdullah, sol kolda Abbâs oğlu Abdullah vardı. Hâfızlar, Ammâr, Kays ve Budayl oğlu Abdullah'ın maiyetinde üç kısım olmuşlardı.

Hz. Alî, Medînelilerle merkezde, Kûfelilerle Basralıların arasındaydı. Medînelilerin çoğu Anşardandı, birqz da Huzâa ve Kinâne boylarına mensup olanlar vardı.

Muâviye de kendisine kubbe gibi bir çadır kurdurmuş, etrafını Şam süvarileri almıştı. Şamlıların çoğu, ölüm üzerine and içmişlerdi.

Budayl oğlu Abdullah, Muâviye'nin sol kolunu idâre eden Mesleme oğlu Habîb'in fırkasına şiddetle hücum etti, öğleye kadar şiddetle savaştı, süvâriileri bozdu. Atlar, Muâviye'nin çadırına kadar kaçtılar. Muâviye, yanındaki fedâileri Habîb'in imdadına koşturdu. Kuvvetlenen Habîb, tekrar savaşa başladı, Budayl oğlu Abdullah'ın fırkasını bozdu. Abdullah'ın yanında iki üç yüz kişi kaldı. Bozulan askerinin bir ucu Hz. Alî'nin yanına kadar geldi. Hz. Alî, imdat için Medînelilerle Huneyf oğlu Sehl'i gönderdi. Fakat Şamlılar karşı çıkarak hareketlerine mâni oldular.

Bu sırada sol kolda bulunan Mudar kabîlesinde bozgunluk eseri görüldü, fakat Rabîa kabîlesi ayak diretti. Hz. Alî, onları gayrete getirmek için Huseyn, Hasen ve İbni Hanefiyye'yle yaya olarak yanlarına giderken Ebû-Süfyân'ın âzadlı kölesi Ahmer karşılarına çıktı. Hz. Alî'ye hücum edeceği sırada Hz. Alî'nin âzadlı kölesi Keysan araya girdi. Ahmer onu öldürünce Hz. Alî, onu kemerinden tutup yere çarptı. Ahmer'in kolları ve omuz kemliği kırıl-

dı. Hz. Huseyn'le İbn-i Hanefiyye kılıçlarını çekerek işini bitirdiler.

Hz. Alî sebât eden Rabîa boyuna yetişti, onları teşviyk etti. Onlar da birbirlerine Mü'minler Emîri aramızda; içimizdeyken ona birşey olursa, Araplar arasında rüsvay oluruz diyerek şiddetle savaşıma başladılar.

Ş Hz. Alî, sol kola giderken Eşter'e rastlamış, sağ koldaki feryâdı duymuş, atını o tarafa sürerken Eşter'e Ey Eşter demişti, git, onlara sor, ölümden nereye kaçıyorlar? Ölümden kurtulmanın çâresi var mı?

Eşter, hemen o tarafa at sürüp Ben Hâris oğlu Mâlik'im, yanıma gelin diye bağırdı, ondan sonra da sünneti söndürmeye, bid'ati diriltmeye savaşan kavimle savaşın. Kaçmak, dünyâda da ayıptır, âhirette de dedi, onlara te'sirli sözler söyledi. Bozguna uğrayan asker, Eşter'in başına toplandı.

Eşter, onlarla berâber Şamlılara şiddetle hücum ederek Muâviye'nin yanına kadar sürdü. Kendisi de Buday oğlu Abdullah'ın yanına vardı.

Abdullah, yanındakilerle ayak diremiş, yerinden kıpırdamamış, Şamlılar da onun sebâtını görerek üstüne varamamışlardı. Eşter'e, Mü'minler Emîri ne hâlde diye sordu. Eşter sol kolda harbediyor diye cevap verdi.

Abdullah, haydi dedi, doğruca Muâviye'nin üstüne hücum edelim. Eşter buna râzı olmadı, yanında fedâiler bulunduğunu söyledi. Fakat Abdullah dinlemeyip arkadaşlarıyla çadıra doğru hücum etti. Önüne gelenleri kesip biçerek tâ Muâviye'nin yanına kadar yaklaştı. Fakat yanındakiler, Abdullah'ı yaklaştırmadılar. Arkadaşlarından bir kısmını şehîd ettiler. Geri kalanları da yaralandılar. Muâviye'nin yanında bulunanlar, Abdullah'a dolu gibi taş yağ-

dırmaya başladılar. Nihâyet yere yıkıldı, şehîd ettiler. Muâviye'nin yanında bulunan İbn-i Âmir, merhamete geldi, başından sarığını çıkararak yüzüne örttü. Muâviye, yüzünü aç dedi, Kâ'be'nin Rabbine and olsun, bu adam, kavmin ulusu; Allâh'ım, Eşter'le Eş'as'ı da bana bu hâlde göster (72). Ondan sonra da vallâhi dedi, Huzâa kabilesinin kadınları bile bizimle savaşabilir.

Eşter, Abdullah'ın adamlarından sağ kalanları, bir fırka asker göndererek kurtardı. Sonra Hemdan kabilesi yiğitleriyle diğer erleri toplayıp hep birden hücum etti. Muâviye'nin yanında bulunan ve sarıklarıyla birbirlerine bağlanmış olan beş safılık fedâilere kadar yürüdü, safların dördünü yarıdı.

Muâviye, bu hâli görünce kısırağını istedi, kaçmaya hazırlandı. Kısırağa bindi, fakat kaçmayı da nefesine yedi-

(72) Budayl oğlu Abdullah, Mekke fethinden önce babasıyla beraber Müslüman olmuş, Huneyn, Tâif ve Tebük savaşlarında ve diğer savaşlarda bulunmuştu. Huzâa kabilesinin büyüğüdü. Kardeşi Abdurrahman da Siffin'de şehîd olmuştur. Savaş günü, adamlarına şu hutbeyi okumuştur:

«Hamd Allah'a, rahmet ve esenlik Muhammed'e ve temiz soyuna. Bilin ki, Muâviye, ehil olmadığı bir dâvaya kalkışmış, bu işi ehlinden almaya girişmiştir. Bâtıl bir yolda mücâdeleye kalkmış, hakkı inkâr etmiştir. O size bölüklerle, fırkalarla saldırıyor. Yanındakilere sapıklığı bezemiş, yüreklerine fitne sevgisi tohumunu ekmıştır. Vallâhi siz hakka uymusunuz. Rabbinizden nûra, apaçık delile sahipsiniz. Şu zulmeden âsilerle savaşın, Allah sizin ellerinizle onları azaplandırınsın. Savaşın isyan edenlerle, işi ehline verin. Siz, Rasûlullah'ın maiyyetinde de düşmanlarla savaşmışsınız. Andolsun Allah'a onlar, bu hususta da sizden daha temiz, daha hayırlı, daha çekingen değillerdir. Kalkın Allah düşmanına ve düşmanınıza. Allah rahmet etsin size.»

Budayl oğlu Abdullah için «al-İstiâb»a da bakınız, I, 351.

remiyordu. Bu sırada Amr, biraz daha sabır, sonunda galbe bizim diye onu biraz yüreklendirdi.

Ş Savaş iyice şiddetlenmişti. Ebü'l-Husayn'il-Ezdî oğlu Abdullah, Ammâr'ın yanındaki hâfızlarla Şamlılara saldırmış, safları birbirine katmıştı.

Buceyle kabîlesinin sancağını taşıyan Mekşûh oğlu Kays kabîlesinin önüne düştü, şehîd oluncaya kadar dövüştü. Sancağı amcasının oğullarından biri aldı, o da şehîd düştü. Bu kabîleden ve sahâbeden Ebû-Hâzim'le oğlu da şehîd oldular.

Tay ve Naha' kabîleleri şiddetle dövüşmekte, birçok erler şehid düşmekteydi.

Şamlıların sağ kolunda bulunan Himyer kabîlesiyle Zü'l-Kelâ' ve Ömer'in oğlu Ubeydullah da Hz. Ali'nin sol koluna hücum etmişlerdi. Rabia boyu sebât etmiş, kaçanları geriye gelmiş, Abd'ül-Kays kabîlesi de imdâda yetişmişti. Kanlı bir savaş başladı ve Zü'l-Kelâ'la Ubeydullah maktul düştüler. Zü'l-Kelâ', son zamanlarda Muâviye'nin haklı olup olmadığına tereddüde düşmüştü. Hz. Peygamber'in Ammâr'ı âsî bir tâifenin öldüreceğini söylediğini duymuş, bu yüzden canı sıkılmış, inancı sarsılmıştı. Hattâ bu yüzden, Ammâr şehîd edilince Âs oğlu Amr, Muâviye'ye bilmem demişti, Ammâr'ın ölümüne mi daha fazla sevinmeli, Zü'l-Kelâ'nın ölümüne mi? Zü'l-Kelâ' şimdi sağ olsaydı mutlaka senin aleyhine kalkar, halkı da birbirine katardı.

Ş Himyer kabîlesinden Sabbâh oğlu Kerîb isminde biri ortaya atılmış, kendisiyle tek başına savaşacak bir er istemektedi. Şamlılar arasında yiğitlikçe ona eş yoktu. Karşısına çıkan Mustafâ, Hâris, Âiz adlı üç eri birer birer öldürdü. Tekrar er istedi. Hz. Ali, Kerîb'in karşısına

çıkıp yazıklar olsun sana dedi, çekin, seni Allah'ın ve Peygamber'in sünnetine çağırıyorum, sakın seni ciğerler yiyenin oğlu cehenneme atmasın. Kerib, bu sözleri çok duyduk dedi, istiyorsan gel de kılıcımı gör.

Hz. Alî, kuvvet ve tasarruf sâhibi ancak Allah'tır deyip ileri atıldı, bir vuruşta herifi kanlar içinde yere yıktı. Sonra er istedi. Hımyer kabilesinden Hâris karşısına geldi. Hz. Alî, onu ve ondân sonra meydana çıkan Mutâ'î da ona ulaştırdı. Tekrar er istedi, karşısına kimse çıkmadı.

HAZRET-İ ALÎ MUÂVİYE'Yİ SAVAŞA ÇAĞIRIYOR

Ş Hz. Alî, bu sefer Şamlıların ordusuna dönüp bağırdı :

— Yâ Muâviye!

Ordudan hiçbir ses gelmedi. Tekrar bağırdı, tekrar bağırdı :

— Yâ Muâviye, yâ Muâviye!

Nihayet Muâviye dile geldi :

— Ne istiyorsun? Söyle.

Hz. Alî, Sana bir tek söz söyleyeceğim. Ne diye bu iki ordu birbirini kırsın, ne diye bu kadar kan dökülsün? Karşıma çık, benimle savaş. Hangimiz hangimizi öldürürse öldürsün, hüküm sağ kalanın olsun dedi.

Amr, Muâviye'nin yanındaydı. Doğru söylüyor dedi, hadi çık. Muâviye, galiba dedi, benim mevkiimde gözün var. Var git işine, benden başkasını kandırmaya bak. Ebû-Tâlib Oğluyla şimdiye kadar kim savaşmış da üst olmuş, kanı yerleri sulamamış?

Bu sözleri söyleyen Muâviye, derhal sofların tâ ge-

risine gitti ve Hz. Ali ile bizzat savaşmazsa Amr'la barışmamaya yemin etti.

Amr, yeminin yerine gelmesi için bir aralık meydana girip «Ey Kûfeliler, ey fitne ehli, Ebü'l-Hasen nerde, onu göremiyorum» diye recez okurken Hz. Ali, «Evet, iyi bil ki hem Ebü'l-Hasen, hem de Ebü'l-Huseyn burda, karşında» diyerek üstüne hücum etmiş, bir kılıcın zırhını yarıp kendisini atından düşürdü. Amr kurtuluş çâresi kalmadığını görünce bir garip harekette bulunmuş, Hz. Ali, utançından onu bırakıp geriye dönmüştü (73).

AMMÂR'IN ŞEHÂDETİ

Ş Ammâr, maiyyetindeki fırkayla düşmana saldırdı, uzaktan gözüne ilişen Amr'a bağırды :

— Ey Amr, dinini sattın, Mısır'ı aldın.

Sonra hücum etti. Aynı zamanda şu recezi okumaktaydı :

«Allah gerçektir, gerçek söylemiştir. Uludur Rabbim, yücedir. Rabbim, sen benim şehid olmamı yaklaştırsın, şehid olarak ölmeyi çok isterim, severim. Geriye dönmeden hücum ederken ölmek, bütün ölümlerden üstündür. Bu çeşit ölen kişiler, cennetlerde Rablerinin indinde cennet ırmağlarının sularından içerler. Zencefil kokan miskle karışık şerbetle susuzluklarını giderirler.»

Sonra dedi ki :

«Allâh'ım, sen de bilirsin ki râzılığın şu denize atılmamda olsa, bunu bilsem çekinmeden kendimi atarım.

(73) Nûr'ül-Absâr, fi Menâkıbı Âlü - Beyt'in - Nebiyy'il-Muhtâr, Mısır - Matbaat'al-Maymaniyya, 1308, s. 91.

Allaâh'ım, bilsem ki râzılığın, kılıcımı yere dayayıp karnımı kılıca vererek ucu sırtımdan çıkıncaya dek üstüne abanmaktadır, hiç çekinmeden, bu işi yaparım. Bugün şu kötü kişilerle savaştan daha ziyâde râzı olacağın bir iş olduğunu bilseydim o işle uğraşırđım.»

Ammâr, o gün «Nerde Rabbinin râzılığını isteyen, nerde malından, oğlundan geçip Allah rızâsını elde etmeyi dileyen» diye bağıyor, yanındakilere, Ey halk diyordu. Osman'ın karını almak isteyen şu kavme saldırdın.

Savaşırken Utbe oğlu Hâşim'e rastladı. Ona yaklaşıp, «Hücûm, anam-babam sana fedâ olsun ey Hâşim hü-cûm» diye bağırdı ve «Ey Hâşim, cennet kılıçların gölgesi altında, ölüm mızrakların ucunda. Gök kapıları açıldı, kara gözlü hûriler bezendi» dedi.

Ammâr, doksanı aşmış bir ihtiyardı. Öyle olduğu hâlde hem hücûm ediyor, hem de «Ey halk, cennete yürüyüş» diye bağıyordu.

Bir aralık Âs oğlu Amr'ın sancağını gördü, Vallâhi dedi bu sancak, Rasûlullah'a karşı da üç kere savaşmıştı; bu seferki savaşı da onlardan hayırlı değil. Sonra şu re-cezi okudu :

«Biz, sizinle Kur'ân'ın tenzili için savaşmıştık, bugün de te'vîii için savaşıyoruz. Kılıçlarımızla başlarını, gözlerini yaracağız. Bugün ya dost dostundan ayrılır, ya hak yoluna girer, yücelir.»

Bu sırada susadı. Kolları uzun bir kadın kendisine bir kırba sundu. Kırbada su karıştırılmış süt vardı. Ammâr bunu içince dedi ki :

«Cennet kılıçların altında. Bugün sevgililerime, Muhammed'e ve ona uyanlara kavuşacağım. Vallâhi başımı-

zı yarsalar, canımızı alsalar gene iyiden iyiye biliyoruz ki biz haklıyız, onlar bâtıla tâbi.»

Bir rivâyette süt sunan Râşid adlı bir köleydi. Ammâr sonra gene savaşa başladı.

Bu sırada İbnü Cevn'al-Seksekî ve Ebül-Gaadiyetal Fîzârî adlı iki adam, Ammâr'a hücum ettiler. Ebü'l-Gaadiye, bir fırsatını bulup Ammâr'ı yaraladı. İbnü Cevn de başını bedeninden ayırdı.

AMMÂR'IN ŞEHÂDETİ BİR BURHAN OLDU

Ş İbnü Cevn Ammâr'ın başını alıp Muâviye'ye koştı. Ebü'l-Gaadiye de peşinden seğırtti. Her ikisi de Ammâr'ı ben öldürdüm diyordu.

Amr ordaydı, son söylediği söz neydi diye sordu. İbnü Cevn, bugün sevgililerime, Muhammed'e ve ona uyanlara kavuşacağım diyordu dedi. Amr doğru söylemiş, sen de onu ben öldürdüm diyorsun ya, sözün doğru. Fakat bil ki Rabbinin gazebine uğradın, dedi.

Ş Tâbiinden Cuveyn'ül-Uranî oğlu Habbe demiştir ki:

«Sahâbeden olup Hz. Peygamber tarafından kendisine münâfıklar ve kendisinden sonra kopacak fitneler haber verilmiş bulunan Hz. Huzeyfe'den fitneyi sormuştum. İçinde Sümeyyeoğlu'nun bulunduğu fitneden sakınız; çünkü ben, Allah ona ve soyuna rahmet etsin, esenlikler versin, Rasûlullah'tan duydum; dedi ki: Ammâr'ı azgın ve zâlim bir topluluk öldürecek, dünyâdan son rızkı da suyla karışık süt olacak. Ammâr-ı şehid edildiği gün gördüm, bana son rızkı getirin dedi. Kendisine sulu süt verildi. Sütün bulunduğu kap, kenarında çepe çevre kırmızı boyadan bir çizgi bulunan geniş bir kaptı. Sütü içti, bugün.

sevgililerime, Muhammed'e ve ona uyanlara kavuşacağım dedi. Huzeyfe kıl kadar bile hatâ etmedi.» (74)

§ Buhârî, bu hadisi Ebû-Saîd'ül-Hudrî'den şu sûretle tahrîc eder :

«Bir gün konuşulurken söz mescidin yapılmasına geldi. Ebû-Saîd dedi ki :

Biz birer kerpiç taşıyorduk. Ammâr ikişer-ikişer taşımaktaydı. Rasûlullah, onun yüzündeki toprağı arıttı da yazık Ammâr'a, onu azgın, zâlim bir topluluk öldürecek. O, onları cennete çağıracak, onlarsa onu cehenneme çağırarak dedi. Ammâr, fitnelerden Allah'a sığınırım derdi (75).

§ Birçok kişiler Ammâr'ı ben öldürdüm diyor, Muâviye'yle Amr'ın huzurunda çekişiyordu. Nihâyet Ebû'i-Gaâdiye'yle Ibnü Cevn'in öldürdüğü anlaşılınca Amr, Müjde olsun dedi, ikiniz de cehennemliksiniz. Adamlar gidince Muâviye, Adamlar bizim için canlarını fedâ ediyorlar, ne diye bu lâfi edersin deyince Amr, Vallâhi öyledir, sen de bunu bilirsin, keşke bundan yirmi yıl önce öleseydim de bu hâli görmeseydim dedi.

§ Amr'ın oğlu Abdullah da bu adamlara, Def'olun, Rasûlullah'ın Kureş boyu ne ister Ammâr'dan, onunla ne alacakları - verecekleri var? Ammâr onları cennete çağırır; onlarsa onu cehenneme; onu öldüren de, elbisesini alan da cehennemliktir, dediğini duydum demiştir.

Muâviye'ye onu biz öldürmedik ki; onu, bu savaşa getiren öldürdü diye hadisi te'vile kalkıştı.

(74) Al-Kâmil, Mısır, 1290, III, s. 133.

(75) Al-Tecrid'us-Sarih li Ahâdis'il-Câmi'is-Sahih, Mısır, 1323, I, s. 44.

AMMÂR KİMDİR?

Ammâr, Yâsir oğludur. Muzhac kabilesindedir. Babası Yemen'den gelmiştir. Ebû-Huzeyfe onu evlendirmiştir.

Oğlu Ammâr'la berâber Ebû-Huzeyfe'nin evinde kaldı. Hz. Muhammed (S.M.) Müslümanlığı yaymaya başlar başlamaz Yâsir, karısı Sümeyye, oğulları Ammâr ve Abdullah'la birlikte Müslüman olmuştur. Müşrikler Mekke'de koruyacak kimseleri bulunmayan Yâsir âilesine çeşitli işkenceler yaparlar, Hz. Muhammed geçerken görür, üzülür, «Sabredin ey Yâsir âilesi» diye onlara gayret verir, «Allâh'ım, sen Yâsir soyunu yarlığa» diye duâ ederdi. Bir gün gene işkence çektiklerini görmüş, «Sabrerin ey Yâsir soyu, şüphe yok ki size vaadedilen yer, cennettir» buyurmuştu (76).

Müslümanların ilk şehidi Yâsir'le zevcesi Sümeyye'dir (77). Ammâr, kendisine edilen ezâya tahammül edememiş, söylemesini istedikleri sözü söylemişti. Bunu, Ammâr dininden döndü tarzında Hz. Muhammed'e haber verdikleri zaman Hz. Muhammed, «Nasıl olabilir ki o, tepesinden tırnağına kadar îmanla doludur» demiş, XVI. Sûrenin 106. âyet-i kerîmeleriyle Hz. Peygamber, tasdiyk edilmişti.

Ammâr, Habeş iline hicret etmiş, iki kabileye namaz kıldırılmış, Bedir savaşında bulunmuş sahâbedendir. Bütün savaşlarda bulunmuş, Uhud savaşındaki sebât ve gayreti yüzünden Hz. Peygamber, «Cehennem Ammâr'a haramdır» buyurmuştur.

(76) Al-İstiâb, II, 635 - 636.

(77) Al-İstiâb, II 758 - 759

Tebük savaşında münâfıklardan on iki kişi Hz. Peygamber'e bir pusu kurup beklerlerken Ammâr, Hz. Peygamber'in devesinin yularını tutup çeker, Huzeyfe yederken silâh seslerini duyunca «Kötülük size, size ey Allah'ın düşmanları» diye bağırır, münâfıklar korkup kaçmışlardı.

Velid oğlu Hâlid, «Ammâr'a buğzeden Allah'a buğzede» hadisini, Enes, «Cennet Ali'ye, Ammâr'a, Selmân'a iştiyâk çeker» hadisini rivâyet etmiştir.

H. Ali, Ammâr'ın bir gün huzura girmek için izin istediğini, Hz. Peygamber'in, «Merhabâ ey tertemiz arınmış kişi » diye O'na izin verdiğini söyler.

H. Âyişe, Hz. Muhammed'in, «Ammâr, iki iş arasında kalsa, hayırlısını seçer» dediğini rivâyet etmiş, Tirmizi, «Müjdelerim seni ey Ammâr, azgın, zâlim bir topluluk tarafından öldürüleceksin» hadisini Ebû-Hüreyre'den tahrîc etmiştir.

Ehlibeyt yoluyla gelen hadisler de hadden ziyâdedir ve Selmân, Mikdad ve Ebû-Zerr'le beraber Ammâr, dört direk anlamına «Evtâd-ı Erbaa, Erkân-ı Erbaa» diye anılmıştır.

H. Ömer, Ammâr'ı bir aralık Küfe'ye vâli olarak göndermişti. Künyesi Ebû'l-Yakzân olan Ammâr, şehâdetinde doksan, yahut doksan üç yaşındaydı. Hz. Ali, namazını kılmış, yıkamadan kanlı elbisesiyle bizzat defnetmiştir (78).

(78) Üsd'ül-Gaabe; Mısır, 1286, IV, 43-47, al-İstiâb, II, 434-436.

AMMÂR'IN ŞEHÂDETİNDEN SONRA

Ş Bedir savaşında bulunmuş olan ve Hz. Muhammed tarafından şehâdeti, iki tanık yerine kabûl edildiği için «Zü'ş-Şehâdeteyn» diye anılan Huzeymet'al-Ansarî, Sıfîn'de Ali tarafında bulunmakla beraber savaşa katılmaktan çekiniyordu.

Ammâr şehid olunca, Karşımızdakilerin azgınlâr, zâlimler olduğunda hiçbir şüphem kalmadı deyip kılıcını kınından sıyırması, şehid oluncayadek savaşmıştır.

Ş Ammâr'ın şehâdetinden sonra Hz. Ali, Rabia ve Hemdân boylarına siz benim zırhımsınız, silâhımsınız demiş, yanına toplanan on iki bin erle şiddetle Şamlılara hücum etmiştir.

HÂŞİM'İN ŞEHÂDETI

Ş Hz. Ali'nin sancağı Ebû-Vakkas oğlu Utbe'nin oğlu Hâşim'deydi.

Hâşim, Ammâr'la beraber savaşa girmişti. Allâh'ı ve âhireti seven yanıma gelsin deyip akşam üstü tekrar - tekrar Şamlılara hücum ediyordu.

Bu sırada Şamlılardan bir genç, Hâşim'in karşısına çıkıp «Ben Gassan Pâdişahlarının evlâdındanım. Osman'ın kanını istiyorum. Ali, Osman'ı öldürmüştür. O da, siz de namaz kılmayan adamlarsınız» gibi lâflar etti. Hâşim, Dur da dinle dedi; Osman'ı Hz. Muhammed'in sahâbesi mi öldürdü? Senin bu işle ne ilgin var. Onlar din ve bilgi ehlidir, Müslümanlarla yapacakları işi çok daha iyi bilirler. Bir an bile din hususunda ihmâlleri görülmemiştir.

Genç, azıcık dur, azıcık dur dedi, çünkü ben vallâhi yalan söz söylemem, yalan adama zarar verir, fayda vermez. İnsanı kötü kişi eder, bezemez.

Hâşim, Bu işte dedi, senin hiçbir ilgin yok, Bu işi ehline bırak. Genç, and olsun Allah'a, sanıyorum ki bana öğüt vermedesin dedi. Hâşim, Evet dedi, Emîrimizi namaz kılmamakla töhmetlendiriyorsun, hâlbuki o, Rasûlullah'la ilk namaz kılan adamdır, Allah dîninde en doğru hüküm verendir, halkın Rasûlullah'a en yakınıdır. Onunla beraber olan şu gördüğün kişilerin hepsi de Kur'an okurlar, geceleri teheccüd namâzını kılmadan uyumazlar, kötü kişiler din husûsunda seni aldatmasınlar.

Genç, sen temiz bir kişinin dedi, tevbe edersem Allah tevbe kabûl eder mi? Hâşim, Evet, dedi, tevbe et, Allah kabûl eder, kötülükleri bağışlar.

Genç tevbe edip geri döndü. Şamlılardan biri, seni o Iraklı kandırdı deyince, hayır dedi, o bana öğüt verdi.

Ş Hâşim, Şamlıların sebâtını görünce askerine, onların sebâtı, Arapların âdeti olan hamiyettendir, yoksa onlar sapıktır, azgındır, hak sizde dedi. Yanındakilerle gene şiddetle hücû metti. Artık zafer nişâneleri belirlemek üzereydi. Güneş batarken Münzir'ût-Tenûhî oğlu Hâris, Hâşim'i yaralayıp yere düşürdü, şehid etti.

Ş Sancağı Hâşim'in oğlu Abdullah aldı ve yanındakilere şu sözleri söyledi :

«İnsanlar, Hâşim Allah kullarından bir kuldu. Kulların rızıklarını takdîr eden, yaptıklarını hisâb eyleyen, ecellerini tâyîn buyuran Allah'tır. Rabbi onu çağırdı, o da hiç isyân etmediği Rabbinin dâvetine icâbet etti. Allâh'ın emrine uymuştu, Rasûlullah'ın amıcasının oğluna, ilk inana, dinde en iyi hüküm verene, Allaâh'ın harâm ettiği-

ni helâl ederek şehirlerde cevir ve fesat eden Allah düşmanlarına karşı durana itâat ederek savaştı. Şeytan onları azdırmış, suçu, düşmanlığı onlara güzel göstermiştir. Allaâh'ın çizdiği sınırları bozanlarla, Rasûlullah'ın sünnetini değiştirenlerle, Allah dostlarına karşı gelenlerle savaştın.»

Ş Hz. Alî, Hâşim'in şehâdetine pek üzüldü, ona bir mersiye söyledi. «Ammâr'ın şehâdetine de pek yanmış, hattâ «Ammâr'ın şehâdetine üzülmeyen kişinin Müslümanlık zevkinden behresi yoktur» demişti. Muâviye ise, Hz. Ammâr'ın şehâdetine, fetihlerin fethi demiş, pek sevinmişti. Budayl oğlu Abdullah'la Ammâr Ali'nin sağ ve sol kollarıydı, ikisini de kestik sözü de onun sözlerindedir.

Şamlılar, Hâşim'in şehâdetinden de pek memnûn olmuşlardı. Hattâ Ammâr'ın şehâdeti üzerine Muâviye'ye doğruyu söyleyen, Muâviye'nin, onu biz öldürmedik, buraya getiren öldürdü diye hadîsi te'vil etmesine karşı, o hâlde Hamza'yı da Vahşî öldürmedi, onu Uhud'a götüren Hz. Peygamber öldürdü diyecek kadar ileriye varan Amr bile, «Biz Hâşim'i de, Yâsir Oğlu'nu da zorla öldürdük, Budayl'in de iki oğlunu katlettik» diye bir beyit söyledi.

Ş Hz. Alî, ileriye gidince Şamlılardan Gassan kabilesinin ayak dirediğini gördü. Oğlu Muhammed ibni Hanefiyye'yi bir fırka ile üstlerine gönderdi. Şiddetle hücum edip bir kısmını kılıçtan geçirdiler. Sağ kalanlar geriye çekilmeye mecbûr oldular.

Ş Cuma gecesi savaş sabahadek sürdü. Oklar bitmişti, mızraklar kırılmıştı. Ses-sadâ kesilmişti. Karanlık basmıştı, göz gözü görmez olmuştu. Duyulan yalnız kılıç sesleri, insan mırıltıları, erlerin ve atların solukları ve nal

şakırtılarıyla. Hz. Alî, sağa, sola yetişiyor, gereken emirleri veriyordu.

Eşter, çok defa onunla atbaşı berâber gitmede, önüne geleni silip süpürmedeydi. Arada bir, Hz. Alî'nin bizzat savaşmamasını recâ eder, onu canıyla korurdu. Perşembe günü akşamı sağ kola me'mûr olmuş, Cuma sabahına dek şiddetle savaşıp adım-adım ilerlemişti.

Ş Savaş üç gün, üç gecedir devâm ediyordu. Namaz kılmaya bile vakit yoktu. İmâ ile namaz kılınmadaydı.

Gecelerden bir gece, Muâviye pek sıkışmıştı. Mervan'ı çağırıp, Eşter'le savaşır, onu ortadan kaldırabilir misin dedi. Mervan biraz düşündükten sonra Amr'ı çağır, bu işi ona buyur dedi. Muâviye neden diye sorunca Mervan, o senin sırdaşın, hâldaşın dedi. Muâviye, ne demek dedi, sen canım-ciğerimsin. Mervan, öyle olsaydım beni mahrum bırakıp da ona lûtufta bulunmazdın dedi.

Muâviye, birisine git dedi, Amr'ı çağır. Adam gitti, Amr'a seni emîr istiyor dedi. Amr gelince Hayrola dedi, yeni bir şey mi var? Muâviye dedi ki: Bir şey yok; yalnız Eşter'in savaşı beni bitiriyor. Mervan'ı çağırdım, git, ona karşı dur dedim, Amr'ı çağır, dedi, o senin sırdaşın, hâldaşın.

Amr, zor durumda kaldı. Mısır vâililiğinin gitmesinden korktu. Pekâlâ dedi, yarın Eşter'le çarpışırım.

Sabahleyin meydana çıkıp recez okudu. Eşter'i çarpışmaya çağırdı. Eşter derhâl Amr'ın karşısına çıktı. Yüzüne bir mızrak vurdu. Fakat mızrak zırhtan kaydı, Amr'a bir şey olmadı. Amr hemen kaçıp ordusuna katıldı. Kendisiyle alaya boşladılar.

Bir genç bu hâle dayanamadı, Eşter'in karşısına çıktı. Eşter, Şamlının gençliğine acıdı, oğlu İbrahim'i çağır-

dı, Sen de gençsin, bu da genç; siz çarpışın, ben seyreydim dedi.

İbrahim Şamlı gence hücûm etti ve bir hamlede genci öldürüp yere yıktı.

Ş Erler yorulmuşlardı. Eşter bunu görüp Ey Iraklılar, canını Allah'a satan yok mu diye bağırdı, halkı savaşa teşviyk etti. Erler, tekrar düşmâna saldırdılar.

Eşter, Hz. Ali ile tâ Muâviye'nin bulunduğu yere kadar vardı. Bu sırada Ertat oğlu Büsr karşılmasına çıktı, Ey Ebe'l-Hosen, gel karşıma diye bağırdı. Eşter yerinde durdu, Hz. Ali, Büsr'ün karşısına çıktı. Mızrağıyla hamie etti. Büsr zirhli olduğu için yaralanmadıysa da hamlenin şiddetinden yere düştü, ne yapacağını şaşırды, o da Amr'ın yaptığını yaptı. Hz. Ali, yüzünü çevirdi, onu bırakıp yerine döndü. Eşter, Ey Mü'minler Emîri, bu Allaâh'ın da, senin de düşmanın Büsr diye bağırdı. Hz. Ali, Birak ey Eşter dedi, Allah lânet etsin ona.

Büsr'ün Şamlılar arasında bir amca oğlu vardı. Bu olayı görünce hiddetle meydana çıktı. Eşter hücûm edip adamı öldürdü.

Ş Savaşın şiddetli zamanlarında Dırâr'ül-Ezdî oğlu Eşter'le savaştı. Eşter onu esir edip ordugâha getirdi. Asbag şâirdi. Geceleyin şu şiiri söylemeye koyuldu :

«Keşke bu gece sürüp gitseydi, halk sabahı bulmasaydı, gün gelip çatmasaydı; bu gece, kıyâmetedek sürseydi; çünkü yarınki gün, helâk günüm olacak sanıyorum. Ey gece, uzadıkça uza; geceleyin rahattayım, sabah ya öldürüleceğim, ya bağışlanacağım, tutsaklıktan kurtulacağım. Yer, altımda altmış kat olsaydı da ben orda gizlenseydim gene korktuğuma uğramamak imkânı yoktu. Ey nefis, azıcık sabret; ey Dırâr oğlu, dayan; ölüme daha vakit var;

belki de bu kavim bana acır. Eşter, belki de bana kıymaz. Bunlar da benim kavimdir, ben onları öldürmedim, onlar da beni bağışlarlar, aybımı örterler.»

Sabah olunca Eşter, bu adamı alıp Hz. Alî'nin huzûruna götürdü; Ey Mü'minler Emîri dedi, dün bu adamı esir ettim. Ölümü hak etseydi öldürürdüm. Gece bir şiir söyledi, bizi heyecanlandırdı. Dilersen öldürt, dilersen bize bağışla.

Hz. Alî, sana bağışladım dedi, Eşter adamı koyverdi.

§ Sabah vakti Adıyy'un-Nahai oğlu Amr, Şamlılardan er istedi. Şamlılardan Ebû-Cündeb adlı birisi çıktı. Pek yığitti, Amr'ı öldürdü. Ondan sonra çıkana da şehid etti. Eşter pek kızdı, yanında bulunan birisine, Beni tanırsa belki çarpışmaz, zırhlarımızı değiştirelim dedi. Kendi zırhını ona verdi, onun zırhını giyip karşısına dikildi. Allah seni öldürsün dedi; Naha' boyunun ulularını öldürdün. Adam, onları öldürmek vâcipti, çünkü onlar İmâm Osman'la Muâviye'ye isyân ettiler dedi. Eşter, Ey Şamlılar dedi, ne de ahmaksınız; Muâviye hileyle sizi aldatmış. İnsanların, mahlûka en fazla itâat edenleri, yaradana en fazla isyân edenleri gerçekten de sizsiniz.

Adam kızdı, Eşter'e hücûm etti. Eşter adamın hamlesini reddetti, bir hamlede işini bitirip yere serdi. Karşısına geleni öldürdü, geleni öldürdü, böylece tam on iki kişiyi katletti, döndü, orduya katıldı.

§ Tam bu sırada Şamlılardan biri çıkıp, kimdir bizden on iki kişiyi öldüren? Karşıma çıksın diye bağırdı. Eşter hemen geri dönüp, Dur dedi, Allah izin verirse seni de onlara kavuşturayım. Bir hamlede, dediği gibi onu da öbürlerine kavuşturdu.

§ Sonra Şamlılara karşı bağırdı :

— Muâviye'yi istiyorum, o çıksın karşıma.

Muâviye, Eşter'i tanımişti. Sen benim dengim değil-sin, seninle savaşmam diye bağırdı. Eşter doğru söylü-yorsan sâhibimle savaş, o Arapların seyyididir dedi. Muâ-viye bu söze cevap vermedi. Yalnız Rabia oğlu Cündeb'i çağırdı, Eşter'le savaşmasını emretti.

Bu adam, Muâviye'nin kızını istemişti de vermemişti. Amr, Eşter'i öldürürsen Muâviye kızını verir sana diye onu kandırdı, meydana gönderdi.

Adam meydana çıkınca Eşter, ne cesâretle, ne fikir-le karşıma çıktın dedi. O, kızını bana verecek deyince Eş-ter bir hayli güldü. Adam mızrağıyla hücûma kalkışınca mızrağını yakaladı. Cündeb uğraştı, çabaladı, mızrağı kur-taramadı.

Eşter mızrağa bir kılıç vurdu, ikiye böldü. Adam kor-kup kaçmaya başladı. Eşter koşup herifi öbür dünyâya yolladı. Tekrar er istedi. Fakat kimse meydana çıkmadı. Hz. Alî, Eşter'i yanına çağırdı, benimle de kimse savaşmı-yor, seninle de dedi ve ilâve etti :

Ben sağ kola hücûm edeyim, sen sol kola hücûm et.

İkisi de hücûm ettiler, asker de ardlarından yürüdü. İki takım birbirine girdi. Gece yarısından kuşluk çağına-dek savaştilar. Eşter, erlere, Dayanın ey mü'minler, şim-di tandır kızdı diye bağırdı.

Ş Hz. Alî, askerin kalbinde, Eşter sağ kolda, Abbâs oğlu Abdullah sol kolda bulunduğu halde savaş meyda-nını geçtiklerini, meydanın arkada kaldığını gördüler ki bu zaferin artık tamamıyla kazanılmış olduğunu gösteriyor-du.

Eşter, son bir hücumla, işi bitirmek için askere, Ca-

nını Allah'a satan kimdir? Hücûm edin, amcam, dayım fedâ olsun size, savaşın, Allah bu savaş yüzünden sizden râzı olacak, din onunla yücelecek diye bağırdı, Alemdara da Çek sancağı dedi, Şamlılara hücûm etti. Hz. Alî de imdâd için Eşter'e bir fırka gönderdi.

MUSHAFLAR MIZRAK UÇLARINDA

Ş Muâviye şaşkın bir hâlde Amr'ı çağırdı, ne yapacağız dedi. Amr, senin adamların onun adamlarına dayanamaz. Sen de ona denk ve eşit değilsin. O seninle Allah için savaşıyor, sen bambaşka maksatla savaşıyorsun. Sen yaşamak istiyorsun, o şehâdet istiyor. Iraklılar, üstün olursan onları yok edersin diye senden korkuyorlar, Şamlılar, Alî üst olursa bize zulmeder demiyorlar, ondan korkmuyorlar. Onları Allah kitâbına çağır, sizinle aramızda bu kitap hakem olsun de. Zâten ben, en son bu tedbiri düşünmüştüm dedi.

Muâviye pek doğru dedi. Mizraklara mushafların bağlanmasını emretti. Beş yüz mushaf bağladılar. Üç mızrağı birbirine bağlayıp uçlarına Rakka yakınlarında bulunan Miske şehrinin Ulu câmiinin büyük mushafını bağlamışlardı.

Mizrakları taşıyanlar, aldıkları emre uyup Ey Iraklılar, sizinle bizim aramızda Allâh'ın kitabı var; Ey Arap topluluğu, kadınlarınızı, kızlarınızı düşünün, Allâh için olsun düşünün, siz yok oldunuz mu onlar kâfirlere esir oluyorlar diye bağıyorlardı.

Hz. Alî, Allâh'ım dedi, sen de bilirsin ki onların maksatları kitap değil, sen onlarla aramızda hükmet, sensin hüküm ve hikmet sâhibi gerçek Tanrı.

Ebü'l-A'ver de ak bir ata binmişti. Başına bir mus-

haf koymuş, «İraklılar, aramızda Allah kitâbı bu» diye bağırmadaydı. Edhem oğlu Ebü't-Tufayl sağ kola, Ebû-Şurhabîl sol kola karşı çıkmış, Ey Iraklılar, Allâh için olsun, Allâh için olsun, kadınlarınıza, kızlarınıza acıyın; ölür giderse-niz kâfirlere esîr olacaklar diye bağışıyorlardı. İkisinin de başlarında Kur'an vardı.

Hz. ALİ'NİN ORDUSUNDAKİ KARGAŞALIK

Ş Mushafı gören Iraklılar durdular, her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Kimisi savaşa devâm edelim diyordu, kimisi Allah kitabındaki hükme uyalım diye bağıyordu.

Hz. Ali, Allah kulları dedi, ben Allâh'ın kitâbına uymak husûsunda herkesten ileriyim. Fakat Muâviye, Amr, İbnu Ebi-Muayt, Dahhâk gibi adamlar Kur'an ehli değildir. Onların ahvâlini sizden iyi bilirim, Allâh'ın kitâbının hükmünü de hepinizden iyi bilir, anlarım. Onların mushaf-ları kaldırmaları, size karşı tutmaları bir hileden ibâret. Birazcık dayanın, iş bitecek dediyse de fayda etmedi. Orduda fazla ibâdetle zayıflamış, fazla secde etmekten alın-ları nasırlaşmış kararmış bulunan bir hâfizlar topluluğu vardı. Kur'an'daki hükümleri düşünmeden boyuna Kur'an okuyan, vakitlerini ancak namaz kılmakla geçiren bu yobazlar, geldiler ve Mü'minler Emîri lâkabını kullanmadan Yâ Ali dediler, Allâh'ın kitâbına icâbet etmezsen Affanoğlu'nu öldürdüğümüz gibi seni de öldürürüz, yahut da tutar, düş-manına teslim ederiz seni.

Hz. Ali, Yazıklar olsun size dedi, Allâh'ın kitâbına halkı ilk dâvet eden ve ona ilk icâbet eden benim. Ben on-larla Kur'an'ın hükümlerini ihyâ etmek için savaşıyorum. Çünkü onlar Allâh'ın emrine isyân ettiler, ahidini bozdular, kitâbını ardlarına attılar. Size söylüyorum, bu hareketleri,

Kur'an'la amel etmek değil, sizi kandırmak için bir hîle ancak.

Fakat iş işten geçmişti, söz ayağa düşmüştü. Eşter'e haber yolla, savaşı bırakıp gelsin diye isrâra başladılar. Eşter, savaşı bırakmamıştı, zaferi elde etmek üzereydi.

Hz. Alî, Hânî oğlu Yezîd'i Eşter'e yolladı, git dedi, haber ver; fitne koptu, buraya gelsin.

Yezîd koşa-koşa Eşter'e ulaştı, Mü'minler Emîri, fitne koptu, buraya gelsin diyor dedi. Eşter, mushafların kaldırılışından değil mi diye sordu. Yezîd evet deyince, Vallâhi dedi, görünce korkmuştum ve işin böyle olacağını sanmıştım. Bu işi Nâbiga'nın oğlu (Amr) meydana getirdi, mutlaka, bu, onun işi. Git, Mü'minler Emîrine söyle, işi bırakacak zaman değil, fetih ve zafere ulaşmak üzereyiz.

Yezîd dönüp geldi, Fetih ve zafere ulaşmak üzere dedi. Bu sözü duyan topluluk ,gürültüye başladı. Vallâhi dediler, o gelmezse senden ayrılır, seni yalnız bırakırız. Hz. Alî, Yezîd'i tekrar gönderdi. Eşter, zaferi elde etmeğe ne kaldı ki diye söze başlarken Yezîd, Sen burda muzaffer ol, Mü'minler Emîrini orda öldürsünler, yahut düşmanına teslim etsinler, sence daha mı hoş dedi.

Eşter, Subhan'Allah, vallâhi hoş değil deyip savaşı bıraktı. Hz. Alî'nin yanına gelince kargaşalık çıkaranlara karşı bağırıma başladı :

Ey aşağılık, ey korkak, ey battal kişiler, tam zafere ulaşacağımız, onları kahredeceğimiz zamanda nedir bu yaptığınız? Sanıyor musunuz ki onlar mushafları kaldırdılar da içindeki hükümlere çağırıyorlar? Vallâhi Kur'an'daki emirleri terkettiler, kendisine Kur'an indirilenin sünnetlerini bıraktılar, aldanmayın, beni bir at koşturacak ka-

dar bırakın, çünkü fethi, zaferi duydum, elde etmek üzereyim.

Hayır dediler, imkânı yok. Seni bırakırsak yaptığın hatâyâ iştirâk etmiş oluruz. Eşter, Zâten dedi, iyileriniz şehid oldu, rezilleriniz kaldı. Ne vakit Hakka uydunuz ki?

Onlar, biz Ailâh için harb ettik, şimdi de Allâh için savaşı bıraktık dediler. Eşter, Yazıklar olsun size dedi; al-dandınız, hilelerine kandınız. Ey alınları secdeden katılışıp kararlanmış kişiler, dünyâda zâhidlik etmek, Allâh'a kavuşmayı özlemek yüzünden namaz kılıyorsunuz sanıyorduk. Hâlbuki sizin namazlarınız gösterişten ibâretmiş, merâmınız dünyâyı elde etmekmiş. Bugün dünyâyâ kaçırıyorsunuz, ölümden korkuyorsunuz. Bundan böyle ebedî olarak ne yücelik bulabilirsiniz, ne şerefe erebilirsiniz. O zâlimler bizden nasıl uzak oldularsa siz de uzak olun.

Bu sözleri duyunca Eşter'e sövmeye başladılar. Hz. Alî, Susun diye emredip gürültüyü kesti.

Hz. ALÎ'NİN ADAMLARI

Hz. Alî'nin adamları, bütûn bu olaylardan anlaşıldığına göre dört bölüktü :

Birinci bölük, can gözleri açık, ihlâsları tam, inançları sarsılmaz, sözleri özleriyle bir, onun derecesini ve hakkını adamakıllı bilir, onun için can vermeyi canlarına minnet sayar kişilerdi. Fakat bunlar azdı. Eşter bunların başındaydı, Adıyy oğlu Hucr, Hamık oğlu Amr, Ebû-Eyyüb'ül-Ansârî, ona uyan diğer ashâb, bilhâssa Ammâr, bu birinci bölüğün seçilmiş örnekleriydi.

İkinci bölük, yürekten ona bağlı olan, fakat hiyleye kanan, yaşayışa bağlanan, ölümden korkan bölüktü. Câbir oğlu Hurays, Şeddâd oğlu Rifâa bunlardandı.

Üçüncü bölüm, yüreklerinde ona karşı ihlâs ve sevgi taşımayan, yalnız kalabalığa katılan, hileye kapılan kısımdı. Hâfızlar bu kısımdandı. Onlar Kur'an okuyorlar, fakat hükmünü tutmuyorlar, bilmiyorlardı. İbâdet ediyorlardı, fakat yürekleri kararmıştı, maksatları gösteriştii. Bu bölüm, yalnız Hz. Ali'nin zamanında değil, her zamanda Müslümanlığa ve insanlığa en büyük kötülükleri yapan tâifedir. Bunlar, apaçık kötülükte bulunanlardan, hattâ dine inanmadıklarını söyleyenlerden daha zararlıdır, çünkü din adına, iman perdesi ardında en büyük kötülükleri işlerler, akılsızlar, bilgisizler, ibâdetlerine kanarak bunlara inanır.

Dördüncü bölüm münâfıklardı, Eş'as gibi. Bunlar Hz. Ali'ye, zorla uymuşlardı, içlerindeyse ona karşı büyük bir kin vardı.

Hâlbuki Muâviye'ye uyanlar, tamamıyla bilgisiz kişilerdi. Hz. Ali'nin Osman'ı öldürdüğüne, yahut öldürttüğüne inanmışlardı. Muâviye, parayla, vaadle onları avlamış, bir fikre bağlamıştı. Doğruyu bilen olsa bile birşey söyleyemiyordu, zâten söyleyen, aralarında yaşamıyordu.

HAKEMEYN

Ş Eşter, Ey Mü'minler Emîri dedi, emret, savaşalım.

Halk, Mü'minler Emîri, Kur'an'ın hükmüne râzı oldu diye bağıştı. Eşter, Mü'minler Emîrinin râzı olduğuna ben de râzıyım dedi. Hâlbuki Hz. Ali, hiç birşey söylemiyordu. Halk gene Kur'an'ın aramızda hakem olmasına râzıyız, dediler.

MUÂVİYE'NİN MEKTUBU

Ş Bu sırada Muâviye'den bir mektup geldi. Mektupta, bu iş deniyordu, aramızda sürüp gitti. İkimiz de kendimizi haklı görüyoruz. Birçok kişi öldü. Bundan sonra olacakları, bundan evvel olup bitenlerden daha korkunç görüyorum. Daha fazla kan dökülmemesi için ben, adamlarımdan birini hakem tâyin edeyim, sen de adamlarından birini hakem tâyin et, aramızdaki Allah kitâbına göre hükmetsinler. Seni dâvet ettiğim şeyde Tanrı'dan çekin, Kur'an ehliysen Kur'an'ın hükmüne râzı ol vesselâm.

Hz. Ali, bu mektuba verdiği cevapda «Sen, beni Kur'an'ın hükmüne dâvet ediyorsun, Allâh'a and olsun ki ben senin ne olduğunu biliyorum, Kur'an'ın hükmü değil maksadın. Allah, yardımı dilenen Tanrı'dır. Kur'an'ın hükmüne icâbet ediyorum, sana değil; ve kim Kur'an'ın hükmüne râzı olmazsa gerçekten pek uzaklaşmış, pek sapmıştır» diyordu.

Ş Bu sırada Kays oğlu Eş'as, Hz. Ali'nin yanına gelmiş, halk Muâviye'nin dâvetine icâbet etmek fikrinde. İs-

tersen yanına gideyim de merâmını anlayayın demişti.

Hız. Alî, çâresiz kaldı, git dedi. Eş'as, hemen kalkıp Muâviye'nin yanına gitti. Bu mushafları mızraklara bağlayıp bize karşı tutmaktaki maksadın nedir dedi. O, Siz de, biz de, Allah, kitâbında neyi emrediyorsa ona uyalım. Siz, râzı olduğunuz birisini yollayın, biz de birisini yollayalım. Onlar oturup konuşsunlar, bir karâra versinler. Onların kararına tâbi olalım dedi. Eş'as bu doğru bir şey deyip döndü, gelip Hız. Alî'ye haber verdi. Halk, râzı olduk, kabûl ettik, dedi.

Sonradan Hâricî olan Eş'as'la hâfızlar, biz, Ebû-Mûsâ'yı tâyin ettik dediler. Hız. Alî, Ben onun hakem olmasına râzı değilim. O benim lehimde değildir. Benden ayrılmıştı, halkı, bana yardım etmemeye teşviyk etmişti. Sonra kaçtı, birkaç ay sonra emîn oldu da geldi. Abbâs oğlu Abdullah, bu işe ehildir, dedi.

Mıs'ır, Yezîd, Eş'as ve hâfızlar, biz dediler, onun hakem olmasına râzı değiliz. O senin akrabân, hâlbuki biz, tarafsız bir adam istiyoruz. Ebû-Mûsâ, bize öğütte bulundu, bu belâdan korumak istedi, onun hakem olmasını istiyoruz.

Hız. Alî, Eşter'i gönderelim dedi. Eş'as, zâaten bizi bu ateşe atan o değil mi? Hep mi onun hükmü altında kalacağız dedi. Hız. Alî, Onun hükmü nedir deyince bizi birbirimize kırdırmak, böylece senin de dileğin yerine geliyor, onun da dileği diyecek kadar ileri gitti.

Ş Kays oğlu Ahnef, Hız. Alî'nin huzuruna gelip, Ey Mü'minler Emîri dedi: Ebû-Mûsâ bu işin ehli değildir. Kavmi Muâviye'nin yanında. Beni gönder, hiç olmazsa ikinci, hattâ üçüncü kişi olarak gideyim.

Eş'as ve hâfızlar buna da itiraz ettiler. Ebû-Mûsâ'dan

başkasını kabûl etmeyiz dediler. Bunun üzerine Hz. Ali, Ebû-Mûsâ'dan başkasını istemiyor musunuz dedi, Evet dediler. O hâlde istediğinizi yapın buyurdu.

Derhal Ebû-Mûsâ'ya haber gönderdiler. O, Şam köylerinden birine çekilmişti. Giden adam, Müslümanlar uzlaştılar deyince, El-hamdü lillâh dedi, bir karara varmak üzere seni hakem yaptılar deyince «Biz Allah'ınız, gene de gerisin geriye ona döneceğiz» dedi (79), kalkıp Ali'nin ordugâhına geldi.

SULH ANDLAŞMASI

Ş Şamlılar, Muâviye'nin dileğine uyup Âs oğlu Amr'ı hakem tâyin ettiler.

Sulh andlaşmasının yazılması için Amr, Hz. Ali'nin ordusuna geldi. Ebû-Mûsâ ile buluştu. «Mü'minler Emiri Ali ile Muâviye arasındaki» diye yazılmaya başlanınca Amr, nasıl olur dedi, o sizin emîriniz, bizim değil. Kendi adıyla babasının adını yaz. Kays oğlu Ahnef, Mü'minler Emiri lâkabını silme, halk birbirini kırsa bile bu lâkap kalsın, silersen bir daha anılmaz diye korkuyorum dedi.

Bu sırada Eş'as geldi, şu adı sil dedi. Hz. Ali, Allah'tan başka yoktur tapacak ve uludur, tıpkısı tıpkısına. Hudeybiyye barışının andlaşma yazısını yazarken «Bu, Rasûlullah Muhammed'le Amr oğlu Suhayl arasındaki uzlaşmadır ibâresini yazmıştım. Suhayl, senin Tanrı elçisi olduğunu kabûl etsek, seninle savaşır mıydık? Abdullah oğlu Muhammed yaz dedi. Ben bu adı silemedim. Hz. Muhammed, Yâ Ali dedi, elbette Allah Rasûlüyüm ve aynı zo-

(79) I. 156. Âyetten de anlaşıldığı gibi bu söz, kötü bir olayda söylenir.

manda Abdullah oğluyum. Onların dileği bendeki peygamberliği gidermez ki. Bugün o müşriklerin oğullarıyla bir andlaşma yazıyorum, nitekim dün de babalarıyla bağlanan andlaşmayı yazmıştım. Onda da böyle oldu, bunda da dedi.

Amr, Subhânallah dedi, bizi kâfirlere benzettin, hâl-buki biz iman ehliyiz. Hz. Ali, Ey Nâbiga'nın oğlu, dedi, sen ne vakit kâfirlere dost olmadın, inananlara düşmanlık etmedin? Amr, bugünden sonra ebediyyen seninle bir mecliste bulunmam dedi. Hz. Ali de Ben Allah'tan dilerim, meclisimi senden ve senin adamlarından temizlesin buyurdu.

Andlaşma yazıldı. Üstüne Hz. Ali'nin, altına Muâviye'nin mühürleri basıldı. Her iki mühürdeki yazı da «Muhammedür Rasûlullah» yazısıydı.

ANDLAŞMA SÜRETİ

«Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla

Ebû-Tâlib oğlu Ali ile Ebû-Süfyân oğlu Muâviye ve ikisinin taraftarları arasında verilen kararnâmedir: Ali, Iraklılarla onlarla aynı fikirde bulunanlar için, Muâviye, Şamlılarla onlarla aynı fikri güdenler için Allâh'ın hükmüne ve kitâbına râzı olarak Allâh'ın kitâbı, neyi ihyâ ederse ihyâ etmeyi, neyi imhâ ederse imhâ etmeyi taahhüd ettiler. Hakem olan Ebû-Mûsâ ile Âs oğlu Amr buluşup Allah'ın kitâbında buldukları hükümlerle amel edecekler, kitabta bulamazlarsa Peygamber'in sünnetine uyacaklardır. Verecekleri karar için canları, malları, ehilleri emniyet altmadadı. Onlar adâletle ve hak üzere hüküm verdikleri takdirde ümmet de onlara yardımcıdır. Hüküm vermeden önce birisi ölürse o tarafın emîri ve taraftarları bir başkasını hakem tâyin edecektir. İki emirden biri, hakemlerin kararından önce ölürse o taraf, onun yerine birisini ikaame

eyliyecektir. Hakemler bir karâra varıncaya dek yollar açıktır, silâhlar bırakılmıştır; bu hususta hazır olanla burada bulunmayan müsâvidir. Karar, Ramazan ayı çıkıncaya kadar verilecektir. Ancak hakemler dilerlerse karârı evvele alabilirler, dilerlerse Ramazan'dan sonraya atabilirler. Allâh'ın kitâbıyla Peygamber'in sünnetine uygun olarak bir hükme varmazlarsa savaş husûsunda her iki taraf da evvelki hâline döner. Ümmet, bu hükme, bu uzlaşmaya Allah'la ahdü misak etmiş ve hükmü itmama ve ona vefâ göstermeye karar vermiştir.

Bu uzlaşma Umeyre tarafından Hicretin otuz yedinci yılı Saferinin on üçüncü çarşamba günü yazıldı...» (12. VIII/657)

Mühürlendikten sonra Hz. Ali tarafından, içlerinde sahâbeden bâzı kimselerin Abbâs oğlu Abdullah'ın da bulunduğu yirmi üç kişi, Muâviye tarafından içlerinde, Mervan, Amr, Utbe, Ebü'l-A'ver, Velid de bulunan otuz iki kişi tarafından imzalandı. Bunlar, şahit mevkiinde idiler. Askerden de hakemlerin verecekleri hükme uyulacağına dair ahit alındı. Kûfe şehriyle Şam arasında, orta yerde bulunan bir mahalde toplanmaya da karar verildi.

Ş Hakemler, Şam civarındaki Ezruh şehrinde bir araya geldiler. Hz. Ali, adamlarından dört yüz, Muâviye de dört yüz kişiyi bu kararda bulunup tanıklık etmek üzere oraya gönderdi.

Ş Uzlaşma andlaşması yazıldıktan sonra Eş'as, bu andlaşmayı Eşter'e de imzalatmak istedi. Eşter, Sağ elim yazdığını sol elim bozamaz... Rabbimden apaçık delile sâhip değil miyim, düşmanımın sapıklığını açıkça bilmiyor muyum; siz de sıkıntıdan sonra üst gelmediniz mi, bunu bilmiyor musunuz, dedi. Eş'as, Vallâhi dedi, sen ne üst olmayı gördün, ne sıkıntı çektin.. Gel de şu kâğida

imza et. Zâten halk, senin bu işe karışmanı pek istemiyor ama imzâ edersen iyi olur.

Eşter, Doğru söyledin dedi, fakat bil ki benim, ne dünyâ için şu dünyâda sana bir meylim var, ne âhiret için âhirette senden bir şey ummadayım.. And olsun ki Allah şu kılıcımla birçok adamın kanını döktü, sen o geberenlerden hayırlı değilsin ve senin kanını dökmeyi hiç de haram bilmem.

Bu sözlerden sonra Eşter, Ancak dedi, bu işe râzı oluşum, Mü'minler Emirinin râzı olduğundandır; çünkü onun kabûl ettiğini kabûl etmişim, reddettiğini reddetmişim; elbette o, ancak doğru yola, gerçeğe tâbi olur.

Sıffıyn savaşında Hz. Ali tarafından yirmi beş bin er şehid olmuştu. Muâviye tarafından da kırk beş bin adam öldürülmüştü.

Hz. Ali tarafından şehid olanlar arasında Bedir savaşında, Hz. Peygamber'in başka savaşlarında, Râzılık bey'atinde bulunanlar vardı. Sahâbenin başında da en seçkini, evvelce de söylediğimiz gibi ,Ammâr'dı. Tanıklığı iki tarık yerine kabûl edilen Sâbit oğlu Huzeyme, Amr'ul-Ansarî oğlu Süheyl, Ebû-Umret'il-Ansarî, Bedir savaşında bulunanlardan Ebû-Fadâlet'ül-Ansârî, Akabe bey'atinde bulunanlardan ve Bedir savaşına katılanlardan Teyyehân oğlu Ebü'l-Heysem, onun kardeşi olan ve Uhud savaşında bulunan Ubeydullah ve tâbiinin üstünü Üveys'ül-Karanî, bu savaşta şehid olanların başında gelenlerdendir.

Cemel savaşında, Hz. Ali'ye karşı savaşanlarla berâber bulunan Müneyye, yahut Ümeyyet'üt-Temîm oğlu Ya'

lâ da bu savaşta Hz. Alî tarafına katılmış ve onun maiyetinde şehîd olmuştur.

Bu sahâbî, Mekke'nin alındığı gün Müslüman olmuş, Huneyn, Tâif ve Tebük savaşlarında bulunmuştur. Ebû-Bekr onu Halvan'a emir tâyin etmişti. Ömer, Yemen ülkesinin bâzı yerlerine yollamış, orda bâzı yolsuz hareketlerini duyunca yaya olarak Medîne'ye gelmesini emretmiş, beş, yahut altı gün yaya yol yürümüş, Ömer'in ölümünden sonra Medîne'ye varmıştı. Osman zamanında San'a vâililiğinde bulunmuş, Osman aleyhine vuku' bulan ayaklanmayı duyunca ordan Medîne'ye hareket etmiş, fakat yolda Osman'ın şehâdetini duymuştu. Bu sırada yolda deveden düşmüş, iki ayağı, kalçasından kırılmıştı.

Cemel savaşında bir sedir üstünde yürütülmedeydi. Hz. Âyişe'nin meşhur devesini o almış, çeyizlenmişti.

Sıffiy'n'de gerçeği bulmuş, Hz. Alî'ye uymuş, onun yolunda can vermişti.

§ Bu savaşta Muâviye tarafdarı olarak maktul düşenler arasında Ömer'in küçük oğlu Ubeydullah'la sahâbeden Sa'düt-Tâif oğlu Hâbis ve Zü'l-Kelâ'il-Hımyerî en meşhurlardandır.

Ubeydullah, Ömer'in şehâdetinden sonra babasını öldüren Ebû-Lü'lü'ün arkadaşlarından İran'lı Hürmuzân'la kızı Cuheyne'yi öldürmüştü. Hâlbuki bunların ikisi de Müslümandı ve öldürme olayıyla bir ilişkileri yoktu.

Osman halife oluncaya dek halka namaz kıldırın Suheyb, kendisini hapsedmiş, Osman halife olunca ona teslim eylemişti. Osman, kısas için bâzı kimselere danışmış, başta Hz. Alî olduğu hâlde Muhâcirlerin çoğu kısas yapılmasını, yâni Ubeydullah'ın öldürtülmesini istemişler, buna karşılık Amr, dün babası öldürüldü, bugün de oğlu-

nu mu öldürelim diye itiraz etmiş, Osman, Hurmuzan'la Cuheyne'nin velîlerini diyete râzı etmiş, bu sûretle diyet verilerek Ubeydullah kurtulmuştu .

Hız. Alî halîfe olunca Ubeydullah ürkmüş, Muâviye'nin yanına kaçmıştı. Sıffıyn'de maktûl düştükten sonra savaş bitince zevcesi, cesedini bulmuş, bir katıra yüklemişti, boyu pek uzun olduğu için elleriyle ayakları yerde sürünüyordu. Muâviye, kılıcını satın alıp kardeşi Abdullah'a vermişti (80)

Hâbis, Ömer zamanında bir müddet Humus'ta me'muriyet görmüştü. Sahâbeden Hâtem'üt-Tâî oğlu Adıyy'ın kızını almıştı. Adıyy, Hz. Alî tarafındaydı. Hâbis, Muâviye'ye uymuş ve bu savaşta maktûl düşmüştür (81).

Asıl adı Eyfa' olan Zü'l-Keîâ', Ammâr'ın, azgın ve sapık bir topluluk tarafından öldürüleceğine dâir rivâyet edilen hadîsi bilir, Sıffıyn'de Ammâr'ın Hz. Alî tarafında bulunduğunu gördükçe müteessir olur, Amr da onu, göreceksin, yakında Ammâr bizim tarafa geçecektir diye kandırırdı. Ammâr'dan önce maktûl düşmüş, Amr bu yüzden Muâviye'yi kutlamıştı (82).

(80) Al-İstiâb, II, 416 - 417.

(81) Al-İstiâb, I, 138 - 139.

(82) Al-İstiâb, I, 175 - 176.

HÂRİCİLİĞİN ZUHÛRU

Ş Eş'as, andlaşmayı alıp Şamlılara okudu, sonra Iraklılara geldi, onlara okurken Anze kabilesinden Ma'dân ve Ca'd adlı iki kardeş, Hüküm ancak Allah'ındır diyerek kılıçlarını çektiler, Şamlılara hücûm ettiler. Muâviye'nin çadırının kapısında öldürüldüler.

Ş Muradoğulları kabilesine okurken reislerinden Şakıyk oğlu Sâlih «Kan dökmek için Ali, hakem tâyin edemez, karşıdaki takımla savaşsaydı zulmetmezdi» meâlinde bir beyit okuyup müşrikler istemese de hüküm ancak Allah'ındır, gerçeği o hükmeder, hakla bâtili ayırdedenlerin en hayırlısı odur dedi.

Râsiboğullarına okurken de onlardan biri aynı sözü söyledi. Hattâ Urve adlı biri, öldürülenlerimiz ne oldu ey Eş'as? Hüküm ancak Allâh'ındır dedi ve kılıcını çekip Eş'as'a hücûm etti. Kılıç atın sağırsına tesadüf etti, hafifçe yaraladı.

Ş Eş'as, Hz. Ali'ye gidip ey Mü'minler Emiri dedi, andlaşmayı Şamlılar da kabûl etti, Iraklılar da. Yalnız bir azınlık, hüküm ancak Allâh'ındır dedi. Iraklılarla Şamlılar, hep berâberce üstlerine hücûm edelim, onları yok edelim.

Hz. Ali, Hayır, dedi, bırakın.

Fakat halk her yandan, hüküm ancak Allâh'ındır, senin değil yâ Ali, Allah dininde insanları hakem tâyin etmene râzı değiliz. Allah Muâviye ve ona uyanlar hakkında hükmünü yürütür, ya onları kırarız, yahut hükmümüze

girerler. Biz hakemi kabûl etmekle günâh ettik; şimdi döndük, tevbe ettik; yâ Alî, sen de hakem tâyin etmekten vazgeç, bizim gibi tevbe et, yoksa senden ayrılırız diye bağırışmaya başladı. Hz. Alî, Yazıklar olsun size; râzı olduktan ve ahdettikten sonra nasıl olur da döneriz; ulu Allah, ahdloşınca ahdlarınıza vefâ edin demiyor mu dedi.

Eşter de râzı olmamıştı dediler. Hz. Alî, Evet dedi, fakat sonra ben râzı olunca o da râzı oldu, nitekim ben râzı olduğum gibi siz de râzı oldunuz. Bundan sonra dönmek; ikrar ettikten sonra sözünü tutmamak olmaz. Keşki içinizde Eşter gibi iki, hattâ bir kişi olsaydı.

ESİRLER

Ş Her iki taraf da birçok esir almıştı. Muâviye esirleri ne yapalım diye Amr'a sordu. Amr, hepsini öldür dedi.

Esirlerin içinde Evs oğlu Ömer, beni öldürme, çünkü akrabâyız, sen benim dayımsın dedi. Muâviye, bu nasıl iş, aramızda ne kan birliği var, ne kız alıp kız verme dedi. Ömer, Hz. Peygamber'in zevcesi Ümmü Habibe, senin kız kardeşin değil mi? Ben mü'minim, bu yüzden o, benim anamdır, sen de dayım oluyorsun dedi.

Muâviye, bu sözden hoşlandı, gülererek şunu koyverin dedi, Ömer'i bıraktılar.

Bu sırada Hz. Alî, bütün esirlerin serbest olduğunu ilân etti. Hepsi sağ-sâlim dönüp Muâviye'nin ordusuna katıldılar. Muâviye, Amr'a, sözünü tutsaydım pek müşkül mevkide kalacaktım dedi, o da esirleri serbest bırakmaya mecbûr oldu.

Hz. ALİ'NİN KÛFE'YE DÖNÜŞÜ

Ş Hz. Ali, gittiği yoldan değil de ayrı bir yoldan Kûfe'ye hareket etti. Fırat kıyısından yürüyüp Hit'e vardı. Ordan da hareket edip Nuhayle'ye geldi. Karşıdan Kûfe evleri görünmeye başlamıştı.

Bir evin gölgesinde ihtiyar bir adam oturuyordu. Hz. Ali, Ne oldu sana dedi; yüzün değişmiş, hasta mısın?

İhtiyar, Evet dedi; hastayım. Hz. Ali, Sana Rabbinin rahmetiyle, suçunun afviyle müjde veriyorum, kimsin sen?

İhtiyar, Selim oğlu Mansûr'um dedi. Hz. Ali, Ne güzel adın var dedi ve sordu :

— Halk ne diyor şu yaptığımız işlere?

İhtiyar cevap verdi :

— İçlerinde sevinenler var, onlar halkın zenginleri. İçlerinde acıklananlar, esef edenler var, onlar da senin dostların.

Ordan geçince yolda, sahâbeden Vadiât'ül-Ansarî oğlu Abdullah'a rastladı. Ona da, halk ne diyor şu hâlimize diye sordu. Abdullah, içlerinde şaşır kâlanlar var, hoşlanmayanlar var; zâten halk, Allâh'ın da dediği gibi çeşit çeşittir dedi (83). Hz. Ali, akı-fikri yerinde olanlar ne diyorlar diye sordu. Abdullah, Ali'nin başında büyük bir topluluk vardı, dağıttı, sapsağlam bir kalesi vardı, yıktı. Yıkıldığını bir daha ne vakit yapacak, dağıttığını ne zaman toplayabilecek? Ona isyân edenleri bir tarafa bırakıp kendisine itâat edenlerle düşmana hücum ederek onları yok et-

(83) Bu söz XI. sûrenin 118. âyetinde alınmadır.

seydi doğru hareket etmiş olurdu diyorlar dedi.

Hız. Alî, kaleyi ben mi yıktım, onlar mı? Topluluğu ben mi dağıttım, onlar mı dağıdılar? İsyân edenleri bir yana bırakıp itâat edenlerle düşmana hücum etseydi sözüne gelince and olsun Allâh'a, ben dünyâda canımı esirgemem, ölümden ürkmem. Fakat ne kadar savaştıysam bu ikisi yanımdan ayrılmadılar. Onlara bir hâl olsa bu ümmetin içinden Hız. Muhammed'in soyu kesilecek. Vicdanım buna râzı olmadı. Bir daha düşmanla savaşırsam bunları götürmeyeceğim dedi. Bu sözleri söylerken, yanında bulunan Hız. Hasen ve Huseyn'i göstermekteydi.

Ş Yolda Avfoğulları evlerini geçince sağ tarafta yedi, yahut sekiz kabir görüdü. Bunlar kimlerin kabri diye sordu. Schâbeden Hubâb'ın kabri. Vasiyeti üzerine buraya gömüldü. Halk da ondan sonra ölülerini getirip buraya gömmeye başladı dediler.

Hız. Alî, Hubâb'ın kabrini ve öbür kabirleri ziyâret etti, Hubâb'ı övdü, ona Tanrı'dan rahmet diledi.

Hz. HUBÂB

Bu zât, ilk Müslümanlardandır. Müşrikler, Ammâr ve Bilâl'le buna da eziyetler, işkenceler ederler, o bütün işkencelere sabreder, Tanrı birdir, yoktur ondan başka tapacak derdi. Hız. Muhammed de Yârabbî, sen Hubâb'a yardım et diye duâ ederdi.

Bir gün Ömer, Hubâb'a çektiği eziyetleri sormuştu. O, hiçbir söz söylemeden arkasını açıp gösterdi. Hubâb'ın sırtı tamamıyla yanmıştı.

Hız. Alî Sıffıyn'e giderken Hubâb hastaydı, savaşa katılmadığından pek üzölmüştü.

O zamânadek Kûfeliler, ölülerini evlerinin bahçelerine, yahut kapı yanına gömerlerdi. Hubâb, şehir dışına gömülmesini vasiyet etti. Vasiyeti üzere şehir dışında bir yere gömdüler. Ondan sonra ölenleri de Hubâb'ın yanına gömmeye başladılar. Böylece Kûfe mezarlığı meydana geldi.

Ş Hubâb'ın ölümünden müteessir olan Hz. Alî, Kûfe'ye girince hemen her evden ağlama sesleri duydu. Hemen hemen hiç bir ev yoktu ki bir şehîd vermemiş olsun.

Bu hâl, büsbütün teessürünü arttırdı. İşte bu hâl ile Kûfe'ye girdi.

HAKEMLERİN DÜVMATULCENDÜL'DE BİR ARAYA GELİŞLERİ VE YANLIŞ KARAR

Ş Hakemler hicretin otuz yedinci yılı Şâbanında Düvmatulcendül'de bir araya geldiler. Hz. Alî, Ebû-Mûsâ'yı dört yüz kişiyle göndermişti. Bu topluluğa emir olarak Hânîyy'ül-Hârisî oğlu Şurayh'ı tâyin etmiş, Abbâs oğlu Abdullah'ı da bunlara namaz kıldırmağa memûr eylemişti.

Muâviye de Sımt oğlu Şurhabil'i dört yüz kişiyle yollamıştı. Âs oğlu Amr da bunların içindeydi.

Ş Kays oğlu Ahnef, Ebû-Mûsâ'ya, Kûfe'den çıkacağı sıralarda öğüt vermiş, demişti ki :

— Ey Ebû-Mûsâ, büyük bir işi üzerine aldın. Tanrı'dan kork, çekin de Allah dünyânı da düzeltsin, âhretini de. Yârin Amr'la buluşunca selâmı verme. Selâm vermek sünnettir ama o, selâm verilecek adam değildir. Seni baş köşeye oturtursa sakın oturma, hiledir. Onunla yalnız olarak konuş, şâhid olacak adamların bulunduğu meclislerde konuşma. Alî'nin halifeliğine râzı olmazsa Irak'ta Kureyş boyuna mensup olanlarla Şam'daki Kureyş boyuna

mensup olanların diledikleri kişinin halife seçilmesine çalışmış.

Ebû-Mûsâ, duydum dedi, zâten bu en doğrusu. Ahnef, Hz. Alî'nin yanına gelip Ey Mü'minler Emîri dedi. Ebû Mûsâ bu işi başaracak adam değil, seni bu işten ayırmıyacak bir adamı gönder. Hz. Alî, ey Ahnef dedi, Allah, yaptığı işde üstündür dâimâ (84).

Ş Hakemler, Dûvmatulcendül'de Erzuh denen köyde bir araya geldiler. Ömer'in oğlu Abdullah, Ebû-Bekr'in oğlu Abdurrahman, Zübeyr oğlu Abdullâh, Hâris oğlu Abdurrahman, Huzeyfe oğlu Ebû-Cehm, Yagus'üz-Zührî oğlu Abdurrahman, Mugiya da o toplantıda bulunuyorlardı.

Ebû-Mûsâ, Amr'a, bu ümmetin işini düzeltmek istiyorsan dedi, Ömer'in oğlu Abdullah'ı halife yapalım. O, hiç bir fitneye karışmadı.

Amr, sen de bilirsin ki dedi, Osman, zulümle öldürüldü, değil mi? Ebû-Mûsâ Evet dedi, biliyorum. Amr, şu hâlde neden Muâviye'yi istemiyorsun? O, Osman'ın velîsidir, Kureyş boyundandır. Halkın, Müslümanlıkta kıdemi olmadığı hâlde Muâviye'yi halife yaptın demesinden ürküyorsan buna cevab vermek kolay. Mazlûm olarak öldürülen halife Osman'ın velîsi olarak onu buldum. Siyâseti güzel, tedbiri mükemmel, ayrıca da Mü'minler anası Ümmü-Habîbe'nin kardeşi ve sahâbeden dersin, olur biter. O, halîfeliğe gelince de sana öyle ikramda bulunur, öyle ihsanlar eder ki o çeşit ikram ve ihsânı kimseye vermemiştir dedi.

Ebû-Mûsâ, Allah'tan kork ey Amr dedi; bu iş şeref işi değildir. Öyle olsaydı halkın içinde ona en lâyık kişi Sab-

bâh oğlu Ebrehe olurdu. Yok, eğer Kureyş boyunun en şereflişine vermeye kalksaydım Ebû-Tâlib oğlu Ali'ye verirdim. Muâviye ,Osman'ın velisidir diyorsun, Osman'ın karını istiyor diye Müslümanlıkta kıdemleri olan Muhâcirleri bırakıp da onu halifelîğe getiremem. İkrâm ve ihsâna gelince vallâhi Muâviye bana bütün vârını verse gene onu seçmem ve Allah için yaptığım bir işte rüşvet almam. Ömer'in sünnetini diriltmek istiyorsan gel, oğlu Abdullah'ı seçelim.

Amr, mâdem ki dedi, Ömer'in oğluna bey'at etmek istiyorsun, ne mâni' var, onu bırak, benim oğlum Abdullah'ı seçelim. Üstünlüğünü, düzgün ve dürüst bir adam olduğunu sen de bilirsin.

Ebû-Mûsâ, gerçekten de senin oğlun dürüst bir adamdır dedi, fakat sen tuttun, onu fitne deryâsına batırdın. Bu işi tertemiz bir adamın oğlu, tertemiz bir adama vermek istiyorsan gel, Hattâb oğlu Ömer'in oğlu Abdullah'a verelim.

Amr, bu iş, tuttuğunu koparan dişli bir adamın işidir, Abdullah buna ehil değildir dedi.

Bu sırada Zübeyr oğlu Abdullah, Ömer'in oğluna, git, Amr'a rüşvet ver, halifelîği kabûl etsin diye ham bir teklifte bulundu. Fakat o, kesin olarak bu teklifi reddetti.

Amr, Ebû-Mûsâ'yı kandırmak için dâimâ onu ağırlar, sen benden önce Hz. Peygamber'i gördün. Müslüman oldun, yaşça da benden büyüksün der, sen söyle, ben sonra söze başlarım diye ilk sözü ona teklif ederdi.

Bu sefer de Peki dedi, senin bu iki kişî hakkındaki fikrin nedir, Ali ile Muâviye ne olacak?

Ebû-Mûsâ, bu iki kişînin ikisinden de halifelîği almak,

sonra Müslümanlar arasında şûrâ'ya mürâcaat etmek fikrindeyim. Müslümanlar, içlerinden dilediklerini seçsinler dedi. Amr, tamam dedi, re'y dediğin de budur işte.

Ş Bunun üzerine her ikisi de meydana çıktılar. Halk toplanmış, kararı bekliyordu.

Ebû-Mûsâ, söze başladı, Allâh'a hamdetti, senâda bulundu, sonra dedi ki :

Benim ve Amr'ın re'yi birleşti. Dileriz ki Allah, bu kararımızla Müslümanları düzene sokar. Amr onun sözünü tasdiyk etti, sonra Ey Ebâ-Mûsâ dedi, önce sen söyle, kararımızı bildir.

Abbâs oğlu Abdullah, hemen yanına vardı, Aman yâ Ebâ-Mûsâ dedi, korkarım Amr seni aldatır, bir karâra var-dınızsa önce sözü ona ver, çünkü ona emniyet edilmez.

Ebû-Mûsâ saf bir adamdı, yok yok dedi, onunla kararımızda birleştik. Sonra söze başlayıp dedi ki :

— Ey insanlar, biz bu ümmetin işine baktık, gördük, görüştük, nihâyet re'yimiz şuna vardı: Ali'yi de, Muâviye'yi de halifelikten hal'edip halîfeliği şûraya bırakmak. Müslümanlar, dilediklerini seçip halîfe yapsınlar, bu işi ehil gördüklerine versinler. Ben Ali'yi de, Muâviye'yi de halîfelikten hal'ettim. Kimi dilerseniz, kimi ehil görürseniz artık siz halîfe seçersiniz.

Sonra geri çekildi. Amr ileriye yürüyüp durdu. Dedi ki :

— Sözlerini duydunuz. O, kendisini hakem tâyin eden Ali'yi halîfelikten hal'etti, ben de hal'ettim. Beni hakemliğe tâyin eden Muâviye'yi halîfeliğe seçtim, tâyin ettim. Çünkü o, Osman'ın velîsidir, kanını istemektedir. Halk içinde onun yerine geçmeye en değerli olan kişi odur.

Ebû-Mûsâ, bu sözleri duyunca ne yaptın dedi, Allah sana başarı vermesin. Bana gadrettin, kötülükte bulundun. Daha da bâzı sözler söyledi.

Amr da ona kötü sözlerle cevap verdi. Kûfe'de kadılık eden Şurayh, elindeki kamçıyla Amr'ın başına vurdu. Halk aralarına girip ayırdılar. Şurayh, keşke kılıçla vursaydım, bunu yapmadığıma kıyâmetedek yararım dedi.

Abbâs oğlu Abdullah, Ne yaptın; çekin diye öğüt verdim, dinlemedin, aklın yok ki dedi. Ebû-Mûsâ, ne yapayım dedi, inandım. Ebû-Bekr'in oğlu Abdurrahman, Ebû-Mûsâ bir gün önce ölseydi hakkında daha hayırlı olurdu dedi.

Ebû-Mûsâ, utancından hemen yola düştü, Mekke'ye gitti. Amr da Şamlılarla hareket edip Şam'a vardı; Muâviye'ye mü'minler emiri diye selâm verip halifeliğini tebrîk etti.

Ş Hz. Ali, bunu duyunca sabah namazında kunut okurken Muâviye'ye, Amr'a, Ebû-Mûsâ'ya, Mesleme oğlu Habîb'e, Kays oğlu Dahhâk'e, Ukbe oğlu Velîd'e, Velîd oğlu Hâlid'in oğlu Abdurrahman'a bed-duâ etti. Muâviye de bunu işitince Hz. Ali'ye, Abbâs oğlu Abdullah'a, Sa'd oğlu Kays'e, Hz. Hâsen ve Hz. Huseyn'le Eşter'e lânet etmeye başladı ve o kötü bid'ati meydana çıkardı.

MISİR AHVÂLİ

Ş Hz. Ali; Hicretin otuz altıncı yılında (656), evvelce de söylediğimiz vechile Ubâde oğlu Sa'd'ın oğlu Kays'ı Mısır'a vâli tâyin etmiş, Herkese karşı yumuşaklıkla hareket et, yumuşaklık kutluluktur. İyiye iyilikle muâmele et, kötüye şiddet göstermekle berâber adâleti elden bırakma deyip yola salmıştı. Fakat sonradan Kays'ı, evvelce anlattığımız gibi azledip yerine Ebû-Bekr'in oğlu ve kendi oğulluğu Muhammed'i tâyin etti.

Ş Hz. Ali, Muhammed'e yazılı olarak şu emri vermişti:

«Oraya varınca onların üstüne kanatlarını ger, onları koru, onlara iyi muâmele et, onları her hususta bir gör. Bir gör de büyükleri, haklarında gösterdiğin muâmele yüzünden herhangi bir şeyde kendilerini üst tutacağına dâir bir ümide düşmesinler, zayıfları, onlara adâletle muamele edip etmeyeceğini düşünmesinler, ye'se düşmesinler. Bil ki Ulu Tanrı, kullarının yaptığı büyük, küçük, gizli, açık bütün günahlarını sorar, onlara azap ederse yerindedir, çünkü Allah çok büyüktür, kerem ve ihsan sâhibidir.

Ey Allah kulları, bilin ki Allah'tan çekinenler, şu geçici dünyâyı bıraktılar da varacakları âhirete yöneldiler. Dünyâ ehli dünyâlarında onlarla arkadaş oldular ama onların âhretlerinde onlara arkadaşlık edemediler. Onlar dünyâda en iyi ve üstün bir tarzda yerleştiler, yaşadılar. En temiz ve helâl şeyleri yediler, yoksullara ihsanda bulundular da bu yüzden zevk aldılar. Ululanan cebbâr kişilerin yoluna gitmediler. Sonra gereken azıkla, kâr ederek geçip gittiler, dünyâlarında zâhitliğin lezzetini elde ettiler, âhirette de Allâh'a komşu olacaklarını iyiden iyiye anladılar, inandılar. Onların duâsı reddedilmez, âhirette de elde edecekleri şey eksilmez.

Allah kulları, ölüm var, sakının. Ölüm var, hem de yakın. Ona hazırlanın, çünkü büyük bir işle gelip çatacak. Ya öyle bir hayırla gelip çatacak ki onda hiç bir şer yoktur; yahut öyle bir şerle gelip çatacak ki onda hiç bir hayır yok. Cennet için çalışandan cennete daha yakın kim var? Cehennem için çalışandan cehenneme yakın kim var? Bilin ki siz ölümden arda kalanlırsınız. Ona karşı varırsanız kazanırsınız, kaçarsanız ona yakalanırsınız. O size, gölgenizden daha yakındır, hep sizinle beraberdir.

Perçeminizden tutmuştur, dünyâ ardınızda serili kalmıştır. Çekinin o ateşten ki dibi çok derindir, harareti çok çetindir, azâbı pek şiddetlidir, bir yerdir ki orda rahmet yok. Bir yerdir ki ordan ses sduyulmaz, bir yerdir ki ordaki sıkıntı giderilemez. Allah'tan korkunuzun artmasını, ondan duyduğunuz ümîdin güzelleşmesini istiyorsanız korkuyla ümîdi birleştirin. Çünkü kulun Rabbine olan iyi zannı ve ümîdi, korkusu miktarıncadır, insanların Allâh'a karşı duydukları iyi zan bakımından en iyisi, en güzeli, Allah'tan en fazla korkanı, ondan en fazla çekinenidir.

Ey Ebâ-Bekr oğlu Muhammed, bilki ben seni, askerlerimin en fazlasının, en büyüklerinin oturdukları bir yere, Mısır'a vâli tâyin ettim. Nefsinin dileklerine karşı durdukça haklı iş görebilirsin. Yaşadıkça bir an bile dinde kayıtsızlık etme ve halktan bir tek kişinin râzilîğini kazanmak için Allah gazebini kazanma. Çünkü halk seni bıraksa Allah var, fakat Allah seni bıraktı mı başka yardımcı yok.

Namazı vaktinde kıldır, acele etme. Fakat vaktini de işe dalıp geciktirme. Bil ki her iş, namaza tâbi'dir, ondan üstün iş yoktur.

Şunu da bil ki doğru yolda bulunan ve halkı doğru yola sevkeden emîrle kötü yolda bulunan ve halkı kötülüğe sevkeden emîr bir değildir. Peygamber'in dostuyla düşmanı bir değildir. And olsun ki Allah'ın Rasûlü, Allah ona ve soyuna rahmetler etsin, buyurmuştur ki: Ben iman ehliyle müşrikin ümmetime kötülük edeceğinden korkmam; çünkü inananı, Allah, inancıyla doğru yola götürür, müşriki de şirkiyle kahreder; fakat ben özüyle sözü bir olmayan münâfıkın ümmetime kötülük etmesinden korkarım. Münâfık, iyilikleri söyler, kötülükleri işler.»

Muhammed, Mısır'a gidince Kays müteessir oldu, Ordan çıkıp Medine'ye gitti. Osman taraftarı olan Sâbit oğlu Hassân, Osman'ı öldürdün, Ali de seni azletti, işlediğin suç yanında kaldı, karşılığında bir şey de elde edemedin dedi. Hassân'ın gözleri görmüyordu. Kays, Ey baş gözü de kör, can gözü de kör adam dedi, bizimle savaşa girişseydin boynunu vururdum senin, def'ol.

Ş Kays, Huneyf oğlu Sehl'le yola çıktı, Kûfe'ye gidip Hz. Ali'ye ulaştı. Sıffıyn savaşında bulundu.

Ş Haribta'da bulunup Hz. Ali'ye tâbi' olamıy, Muhammed tarafından sıkıştırılınca silâha sarıldılar. Hakemlerin karârından sonra Mısır'a göz dikip açıktan açığa savaşa başladılar. Muhammed, bir fırka askerle Hâris oğlu Muhammed'i üstlerine yolladı. Savaşta Hârisoğlu şehid oldu. Muhâlifler büsbütün kuvvetlendi.

(O sırada Hadîc oğlu Muâviye, Osman'ın kanını bahâne ederek halkı ayaklandırmaya başladı. Muâviye de Mısır'a mektuplar yollamakta, Muhalled oğlu Mesleme'yle Hadîc oğlu Muâviye'yi isyâna teşviyk etmekteydi.)

Hz .Ali, Mısır'daki karışıklığı duyunca ancak Kays, yahut Eşter düzene koyabilir dedi. Ve Cezîre vâlisi olup Nusaybin'de bulunan Eşter'i çağırdı. Ona birçok tâlimatı ihtivâ eden bir emir-nâme verip Mısır'a vâli olarak yolladı.

Ş Hz. Ali'nin Eşter'le Mısırlılara gönderdiği emir şudur :

«Allah kulu, Mü'minler Emîri Ali'den, yeryüzünde Al-lâh'a isyân edildiği, emri terk olunduğu, cevir, örtülerini iyinin de, kötünün de, yer yurt sâhibi olanın da, müsâfir bulunanın da üstüne örttüğü, iyi işlerin yapılmadığı, kötülüklerin men'edilmediği zamanda Allah için gazebe

gelen topluluğa :

Bilin ki size, korku günlerinde uyumayan, ürkülecek zamanlarda düşmandan ürkmeyen, kötü kişilere ateşten daha çetin olan Allah kullarından bir kulu gönderiyorum. O da Mezhic kabilesinden Hâris oğlu Mâlik'tir. Hakka uygun olan emirlerini dinleyin, o emirlere itâat edin.

Bilin ki O, Allah kılıçlarından bir kılıçtır ki keskinliği körleşmez, yüzü gedilmez. Barış zamanında halimdir, savaş vaktinde çetin. Re'inde isâbet vardır, sabrında metânet. Sizi savaşa sevkederse ona uyun, toplanıp savaşa gidin. Oturup işinizle meşgul olmanızı emrederse oturun, işinize sarılın. Çünkü o, benim emrim olmadıkça ne bir işe sarılır, ne bir işi bırakır.

Size karşı esirgeyici olduğundan, düşmanınıza karşı çetin bulunduğundan bilhâssa onu seçtim, size vâli tâyin ettim. Allah sizi doğru yola sevk ederek, kötülükten korusun, Allah'tan çekinme husûsunda size sebat versin, Al-lâh'ın sevdiği ve râzı olduğu şeylerde başarı ihsân etsin. Esenlik, Allah'ın rahmeti ve bereketleri size.» (85)

Mısır vâliliğine tâyin edilen Hâris oğlu Mâlik'ül-Eşter, bin beş yüz kişiyle giderken Muâviye, onun yiğitliğini, dürüstlüğünü, şiddetini ve zekâsını bildiği cihetle, Osmân'ın kölesi Nâfi'i, onun işini bitirmek üzere vaadlerle gönderdi. Nâfi', Mısır'a gidiyormuş gibi, bir konak yerinde, Eşter'le buluştu. Eşter'e, Muâviye'nin aleyhinde sözler söyledi; Hz. Alî'yi övdü, Medîne'den Mısır'a gitmek üzere yola çıktığını anlattı.

Eşter, neden Mısır'a gitmek istediğini sordu, Nâfi' dedi ki :

(85) Nehc'ül-Belâga, II, 285, Muhâmmed Rıza-ı-Hakim : Mâlik'ül-Eşter, Tehran, 1365 - 1946, s. 163 - 164.

— Medîne'de karnım doymuyor, orda bir iş bulacağım, karnımı doyuracağım, ekmek yiyeceğim.

Eşter, ben sana bir iş bulurum, benimle gel dedi.

Berâberce yola düştüler. Nâfi', onun hizmetinde bulunmada, sırasını düşürüp sıkı sık Hâşimoğullarını ve Hz. Alî'yi övmeydi.

Mısır'ın iskelesi sayılan Kulzüm şehrine geldiler. Orda Cuheyne boyundan bir kadının evine indiler. Kadın Eşter'e büyük bir saygı gösterdi. Irak'ta hangi yemeği daha çok severler diye sordu. Eşter taze balığı dedi. Kadın hemen balık kızarttı, sofraya yaydı. Eşter balığı yedikten sonra susadı. Bir hayli su içti. Hava da adamakıllı sıcaktı. Eşter'in sudan karnı şişti. Nâfi' bu yemeğin zehrini ancak bal şerbeti alır, balığı tatlı öldürür dedi. Eşter öylese git, biraz bal bul dedi. Nâfi' benim yanımda var dedi, yanındaki balı suda ezdi, Mâlik'ül-Eşter'e bir bardak bal şerbeti sundu.

Bal zehirliydi. Eşter içer içmez şiddetli bir sancıya tutuldu. Nâfi'i çağırdı. Nâfi' gece karanlığında çoktan kaybolup gitmişti.

Eşter bir müddet sonra o zehirin te'siriyle şehid oldu. Yıkayıp kefenlediler, namazını kılıp oraya defnettiler.

Ş Hz. Ali, Eşter'in şehâdetini duyunca pek üzüldü, pek yandı-yakıldı. Şüphesiz yok ki biz Allah'ınız, gene de dönüp ona varacağız âyetini okudu (86). Sonra dedi ki: «Hamd âlemlerin rabbi Allah'a. Allâh'ım, sen indinde ecir ver ona. Şüphesiz yok ki onun ölümü zamânede uğradığımız musîbetlerdendir. Allah Mâlik'e rahmet etsin, ahbine vefâ ederdi, vâdesi yetti, Rabbine ulaştı. Fakat biz elem-

lendik. Ancak Allah ona ve soyuna rahmet etsin, esenlikler versin, Rasûlullah'ın ölümü, musibetlerin en büyüğüdü, ona dayandıktan sonra elbette buna da dayanırız.»

Hız. Alî, Eşter'in şehâdeti münâsebetiyle, «Mâlik, ama ne Mâlikti? Tek, yüce bir dağ olsaydı, ne üstüne bir nal basabilirdi, ne yücesine bir kuş uçup konabilirdi» buyurmuştu (87).

«Vallâhi senin ölümün yüzünden bir âlem yıkıldı, bir âlem ferahlandı» sözüyle «Vallâhi onun ölümü, doğuyu alçalttı, Batıyı üstün etti» sözü de bu münâsebetle söylediği sözlerdendir.

İbnu Ebi'l-Hadîd, Hız. Alî'nin, «Ben Rasûlullah'a ne mertebedeysen Mâlik de bana o mertebedeysi» dediğini senediyle bildirir.

Ş Muâviye, Eşter'in şehâdetini duyunca pek sevinmiş, «Allah'ın ordusu var, bal da bu ordudan» demişti.

Aynı zamanda Alî'nin iki kolu vardı. Biri Eşter, biri Ammâr'dı. Biri Sıffıyn'de kesildi, birisi de şimdi demiş. Şam'da bir hutbe okuyup bu olayı Şamlılara bildirmişti.

Zâten o, Hız. Peygamber'in, Ammâr'ın kaatilinein cehennemlik olduğunu bildirmiş olmasına rağmen onun şehâdetine de fetihler fethi, en büyük fetih anlamına «Feth'ül-Fütûh» demiş ve Ammâr'ı Osman için değil, Osman'ın bir kölesi için bile öldürmekten çekinmem sözlerini söylemişti.

MÂLİK'ÜL-EŞTER

Ş Mizhaç boyunun Naha' kısmından Hâris oğlu Mâlik, Hz. Peygamber'in sağlığında Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Yemen'den Medîne'ye gelmiş, Yermük savaşında bulunmuştu. Bu savaşta bir gözü yaralanmış, biraz büzük kalmış, bundan dolayı «Eşter» lâkabıyla lâkaplanmıştı.

Ömer zamanında İran savaşına katılmış, büyük yararlıklar göstermişti. Bu savaştan sonra Kûfe'de yerleşti.

Osman'ın son zamanlarında Kûfe'den Medîne'ye gelenlere katıldı. Yolda, Rebeze'de Ebû-Zerr'in vefât etmiş olduğunu duydu, onun cenazesinde bulundu, namazını kıldırdı (88).

Ş Ebû-Zerr vefat ederken zevcesi şiddetle ağlamaktaydı. Ebû-Zerr, Niçin ağlıyorsun deyince, nasıl ağlamayayım, Sen ölürsen seni kim yıkayacak, namazını kim kılacak? Seni saracak bir parçacık bezimiz bile yok demişti.

Ebû-Zerr, Ağlama demişti. Birkaç kişiydik, Hz. Muhammed, bize baktı da içinizden biri otsuz - susuz bir yerde yapayalnız ölecek, fakat mü'minlerden bir bölük onun cenâzesinde bulunacak demişti. O gün benimle bulunanların hepsi, topluluk içinde, şehirde, köyde öldüler. *İyice biliyorum ki bu adam benim dedi.*

Ebû-Zerr ölünce karısı yola çıktı, beklemeye başladı. Bir müddet sonra bir bölük halk belirdi. Ona kimsin diye sordular. Ebû-Zerr'in zevcesi olduğunu ve olayla onun sözlerini anlattı.

(88) Namazını İbnu Mes'ûd'un kıldırıldığı da rivâyet edilir.

Derhâl içeriye girdiler. Ansâr'dan bir genç, üstündeki elbiseyi çıkardı, onu kefen yaptılar, Ebû-Zerr'i defnettiler. Eşter de bu topluluğun içindeydi (89).

Ş Eşter'in Hz. Ali zamânındaki ahvâli, yazılarımızda geçmiştir. Şehâdeti, Hicretin otuz sekizinci yılındadır (658).

MISIR'IN İSTİLÂSİ VE Hz. EBÛ-BEKR OĞLU MUHAMMED'İN ŞEHÂDETİ

Ş Muâviye, yukarda da belirttiğimiz gibi Mısır'daki muhâliflere mektuplar gönderiyordu. Hattâ bununla da kalmamış, onlara dört bin kişilik bir yardım fırkası da yollamıştı.

Hz. Eşter'in şehâdetinden sonra, zâten Mısır Vâliliğini Amr'a vaadetmiş bulunduğundan maiyetine altı bin kişilik bir ordu vererek Mısır'a gönderdi. Amr, Mısır sınırlarına varınca ordaki muhâlifler de ona uydular. Amr, hemen Muhammed'e bir mektup gönderdi. Mektupta, Ey Ebâ-Bekr oğlu, kendini sakın, istemem ki benden sana bir zarar gelsin. Sana öğüt veriyorum, tez burdan savuş, dilediğin yere git diyordu. Aynı mektupla Muâviye'den gelen mektubu da göndermişti. O mektupta Osman'ın muhasarası anılarak Muhammed tehdid edilmekteydi.

Ş Hz. Ali, Muhammed'e yardım edeceğini vaadetmiş, yardım gelinceyedek sebât etmesini emreylemişti. Muhammed, topladığı iki bin kişilik orduya Bişr oğlu Kinâneyi kumandan tâyin edip gönderdi. Kendisi de arkadan iki bin kişilik bir orduyla hareket etti.

Kinâne, üzerine gönderilen fırkaları birer birer püsürttü. Fakat Hadîc oğlu Muâviye de Şam askerine katı-

(89) Al-İstiâb, 1, 82 - 84.

İnca ordusu bozuldu; kendisi şehîd oluncayadek ayak diredi.

Kinâne'nin şehîd olduğunu duyunca Muhammed'in maiyetindeki asker dağıldı. Kendisi yalnız kaldı, bir harâbeye sığındı. Hadîc oğlu Muâviye, Muhammed'i buldurdu. Bir eşek leşinin karnını deşip içine sokturdu, başını o leş içinde kestirdi, vücûdünü leşle berâber yakırdı, başını Şam'a Muâviye'ye gönderdi. Müslümanlıkta şehirden şehire gönderilen ve teşhîr edilen ilk baş, Ebû-Bekr'in oğlu Muhammed'in başıydı.

Ş Hz. Âyişe, Muhammed'in bu tarzdaki şehâdetini duyunca ağlamaya başladı ve namazlardan sonra Muâviye'yle Amr'a lânet okumaya koyuldu.

Ş Muhammed, Hz. Alî'nin üvey oğluydu; annesi Es-mâ'yı almış ve Muhammed'i kendisi büyütmişti. Şamlıların onun şehâdetinden pek sevindiklerini duyunca «Biz de» demişti «Onların sevindiği kadar mahzûnuz, hattâ hüznümüz, onların sevincinden kat-kat fazla.»

Bu olay da Hicretin otuz sekizinci yılında olmuştu.

Muhammed b. Ebî-Bekr, Vidâ' haccında doğmuştu; şehâdetinde, yirmi sekiz yaşındaydı.

Ş Ebû-Tâlib oğlu Ca'fer'in oğlu Muhammed de Mısır'daydı ve orduya katılmıştı. Muhammed tutulduğu sıralarda o, anasının mensûb olduğu kabileye sığındı. Sonradan bunu haber alan Muâviye, kabile büyüklerini çağırıp sorguya çekmek istedi ve ona bir fenalıkta bulunmayacağız, iyilik edeceğiz dedi. Kabile şeyhi, sus dedi, amcasıyla nasîl savaşa girişip de Müslümanların kanlarını döktüysen onun da canına kastedeceğini biliyoruz, hepimiz ölmekçe onu şana teslim etmeyiz.)

§ Ne garib bir şeydir ki Muhammed'in kardeşi Abdurrahman b. Ebû-Bekr, Amr'ın ordusunda idi; kardeşinin ne tarzda öldürüldüğünü hayretle seyrediyordu.

§ Hz. Alî tarafından Muhammed'e yardım için, Mâlik oğlu Kâ'b'ın kumandasına verilerek gönderilen iki bin kişilik ordu yoldayken Muhammed'in şehâdeti haberi ve Amr'ın Mısır'ı istilâ ettiği duyulunca, Hz. Alî, o orduyu geriye çevirdi. Böylece Mısır, Muâviye'nin idâresine geçti.

BASRA AHVÂLİ

§ Muâviye, Mısır işini bitirdikten sonra Basralılara, Hz. Peygamber'in sünnetine göre hareket edeceğine, Basralılara ihsanlarda bulunacağına dâir bir mektup yazıp Hadramî oğlu Abdullah'la yolladı.

Abdullah, Basra'ya gidip Temîm oğulları mahallesine indi. Ümeyye oğulları taraftarlarını çağırırdı, Hz. Osman'ın kanı mes'elesini ortaya attı, Muâviye'nin mektubunu okudu. İleri gelenlerin bir kısmı, onun teklifini kesin olarak reddetti, bir kısmı ona uymak isteğine düştü.

Basrâ vâlisi Abbâs oğlu Abdullah evvelce Kûfe'ye gelmiş, babasının oğlu Ziyâd'ı Basra'da yerine bırakmıştı. Ziyâd, bu hâli Hz. Alî'ye bildirdi. Aynı zamanda Basra'nın ileri gelenlerini çağırıp bu işe mâni' olmalarını söyledi.

§ Hz. Alî, Temîm oğullarını Abdullah'tan ayırmak için Dubai'a oğlu A'yen'i Basra'ya gönderdi. A'yen, Basralılara nasihat ettiyse de dinleyen olmadı. Hâricilerden bir topluluk da onu gizlice bastırıp şehid ettiler.

§ Hz. Alî, bunun üzerine Sa'd oğulları boyundan ve Kays oğlu Ahnef'in yakınlarından Kudâme oğlu Cârîye-

yi beş yüz atlıyla Basra'ya gönderdi ve Basraîlîlere onunla bir tehdid mektubu yolladı.

Câriye, Basra'ya varıp mektubu okudu. Onlara öğütler verdi. O da Hadrâmî oğlu'nun üstüne gidip az bir müddet savaştı. Hadramî oğlu'nun askeri bozulup dağıldı. Kendisi, yetmiş kadar adamla harap bir kal'aya girdi. Câriye kal'aya ateş verdi, içindekilerle berâber kal'a yandı ve Basra gailesi bertaraf edildi.

KAYS OLU DAHHÂK'İN ANBAR'A ILGAR ETMESİ

Ş Nehc'ül-Belâga, «Kitâb'ül-Gaarât» dan naklen, bu olayın, hakemlerin karârından sonra, Nehrevan savaşından önce olduğunu kaydeder (90).

Muâviye, Hz. Ali'nin asker toplayıp tekrar üzerine varacağını duyunca halka, yazdığı şu sözleri okuttu :

Biz, Ali ile bir ondloşma yazmış, imzalamıştık. Bunda, her iki tarafın birer hakem tâyin etmesini, bunların, Allaâh'ın kitâbına uygun bir karar vermelerini, her ikimizin de bu karâra uymamızı şart koşmuştuk. Onun hake-mi, onu azletti, benim hakemim beni tâyin etti. Buna iki tarafın da, ikimizin de râzı olmamız icâb ederken Ali, ah-dini bozmuş, duydum, asker toplayıp üstümüze gelecekmiş. Siz de en iyi bir tarzda ona karşı durmaya hazırlanın. Allah, en iyi işlerde size de, bize de başarı versin.

Ş Muâviye, Hz. Ali'ye karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğini adamlarına sordu, onlarla danıştı. O sıralarda Hz. Ali'nin Kûfe'den çıktığı, Nuhayle'ye konduğu haberi gelmişti. Mesleme oğlu Habîb, tekrar Sıffîyn'e gitmenin

uygun olduğunu söyledi. Amr, çete savaşına girişilmesini, bu sûretle Hz. Alî'nin hükmü altında bulunan memleketlerde kargaşalık çıkarmanın doğru olacağını bildirdi.

Bu sırada casuslar gelip Hz. Alî taraftarlarından bir kısmının, hakemlerin toplanmasına itirâz ederek Hz. Alî'den ayrıldığını bildirdiler ve o günlerde savaşa çıkamıyacağını söylediler. Halk bu haberi duyunca sevincinden tekbir getirdi. Sonra, Hâricilerle savaşıp onları kırdığına, fakat askerinin, hemen Muâviye'nin üstüne gitmek istemediğine, bu yüzden Kûfe'ye döndüğüne dâir haber geldi. Bu haber de Şamlıları sevindirdi.

Ş Taberî, Ebi-Muît oğlu Ukbe'nin oğlu Ammâre'nin, Osman'ın şehâdetinden sonra, Kûfe'de yerleştiğini, Hz. Alî'nin de ona dokunmadığını, bu adamın casusluk ettiğini yazar.

İbnü İshak, Ammâre'nin, hâfızların, Hz. Alî aleyhine döndüklerini Muâviye'ye yazdığını bildirir. Ona göre Muâviye, bu sırada ordugâhtaydı. Kays'ül-Fehrî oğlu Dahhâk'i çağırıldı. Kûfe civârına git, yolda, Alî'ye tâbi olan yerleri yağma et dedi. Dahhâk, üç binle beş bin arasında bir orduyla hareket etti. Yolda rastladığı yerleri yağma etti, sürüleri sürdü. Böylece Sa'lebiyye'ye kadar geldi. Hacı kafilesini yağma etti, kafilede ne varsa zaptetti. Sonra sahâbeden Mes'ûd oğlu Abdullah'ın kardeşinin oğlu Amr'a rastladı. Onu hac yolunda, Katkatâne civarında, bir kısım adamlarıyla şehîd etti.

Hz. Alî, bunu duyunca bir hutbe okudu, halkı savaşa teşviyk etti. Fakat icâbet eden olmadı. Bunun üzerine Adiyîy oğlu Hucr'u çağırıldı, maiyetine dört bin er verip Dahhâk'in üstüne gönderdi. Hucr, Semâve'den geçip Dahhâk'in izini izliyerek yürüdü, nihâyet Dahhâk'e ulaştı. Tedmür civârında savaştilar. Dahhâk'in ordusundan on dokuz kişi

maktul düştü. Hucr'un ordusundan da iki kişi şehid oldu.

Derken karanlık bastı. Sabah olunca Dahhâk'den ve ordusundan bir nişan bile kalmamıştı. Yağma ettiği malları, sürüleri almış, Şam'a dönmüştü (91).

Hz. ALİ VE KARDEŞİ AKIYL

Ş İbnü Ebi'l-Hâdid, Nehc'ül-Belâga şerhinde, Hz. Ali'nin kardeşi Akıyl'in Irak'a geldiğini, ordan Şam'a, Şam'dan da Medîne'ye gittiğini yazar ve Hz. Ali'nin halifeliği zamanında onun maiyetinde hiç bir savaşa katılmadığını söyler. Ondan sonra Hz. Ali ile onun arasındaki olayı şöyle anlatır :

Akıyl'in Muâviye'nin yanına gidişi, Hz. Ali'nin hayâtında mıdır, yoksa şehâdetinden sonra mı? Bu hususta ihtilâf vardır. Hayâtında gitti diyenler, bir gün Muâviye'nin, Akıyl'i göstererek bu Ebû-Yezîd, benim, kardeşinden daha hayırlı olduğumu bilmeseydi bizim yanımızda kalmazdı, dediğini, bunun üzerine Akıyl'in, kardeşim, dînim bakımından bana hayırlıdır, sen ise dünyam bakımından bana hayırlısın. Ben şimdilik dünyâmı seçtim, Allah'tan hayırlı bir son istemedeyim sözlerini söylediğini delil tutarlar. (92).

(91) III, 157.

(92) III, 82.

HÂRİCİLER

Ş Hz. Ali, Abbas oğlu Abdullah'ı, Hâricîlere öğüt vermek üzere yolladı. Abdullah, Mü'minler Emiri'ne neden karşı geliyorsunuz dedi. Onlar, hakeme râzı olunca Allah dîninden çıktı. Kâfir olduğunu ikrâr ettikten sonra tevbe etsin, ona uyalım dediler. Abdullah, hiç bir inanç sâhibine, inancında şüphe yokken kâfir olduğu söylenemez deyince gene re'yelerinde ısrâr ettiler,

Bu sırada Hz. Ali, Kûfe'den kalkıp Harûra'ya gelmişti. Hâricîlerin en sözü geçer adamı olan Kays oğlu Yezid'in çadırına kondu ve onu İsfahan ve Rey eyâletlerine vâli tâyin etti. O sırada Abdullah, onlarla münâzara etmedeydi. Hz. Ali, yanlarına varıp içinizde inandığınız, güvendiğiniz kimdir diye sordu. Abdullah b. Kevvâ'yı gösterdiler. Hz. Ali, Neden aleyhimize döndünüz diye sordu. İbnü Kevvâ, sen, Sıffıyn'de hakem tâyin ettin, onun için aleyhine döndük diye cevap verdi.

Hz. Ali, bilmiyor musunuz dedi, onlar Mushaf'ları arz ettikleri vakit bu bir hiledir, eğer onlar Mushaf'ın hükmüne kaail olsalardı aleyhimde savaşa çıkmazlardı dedim; hakem tâyini benden fazla istemeyen yoktu, böyle değil mi?

Hâricîler, doğru dediler. Hz. Ali, Siz değil miydiniz hakem tâyini için beni zorlayan? Nihâyet, mecbûr olup hakem tâyin ettim, Allâh'ın hükmüne uygun olarak bir karâra varırlarsa kabûl edeceğimize söz verdik, Allah hükmüne uygun bir karâra varmazlarsa ben de, siz de kabûl etmemeyi kararlaştırdık. Böyle olmadı mı dedi. Evet dedi-

ler, doğru söylüyorsun. Re'yimizle hakem tâyin ederek kâfir olduk, fakat şimdi tevbe ettik, yola girdik. Sen de bizim gibi kâfir olduğumu ikrâr et, tevbekâr ol, beraberce Şam'a gidelim.

Hz. Alî, Bilmiyor musunuz dedi, Allah, kocayla karı arasındaki uzlaşma hakkında hakem tâyin edilmesini emretti ve «Kocanın tarafından bir hakem, karının tarafından da bir hakem gönderin» buyurdu. Gene hacc ederken avlanma husûsunda da âdil kişilerin hakem olmasını emretti.

Sen dediler, Amr'ın dileğine uydun, «Bu, Allah kulu, Mû'minler Emîri Alî'nin» ibâresindeki «Mû'minler Emîri» yazısını sildirdin, «Ebû-Tâlib oğlu Alî» yazdırdın, bu sûretle de kendin, kendini halîfeliğinden azletmiş oldun.

Hz. Alî dedi ki: Ben Rasûlullah'a uydum. O da Hudeybiyye'de, uzlaşma şartları yazılırken bu, Rasûlullah Muhammed'in yazdırdığı anlaşmadır diye yazdırmıştı da Amr oğlu *Suhayl*, Allah elçisi olduğunu ikrâr etseydik sana karşı gelmezdik; onu sildir, Abdullah oğlu Muhammed yazdır demişti. Hz. Muhammed bana, Yâ Alî demişti, Rasûlullah'ı sil. Ben, Yâ Rasûlâllah demiştim, bende o cür'et yok ki senin peygamberlik sıfatını sileyim. Hz. Peygamber, kendi eliyle silmişti de Abdullah oğlu Muhammed yazdırmıştı, sonra gülerek Yâ Alî demişti, senin de başına gelecek bu iş.

Bu sözler üzerine Hâricilerin iki bini Hz. Alî'ye tâbi olup Hârûrâ'dan Kûfe'ye geldi.

Ş «Al-Kâmil»deki rivâyete göre Hz. Alî Hârûriyye'yle görüşüp konuşmuş, onlar, biz hakem kabûlüyle büyük bir suç işledik, şimdi tevbe ettik. Sen de bizim gibi tevbe et de tekrar sana uyalım demişler. Hz. Alî, Ben her türlü

suçu, Allâh'ın yarlıgamasını dilerim demiş, fakat, Rasûlullah ile sohbetten ve dinden hüküm çıkaracak kadar dinde rûsûh sâhibi olduktan sonra kâfir olmama imkân yok diyerek «Ey Allah için bana tanıklık eden, tanık ol ki ben Peygamber Ahmed'in dinindeyim, hidâyet üzereyim, kim bunda şübhe edebilir» meâlindeki üç mısra'lık şilri okumuştur.

Bunun üzerine altı bin kişi Hz. Alî'ye uymuş, onunla Kûfe'ye dönmüştür.

İbnu Ebi'l-Hadîd, Hz. Alî zamanındaki fitnelerin başı Eş'as'tı der ve bu olayı, Nehrevan savaşının sebebi sayar.

§ Taberî'nin rivâyetine göre Hz. Alî, Ebû-Mûsâ'yı hakem olarak gönderince Hâriciler Veheb'ür-Râsibî oğlu Abdullah'ın evinde toplandılar. Abdullah onlara bir hutbe okuyup ehli zâlim olan şu şehirden çıkın dedi. Basra'da bulunan ve aynı fikri güden kişilere de haber gönderdiler. Hepsi, bir cuma gecesini, bir araya toplandılar. O geceyi ve Cuma gününü ibâdetle geçirdiler. Sonra Nehrevân'a geldiler.

§ Basra Hâricileri, beş yüz kişiydi. Fedek'üt-Temîmî oğlu Mis'ar bunlara riyâset ediyordu. Abbâs oğlu Abdullah, bunların bir yerde toplandıklarını duyunca üstlerine Ebû'l-Esved'üd-Düelî'yi gönderdi. Fakat bu sırada gece karanlığı bastı. Onlar, karanlıktan faydalanarak Nehrevân'a gittiler, Veheb oğlu Abdullah'la birleştiler.

§ Hz. Alî, Kûfe'de bir hutbe okuyup dedi ki: Zaman, ağır bir iştir, meydana çıkardı, görülmemiş bir şeydir, ortaya attı. Bilin ki suç, hasreti doğurur. Sonunda nedâmet gelir-çatar. Bu iki adamın hakemliğini ben zorla kabûl ettim, onları siz tâyîn ettiniz. Fakat onlar, Kur'ân'ın hükmü-

nü ardlarına attılar; Kur'ân'ın öldürdüğünü dirilttiler. Her ikisi de Allâh'ın hidâyetinden hâriç olarak hevâ ve heveslerine göre karar verdiler. Açık bir delile dayanmadan, geçmiş bir sünnete uymadan hüküm verdiler, verdikleri kararda birbirlerine muhâlefette bulundular. Her ikisi de doğru yolu bulamadı. Allah ve Rasûlüyle Mü'minlerin en sâlihi onlardan beridir. Hazırların Şam'a gitmeye ve yarınki pazartesi günü, Allah izin verirse ordugâhınızda bulunun.

Hâricilere de, «Bu iki kişinin hakemliğine siz râzı oldunuz. Fakat onlar, Allâh'ın kitâbına muhâlefet ettiler, kendi dileklerine uydular. Emrime uyun, biz bu işte, evvelce nasılsak öyleyiz, düşmanımıza ve düşmanınıza hareket etmek üzereyiz» meâlinde bir mektup gönderdi.

Hâriciler, sen rabbın için değil, kendin için gazeb ettin. Kâfir olduğunu ikrâr eder de tevbekâr olursan o vakit aramızda ne yapacağımızı düşünürüz meâlinde bir mektupla cevap verdiler.

Hz. Ali, Hâricilerden ümit keserek onları bırakıp Şam'a hareketi uygun gördü. Basra askerini toplamasını Abbâs oğlu Abdullah'a emretti.

Abdullah, halkı savaşa teşvik ettiyse de ancak bin beş yüz kişi toplandı. Abdullah, sizin, harbe-darba gücü yeter altmış bin kişiniz varken Mü'minler Emîrine bin beş yüz er göndermek ayıp olmaz mı dedi ve tekrar Basralıları teşvik etti. Bin yedi yüz adam daha katıldı, böylece Basra'dan üç bin iki yüz asker çıktı.

Hz. Ali, Kûfe ulularını toplayıp Benim kardeşlerim, yardımcılarım sizsiniz dedi ve her reisın, kendi aşiretinden asker toplamasını emretti. Kays'ül-Hemdâni oğlu Sü'îd, ayağa kalkıp Ey Mü'minler Emîri, dedi, duyduk, itâat

ettik, istediğin şeye, severek, isteyerek ilk icâbet eden benim. Kays'ür-Riyâhî oğlu Ma'kıl, Hâtem oğlu Adiyy, Hasafa oğlu Ziyâd, Adiyy oğlu Hucr ve diğer büyükler aynı tarzda sözler söylediler. Az bir müddette altmış bin kişi toplandı. Basralılarla beraber ordunun tutarı altmış sekiz bin iki yüz er oldu.

Ş Halk arasında, önce Harûriyye tâifesinin üstüne gidelim de sonra Şam'a sefer edelim diyenler oldu.

Hz. Alî bunu duyunca hutbesinde, Hâricilerden daha ehemmiyetli düşman Şam'dadır. Yeryüzünde zulmedici pâdişahlar kesilen ve Allah kullarını kendilerine hizmet-kâr yapan düşmanınıza yürüyün dedi.

Her yandan, «Yürü bizimle ey Mü'minler Emîri, yürü nereyi dilersen» sesleri yüceldi. Fesil-üş-Şeybânî oğlu Sayfî, Ey Mü'minler Emîri dedi, biz senin tarafdarların, yardımcılarınız; kime düşmansan ona düşmanız, kim sana itâat ederse ona tarafdarız. Nerde olursa alsun, kim bulunursa bulunsun, yürü bizimle düşmanına; Allah izin verirse üst geliriz dedi. Şihâb'üt-Temîmî oğlu, Ey Mü'minler Emîri dedi, senin tarafdarların bir adamın yüreğine benzer, hepsi de senin yardımında birleşmiştir, birdir. Üstünlükle müjdelerim seni, hangi fırkaya dilersen yürü, biz senin tarafdarınız, ancak sana itâat etmeyi diler, sana muhâlefet edenle savaşmayı ister, Ailâh'tan da hayırlı ecirler umarız; biz ancak seni kırmaktan korkar, senden ayrılma yüzünden uğrayacağımız çetin suçtan korkarız.

Ş Mes'ûdî, Hz. Alî'nin Kûfe'den otuz beş bin kişiyle çıktığını, Basra'dan, içlerinde Ahnef oğlu Kays, Kudâmet'üs-Sa'dî oğlu Cârîye'nin de bulunduğu on bin kişi geldiğini yazar. Bu, hicretin otuz sekizinci yılındaydı.

Hz. Alî, Anbâr şehrine kondu ve askere bir hutbe oku-

du, onları savaşa teşviyk etti, «Yürüyün Muhâcirlerle Ansârı öldürenlere, Allah nûrunu söndürmek isteyenlere, Rasûlullah'ı ve onunla berâber olanları öldürmeye savaşanlara. Bilin ki Rasûlullah, bana, haktan ayrılıp zulmedenlerle ve dinden çıkanlarla savaşmayı emretti. Halktan ayrılıp zulmedenlerle savaştınız, dinden çıkanlarla daha karşılaşmadık; fakat siz zulmedenlere yürüyün, onlar, bizce Hâricilerden daha ehemmiyetlidir. Savaşın zorbalarla ki halk, onları Rab yerine koymuştur, onlar da halkı, Allah kullarına hizmetkâr mesâbesine getirmişlerdir; hâlbuki hiçbir üstünlükleri de yoktur» dedi.

§ Hz. Ali'nin taraftarları arasında, önce Hâricilerle savaşmanın gerekli bulunduğu fikrini güdenler vardı.

Hâriciler Nehrevan'da toplanmışlardı. Ordan bir Müslüman geçse, onu öldürüyorlar, bir Hristiyan geçerse Peygamberinizin zimmetini koruyun deyip ona dokunmuyorlardı. Çünkü onlarca, kendilerinin inancını benimsemeyen Müslüman, kâfirdi.

Sahâbeden Hubâb oğlu Abdullâh'ın yolu, Nehrevan'a uğramıştı. Boynunda asılı bir Mushaf vardı. Gebe bulunan zevcesi de bir eşeğe binmişti, önde gidiyordu. Hâriciler kendisini ve karısını durdurdular, Sen kimsin diye sordular. Abdullah, sahâbedenim ve sahâbeden Hubâb'ın oğlu Abdullâh'ım dedi. Bize yarayacak bir hadis naklet dediler. Abdullah, ben babamdan duydum dedi, o Rasûlullah'tan işitmiş, Rasûlullah demiştir ki:

Bir fitne olacak, o fitnede insanın bedeni öldüğü gibi kalbi de ölecek, kişi, iman sâhibi olarak akşamlayacak, fakat kâfir olarak sabahlayacak, kâfir olarak sabahlayacak, iman sâhibi olarak akşamlayacak.

Bu sırada ağaçtan düşen bir hurmayı, içlerinden biri

yerden alarak ağzına attı. Hemen o adamın üstüne yürüyüp sen bu hurmayı, sâhibi helâl etmeden, yahut parasını vermeden yemeye kalktın diye îtiraza başladılar. Adam hurmayı ağzından çıkarıp yere attı. Gene bu sırada, bir Hristiyanın domuzu, oraya gelmişti. İçlerinden biri bir kılıç vurarak domuzu öldürdü. Bu senin yaptığın dediler, yer yüzünde bozgunculuk. Adam, domuzun sâhibini buldu, onu râzi etti, gönlünü yaptı.

Abdullah, bunları görünce, yaptığınız şeyler gerçekse dedi, sizden bana bir zarar gelmez. Çünkü ben Müslümanım, Müslümanlıkta olmayan bir şey yapmadım. Evet dediler, korkma. Yalnız hakeme râzi olduktan sonra Ali hakkında ne dersin? Abdullah, Şüphe yok ki dedi, Ali, sizden daha ziyâde Allâh'ı bilir, dînini daha fazla korur, herkesten fazla basîret sâhibidir. Bu sözü duyunca, sen dediler, hidâyete değil, adlarına kanarak adamlara uymuşsun. Boynundaki kitap, seni öldürmemizi emrediyor bize. Vallâhi seni öylesine öldüreceğiz ki hiç kimseyi o çeşit öldürmemişizdir.

Abdullâh'ı yere yatırdılar, koyun boğazlar gibi boğazladılar. Kanı dereye akar, elini ayağını oynatıp çırpınken karısını da yatırıp, Allah'tan korkmaz mısınız, ben kadının demesine bakmadılar, karnını yarıp öldürdüler. Ayrıca Tayy kabîlesinden üç kadınla Sinân'üs-Saydavi'nin anasını da şehîd ettiler.

Al-Kâmil'de, bu sırada bir Hristiyanın hurmasını parasız almamakta isrâr eden Hâricilere, bu Hristiyanın, Ne şaşılacak şey, Hubâb oğlu Abdullah gibi bir adamı öldürüyorsunuz da sonra hurmayı parasız almıyorsunuz dediği kayıtlıdır.

Ş Hubâb oğlu Abdullah, Hz. Ali'nin Medâyin vâlisiydi. Mes'ûdî, Hâricilerin Medâyin'e hücum ederek Abdul-

---

lah'ı orda öldürdüklerini ve zevcesini de karnını yararak şehid ettiklerini yazar.

Ş Hz. Alî, bunu duyunca Hâris adlı birini onlara öğüt vermek üzere gönderdi. Onu da şehid ettiler.

Bunun üzerine Hz. Alî'ye, Bunlar, burda dururken nasıl Şam'a gidebiliriz; evlâdımız - ayâlimiz ne olur dediler.

Hz. Alî, fikirlerini doğru bulmakla berâber önce Kays oğlu Sa'd'i, sonra Ebû-Eyyûb'ül-Ansarî'yi Hâricilere gönderip öğüt verdi, sonra bizzat kendisi gidip öğütlerde bulundu. Hiçbir faydası olmadı.

Bunun üzerine Nehrevan'a hareketi kararlaştırdı. Kays oğlu Eş'as da bu hareketi tasvib edince Hâricilere meyli ve zannı ortadan kalktı.

NEHREVAN SAVAŞI

Ő Hz. Alî, Kûfe'den hareket edeceği vakit, ashâbından Afif'ül-Ezdî oğlu Mûsâfir adlı biri, Ey Mû'minler Emîri dedi; bu saatte hareket etme, filân saatte hareket et. Bu saatte hareket edersen sana ve adamlarına büyük bir zarar gelir, fakat dediğim saatte hareket edersen üst olursun.

Hz. Alî, Atımın karnındaki yavru at mıdır, kısırak mı, biliyor musun dedi. Mûneccim, hesap edersem bilirim deyince Hz. Alî, Kim bu sözünü gerçek sayarsa Kur'ân'ı yalanlamış olur; çünkü ulu Allah, «Şüphe yok ki Allah katındadır kıyâmetin kopacağı zaman ve yağmurun ne vakit ve nereye yağacağı ve o bilir rahimlerdekini» buyurmuştur dedi (93). Sonra dedi ki :

Sanıyor musun ki insanı üstünlüğe sevkedecek saati bulabiliyorsun? Bu takdirde kim seni tasdiyk ederse Allah'tan yardım istemek lüzumunu duymaz. Sana inananın, Allâh'ı bırakıp sana hamdetmesi gerekir. Allâhım, hayra yormak da ancak seninle olur, zarar da ancak senden gelir, yoktur senden başka tapacak. Dediğini tutmayacağız, çıkma, hareket etme dediğin saatte hareket edeceğiz.

Ondan sonra, halka döndü de Ey insanlar dedi; sakinin nücûm bilgisini bellemekten, çünkü mûneccim, ancak kâhin'e (gayıptan haber verene) benzer, kâhin de kâfir gibidir, kâfirse cehennemliktir.

Sonra onun hareket etme dediği saatte hareket etti. Muzaffer olduktan sonra da buyurdu ki :

«Onun dediği saatte hareket etseydim de zafer, kazansaydım halk, onun dediği saatte hareket etti de muzaffer oldu derdi. Gerçekten de Hz. Muhammed müneccim değildi, ondan sonra bize de bu aslı olmayan bilginin lüzumu yok.»

§ Bu sırada Hâricîlerin, Bağdat'la Halvan arasında bulunan Nehrevan suyunu geçtikleri hakkında haber geldi. Hz. Alî, imkânı yok dedi, onların öldürüleceği yer suyun öbür kıyısı. Suyu geçtiklerine dâir haber geldikçe Hz. Alî, aynı sözü söyledi. Nihâyet Nehrevan'a vardıkları zaman gördüler ki suyu geçmemişler. Hz. Alî tekbir getirip Rasûlullah doğru söylemiştir buyurdu.

§ Hz. Alî, Nehrevan'a gelince onlara, Kardeşlerimizi öldürenleri bize teslim edin, kisası yerine getirelim, sonra sizi hâlinize bırakıp Şamlılara gideyim, belki Allah sizi, bugün bulunduğunuz hâlden daha hayırlı bir hâle getirir diye haber gönderdi.

Onlar, öldürülenleri hepimiz öldürdük; hepimiz onların kanlarını da, sizin kanınızı da helâl bilmedeyiz dediler.

Ubâde oğlu Sa'd'ın oğlu Kays, onlara öğüt verdi, deliller getirdi, olmadı. Ebû-Eyyûb'ül-Ansârî, yanlarına vardı, bir hutbe okudu. Siz dedi, bundan önce ne haldey-seniz o haldeyiz, biz de nasılsak öyleyiz. Nasıl oluyor da bizimle savaşa girişiyorsunuz?

Bugün size uysak yarın gene hakeme baş vurursunuz dediler.

Hz. Alî karşılarına çıktı. Buyurdu ki :

«Ey düşmanlığa kalkışıp inâda düşen topluluk, ey he-

vâ ve hevese uyup doğruluktan ayrılan kalabalık, bilmiyor musunuz ki hakeme mürâcaattan sizi men'etmek isteyen bendim. Onların bu isteklerinin hileden ibâret olduğunu söyleyen bendim. Bunlar, dîne, Kur'ân'a uymazlar, onları sizden daha iyi bilirim ben. Onlar daha çocukken ben onları tanırdım, er oldular, gene tanıdım. Onlar hîle ve gadir ehlidir. Benim re'yimden ayrılırsanız aldanırsınız dedim; bana isyân ettiniz. Sonucu zorla hakeme râzı oldum. Hakeme râzı olurken de onların, Kur'ân'ın dirilttiğini diriltmelerini, öldürdüğünü öldürmelerini şart koştum. Onlar birbirlerine muhâlefette bulundular, kitâbın hükmüne uymadılar, sünnete mürâcaat etmediler, biz de onların kararlarını terkettik, evvelce ne haldeysek gene o haldeyiz. Yaptığınız nedir?»

Hâriciler, gene eski nağmeyi ırladılar, biz dediler, hakeme râzı olunca kâfir olduk, şimdi tevbe ettik. Sen de bizim gibi tevbe edersen biz sendeniz, seninleyiz; yok eğer buna râzı olmazsan senden ayrılırız, seninle savaşırız.

Hz. Alî buyurdu ki :

«Size şiddetli bir kasırğa esti, dediğiniz anlaşılmaz oldu, sesiniz duyulmuyor. Rasûlullah'a inandık, onunla hicret ettikten, Allah yolunda savaştıktan sonra kâfir olduğuma, sapıklığa düştüğüme, hidâyete mazhar olmadığıma tanıklık mı edeyim?»

Sonra dönüp ordusuna geldi, onlarla artık konuşmanın, Allah'a ve cennete kavuşmaya hazırlanın dedi, safaları düzdü. Hâriciler de ordularını hazırladılar.

Hz. Alî, aman sancağını Ebû-Eyyûb'ül-Ansârî'ye verdi ve kim bu sancağın altına gelir, savaşa katılmazsa amandadır, Kim Kûfe'ye, yahut Medâyin'e dönerse amandadır diye nidâ ettirdi.

Hâriciler, bu nidâdan ürktüler, içlerinden beş yüz kişi ayrıldı, bir kısım Hâriciler Kûfe'ye, bir kısmı da Medâ-yin'e gitti. Dört bin kişiydiler, iki bin sekiz yüz kişiye indiler.

Hz. ALİ TEKRAR ÖĞÜT VERİYOR

Hz. Alî, tekrar onlara karşı çıktı, tevbe edip bu işten dönmelerini söyledi. Onlar kabûl etmeyip ok atmaya başladılar. Hz. Alî, ordusuna Sabır, sabır dedi, biraz dayanın. Tekrar onlara öğüt verdi, dinlemediler. Üçüncü defa öğüt verdi. Gene dinlemediler. Bu sırada Hz. Alî'nin ordusundan bir ere ok isâbet etti, kanlar içinde yere serilip şehid oldu.

Hz. Alî, bunu görünce tekbir getirip şimdi onlarla savaş helâl oldu, hücûm edin diye bağırdı. Ordu ilerledi, saflar birbirine girdi.

Ş Hâricilerden biri, Hz. Alî'nin ordusuna saldırıp, «Onları vurmaktayım, fakat bir de Alî'yi görsem de onun işini bitirsem» meâlinde recez okuyordu.

Hz. Alî bunu duyunca karşı çıktı ve «Ey Alî'yi arayan, ben seni bilgisiz bir kötü kişi olarak görmekteyim. Onunla savaşmak istiyorsan gel, savaş, işte burdayım» meâlinde bir recez okudu ve hücûm edip öldürdü.

Bir başkası çıktı, «Ebü'l-Hasen'i görseydim, kılıcımla bir vuruşta işini bitirirdim» meâlinde bir recez okuyup üstüne yürüdü. Hz. Alî, «Ey Ebü'l-Hasen'i arayan, isteyen, görürsün, kim can verir» recezini okuyup hücûm etti, mızrağını sapladı. Herif yere yıkıldı. Hz. Alî, mızrağını çekmedi, öylece yürüdü ve «Gördün Ebü'l-Hasen'i, gördün görmek istemediğin şeyi» dedi.

Ş Bu sırada Hâricilerin safından biri çıkıp Hz. Alî ile

savaşmak istedi. Hz. Alî, ona bir kılıç vurdu. Adam, karnına bulanarak yere düşerken, Ne de hoş şey cennete gitmek diye bağırdı. Hâricilerin reislerinden Veheb oğlu Abdullah, Vallâhi bir gitmek var ama bilmem cennete mi, cehenneme mi dedi. İçlerinde Sa'd oğullarından bir adam, bu sözü duyunca, beni kandıran bu adamdı, şimdi görüyorum, o bile şüpheye düşmüş deyip bir ıplulukla savaş bıraktı, çekildi.

Ş Hz. Alî, ordusuna, sizden on kişi bile şehid düşmez, onlardan da on kişi bile kurtulmaz demiştir. Gerçekten de bu davaşta Hz. Alî'nin ordusundan dokuz kişi şehid düştü. Hâricilerden de ancak sekiz kişi kurtuldu.

Ş Bilgisizliğin, kara kuvvetin, yobazlığın, kör taassubun timsâli olan Hâriciler, savaşta, Cennete yürüyüş, cennete gidiş diye bağırişiyorlar, kılıçların, mızrakların üstüne atılıyorlardı.

Hz. Alî, maiyyetindekilere hücum edin, ben ilk hücum edeninizim dedi, üç kere saflara girdi çıktı. Her defasında birçok kişiyi yere serdi, her defasında Zü'l-Fekaar eğriyordu, geri dönüşünde kılıcını, kabzasından ve ucundan tutup dizine dayıyor, doğrultuyordu.

Oklar atılıyor, mızraklar saplanıyor, atlar kişiyor, şahlanıyor, toz-duman arasında kılıç parıltıları görülüyordu.

Nihâyet Hâriciler tamamiyle kırılmıştı. Veheb oğlu Abdullah'la Sûku Ehvâz fâtihi sahâbeden Züheyr oğlu Harkus da Hâriciler tarafında bulunup maktul düşenlerdendi. Bu zât Cemel ve Sıffıyn'de Hz. Alî tarafındaydı, sonradan Hâricilere katıldı.

Hz. Alî tarafından ilk şehid düşen zat, sahâbeden ve

Uhud savaşında bulunanlardan Nuvayra oğlu Yezîd'ül-Ansârî idi.

Ş Savaş bitince Hz. Alî, Hâricîlerin ölüleri arasında, memeli anlamına gelen Zü's-sedye lâkabıyla anılan hâricinin bulunmasını emretti. Bunun sebebi de, kendisine Hz. Muhammed'in, Hâricileri anlatmış olması ve onların delili, inçlerinde kara yüzlü, bir eli, kadın memesi gibi topak bir adamın bulunmasıdır, onları halkın en hayırlısı ve Allâh'a en yakını öldürecek, onlar da halkın en kötüleridir buyurmasıydı.

Ölüler arasında bu adam bulundu. Bir eli, kadın memesi gibi, omuzundan itibaren şişti, üstünde kedi tüyleri gibi siyah kıllar vardı. Eli çekilince öbür elinden daha uzun oluyor, bırakılınca çekilip toplanıyordu. Hz. Alî, bunu görünce Vallâhi dedi, ne yalan söyledim, ne yalanladım. Sonra yüksek sesle tekbir getirdi. Halk da onunla beraber tekbir getirdi. Sonra secdeye vardı, şükretti. Bu topak eli kesip mızrağa diktiler.

Harkus, Huneyn ganimetleri, Hz. Rasûl-i Ekrem tarafından sahâbeye bölüştürülürken, Yâ Rasûlallah, adâlete riâyet et demek cür'etinde bulunmuştu. Rasûl-i Ekrem (S.M.), «Ben adâlete riâyet etmezsem kim eder» buyurmuşlar, Ömer izin ver de şu adamın boynunu vurayım demişti. Rasûlullah (S.M.) Bırak buyurmuştu; sizden bir bölük türeyecek ki onlar, din emirlerine riâyet etmekle beraber sizin amellerinizi aşağı görecekle, Kur'an okuyacaklar, fakat gönüllerine te'sir etmeyecek; ok, yaydan nasıl fırlayıp çıkarsa onlar da öylece dinden çıkacaklar, onları, benden sonra halkın, Allâh'a en sevgilisinin eliyle Allah öldürecek (E't-Tecrîd'üs-Sarîh li Ahâdis'il-Câmi'is-Sahih: Kitâbu Fadâi'ül-Kur'ân; II, s. 122).

Hz. Rasûl-i Ekrem, Ebû-Bekr'i, Zü'l-Huvaysarat'üt-

Temimî oğlu'nu, yâni Harkus adlı bu adamı öldürmesini emrederek yollamış; Ebû-Bekr, Harkus'un namaz kılmakta olduğunu görmüş, öldürmeyi câiz saymamış, dönmüş, Hz. Rasûl'e hâli anlatmıştı. Ondan sonra aynı maksatla gönderilen Ömer de aynı şeyi yapmış, üçüncü olarak gönderilen Alî, Harkus'u bulamamıştı.

Harkus'un, Huneyn ganîmetlerinin bölüşülmesi sırasındaki cür'etli sözü ve Hz. Rasûl'ün (S.M.) bu söz dolayısıyla Hâriciler hakkındaki hadisleri, Buhârî'de, «Kitâbu bed'îl-halk» bölümünde, Neseî'nin «Hasâis»inde, «Müstedrik'üs-Sahîhayn»de, «Târîhu Bağdâd» da da mevcuttur. Ayrıca, ümmetten bir bölüğün, yaydan ok fırlar gibi dinden çıkacağına, bunların, Kur'an okuyacaklarına, fakat bu okuyuşun, gönüllerine hiçbir te'siri olmayacağına, yaratılanların en kötüsü olacaklarına, hattâ bunların, başlarını usturayla tıraş ettireceklerine ve Hz. Emîr'ül-Mü'minin'in (A.M.) bunlarla savaşacaklarına dâir «Müslim»in «Sahîh»inde, «Kitâb'üz-Zekât» bölümünde, «Mizân'ül-İtidâl» de, İbni Mâce ve Ebû-Dâvud'un «Sahîh»lerinde, Ahmed b. Hanbel'in «Müsned»inde ve diğer tefsir, hadis ve siyerlerde hadisler mevcuttur (Fadâil'ül-Hamse'ye bak. II, s. 400-412).

§ Hz. Alî'ye, Hâriciler tamamiyle katledildi dediler. Hz. Alî, Hayır dedi, vallâhi onlar, erlerin bellerinde, kadınların rahimlerindedir, yüz yıllar boyunca zuhûr ederler, sonucu onlar, halkı soyan, hırsızlık eden bir topluluk olarak belirecekler.

§ Hz. Alî, bu savaşta elde edilen silâh ve hayvanları, maiyetinde bulunanlara dağıttı, mallarla kadınları, sahiplerine, ehillerine gönderdi, yaralıları Kûfe'ye götürüp orda tedâvi edilmelerini, sonra bırakılmalarını emretti.

Dört yüz er esîr düşmüştü. Onları da aşiretlerine yol-

ladı. Yanındakilere, benden sonra Hâricilerle savaşmayın; çünkü gerçeği dileyip yanlış yol tutan, bâtılı dinleyip elde edene benzemezler dedi.

Ş Hz. Alî, Nehrevan savaşından sonra bir hutbe okuyup Allah'a hamdetti, sonra buyurdu ki :

«Gerçekten de Allah size ihsanda bulundu, yardım etti de üst aldunuz. Hemen Şam'daki düşmanınızın üstüne yürüyün.»

Bu sözleri duyanlar, Ey Mü'minler Emîri dediler; oklarımız bitti, kılıçlarımız gedildi, mızraklarımız körleşti, yaylarımız kırıldı, berâberce şehrimize dönelim de hazırlık görelim, daha büyük bir topluluk hâlinde harekete geçelim.

Kays oğlu Eş'as da aynı fikri güttü, bu çeşit sözler söyledi. Bunun üzerine Hz. Alî, Nuhayle'ye döndü. Orda, ordugâhınızı kurun, savaşa hazırlanın. Çoluğunuzu-çocüğünüzü ziyâretten sonra burada toplanın dedi.

Nuhayle'de birkaç gün kaldılar. Fakat hergün, Kûfe'ye gidenler, bir daha gelmemekteydi. Böyle böyle, ordugâhta Hz. Alî'nin yakın adamları kaldı ancak.

Hz. Alî, bunu görünce, Kûfe'ye gitti. Defalarca hutbeler okudu. Ey insanlar, düşmanınızın üstüne yürüyün. Allâh'a dayanın, yardımcı olarak o yeter size dedi. Fakat halk, pek yavaş davranmadı.

NEHREVAN'DAN SONRA HÂRİCİLER

Ş Nehrevan'dan sonra, Deskere denen yerde, Avf oğlu Eşres, iki yüz kişiyle isyan etti. Hz. Alî, Hassân oğlu Ebres'i, üç yüz kişiyle üzerine yolladı.

Hicretin otuz sekizinci yılı Rebiülhârında savaş ol-

du, Hâriciler dağıldılar, Eşres öldürüldü.

§ Bir ay sonra Hilâl adında biri, kardeşiyle berâber Mâsebzân'da isyan etti. Üzerlerine giden Kays oğlu Ma'kıl, topluluklarını dağıttı, Hilâl ve adamlarından iki yüz kişiden fazla Hâricî maktul düştü.

§ Bu olayın ardından Buceyle boyundan Eşheb, yahut Eş'as adlı biri, yüz seksen kişiyle çıktı, Mâsebzân'a gelip Hilâl'in ve adamların namazlarını kıldı, onları gömdürdü, isyân etti. Hz. Alî, üzerine Cârîye'yi, yahut Addiy oğlu Hucr'u gönderdi. Cûhâ denen yerde savaştılar, Eşheb'le adamları maktûl düştüler.

§ Bir ay sonra Saîd isminde bir adam, Medâyin civarında isyân etti. Başında iki yüz adam vardı. Hz. Alî, üzerlerine Mes'ud oğlu Sa'd'i gönderdi. Savaşta hepsi de yok oldu.

§ Bundan sonra Ebû-Meryem'is-Sa'dî, isyân etti, Şehrîzor'daki Hâriciler, bu adama uydular. Başına toplananların içinde ancak altı tane arap vardı. Öbürleri Arap olmayıp başka millete mensuptu.

Kendisine uyan birkaç yüz kişiyle Kûfe'ye beş fersahlık bir yere kadar geldi. Hz. Alî, bu adama haber gönderip kendisine tâbî' olmasını ve Kûfe'ye gelmesini emretti. Ebû-Meryem kabûl etmedi, aramızda savaştan başka birşey yok, dedi.

Bunun üzerine Hz. Alî, bu topluluğa Hâniy oğlu Şurayh'ı, yedi yüz kişiyle gönderdi. Hâriciler, şiddetli bir hücumda bulundular. Şurayh'ın ordusu bozuldu, dağıldı, yanında iki yüz kişi kaldı.

Hz. Alî, bizzat hareket etti. Önce Cârîye'yle öğüt verdi, sonra kendisi, onları itâate dâvet etti, fayda vermedi.

Bunun üzerine savaş başladı. Hâricîlerden ancak elli kişi kurtuldu ki bunların da kırk tanesi yaralıydı. Hz. Ali, bunları Kûfe'ye getirdi. Yarası olmıyanları âzâd etti. Yaralıları tedâvi ettirdi, sonra onları da salıverdi :

FARS OLAYLARI

Ş İbn'ül-Esîr'in hicrî otuz sekizinci yıl olayları arasında Nâciye oğulları boyunun şeyhi Râşid oğlu Hirrit'in isyânını kaydeder.

Hirrit, Nâciye oğullarından üç yüz kişiyle berâber Hz. Ali'nin maiyetindeydi; Cemel ve Sıffıyn savaşlarında bulundu; Hakemlerin kararından sonra otuz kişiyle Hz. Ali'nin huzûruna gelerek Yâ Ali dedi, vallâhi senin emrine itâat etmeyeceğim, ardında namaz kılmıyacağım, yarın da senden ayrılıp gideceğim.

Hz. Ali, Hay anan yasında yatsın, demek ki Rabbine isyân edeceksin, ahdinden döneceksin; fakat bu takdirde ancak kendine zarar vermiş olursun; iyi ama neden bu işe kalkıştın dedi. Hirrit, Çünkü dedi, sen hakeme râzı oldun, gerçekten saptın, zulmeden kavme dayandın.

Hz. Ali, gel dedi, berâber oturalım, Kur'ân'ın hükümlerine göre konuşalım, sünnetleri müzâkere edelim, senden daha iyi bildiğim şeyleri sana açıklayayım; belki bugün kötü gördüğünü iyi görür, gerçeği bulursun.

Hirrit, Hayır dedi, istemem, ben senden ayrılacağım. Hz. Ali, Şeytan seni kandırmasın, bilgisizler seni aşağılatmasın. And olsun Allah'a râzı olsaydın sana doğru yolu gösterirdim dedi.

Hirrit, geceleyin, yanındakilerle berâber Kûfe'den çıkıp gitti. Yanındakiler az olmakla berâber etraftan ken-

disine birçok kişiler katılabılırdi. Bundan dolayı Hasafat'ül-Bekrî oğlu Ziyâd, Hz. Alî'nin huzûruna gelip Ey Mü'minler Emiri dedi, onun başında pek az kişi var, bu yüzden korkulmazsa da ileride büyük bir toplulukla bozgunculuğa kalkışmasından korkulur; bana izin ver, ardından gidip onunla görüşeyim. Hz. Alî, Allah sana rahmet etsin, hadi git buyurdu.

Ziyâd, yüz otuz kişiyle hareket etti. Bu sıralarda Hz. Alî'ye, Hırrît'le yanındakilerin Kûfe'ye yakın Nıffar'a vardıklarına dâir haber geldi. Orda yeni Müslüman olmuş bulunan bir köylüye, Müslüman mısın, kâfir misin diye sormuşlar, adamcağız Müslümanım deyince Alî hakkında fikrin nedir demişler. Köylü, insanların efendisidir. Peygamber'in vasîsidir, Mü'minlerin de Emiridir demiş. Bunun üzerine sen kâfir oldun deyip adamı öldürmüşler. Onunla berâber tuttıkları Mûsevî'ye dinin nedir diye sormuşlar. Adam, Mûsevîyim deyince onu bırakmışlar.

Hz. Alî, Vâl oğlu Abdullah'ı bir mektupla Ziyâd'a gönderdi, bu olayı bildirdi. Ziyâd'la berâber Nıffar'a, ordan da Hırrît'in bulunduğu yere vardılar.

Ziyâd, Hırrît'e, savaşın lüzûmu yok, zâten siz de yorgunsunuz, biz de yorgunuz. Münâsip görürsen bir araya geelim, konuşup görüşelim, bir karâra varalım diye haber gönderdi.

Hırrît râzı oldu. Ziyâd, beş kişiyle gitti, bir su kıyısında buluştular. Yemek yediler, dinlendiler. Ziyâd, Neden Mü'minler Emiriyle bizim aleyhimizde bu harekete giriştin diye sordu. Hırrît, sâhibinizi imâm olarak tanıımıyorum, huylarından da memnun değilim; halîfeliği Şûrâ ile halletmek ıkrinde diye cevap verdi. Ziyâd, meşveret için toplanacak kişilerin, kendisinden ayrıldığı zâttan daha ziyâde Allâh'ın ve Peygamberinin hüküm ve sünnetlerini bi-

len bir kişiyi bulabileceklerini mi sanıyorsun; bundan başka bir de Peygamber'e yakınlığı var ve ilk Müslüman olan o dedi. Hırrîr, Bunları inkâr etmiyorum ki deyince Ziyâd, peki dedi, öyleyse ne diye onunla savaşa kalkıyorsun? Hırrîr, ben onunla savaşa girişmedim, o, benim adamlarımdan birçoğunu öldürdü, onun için savaşıyorum dedi.

Uyuşmak mümkün olmadı ve savaş başladı. Bu adam, Cemel savaşında Talha ve Zübeyr'le berâberdi; sonra Hz. Alî tarafına geçmişti; Hakemeyn olayından sonra Hz. Alî'den ayrıldı.

Hükmettiği yerlerdeki Müslümanlar, zekâtlarını, Hristiyanlar cizyelerini, merkeze göndermiyorlardı. Müslümanlar arasındaki ayrılığı gören Hristiyanlar, Müslümanlığı kabûl ettikten sonra gene Hristiyan olmuşlardı ve Hırrîr'e yardım ediyorlardı.

Savaşta Ziyâd, bir aman bayrağı dikmiş, onun altına gelenlere aman vereceğini ilân etmişti. Hırrîr'in yanındakilerin çoğu, bunu görünce bayrağın altına gitmişti. Hırrîr, savaşta öldürüldü, yanındakiler dağıldı ve bu isyan, böylece bitti (Tenkiyh'ul-Makaal; II, s. 397).

İki Şehid

Ashâbdan Huzeyfe'nin oğlu Muhammed, Amr b. Âs'ın Mısır'ı istilâsında tutulup Şam'a, Muâviye'nin yanına gönderilmişti. Muâviye, Muhammed'i hapsettirmiş, fakat Muâviye'nin zevcesi Fâhite, Muhammed'in teyzesinin kızı olduğundan, ona gönderdiği yemeğin içine koyduğu kesici bir âletle zincirlerini keserek hapisten kurtulmuş, Lübnan'da Halîl dağında gizlenmişti. Muâviye bunu haber alıp kölelerinden Reşid adlı birini göndererek onu tutturup şehid ettirdi.

Huzeyfe b. Yemân, Hz. Ali'nin, «Yeryüzünde yedi kişi vardır ki Allah, halkı, onların yüzünden rızıklandırır, onların hürmetine yağmur yağdırır, halka yardım eder; ben onların imâmıyım» buyurduğu kişilerdendir. Öbürleri arasında, Selman, Mikdâd, Ebû-Zerr ve Ammâr'ı saymışlardır. Huzeyfe, Hz. Fâtıma'nın namazını kılanlardandı. Nesli, Muhammed'in şehâdetiyle kesilmiştir (Tenkiyh; I, s. 259 - 260).

Râzılık bey'ati ashâbından olup Osmân'a karşı duran Mısırlılara karışmış bulunan ve Filistin'de tutulup hapsedilen, hapisten kaçıp Halil Dağı'na sığınan Abdürrahman b. Udeys de, orada, bir rivâyette Şam'da Muâviye'nin emriyle şehid edilmiştir.

Ş Aynı yılda Muâviye, üç bin atıyla Rehâ boyundan Şecere oğlu Yezid'i, Hz. Ali'nin vâlisini sürmek, halka, hac töreninde emir olmak ve kendi adına halktan bey'at almak üzere Mekke'ye gönderdi.

Mekke'de vâli, Abbâs oğlu Kusem'di. Mekkelileri savaşa çağırırsa da dinlemediler. Ancak Osman'il-Abdi oğlu Şeybe, pek az bir kuvvetle bu emri dinledi. Bunun üzerine Kusem, Mekke'nin ıssız yerlerine çekilmeyi kurduysa da Ebû-Said'ül-Hudri, buna mâni oldu, burda bulun, bir yere ayrılma.. Onlarla savaşa girişebilirsen savaşırın. Girişemezsen o vakit gider, Hz. Ali'ye ulaşırsın dedi.

Bunun üzerine Kusem, Hz. Ali'ye bu olayı bildirdi. Hz. Ali, hac ayının evvelinde Mekke'ye bir kuvvet gönderdi.

Şecere oğlu Yezid, Zilhicce'nin yedinci günü Mekke'ye vardı. Ebû-Said'ül-Hudri'ye, vâlinin za'fı mâlûm, ona söyle, halka namaz kıldırmasın; ben de kıldırımam, halk

dilediğini İmam tâyin etsin dedi. O da bunu Kusem'e ve halka bildirdi; halk, oğlu Şeybe'yi imam tâyin etti. Şeybe hac töreninde namaz kıldırdı. Bu sûretle Mekke, âdetâ taraflılığını ilân etmiş oldu.

Hz. Alî, Yezid'in Mekke'ye hareketini haber alınca üç bin atlı gönderdiyse de bunlar oraya varıncayadək Yezid, Şam'a gitmiş olduğundan iki ordu, birbiriyle buluşamadı.

Ş Muâviye, aynı yılda Abdürrahmân adında birini Cezîre şehirlerine gönderdi. Nusaybin'de Âmir oğlu Şebîb memurdu. Bunu Kümeyl'e bildirdi. Kümeyl, oraya altı yüz atlı gönderdi.

Giden kuvvet, Şamlılara yetişti. Savaşta Şamlılardan birçoğu maktûl düştü. Kümeyl, Hz. Alî'nin yoluna - yordamına uyup kaçanların kovalanmamasını, yaralılara dokunulmamasını emretti. Şamlılar bozulup kaçtılar. Kümeyl, bu olayı Hz. Alî'ye yazdı. Hz. Alî, ona hayır duâlar etti, haşnûd olduğuna dâir bir cevap gönderdi.

Şebîb de, Şamlıların ardına düşüp Fırat'ı geçti, Ba'lebek'e vardı, Şamlıları bozguna uğrattı. Muâviye, Hz. Alî taraftarlarıyla savaşmak üzere Mesleme oğlu Habîb'i gönderdiyse de Habîb, geldiği zaman Şebîb ordan ayrılmış, Rakka civarındaki Muâviye taraftarlarına hücum edip onları yıldırılmıştı. Bu üstünlüğü Hz. Alî'ye bildirince Hz. Alî, halkın mallarına, canlarına dokunmamasını, ancak at ve silâhları almasını emretti ve Allah Şebîb'e rahmet etsin, onların talanlarını uzaklaştırdı, bize yardım etti buyurdu.

Ş Şecere oğlu Yezid, Muâviye'ye varınca Muâviye, Nemr'ût-Tanûhî oğlu Hârîs'i Cezîre'ye gönderdi. Hz. Alî'ye uyanları esir edip sürerek Şam'a getirmesini emretti. O da Tağlıboğulılarından yedi kişiyi esir etti.

Bu boydan bir topluluk Hz. Alî'den ayrılıp Muâviye'ye gitmiş, boydaşlarının serbest bırakılmasını istemişti. Muâviye, isteklerini kabûl etmedi. Bu sırada Muâviye, Hz. Alî'ye; Kays oğlu Ma'kıl'ın esir ettiği erleri, fidiye karşılığı serbest bırakması için bir mektup gönderdi. Hz. Alî, bu recâyı kabûl etti, esirleri bıraktı.

Hz. Alî, halkı, Musul civarına iskân için Abdürrahmân'ül-Has'amî'yi gönderdi. Tağlib boyu buna râzı olmadı. Aralarında savaş oldu. Abdürrahmân şehid düştü. Hz. Alî, üzerlerine asker göndermek istediye de Rabîa boyu, onlar düşmanından ayrılmışlar, sana itâat etmişlerdir. Abdürrahmân'ı da bir hatâ edip öldürdüler, hoş gör dediler, Hz. Alî kabûl etti.

Ş Gene bu yıl Muâviye, Semâve halkının vergilerini toplamak üzere Mekhûl'ül-Âmirî oğlu Züheyr'i gönderdi. Hz. Alî, bunu haber alınca üzerlerine Abdullâh'ul-Aşcaî oğlu Ca'fer'le Kelboğullarından Urve ve Cellâs'ı gönderdi, Bekr ibni Vâil'i de onlarla berâber yolladı.

Savaşta Hz. Alî taraftarları bazıldı. Ca'fer şehid düştü. Urve'nin hıyâneti anlaşıldı. O da kaçıp Muâviye'ye tâbi' oldu.

Bu talanlar, bir yıl içinde olmuştu.

MUÂVİYE'NİN UKBE OĞLU MÜSLİM'İ DOVMETÜLCENDÜL'E GÖNDERMESİ

Ş Aynı yılda, Muâviye, Vak'at-al-Harrâ kahramanı Ukbe oğlu Müslim'i Dovmetül-Cendül'e gönderdi (94). Ora-

(94) Harra, kara taşlık anlamına gelir. Medine'nin doğusu ve batısı, yüksek kayahklarla çevrilmiş olduğundan bu ad verilmiştir. Hicretin altmış üçüncü yılında, İmam Huseyn'in,

lılar Hz. Ali'ye de bey'at etmiyorlardı, Muâviye'ye de. Müslim, onları Muâviye'ye bey'ate dâvet etti, kabûl etmediler, Hz. Ali, bunu duyunca Kâ'b'ul-Hemdanî oğlu Mâlik'i, bir toplulukla yolladı. Mâlik, Müslim'in askeriyle savaşa girdi. Müslim mağlûb oldu.

Mâlik bir kaç gün orda oturdu, halkı bey'ate dâvet etti, kabûl etmediler, dönüp Kûfe'ye gitti.

SİND SAVAŞI

Ş Bu yıl içinde Murrat'ül-Abiyy oğlu Hâris Hz. Ali'nin emriyle Sınd illerine savaşa gitti, birçok ganîmetler ve esirlerle dönüp geldi, bir günde bin esir taksim edildi.

GÖSTERİ

Ş Gene bu yıl içinde Muâviye, bizzat Şam'dan hareket ederek Dicle kıyılarına kadar gidip geldi ve Cezîre halkına bir gösteri yaptı.

altmış bir muharreminde şehâdetini vesile yapan ve Yezid'in başka kötülüklerini de duyan Medineliler, Yezid'e itâat etmemeyi kararlaştırmışlardı. Yezid, Kûfe vâlisi olup İmam Hüseyin'i şehid ettirmekten çekinmeyen Ziyâd oğlu Ubeydullah'ı Medinelileri te'dibe me'mur etmiş, fakat o bile, «Medinelileri korkutanı Allah korkutsun, Allah'ın, Meleklerin ve bütün insanların lâneti ona olsun» hadîsini düşünüp bu memûriyeti kabûl etmemişti. Muâviye, oğluna, Medineliler sana itâat etmezlerse onları, Ukbe oğlu Müslim'le taşla diye rasiyyette bulunmuştu. Yezid, bu adamı Medine'yi itâate sokmaya memûr etti. Müslim, hasta olduğu hâlde bu memûriyeti kabûl etmiş, ordusuyla Medine'ye girmiş, Medine'yi üç gün üç gece yağma etmiş, Hz. Peygamber'in mescidine at bağlatmış, bu müddet zarfında cemâatle namaz kılınmamıştır. Savaşta, üç yüzü sahâbeden olmak üzere yedi yüz Medineli şehid olmuş, katliâmında on bin kişi öldürülmüş, rivâyete göre on bin kızın ırzına geçmiştir. İşte Vak'at-al-Harra budur.

ZİYAD-İBNİ EBÎH'İN FARS VALİLİĞİ (95)

Ş Basra eyâletine tâbi' olan Kirman, Şîraz ve havâlisini kaplayan Fars eyâleti halkı, vergi vermemek niyetine düşmüşler, isyân ederek vâli Huneyf oğlu Sehl'i Fars'tan kaçırmışlardı. Bunun üzerine Hz. Alî, Basra'da Beyt'ül-mâl memûru olan ve Arapların dâhîlerinden sayılan Ziyâd'ı Fars eyâletine vâli tâyin etti, gönderilmesini de Basra vâlisi Abbâs oğlu Abdullâh'a buyurdu. O da Ziyâd'ı mühim bir kuvvetle Fars'a yolladı.

Ziyd, vâli olduğu illerin reislerini birbirine düşürdü, az vakitte her tarafı düzene soktu.

Ş Bu yıl içinde Akabe bey'atinde Müslüman olan Ansâr'dan Ebû-Mes'ud'la şair Sâbit oğlu Hassân vefat etti. Hassân, pek korkak olduğundan hiçbir savaşta bulunmamıştı.

(95) Ziyâd, Ubeyd oğlu, yâhut anasına nisbetle Sümeyye oğlu Ziyad diye anılırdı. Ömer zamanında, Basra'da Maliye işlerinde kullanılmıştır. Muâviye, onun, kendisinin kardeşi olduğunu ilân etmek istemiş, bu hususta bir mektup göndermiş, fakat o, bu mektubu şiddetle reddetmişti. Hz. Ali'nin şehâdetinden sonra hicretin kırk dördüncü yılı, Muâviye, gene aynı teklifte bulunmuş, Ziyâd da buna râzı olmuştu. Bunun üzerine Muâviye, babası Ebû-Süfyân'ın, Ziyâd'ın anası Sümeyye'yle zinâ ettiğini ve bu zinâdan Ziyâd'ın doğduğunu iddiâ etmiş, Ebû-Meryem-al-Hammar bu zinânın, kendi evinde olduğunu, pek rezilce söyleyip şâhitlik etmiş, daha birkaç kişi de, Ebû-Süfyân'ın vaktiyle, Medine'de, mescitte bu işi açıkladığına tanıklıkta bulunmuşlar, böylece Muâviye, «Çocuk, nikâhtan olandır, zinâ edense taşlanarak öldürülür» hükmünü, yâni Müslümanlıkta nesep sübûtu kaidelerini bozup Ziyâd'ı kendisine kardeş ilân etmiştir. Yezid zamanında Hz. Huseyn'in üzerine ordu gönderip Kerbelâ fâciasını meydana getiren Ubeydullâh, bu babasının oğlu Ziyâd'ın mahdûmudur!

HİCRETİN KIRKINCI YILI (659 - 660)

§ Bâzi ölümler.

§ Cemel ve Sıffıyn savaşlarında Hz. Ali'nin tarafında bulunup, Hz. Ammâr'ın şehâdetinden sonra savaşa girerek şehid oluncayadek dövüşen ve Hz. Peygamber tarafından tanıklığı, iki tanık yerine kabûl edilmiş olan Sâbit oğlu Huzeymet'ül-Ansarî'nin oğlu Hâris bu yıl vefât etti. Hâris, Bedir savaşında bulunandı.

§ Cubeyr'ül-Ansarî oğlu Havvât da bu yıl, Medîne'de vefât etti. Havvât, Bedir savaşına çıkmışken ayağına bir taş dokunup yaralanmış, Hz. Peygamber de onu Medîne'ye göndermişti. Savaştan sonra ona da ganîmetten pay verildi. Bu sûretle Bedir ashâbından sayıldı.

§ Ansâr'ın on iki nakıybinin biri olan Münzir oğlu Ebû-Lubâbe de bu yıl vefât etti. Bedir savaşına gidilirken Hz. Peygamber onu Medîne'de kaymakam olarak bırakmıştı. Savaştan sonra ganîmetten pay verilerek Bedir ashâbından sayıldı.

§ Uhud savaşında bulunmuş olan ve Rey şehrini zapteden Kâ'b'ül-Ansarî oğlu Karaza da bu yıl Kûfe'de vefât etti. Bu sahâbi, Hz. Ali'nin bütün savaşlarında, onun maiyetinde, düşmanlarıyla savaşandı.

BÛSR'ÜN HİCAZ VE YEMEN'İ TALANI

§ Sıffıyn savaşında, Muâviye'nin maiyetinde bulunan ve Âs oğlu Amr gibi Hz. Ali ile savaşa çıkan, fakat onun hilesine uymak sûretiyle kurtulan Bûsr, bu yıl Muâviye'nin emriyle Hicaz'a yürüdü.

Muâviye, ona, Medîne'ye Mekke'ye, San'a'ya git,

Alî'ye uyanlardan kimi bulursan bize itâate dâvet et; kabûl etmeyi öldür, mallarını zaptet diye emretmiş ve maîyetine üç bin kişi vermişti.

Medîne'de, Hz. Alî tarafından Ebû-Eyyûb'ül-Ansari vâliydi. Büsr'e karşı koyamayıp çekildi. Büsr, Medîne'ye girip mescide gitti, minbere çıktı. Halkı tehdid etti, Ansâr'a, ey Yahudiler, ey tutsak oğulları diye hakarete bulundu. Halkı, Muâviye'ye bey'at etmek için sıkıştırmaya başladı. Bey'at etmeyenlerin evlerini yıktı.

Ashaptan Abdullah oğlu Câbir, bey'at etmemek için kaçıp Seleme oğulları boyuna sığındı. Fakat onlar da Câbir'i koruyamadılar. Câbir, Hz. Peygamber'in zevcesi Hz. Ümmü Seleme'ye dehâlet etti, fakat o da âciz kaldı.

Büsr, Medîne'de, Ebû-Hüreyre'yi kaymakam bırakıp Mekke'ye gitti. Hz. Alî tarafından vâli olan Abbâs oğlu Kusam karşı duramadı. Büsr orada da bir hayli can yakıp kan döktükten sonra Yemen'e gitti. Orda da Hz. Alî tarafından Abbâs oğlu Ubeydullah vâliydi, karşı duramayacağını anlayıp sahâbeden kaynatası Abdullah'ı kaymakam bırakarak şehirden çekilmişti. Büsr, Abdullah'ı, oğlunu, Hz. Alî'ye taraftar olanları, hattâ onların evlât ve ayâlini öldürdükten sonra Abbâs oğlu Ubeydullah'ın Abdurrahman ve Kusam adlı, biri altı, öbürü beş yaşındaki iki oğlunu tutturdu, anneleri Abdullah kızı Âyişe'nin gözü önünde, eteği dibinde, kendi eliyle başlarını kesti.

Zavallı ana, bu korkunç olay yüzünden aklını kaçırdı. Hiçbir yerde duramaz, oturamaz, gezer-durur, gezerken de şu beyitleri okurdu :

«Ey benim sedeften ayrılmış iki inciye benzeyen çocuklarıma kıyan / Ey benim kemiklerimin içindeki iliğim mesâbesinde bulunan iki yavrumu öldüren / Beni iliksiz

koyan, ey benim yüreğim, kulağım olan evlâdımı öldüren/
Bugün artık yürek yok bende/ Geçip giden soyundan -
sopundan sonra perişan olan, yanıp yakılan, hor-hakıyr
bir hâle düşen bir kadını, iki yavrusunu öldürerek büsbü-
tün perişan ettin / Büsr'ü duymuştum da hakkında söyle-
nen sözlere inanmamıştım / Zâlim, yavrularımın boyun-
cağızlarına bilenmiş bıçağı çekti, günah da işte böyle
kazanılır / Şimdi Büsr'e hak ettiği lâneti okuyorum, ba-
bamın ömrüne and olsun ki o, zâlim, hâin bir adam.»

Ş Büsr, Yemen'de de kanlar döktü, canlar yaktı. Bu
Yemen seferinde tam otuz bin kişi öldürdü ki bunların
bir kısmını diri-diri ateşe attırıp yaktırarak şehid etti.

Ş Hz. Alî, bu olayları haber alınca, Kudâme oğlu Câ-
riye'yi iki bin, Mes'ud oğlu Vehab'î iki bin kişiyle gönder-
di. Câriye, önce Basra'ya gitti, sonra Hicaz yoluyla Ye-
men'e geldi.

Büsr bunu duyunca Yemâmê yolunu tuttu. Câriye,
Necran'a varıp orda Ümeyyeoğullarına taraftar olanları
tenkîl etti, Büsr'ün peşine düştü. Büsr bucaktan bucağı
kaça-göçe Hz. Alînin hükmü altında bulunan ülkeden
çıktı.

Ş Câriye Mekke'ye geldiği zaman Hz. Alî, Kûfe'de
şehid edilmişti. Halkı Mü'minlerin Emîrine bey'ate dâvet
edince kime bey'at edelim, Mü'minler Emîri şehid oldu
dediler. Câriye'nin bundan haberi yoktu. Duyunca Hz.
Alî'ye rahmet okudu, halka Hz. Hasan'a bey'at edin dedi.
Halk Hz. Hasan'a bey'at etti.

Ş Câriye Mekke'den Medîne'ye gitti. Ebû-Hüreyre,
Medîne'de halka namaz kıldırılmıyordu. Câriye'nin gelişi-
ni duyunca kaçtı. Câriye, O, kedi babasını bulsaydım
mutlaka öldürürdüm dedi. Sonra Medinelilerden Hz. Ha-
san'a bey'at alıp Kûfe'ye döndü.

Ş Büsr, birçok kişileri öldürmüş ve ilk defa Müslüman kadınların esirliğini icâd ederek Müslümanlığa aykırı kötü bir töre kurmuştu.

Hz. Ali, onun kötülüklerini, hele Ubeydullah'ın iki mâsum yavrusunun şehâdetini, analarının aklını kaybettiğini duyunca çok müteessir olmuş, Allah'ım demişti, sen onun da aklını al, dinsiz olarak öldür onu.

Esâsen sadist bir ruh hastası olan Büsr, sonunda çıldırılmış, sokaklarda çocukların taşlarıyla - topaçlarıyla taşlanmaya başlamış, çılgın bir halde ölüp gitmiştir (96).

---

(96) Hz. Ali'nin şehâdetinden ve Muâviye'nin saltanatından sonra bir gün Abbâs oğlu Ubeydullah Muâviye'nin yanında Büsr'e rastlamıştı. Ona, benim mâsum yavrularımı sen mi öldürdün diye sordu. O, Evet, ben öldürdüm deyince Ubeydullah, Allah'tan dilerim dedi, bir başka yerde seninle karşılaşayım. Büsr, buranın nesî var deyince Ubeydullah, kılıcım yanımda değil dedi. Büsr, al diye Ubeydullah'a bir kılıç uzatınca Muâviye, hemen yerinden fırlayıp kılıcı kaptı, Büsr'e, ne yapıyorsun dedi, ikimizi de öldürtecek misin? Ubeydullah hiç pervâsız, Vallâhi ben de onu yapacaktım dedi, meclisten çıkıp gitti.

Ubeydullah, kardeşi Abdullah'tan bir yaş küçüktü. Hz. Peygamber, onu ve kardeşlerini öper-kokar, onlar da Hz. Peygamber'in göğsüne, sırtına binerlerdi. Hz. Peygamber, onlarla şakalaşırdu. Hz. Ali'nin zamanında Ubeydullah, önce Yemen vâhiliğinde bulunmuş, sonra otuz altıncı, otuz yedinci yıllarda hac törenine emir tâyin edilmişti; otuz dokuzuncu yılda gene hac emiri olduysa da Muâviye tarafından gönderilen Şecere oğlu Yezid, buna mâni oldu. Pek cömert bir zât olan Ubeydullah, hicretin elli sekizinci yılında vefât etmiştir.

IV

HZ. ALİ'NİN ŞEHÂDETİ

§ Hz. Ali, Hicretin kırkinci yılı Ramazanının on dokuzuncu çarşamba günü vurulmuş (27.1.661), yirmi birinci cuma gecesi vefât etmiştir (29.1.661).

Ramazan ayının on birinci, onyedinci günü vurulduğu hakkında rivâyetler vardır, fakat zayıftır.

Hız. Peygamber'in, peygamberliğini izhârdan önce on, yahut on iki yıl ömür sürmüş, yirmi üç yıl Hz. Peygamberle berâber bulunmuştur. Hz. Peygamber'den sonra otuz yıl yaşamıştır. Şehâdetinde altmış üç, yahut altmış beş yaşlarındaydı.

§ Neseî, Hasâis'inde, senediyle Ammâr'dan şu hadîsi tahrîc eder :

Ammâr demiştir ki: Ben, Ali'yle berâber, Üşeyre savaşıdaydım. Rasûlullah, «İnsanların en kötüsü olan iki kişiden söz açayım mı» dedi. Biz, Evet ey Tanrı Elçisi dedik. Hz. Peygamber, «Birisi Semûd kavminden olup Sâlih Peygamber'in devesini öldüren Uhaymir, öbürü de sana şurandan vurup kanını şuraya akıtan» buyurdu ve Ali'nin başıyla sakalını gösterdi. Neseî, bu hadîs, Müslim'im şartınca sahihtir de demiştir.

Hâkim de Müstedrik'inde, bu hadîsin meâlini Ebû-Sinân'üd-Duâli rivâyetiyle Hz. Ali'den tahrîc etmiştir.

Yine Zeyd-ibn-i Vehep'ten tahrîc etmiştir ki: Basralı-

Jardan bir topluluk, Hz. Ali'ye haraç, cizye v.s. getirmişti. Aralarında, Hâricîlerden Ca'd adlı birisi Yâ Ali dedi, Tanrıdan kork, son-ucu öleceksin. Hz. Ali, Hayır dedi, Ben buraya vurulan bir kılıçla öldürüleceğim ve buram başımın kanıyla boyanacak, bu sözleri söylerken başına ve sakalına işâret etti. Bu adam, bu sözden sonra Hz. Ali'nin giydiği eski elbiseyi hoş görmeyip Bundan daha iyi bir elbise giyseydin daha iyi olurdu, dedi.

Hz. Ali, Bu elbise dedi, Benim için ululuk duygusu vermekten en uzağı, Müslümanların özenip giymeleri için de en lâyiğidir.

Ş Taberî ve İbn'ül-Esîr, Hz. Ali'nin şehîd edilîşinin sebebini şöyle anlatırlar :

Mülcem'ül-Murâdî oğlu Abdurrahman, Abdullah'üt-Temîmiyy'üs-Sarimî oğlu olup Berke denmekle tanınmış Haccâc, Ebû-Bekr'üt-Temîmiyy'üs-Sa'dî oğlu Amr, bir araya geldiler. Bunların üçü de Hâriciydi.

Halkın arasına düşen fikir aykırılığında konuştu. İdâreyi ele alanların aleyhinde bulundular. Sonra, Nehrevan'da öldürülenleri andılar. Ağlaştılar. Onlardan sonra yaşayıp da ne yapacağız, canlarımızı Allah için satmamız, sapıklık ehline baş olanları öldürmemiz, şehirlere onlardan kurtarmamız elbette daha iyi olur dediler.

Mülcemoğlu, Ali'ye ben yeterim dedi, Berke, ben Muâviye'yi öldürmeyi üstüme alıyorum dedi. Amr da Ben de dedi, Âsoğlu'yu öldürürüm.

Üçü de, öldürmeyi taahhüt ettiklerini öldürmedikçe, yahut bu uğurda ölmedikçe bu karardan dönmemeye söz verdiler. Kılıçlarını aldılar, zehirlentiler, Ramazan ayının on dokuzuncu günü sabah vakti bu işi işlemeyi kararlaştırdılar.

Ş Mülcemoğlu, Kûfe'ye geldi. Mezhebdaşlarıyla buluştu, fakat yapacağı işi kimseye açmadı.

Bir gün, mezhebdaşlarından birisinin evinde bir kadın gördü, kadın pek güzeldi, adı, Teymiyyet'ül-Ahdar kızı Katâm'dı. Kadını pek beğendi, Bana varır mısın dedi. Kadın, Benim nikâh param pek ağırdır; üç bin dirhem vermedikçe, bir kul ve köle alıp bana bağışlamadıkça ve Alî'yi öldürmedikçe sana varmama imkân yoktur dedi.

Mülcemoğlu, ilk iki şartını yerine getiremem, fakat Alî'yi öldürürsem elbette yüreğin yağ bağlar; bu iş de, Allah indinde benim için dünyâdan da hayırlıdır, dünyâ malından da dedi.

Katâm'ın babasıyla kardeşi, Nehrevan'da öldürülenlerdendi. Mülcemoğlu'nun bu sözünü duyunca onu öldürürsen dedi, senin yüreğin de soğur, benim de; ondan sonra seninle bir güzelce geçinir gideriz; dur, gideyim de bu işte sana yardımcı göndereyim.

Katâm gitti ve kavminden olan Verdân'ı yolladı. Bu sıralarda Eşca' boyundan Şebîb adlı birisi, Mülcemoğlu'nun yanına gelmişti. Mülcemoğlu ona, dünyâda da, âhirette de yüceliğe nâil olmayı ister misin dedi. Şebîb, Ne demek istiyorsun diye sorunca Mülcemoğlu, Ebû-Tâlib oğlu Alî'yi öldürmek istiyorum dedi.. Şebîb, Hay anân yasını çeksin, ne de ağır bir işe kalkışmışsın? Alî'yi nasıl öldürebileceksin dedi. Mülcemoğlu, mescidde gizleneceğim dedi, sabah namazına çıkınca üstüne saldırır, öldürürüz. Şebîb, Yazıklar olsun sana dedi. Alî'den başkası olsaydı kolaydı, fakat onun Müslümanlıktaki hâlini, şerefini, üstünlüğünü, ilk Müslüman olduğunu elbette biliyorsun; ben Alî'nin öldürülmesine sevinemem. Mülcemoğlu, Nehrevan'da tertemiz kişileri öldürdüğünü biliyorsun değil mi dedi. Şebîb, Evet, biliyorum diye cevap verdi. O hâlde de-

di Mülçemoğlu, bizim arkadaşlarımıza kısas olarak biz de onu öldürürüz. Şebib, bu söze kandı, onlara katıldı.

Çarşamba gecesi olunca (97) Kûfe'nin ulu câmiinde İtikâfa girmiş (98) olan Katâm'ın yanına gittiler. Katâm, mescidde, kendisi için ipekten bir çadır kurdurmuştu, onun içindeydi. Onlar da çadıra girdiler, orda kılıçlarını kuşandılar, Hz. Ali'nin geleceği yere gidip gizlendiler.

Ş O gece Eş'as da mesciddeydi. Adiyyoğlu Hucr mescitte yatmıştı. Eş'as'ın kapıya doğru gidip Mülçemoğlu'ya, yapacağı işi, Sen sen ol, aman gizle; yoksa seher çağı rezil olursun dediğini duydu, o kör herif, gebertin bu adamı deyip acele mescitten çıktı. Duyduğunu söylemek, ihtiyatlı davranmasını recâ etmek üzere Hz. Ali'nin her zaman geldiği yoldan, evine doğru koşu koşu yürüdü. Fakat o gün Hz. Ali, bir başka yoldan mescide gitmişti, rastlayamadı.

Ş Bütün kaynaklara göre Hicretin kırkinci yılı Ramazan ayında Hz. Emîr'ül-Mü'minin, bir gece Hz. Hasan'ın, bir gece Hz. Huseyn'in, bir gece Ca'fer-i Tayyâr oğlunun evinde iftar ederdi, aynı zamanda üç lokmadan fazla yemezdi; aç olduğum, midem dolu olmadığı halde Tanrı emrinin gelmesi, daha sevimidir bence derlerdi.

Ramazan ayının ilkinde, okuduğu hutbede, Ramazan ayı girdi, o, ayların ulusudur, senenin evvelidir. Kudret değirmeni o ayda döner. Bilin ki gelecek yıl ben sizin aranızda bulunmayacağım buyurmuşlardı.

(97) Taberi'de cuma gecesi, herhalde bunu, vefat gecesiy-le karıştırmıştır.

(98) İtikâf, Ramazan ayının bilhâssa son on gününde, geceli-gündüzlü bir câmide kalarak ibâdet etmektir. Bâzi mezheplerde bir sâniye dahi olur, bâzi mezheplerde ise üç gündен az olamaz.

Vâile oğlu Âmir'in oğlu Ebü't-Tufayl, Hz. Ali'ye bey'at edilirken Mülcemoğlu Abdürrahman'ın da bey'at etmek üzere geldiğini, fakat Hz. Ali'nin onu, iki kere reddettiğini, üçüncüsünde başını ve sakalını işâret ederek Burdan akacak kanla bunu boyamak niyetinde olanla ne işim var dediğini, ondan sonra da bir şâirin, «Ölüm gelip seninle buluştu mu, gayret kemerini sık, tahammül et. Ölüm, senin mahallene gelip çattı mı, acıklanma, sızlanma» meâlindeki beyitlerini okuduğunu rivâyet etmiş ve bu rivâyeti Sibî-ibn'il-Cavzî, senediyle Tezkiret'ül-Havass'ta zikrelemiştir.

Hz. Emîr'ül-Mü'minin (A.M.), Uhud savaşından sonra, bu savaşta şehâdet mertebesine nâil olamadığına acıklanmış, Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.), Bu, buyurmuşlardı, Daha sonra olacak. Handak savaşında, Abdü Vedd oğlu Amr, mübarek başlarını yaraladığı gün, başlarının kanı yüzlerine akarken de Hz. Rasûl (S.M.), bunu görüp, «Benden sonra gelenlerin en azgını, en kötüsü, başına vurduğu, başının kanıyla sakalını kana boyadığı gün, ben nerde olacağım» buyurmuşlardı.

Bir Şâban ayının son cumasında, Hz. Rasûl-i Ekrem, Ramazan ayının üstünlüklerini beyân ederlerken Ali kalkmış, Bu ayda, ibâdetlerin en üstünü hangisi diye sormuştu. Hz. Rasûl (S.M.), «Yâ Eb'el-Hasan» buyurmuşlardı, «Bu ayda ibâdetlerin en üstünü, üstün ve ulular ulusu Allah'ın, harâm ettiği şeylerden çekinmektir.» Bu sözden sonra ağlamaya başlamışlar, Ali (A.M.), «Yâ Rasûlallah, niçin ağlıyorsun» diye sorunca, «Yâ Ali» buyurmuşlardı; «Sanki seni görüyorum; sen Rabbine namaz kılarken, evvel gelenlerle sonra gelenlerin en azgını, en kötüsü, Semûd kavminin devesini öldüren daha kötü olan kişi, senin başına vurmuş da sakalını kana boyamış. Bu ayda bunu sana yapmayı helâl saymış.» İmam, bu sözü duyunca, «Bu»

demmişti, «Dinimde selâmetie mi olacak?» Rasûl-i Ekrem (S.M.), «Evet» buyurunca da şükretmişler, memnûn olmuşlardı.

Hz. Emir (A.M.), İbni Mülcem'i gördükçe, «Ben onun yaşamasını dilemekteyim, oysa beni öldürmeyi istemekte» buyururlardı (Hz. Rasûl'ün, Emir'ül-Mü'minin'in şehâdetlerini ve O'nu şehid edecek kişinin kötülüğü hakkında ki hadisleri, Müstedrik'üs-Sahihayn, Mecma'uz-Zevâid, Künûz-ül-Hakaik, Târihu Bağdâd, Üsd'ül-Gaabe, İstiâb, Kenz'ül-Ummâl, Müsned-i Ahmed ve Ebî-Dâvûd, Tabakat v.s. de mevcuttur. Bk. Fadâil'ül-Hamse; III, s. 51 - 61. Sü-yûti'nin «E'd-Dürr'ül-Mensûr» undan ve diğer kaynaklardan; aynı; s. 64 - 68).

§ Hasen-İbni-Küseyr, babasından rivâyet etmiştir:

Hz. Ali, şehid edildiği gün, fecir vakti evinden çıktı. Hz. Hasan ve Huseyn'e armağan olarak getirilmiş bulunan ördekler, eteğine yapıştılar. Ördekleri men'etmek isteyenlere, Bırakın dedi, onlar, ölüye ağlayanlardır.

§ Hz. Hasan buyurmuştur ki:

Babamın yaralandığı sabah, fecir atmaya başlamıştı; babam namaz kılmadaydı. Bana, Ey oğulcağızım dedi, Bu gece biraz kendimden geçmiştim, Hz. Peygamber'i gördüm. Yâ Rasûlallah dedim, ümmetinden güçlükten, düşmanlıktan başka bir şey görmedim. Hz. Peygamber, duâ et onlara dedi, ben de Allah'im dedim, beni onlardan daha hayırlılara kavuştur, onlara da benden beterini musallat et.

Bu sırada müezzin İbn'ün-Nebbâh gelip babamı namaza çağırdı. Babam yola düştü, ben de arkasından gittim.

§ Taberî ve İbn'ül-Esir'in rivâyetlerine göre Hz. Ali,

o sabah mescide gitmiş, halkı, Namaza, namaza diye namaz kılmaya dâvete başlamıştı.

Bu sırada Şebib. Hz. Ali'ye bir kılıç salladı, fakat kılıç mescidin kapısına geldi. Bunun üzerine Mülcemoğlu, Yâ Ali, hüküm Allah'ındır, senin ve senin adamlarının değil diye bir kılıç vurdu. Kılıç, Hz. Ali'nin, tam başına, Handak savaşında, Amr'ın vurduğu yere rastladı, başına giydiği serpuşu yarıp tepesine işledi. Hz. Ali yere düşüp, And olsun Kâ'be'nin Rabbine, kurtuldum, murâdıma erdim buyurdu.

§ Halk, Hz. Emir'ül-Mü'minin'in vurulduğunu duyunca, birbirine girdi, mescid kapılarını tutmaya koştu. Şebib'i birisi yakaladı, elinden kılıcını aldı. Fakat o, atik davranıp adamın elinden kurtuldu, kaçıp evine girdi. Amcasının oğlu, onun telâşını görünce yoksa Mü'minler Emirini sen mi öldürdün diye sordu. Şebib, hayır diyecekken evet dedi. Bunun üzerine amcasının oğlu, kılıcını çekip Şebib'e vurdu, öldürdü.

§ Mülcemoğlu'yu Hemdan kobilesinden biri yakaladı, elinden kılıcını aldı, sürüyerek Hz. Ali'nin huzûruna getirdi. Verdân, kaçıp gizlendi. Bir rivâyette kaçıp kurtulan Şebib'dir, öldürülen Verdân'dır.

§ Hz. Ali'nin namaz kılariken, yahut namazdan önce yaralandığı hakkında ihtilâf vardır. Meşhur rivâyet, sabah namazının ilk secdesine varırken şehid edildiğidir.

§ Yaralandıktan sonra Hz. Ali, kız kardeşi Ümme-Hânî'nin oğlu Hubeyre oğlu Cu'de'yi, halka namaz kıldırma-ya memûr etti.

Kendilerini, bir kilime yatırıp evlerine götürdüler. Başucuna Lübâbe, ayak ucuna Ümmü Külsûm oturdu. Hz. Ali, bir aralık gözlerini açıp onlara baktı, «En yüce arka-

daşa, en hayırlı konak yerine, en güzel huzur ve istirahat mahalline gidiyorum» dedi. Sonra kendisine bir ter bastı, kendinden geçti, derken kendine geldi, «Rasûlullah'ı gördüm, kendisine gitmemi, ona ulaşmamı emretti» buyurdu.

§ Bu sırada İbn-i Mülcem'i huzûruna getirdiler, ellerini bağlamışlardı. Hz. Alî, «Ey Allah'ın düşmanı» dedi, «Ben sana iyilik etmedim mi?» Mülcemoğlu, Evet dedi, iyilik ettin. Hz. Alî, «Peki» dedi, «Bu yaptığın nedir?» Mülcemoğlu, «Kılıcımı kırk sabah biledim, Allah'tan, onunla halkın en kötüsünü öldürmesini diledim» dedi. Hz. Alî, «Sen onunla öldürüleceksin, halkın en kötüsü, görüyorum ki sensin» dedi. Sonra dedi ki: «Cana can; ölürsem bu adamı, o beni nasıl öldürdüyse öldürün, fakat sağ kalırsam hüküm benim, ne yapacağımı ben bilirim.» Ondan sonra odaya toplanmış olan evlâdına, ayâline dönüp şu vasiyette bulundu :

«Ey Abd'al-Muttalib oğulları, Mü'minler Emiri öldürüldü diye Müslümanların kanlarını dökmeye kalkışmayın, ancak beni öldüreni öldürün. Ey Hasan, o bana bir kılıç vurdu, ölürsem sen de onu ancak bir kılıçta öldür. Çünkü ben duydum. Rasûlullah, sakının işkenceden, kudurmuş köpek bile olsa eziyetle öldürmeyin diyordu.»

§ Sûhan oğlu Sa'saa, Hz. Alî'nin kapısına gelip içeriye girmek için izin istedi. İzin verilmedi. Sa'saa, çıkan adama, «Git, Sa'saa, Allah sana rahmet etsin, ey yaşarken de, ölümünden sonra da Mü'minler Emiri Alî, Allah katında ulusun, O'nu en iyi bilen sensin diyor de; bu sözlerimi aynen söyle» dedi. Adam içeriye girdi. Biraz sonra çıkıp Hz. Alî'nin «Ona söyle: Allah sana da rahmet etsin, sıkıntısı az, yardımı çok bir kişiydin» dediğini bildirdi.

Ş Nubâte oğlu Asbag der ki: Hz. Ali yaralanınca ben, Haris ve Süveyd, bir toplulukla gittik. İçerden ağlama sesleri geliyordu. Biz de ağlamaya başladık. Hz. Hasan kapıdan çıktı, Mü'minler Emîri, evlerinize gitmenizi emretti dedi. Topluluk dağıldı, yalnız ben kaldım. Derken içerde ağlama sesleri fazlalaştı. Ben de dayanamayıp ağlamaya başladım. Hz. Hasan gene çıktı, Size evlerinize gidin demedim mi dedi. Vallahi ey Rasûlullah'ın oğlu, Mü'minlerin Emîrini görmeden ayaklarım gitmiyor dedim, tekrar ağlamaya başladım. Hz. Hasan eve girdi, pek fazla durmadan dışarıya çıktı, gir dedi.

Huzûruna girdim. Mü'minler Emîri, bir yastığa dayanmıştı. Başına bir sarı bez bağlanmıştı. Pek çok kan zâyi etmişti, yüzü sararmıştı. Yüzü mü daha sarı, başına bağlanan bez mi daha sarı, farkedemedim. Eğilip yüzünü öptüm, ağladım. Ey Asbag dedi, ağlama, and olsun Allâh'a, bunun ötesi cennet. Ben, sana fedâ olayım dedim, gerçekten de biliyorum, vallahi sen cennete gideceksin, fakat ben seni kaybediyorum, senden ayrılıyorum diye ağlıyorum ey Mü'minler Emîri.

Kutbüddin Said-ibni Hibetullah'ir-Râvendî, «Kitâb'ül-Harâic» de Hamık oğlu Amr'dan rivâyet eder :

Yaralandıktan sonra Hz. Ali'nin huzûruna girdim. Bir şey yok, bir yaradan ibâret dedim. Hz. Ali, Ömrüme and olsun, sizden ayrılıyorum buyurdu. Sonra kendinden geçti. Ümmü Külsûm ağlamaya başladı. Kendine gelince, Ey Ümmü Külsûm dedi, beni incitme. Gördüklerimi bir görseydin. Yedi göğün meleklerini görüyorum, birbirinin ardınca durmuşlar; Peygamberler, gel yâ Ali, karşıdaki âlem, bulunduğu âlemden daha hayırlıdır diyorlar.

Ş İbn-i Esir'in rivâyetine göre Zimur oğlu Amr, Hz. Ali'nin yanına girmiş, Ey Mü'minler Emîri, yararı göreyim

deyip bağı çözmüş, yarayı gördükten sonra da hiç birşey değil demiştir. Hz. Alî, Ben sizden ayrılıyorum deyince Ümmü Külsûm ağlamaya başlamış, Hz. Alî, Sus demişti, benim gördüklerimi görseydin ağlamazdın. Amr, ne görürsün ey Mü'minler Emiri deyince Hz. Alî, Şunlar, bölük - bölük melekler, şunlar da peygamberler. İşte Muhammed; diyor ki: Yâ Alî, müjde olsun sana, geleceğin yer bulunduğu yerden hayırlıdır. Şeyh Ebû-Ca'fer-i Tûsî de bunu, Emâli'de zikreder.

Hz. ALÎ'NİN VASIYETİ

Ş Ebû-Ca'fer Muhammed-ibn-i Cerir'üt-Taberî, Târîhinde, Ebül-Ferec-i İsfahânî, Mekaatil'üt-Tâlibiyyin'de Hz. Alî'nin vasiyetini şu sûretle kaydederler :

«Rahmân ve Rahim Allah adıyla. Bu, Mü'minler Emiri Ebû-Tâlib oğlu Alî'nin vasiyetidir :

Şüphesiz yok ki O, bilir, bildirir ki Allah birdir. Ondan başka tapacak yoktur, eşi ortağı bulamaz ve gerçekten de Muhammed onun kuludur, elçisidir; Allah O'nu hidâyet üzere, hak dîni bildirmek ve bütün dinlere üst kılmak için göndermiştir. Sonra gerçekten namazım, ibâdetim, hayâtım, ölümüm, ancak âlemlerin Rabbi Allah içindir ki O'nun ortağı yoktur, bununla emredildim ve Müslümanların ilkiyim ben (99).

(Ey Hasan ve Huseyn) Size Allah'tan korkmayı, dünyâ sizi istese, size rağbet etse bile sizin, onu istememenizi, ona rağbet etmemenizi, elinizden çıkana acıklanmamanızı tavsiye ederim. Doğru söyleyin, (Âhırette) mükâfata nâil olmak için ibâdetde bulunun. Zulüm edene karşı düşman olun, zulüm görene yardım edin.

İkinize ve bütün evlâdına, ehlibeytime ve bu vasiyet-nâme inananlardan kime ulaşırsa ona, vasiyyetim, Allah'tan korkmak, işinizi düzene sokmak, aranızda uzlaşmaktır. Gerçekten de ben, Allah Elçisinin, İki kişinin arasını bulmak, bütün namazlardan, oruçlardan üstündür dediğini duydum. Buğuz dini giderir ve kuvvet, ancak Allah'ındır. Yakınlarınızı görün, gözetin, hâllerini sorun, ziyâretlerine varın, Tanrı sorunuzu ehven kılar. Allâh için, Allâh için olsun, yetimleri görüp gözetin, yalan sözlerle haklarını zâyî etmeyin; çünkü Allah Elçisinin, Kim bir yetimi ihtiyaçtan kurtarırsa, Allah, yetim malını yiyene cehennemi vâcip kıldığı gibi ona cenneti vâcip kılar dediğini duydum. Allâh için, Allâh için olsun, Kur'ân'a riâyet edin. Onun hükmüyle muâmelede bulunmak, herkesten ziyâde size düşer. Allâh için, Allâh için olsun, Rabbinizin evini boşlamayın, sağ oldukça, soydan soya onu ziyâret edin. Allâh için Allâh için olsun, namaz kılın; çünkü namaz, işlerin en hayırlısıdır, dîninizin direğidir. Allâh için, Allâh için olsun, zekât verin, çünkü zekât, Rabbinizin gazebini söndürür. Allâh için, Allâh için olsun, Ramazan ayında oruç tutun; çünkü Ramazan orucu cehenneme siperdir. Allâh için, Allâh için olsun, Allah yolunda, mallarınızla, canlarınızla savaşın. Çünkü Allah yolunda ancak ya doğru yolda bulunan, halkı doğruluğa sevkeden imâm savaşır, yâhut ona itâat edip uyan ve doğru yolu bulan savaşır, bu ikisinden başkası savaşmaz. Allâh için, Allâh için olsun, Peygamberinizin soyuna hürmet edin, onlara zulmetmeyin. Allâh için, Allâh için olsun, Peygamberinizin, bir kötülükte bulunmayan, Allah hükümlerini değiştirmeyen sahâbesine riâyet edin. Allâh için, Allâh için olsun, yok-yoksul kişilere bakın, geçiminizde onları kendinize ortak edin. Allâh için, Allâh için olsun, kadınlarla câriyelere riâyette bulunun; çünkü Allah Elçisinin son sözü, İki zayıf tâifeyi size tavsiye ediyorum, kadınlarla câriyeler sözü olmuştu.»

Sonra dedi ki:

«Namaz namaz. Allah'a sığınım da kınayanın kınamasından korkmayın; dilediğiniz şeyde size Allah yardımda bulunur, aleyhinize kalkana karşı sizi korur. İnsanlara güzel sözler söyleyin, nitekim yüce ve ulu Allah da size bunu emretmiştir.

İyilikte bulunmalarını emredin, kötülükte bulunmaktan men'edin, bu işi boşlamayın; boşlarsanız Allah, başınıza kötülerinizi geçirir, sonra duâ edersiniz, icâbette bulunmaz. Birleşin, birbirinize iyilikte bulunun, uzlaşın, birbirinizi görün-gözetin. Birbirinizin aleyhine kalkışmayın, uzlaşmayı terketmeyin, ayrılmayın. İyilikte, doğrulukta birbirinize yardımda bulunun; suçta, düşmanlıkta yardımlaşmayın. Allah'tan çekinin, gerçekten de Allâh'ın azâbı çetindir, Allah sizi korusun, Peygamberinizi, sizinle ve sizi de O'nun korusun; sizi Allâh'a ısmarlıyorum, ısmarlanacak en hayırlı zât odur. Allah esenliği, Allâh'ın rahmeti ve bereketleri olsun size.»

Ş İbn'ül-Esîr der ki: Oğulları Hasan ve Huseyn'i çağır-
dı. Dedi ki :

«İkinize de Allah'tan korkmanızı vasiyyet ederim. Dünya size rağbet etse bile siz ona rağbet etmeyin, onu elde etmeye savaşmayın. Elinizden çıkan şey için ağlamayın. Gerçeği söyleyin, yetime acıyın, zâlime düşman olun, mazlûma yardımcı kesilsin, Allâh'ın kitâbındaki hükümlere göre hareket edin. Allah yoluna gittiniz diye sizi kınayan olursa aldırmayın.»

Sonra Muhammed ibn'il-Hanefiyye'ye döndü de, Kardeşlerine ettiğim vasiyyeti belledin mi diye sordu. O, evet dedi. Bunun üzerine, sana da aynı vasiyyetlerde bulunuyorum, bir de kardeşlerinin hakkını gözetmeni, onları bü-

yük saymanı dilerim; üzerinde çok büyük hakları vardır onların, emirlerinden dışarı çıkma dedi. Sonra da Hz. Hasan ve Huseyn'e, Kardeşinizi size tavsiye ederim, o da sizin kardeşinizdir, o da babanızın oğludur, bilirsiniz ki babanızın oğludur, bilirsiniz ki babanız onu gerçekten de sever buyurdu.

Hz. Hasan'a, Ey oğulcuğum dedi, Allah'tan korkmanı, namaz kılmanı, zekât vermeni, suçu bağışlamanı, öfkeni yenmeni, yakınlarını dolaşip gözetmeni, bilgisize karşı hilimle muâmele etmeni, din hükümlerini düşünüp taşınmanı, Kur'ân'a bağlanmanı, civârında bulunanlarla hoş ve iyi geçinmeni, iyiliği emretmeni, kötülüğü men'eylemeni, pis ve kötü işlerden çekinmeni vasiyyet ediyorum ve sözlerine şu sözleri de ekledi :

Beni yaralayanı gör gözet. Bana verdiğin yemekten ona da ver, karnını doyur. Bana verdiğin sudan ona da ver, susuz bırakma.

Kefenimde külfete düşme. Cenâze namazını yedi tekbirle (diğer bir rivâyette beş tekbirle) kıl, gömdükten sonra mezarımı belirsiz hâle getir (99).

Ş Hz. Ali, vasiyyetini tamamladıktan sonra vefatlarına kadar, «Lâ ilâhe illâllah» sözünden başka bir söz söylemediler. Ramazan ayının yirmibirinci Cuma gecesi, gecenin üçte biri geçmişti ki vefât ettiler. Evde feryad yüceldi. Kûfeliler, Hz. Ali'nin vefât ettiğini anlayınca kadın, erkek, evin önünde toplandılar, feryâda başladılar. Hz. Peygamber'in vefatlarında Medîne ne hâle döndüyse Hz. Ali'nin vefatlarında da Kûfe o hâle döndü.

(99) Emir'ül-Mü'minin Ali'nin (A.M.) vasiyyetleri için «Nehc'ül-Belâga» tercememize bakınız (s. 291 - 294). İmâmı Hasan'a (A.M.) yazdıkları Vasiyyet-Nâme (s. 336-345).

Ş Hz. Alî'nin vefâtından sonra Hz. Hasan, kardeşi Hz. Huseyn'in yardımıyla babasını yıkadı. Muhammed ibn'ül-Hanefiyye su döküyordu. Abbâs oğlu Abdullah, yâhut Ca'fer'in bulunduğunu da rivâyet edenler vardır.

Techiz ve tekfinden sonra Hz. Hasan, namazını beş tekbirle kıldırdı. Altı, yedi, dokuz tekbirle kıldırdı diyenler de vardır. Gece yarısı götürüp Necef vâdisinde Gariyy denen yere defnettiler, vasiyeti mûcebince kabri belirsiz bir hâle getirdiler. Hz. Alî, Ümeyyeoğullarıyla Hâricilerin şerrinden bu çeşit vasiyette bulunmuştu, çünkü kabri eşip cesedi yakacaklarına dâir bir söylenti duyulmaya başlamıştı.

MÜLCEMOLU'NUN KATLİ

Ş Hz. Alî, Hâkim'in «El-Müstedrik»de rivâyet ettiği gibi Mülcemoğlu hakkında, ona iyi muâmelede bulunun, yaşarsam re'y benimdir, dilersem suçunu bağışlarım; fakat ölürsem onu da derhal öldürün, Rabbimin indinde hesaplaşırım. Allah Elçisini öldürmek isteyen o, öldürmüş, sonra da yakmalarını buyurmuştu, siz de ona öyle yapın demişti.

Hz. Alî'nin defninden dönünce Hz. Hasan, Mülcemoğlu'yu huzûruna getirtti. Mülcemoğlu, İmâm Hasan'a, Allah'a ahdedeyim; beni bırak, gideyim, Muâviye'yi öldüreyim; çünkü ben Kâ'be'de Allah'a and içtim, Alî ile Muâviye'yi öldürmedikçe ölmüyeyim dedim; eğer öldüremez de sağ kalırsam döner gelir, sana teslim olurum, dilediğini yap dedi. Hz. Hasan, imkânı yok dedi ve bir kılıçla onu öldürdü. Halk, cesedini sürüyüp bir çukura götürdüler, ateşe vurup yaktilar.

Hz. ALÎ'NİN KABRİ

Hız. Alî'nin vefat gecesi, bir deveye bir tabut yükleyip Medîne tarafına gönderdiler. Bunu görenler, Hız. Alî'yi, Hız. Fâtıma'nın yanına defnetmek üzere Medîne'ye götürüyorlar sandılar. Bir katıra yüklenmiş olan diğere bir tabut da Hıyre tarafına gitti. Mescitte, hükümet konağının avlusunda, Cu'deoğullarının evinde, Yezid'ül-Kisrî oğlu Abdullah'ın yanında ve daha bâzı yerlerde mezarlar kazdılar ve bunları, birisi defnedilmiş gibi örttüler. Bütün bunlar, Hâricilerin şerrinden yapılmıştı. Bu yüzden Hız. Alî'nin kabri hakkında da ihtilâflar çıktı. Fakat Ehlibeyt, Hız. Alî'nin vefâtından itibâren onun kabrini kaybetmedi. Hız. Hasan, Hız. Huseyn'in oğlu İmâm Zeyn'ül-Âbidin Alî, onun oğlu İmâm Muhammed'ül-Bâkır, İmâm Huseyn'in torunu Zeyd, İmâm Bâkır'ın oğlu Ca'fer'üs-Sâdık, İmâm Ca'fer'in oğlu İmâm Mûsa'l-Kâzım, onun oğlu İmâm Aliyy'ür-Rızâ, onun oğlu İmâm Muhammed'ül-Cevâd ve bütün Ehlibeyt, Hız. Alî'yi, bugün üzerinde İslâm medeniyetinin en muhteşem âbidelerinden biri yükselmiş olan Necef'teki mescidde, Zarih denen sandukasının yerinde ziyâret etmişlerdir.

Ehlibeyt imamlarının, cedleri Emîr'ül-Mü'minin Alî'yi (A.M.), şehâdetlerinden ve definlerinden itibâren, Necef-i Eşref'te, şimdiki medfenlerinde ziyâretleri, Hazret'in orda medfun bulduklarının en kesin delilidir; çünkü babanın, atanın ahvâlini de, medfenini de, herkesten ziyâde ve gerçek olarak evlât bilir. Fakat Hız. Emîr'in, hayatlarında olduğu gibi mematlarından sonra da, dostlukta ve düşmanlıkta aşırı davrananlar, medfenleri hakkında da ihtilâfa düşmüşlerdir. Haklarında aşırı inanç besleyenler, bir hikâye uydurmuşlardır: **Gûyâ**, Emîr'ül-Mü'minin (A.M.), vefatlarından önce, İmâm Hasan ve Huseyn'e (A.M.), yüzü

nikaplı bir arap gelecek, yanında bir devesi olacak; benim tabutumu isteyecek, tabutumu ona teslim edin buyurmuşlar. Onlar da gasil, tekfin ve techizinden sonra namazını kılmışlar; tabutu, gelen araba teslim etmişler. Arap, tabutu alıp yola düştükten sonra, bu kimdi diye merak etmişler; peşine düşüp ona ulaşmışlar; and vererek kim olduğunu bildirmesini istemişler. Arap nikaabını açınca görmüştür ki Ali'dir! Bu uydurma inanç çocukça bir resimle de tesbit edilmiştir.

Bu aşırı inançta daha da ileriye gidenler olmuştur: Gaya Ali, Nuh Peygamber'in gemisinden kalan iki tahta üstünde göğe ağımıştır. Melâmetle ona tam zıd olan Nakşbendiliği birleştirerek son devre Melâmiliğini kuran, mezhebi ve meşrebi karmakarışık Muhammed Nûr'ül-Arabî (Arab Hoca 1305 H. 1888 m.), «Menba'un-Nûr fi Rû'yet'ir-Rasûl» adlı risâlesinde bu inancı güttüğünü bildiriyor (A. Gölpınarlı: Melâmilik ve Melâmiler; İst. Edebiyat Fak. Türkiyat Enst. Yayını; İst. 1931; s. 276 - 277). Bu inancı güdenler ve Ali'nin (A.M.) vefât etmediğini söyleyenler var:

Buna karşılık, Lûtfullâh'üs-Sâfi'nin «Ma'al-Hatib. Fi Hutût'ilArıza» adlı kitabında bildirildiği gibi Emîr'ül-Müminîn'in (A.M.), Necef-i Eşref'te ziyâret edilen medfeninin, Hz. Emîr'e âit olmadığını, burda, Mugıyra b. Şa'ba'nın gömülü olduğunu, Hatib denen kişi ve belki buna uyanlar, iddiâ ediyorlar ve Hatib, bu kişiyi, tarziyeye anacak derecede bir Ümeyyeoğullarının kulu ve kölesi (III. Basım; Kum-1389; s. 169 - 171).

Emîr'ül-Müminîn'in (A.M.) medfenleri, şimdiki ziyâretgâhta, Zarîh-i Mukaddes'in bulunduğu yerededir. Ebü'l-Ferrec-i İsfahânî (356 H. 966 M.), «Makaatil'üt-Tâlibiyyînuinde, İmâm Hasan'dan (A.M.), bunu, senediyle tahrîc etmektedir. Çağdaşı İbni A'sem'il-Kûfi de (314 H. 929 M.) gene

İmâm Hasan'dan (A.M.), Emîr'ül-Mü'minin'in (A.M.) Gariyy'-de, yâni şimdiki medfeninde bulunduğunu nakletmektedir. «Makaatil'üt-Tâlibiyyîn», Zeyd b. Alî'nin (120 M. 966), cediti pâkini orda ziyâret ettiğini bildirir. Muhaddis İbni Kuvluveyh (369 H. 979 M.), «Kâmil'üz-Ziyâre»de, Seyyid Gıyâs'üd-Dîn Abdülkerim b. Tâvûs (692 H. 1292 M.), «Farhat'ül-Gariyy» de aynı rivâyette bulunurlar. Sagaani (650 H. 1252 M.), «E'ş-Şems'ül-Münîre» de Zeyd b. Alî'nin Gariyy yolunda, ashâbına, «Biliyor musunuz, biz nerdeyiz? Cennet bahçelerindeyiz; Emîr'ül-Mü'minin'in kabrine giden yoldayız» dediğini nakleder.

Ayrıca Ya'kubî, Ebû'l-Fidâ', İbn'ut-Tıktakiy, Yâkut gibi târihçiler, mesâlik ve memâlik bilginleri, yâni coğrafyacılar, Hadîs bilginleri, bu hususta ittifak ettikleri gibi kabri saâdetin Necef-i Eşref'de bulunduğuna dâir müstakil eser yazanlar, Necef-i Eşref'in eski ve yeni durumunu tesbît edenler de olmuştu. Abbâsoğullarından Mansûr, Reşîr, Muktefi, Nâsır, Mustansır ve Müsta'sım da Hz. Emîr'i, bugünkü medfeninde ziyâret etmişlerdir. Ancak Hatîb denen bu kişiden önce Hatîb-i Bağdâdî, bu iftirâyâ cür'et etmiş, Ebû-Nuaym'den, Hz. Alî'ye âid olduğu sanılarak ziyâret edilen kabrin, Mugıyra'ya âidiyetini rivâyet etmiş, Sibte ibn'il-Cevzî (654 H. 1256 M.), «Tezkiret'ül-Havâss» ında bunu, Ebû-Nuaym'in yanlışlarından saymış, reddetmiş, Mugıyra'nın Şam'da öldüğünü, sininin belli olmadığını söylemiş, İbni Ebî'l-Hadîd'se «Nehc'ül-Belâga Şerhi»nde, Mugıyra'nın kabrinin yitip gittiğini bildirmiştir. Ebû'l-Ferec Abdürrahmân b. Âliyy'il-Cevzî ise, «El-Muntazam» da, Kûfe'de üçyüz sahâbinin gömülü olduğunu, Hz. Alî'den (A.M.) başka hiçbirinin merkadinin belli olmadığını söyler. Ebû'l-Ferec-i İsfahânî de «El-Agaani» de, Mugıyra'nın, Kûfe'de, Sakıyf mezarlığında kuyulandığını kaydeder. Fakat Hatîb-i Bağdâdî'den sonra bu ikinci Hatîb, Mugıyra, kendi atasıy-

mış gibi bu unutulmuş rivâyeti tekrarlamaktan çekinmez; gerçeği yalanlamaya, yalanı gerçek göstermeye çalışır. Hâsılı, Hz. Emîr'ül-Mü'minin'in medfeninin bilinmediğini, yahut bugünkü ziyâret-gâh olan mukaddes makamın o Hazrete âid olmadığını iddiâ eden, ya kara câhildir, güneş yok demektedir, yahut inadından balcığa batmıştır; debelendikçe de batmaktadır (Lûtfullah'is-Sâfi'nin arzettiğimiz kitabının 162 - 171. s. lerine bak.)

Kabri, ilk defa 170 H. den (786 M.) sonra Hârun'ür-Reşid yaptırmış, üstüne bir kubbe binâ ettirmiştir. 279 H. den (892 M.) sonra, Dâi-i Sagıyr denen Zeyd'ül-Hasenî oğlu Muhammed, binâyı tâmir ve tevsî' ettirmiş, 369 H. de (979 M.), Azud'üd-Devle Fenâ Husrev-ibn-i Buveyh'id-Deylemî, türbeyi âdetâ yeniden yaptırmış ve bir çok vakıflar bağlamıştır. Aynı zamanda Necef'e Fırat suyunu getiren de bu zattır. Bundan sonra bir yangından harap olan mescit ve türbe, halkın yardımıyla 706 H. (1358 M.) de yeniden yapılmıştır. Bundan sonra 1036 H. (1636 M.) Şah Safî'nin emriyle mescit ve türbe tâmir ve tevsie başlanmış, 1052 H. (1642 M.) den sonra oğlu II. Şah Abbâs zamanında bitmiştir. Nâdir Şah, Hindistan zaferinden sonra 1154 H. (1741 M.), yahut 1156 H. da (1743 M.) kubbeyi ve iki minareyi altınla kaplatmıştır. Son zamanlarda Nâsır'üd-Dîn Şah da (1264 - 1313 H. 1847-1895 M.) mescit ve türbeyi tâmir ettirmiştir. ki bu münâsebetle Sultan Abdülâziz (1277 - 1293 H. 1860 - 1876 M.) altınla işlenmiş iki büyük şamdan hediye etmiştir.

V

HZ. ALİ'NİN BA'Zİ MENKABELERİ

Ş Hz. Ömer, bir gün deli bir kadının zinâ ettiği sübut bulduğundan kadının taşlanarak öldürülmesini emretmişti. Bunu duyan Hz. Ali, derhâl işe karışmış ve Müslümanlıkta cezâî ehliyetin akla bağlı olduğunu, deliye cezâ verilemeyeceğini söyleyerek kadını kurtarmıştır.

Ş Gene Ömer, kocaya varan ve altı ay sonra çocuk doğuran bir kadının taşlanmasına karar vermişti. Bunu haber alan Hz. Ali, işe karışmış ve Ömer'e, Allah Kur'an'da II. sûrenin 233. âyetinde, anaların emzirme müddetini tamamlamak istedikleri takdirde çocuklarına tam iki yıl süt verirler buyurmuş, XLVI. sûrenin 15. âyetindeyse gebelikte süttten kesme müddetinin otuz ay olduğunu bildirmişti. Otuz aydan iki yıl, yâni yirmi dört ay çıkarsa altı ay kalır ki bu, gebelik müddetinin en azıdır, zinâ ettiğine hükmedemezsin demiş, kadını kurtarmıştı. Hattâ bu yüzden Ömer, «Ali olmasaydı Ömer helâk olurdu elbette» demiştir. Zâten Ömer, «Ebü'l-Hasan'ın», yâni Ali'nin «Bulunmadığı bir anda, müşkül bir işe düşmekten Allâh'a sığınırım» derdi. (El-İstiâb, II, 474 - 475).

Ş Hz. Ali'nin, bir gün, bir hütbesinde, «Sorun bana, gerçekten de and olsun Allâh'a, benden sorarsanız size haber veririm. Sorun Allah kitâbından; gerçekten de and olsun Allâh'a, hiçbir âyet yoktur ki ben o âyet, gece mi indi, gündüz mü; düzlükte mi indi, dağlıkta mı, bilmiyeyim» buyurmuştu.

Müseyyib oğlu Saîd, «Alî'den başka, sorun bana diyen hiçbir kimse yoktur» demiştir (475 - 476, Üsd'ül-Gaabe, IV, 22).

§ Bir gece yarısı Kûfe sokaklarında dolaşırken birisine rastlamış, o zat, Ey Mü'minler Emîri, düşmanın bu kadar çokken neden böyle yalnız başına gece yarıları dolaşıp duruyorsun demişti. Hz. Alî, «Bu koca ülkede bir kurt, bir kuzuyu kapsa benden sorarlar, nasıl rahat edebilirim» diye cevap vermişti.

§ Geceleri erzak torbasını yüklenir, yoksulların, yetimlerin, dulların evlerine gider, onlara dağıtır, ihtiyaçlarını giderirdi.

☞ Cenâzesi yıkanırken sırtının simsiyah olduğunu görenler, İmâm Hasan'a sebebini sormuşlardı da H . Hasan, ihtiyaç sâhiplerine erzak taşımaktan çürüdü demiş, kendisi de ağlamış, dinleyenleri de ağlatmıştı.)

§ Bir ramazan günü, garip biri, Kûfe'ye gelmiş, mescide girip Hz. Alî'yi görmüş, ondan biraz birşey istemişti. Hz. Alî, başındaki sarığın düğümünü çözmüş, bir ikinci, bir üçüncü düğümü de çözdükten sonra içinden kupkuru bir parça arpa ekmeği çıkarıp vermiş ve Mü'minler Emîri'nin evine git, orda iftar et, benim yanımda bundan başka birşey yok, olsaydı verirdim demişti:

Adam, bu kuru ekmeğin parçasını, verenin gönlü kalmasın diye almış, Mü'minler Emîri'nin evine gitmişti. Yemek yerken Hz. Hasan'a bu olayı anlatmış, bu yemeklerden biraz da o garip kişiye yollasanız demişti. Hz. Hasan, bu sözünü duyunca ağlamaya başlamış ve Arap kardeş demişti, o gördüğün kişi, benim babam, bu evin sâhibi ve Mü'minler Emîri Alî'dir demişti. Yemekten sonra mescide gitmişler, o adam neden bir parça kuru ekmeği birkaç

kere düğümlüyorsun diye sormuştu. Hz. Alî, İmâm Hasan'ı göstererek «Şu, üstüne yağ, sirke sürmesin» diye demişti.

Hz. Alî, «Adâlet sâhibi İmâma, halkın en yoksulu gibi yaşamak gerektir, tâ ki yoksul, yoksulluğundan şikâyet etmesin, zengin, zenginliğine mağrûr olmasın» buyururdu.

§ Rivâyetlerde vardır ki: Hz. Alî'nin yaralandığı gece Kûfe'de üç yüz ev aç kalmıştı.

§ Sıffıyn savaşına giderken düşürdüğü zırhını, dönünce bir Hristiyanın elinde gördü; onu Kûfe kadısı Şurayh'ın yanına götürdü dâvacı oldu. Hristiyan, benimdir dedi. Kadı, Hz. Alî'den şâhid istedi. Oğulları Hasan ve Huseyn'le âzadlı kölesi Kanber'i şâhid getirdi. Kadı, hiç birinin yalan söylemesine imkân olmamakla beraber şer'an yakınlıkları dolayısıyla bunlardan başka şâhid istedi. Başka şâhid bulunmayınca dâvaya bakmadı. Hz. Alî, hiç müteessir olmadı, bilâkis gülümsedi. Hristiyan bu hâli görünce şaşırıldı, Kadı'nın huzurundan çıktı, fakat dayanamayıp geri döndü, bu, Peygamberlerin hükmü ancak deyip Müslüman oldu, zırhın Hz. Alî'ye âid olduğunu söyleyip ona verdi. Hz. Alî, zırhı, bu yeni Müslümana bağışladı, ayrıca bir de at verdi.

§ Bir gün bir yere giderken birisi, Hz. Alî'den bir parça ekmek istedi. Hz. Alî, Kanber'e ver dedi. Kanber, Ey Mü'minler Emîri dedi, ekmek hurçta. Hz. Alî, hurcuyla ver dedi. Kanber, hurç devede dedi. Deveyle ver dedi Alî. Kanber, deve katarla bağlı deyince Hz. Alî, katarla ver dedi. Kanber derhal yuları elinden atıp Hz. Alî'nin eteğine sarıldı, Ey Mü'minler Emîri, ip elimde desem beraber git dersin de hizmetinden mahrum kalırım diye korktum dedi.

§ Kûfe'de hurmacılıkla geçinen ve bu yüzden Temmâr

diye anılan Meysem'in satış yerine oturur, bâzı kere ondan hurma alıp satar, geçimini böyle sağlar, Beytül mâlden aldığı gene Beytül mâle verirdi.

§ Bir gün hazinenin dolduğunu haber verdiler. Tellâlar çıkartıp hak ve ihtiyaç sahiplerini çağırttı. Kendisi de hazineye vardı. Yığılı gümüş ve altınlar bakıp «Ey sarılar ve ey beyazlar» dedi, «Benden başkasını aldatın.» Sonra memûra adâletle dağıtmasını emretti. Kendisi namaza durdu. Hazinede bulunanlar, bire kadar dağıtılincayadek namazı uzattı. Sonra namazını bitirdi de yanındakilere, uzaktan bakan kızı Ümmü Külsûm'u işaret ederek, «Gözü, gelen mallar arasındaki bir inci gerdonlığa takılmıştı» dedi, «Onu istiyecekti oz kalsın.»

§ (Giydiği elbise dizlerinden biraz aşağıya kadardı. Kollarını da dirseklerinden kestirir, kısa kollu libas giyerdi. Elbisesi yama içindeydi. Bir gün, bir yırtığı göstererek «Yamatacağım ama yamacıdan utanıyorum artık» buyurdu.)

§ Elinde bir küçük değnek olduğu hâlde çarşıda, pazarda dolaşır, halka Allah'tan korkup çekinmeyi, iyi alışveriş etmeyi, arşını, tartıyı doğru ölçüp tartmayı emrederdi.

§ Kendisi ne yer, ne giyerse adamlarına da onu yedirir, onu giydirdi. Ebû-Navvâr adlı bezciden rivâyet edilmiştir, demiştir ki: Bir gün geldi, kölesi de yanındaydı. İki gömlek satın aldıktan sonra ikisini de kölesine gösterip «Hangisini istersin, hangisini beğendiysen al» dedi. Köle birisini aldı, öbürünü kendisi giydi.

VI

KUR'ÂN-I KERİM'DE ve HADİSLERDE ALÎ (A.M.)

Gücümüzün yettiği, aklımızın erdiği, dilimizin döndüğü, kalemimizin yazabildiği kadar Emîr'ül-Mü'minin Ali'yi (A.M.), doğumundan ebedilik âlemine göçüşüne dek anlatmaya çalıştık. Fakat bütün bu satırlar, denizden katredir, güneşten zerre.

O, bir deryâdır ki ucu-bucağı yok; O, bir güneştir ki zevâli, gurûbu yok. Muhammed sallâllahü aleyhi ve âlihî ve sellem, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir (XXI; El-Enbiyâ', 107); bütün insanlara müjdecî ve korkutucu olarak irsâl edilmiştir (XXXIV, Sebe', 28); peygamberlik, onunla hatmo!muştur (XXXIII; Ahzâb, 40); Allâh'ın ve O'nun hükümüne karşı erkek, kadın, hiçbir mü'min, dilediğini yapamaz (Aynı, 36); O'nun getirdiğine uymakla, nehyettiğini yapmamakla me'murdur îmân edenler (LIX; Haşr, 7); en güzel örnek, O'nun yoludur (XXXIII; 21); O peygamber, O ümmetine çok düşkün, O inananları pek esirgeyici olan, pek acıyan peygamber (IX, Tevbe, 129), «Allah» buyuruyor, «Gerçekten de bana dört kişiyi sevmemi emretti ve onları gerçekten de sevdiğini haber verdi bana; Ali onlardandır; öbürleri Ebû-Zerr, Mıkdâd ve Selmân'dır.» (Câmi-us-Sagıyr; I, s. 57). Bu üç er. Hz. Peygamber'in vefatlarından sonra, Gadîru Hum'daki tebliyğı unutmayan, ordaki bey'atî hatırdan çıkarmayan, Ali'nin Kur'an'la, Kur'an'ın da Ali ile olduğuna (Câmi'; I, 55) inanmış olan kişilerdir;

Rasûlullâh'ın (S.M.), kendilerine halef ve halife olarak bıraktıkları iki sağlam kudret ipine, değer biçilemez iki esâsa, Kur'ân'a ve Ehlibeyte yapışan, onlardan hiç ayrılmayan erlerdir. «Allah Ammâr'ı, başının üstünden ayaklarının altına dek îmanla doldurmuştur; îman, onun etine, karnına karışmıştır! hak nerdeyse, o, ancak ordadır; ateş, onun âzâsından hiçbir cüz'ü yakamaz» hadîs-i şerîfiyle XVI. sûre-i celîlenin 106. âyet-i kerîmesinin, hakkında nâzil olduğu bildirilen, «Ammâr'a iki iş gösterilse, onların en doğrusunu seçer» ve «Ammâr'ı âsî bir toplum katleder», «Yazık Ammâr'a; onu âsî, azgın bir toplum katleder; Ammâr, onları cennete çağırır; onlarsa onu ateşe çağırırlar» hadîs-i şerîfleriyle şânı yüceltilen, İslâm'ın ilk şehid erkeğiyle kadınının oğlu olan, «Ammâr'ı öldüren, libâsını soyan cehennemdedir» hadîs-i şerîfiyle onu katledenin, katline muîn olanın, şehâdetine sevinenin sonuçları ızhâr edilen Yâsir oğlu Ammâr, bu üç kişinin dördüncüsüdür (Câmi', II, s. 55, 67, 185) ve bu dört kişi, İslâm'da «Erkân-ı Erbaa'dır, sonradan bunlara katılanlarla bunlar, «Yâ Ali, sen ve şian, havuz kıyısında bana kavuşursunuz» (Künûz'ül-Hakaik; II, 206) «Alî'nin şiasıdır kurtulanlar, muradlarına erenler» hadîsleriyle övülenlerdir (Aynı; s. 94).

Ebû-Tâlib oğlu Ali (A.M.), O'nun kadrine nişbetle pek nâçiz olan şu eserimizde belirttiğimiz gibi Hz. Peygamberin (S.M.), «Ben kimin velîsi, veliyy-i emri isem, artık Ali de onun velîsidir, veliyy-i emridir» (Künûz; II, 166), «Ben kimin mevlâsıysam, artık Ali de onun mevlâsıdır» (Câmi', II, 55), «Ben ve Ali, Allâh'ın kullarına Allah hucceyîyiz» (Künûz; I, 101), «Ali, hayır ve ihsân ehlinin, itâat ve takvâ erbâbının imâmıdır; kötû kişilerin kaatilidir, ona yardım eden, yardımcı nâil olur; onu horlayan, horlanmıştır» (Câmi'; aynı s.), «Ben, kimin mevlâsıysam, Ebû-Tâlib oğlu Ali, onun

mevlâsıdır» (Câmi', II, 55; Künûz, II, 116), «Alî, bana nisbetle, Mûsâ'ya Hârûn menzilesindedir; ancak benden sonra peygamber yok», «Alî, mü'minlerin emîridir; malsa münâfıkların hâkimi» (Câmi', II, 55) hadîs-i şerîfleriyle kadri, makamı, derecesi, ümmete bildirilen zâttir. «Ben hikmetin eviyim, Alî onun kapısı» (Câmi', I, 90), «Ben ilmin şehriyim, Alî onun kapısı; ilmi dileyen, kapıya gelsin» (Aynı s; Künûz; I, 111) hadîs-i şerîfleriyle Peygamberlerin hâtemenin ve hâtiminin hikmetine, ilmine kapıdır. «Alî, dünyâda, âhirette kardeşimdir», «Alî, bilgimin hurcudur», «Alî bendendir, ben Alî'denim; benim edâ edeceğim şeyi ancak ben edâ ederim, Alî edâ eder» (Câmi', II, 55), «Yâ Alî, benim cesedimi sen yıkayacaksın, borcumu sen ödeyeceksin» (Câmi', II, 55; Künûz, 206) hadîs-i şerîfleriyle, Rasûlullah'ın en yakınıdır. «Alî'yi anış ibâdettir» (Câmi'; I, 16), «Alî, insanların hayırlısıdır; kim bunda şüphe ettiyse kâfirdir» (Künûz; II, 116), «Alî, cehennemden taksimcisidir» (Aynı) hadîsleri, O'nun Allah ve Rasûlullah katındaki derecesini izhâr eder. Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.), «Yâ Alî, sen dünyâda da ulusun, âhirette de» (Künûz; II, 206) hadîsine muhâtab olan Alî (A.M.), «Yâ Alî, sen, Kâ'be menzilesindesin» hadîsine de muhâtab olmuştur (Aynı s.); îmân ehli O'na gelir, O'ndan başkasına gidemez; «Benim bir tek kılıcı inciten», yâni yakınlarımdan, Ehlibeytimden, birini kıran, «Gerçekte beni incitmiştir; beni inciten de Allâh'ı incitmiştir» buyuran Peygamber-i Ekrem (S.M.), «Alî, bana nisbetle bedenimdeki baş gibidir» buyurarak O'nun kendilerine nisbet derecesini ümmete duyurmuştur (Câmi'; II, 140; 55); «Alî'yi seven gerçekte beni sever ve Alî'ye buğzeden, gerçekte bana buğzeder» (Câmi'; II, 141), «Alî'yi inciten, gerçekte beni incitmiştir» (Câmi' II, 140 - 141) hadîsleriyle bunu, bu yakınlığı daha da açıklar.

«Kendi dileğiyle söz de söylemedi; sözü, ancak vah-

yedilen sözdü» âyet-i kerîmeleriyle (LIII; Necm, 3 - 4) sözlerinin ilâhî hüccet olduğu beyan buyurulan Rasûlullah (S.M.), «Alî'yi söven, gerçekte beni sövmüştür ve beni söven de Allâh'ı sövmüştür» buyurmaktadır (Câmi', II, 156). Bu şiddetli beyan, Rasûlullah'ın zevceleri, mü'minler anası Ümmü Seleme (R.A.) tarafından, bu kötü âdeti koyana karşı, Rasûlullah'ın mescidinde söylenmiş, fakat o, aldırış bile etmemişti ve bu, seyyie değil, Allâh'a sövüş cinâyeti, Umeyyeoğullarından Abdülâziz oğlu Ömer'in zamânına dek sürüp gitmişti. Sövenler, Emîr'ül-Mü'minin'i, bu hadîsi, dînine uydukları Peygamber-i Ekrem (S.M.) buyurduğu hâlde sövüyorlar; belki onlar bilmiyorlardı yaptıklarının nereye vardığını; fakat sövdüren, biliyordu ve «Seyyid'ül-Eyyâm» olan Cumua günü, Cumua hutbesinde sövüyor ve sövdürüyordu. Sövdüren ve sövenler, namaz da kılıyorlardı hani ve namazın, Muhammed ve Âl-i Muhammed'e (S.M.) salâvat verilmedikçe kabûl edilmeyeceğini, duânın, ancak Muhammed ve Âl-i Muhammed'e (S.M.) salâvat verilince makbûl olacağını, belki duymuşlardı da (Kenz'ül-Ummâl, I, 172, 181; Feyz'ül-Kadîr; III, 453; Sünenü Beyhâkî; II, 379; Sünenü Dâru Kutnî, 136; Zehâir'ül-Ukbâ, 19; Savâik, 187; Nûr'ül-Absâr, 104); salâvatta Âl-i Muhammed'in anılması gerektiğini bilmeleri gerekti elbette (E'd-Dürr'ül-Mensûr; XXXIII. sûre; 56. âyet-i kerîmenin tefsiri; Sahîhu Bu-hârî; Kitâb'üd-Daavât; Bâb'us-Salâti ala'n-Nebîyy; Kitâbu Bed'il-Halk; Kitâb'üt-Tefsîr; Müslim; Kitâb'us-Salât; Neseî, İbr. Mâce, Ebû Dâvûd'un Sahîh'leri; Müstedrik'üs-Sahîhayn, Müsned, Hilye, Müşkil'ül-Âsâr; Târihu Bağdâd; Bu-hârî; El-Edeb'ül-Müfred, 93; Tabarî Tefsiri ve bütün hadis kitapları); teşehhüdden sonraki salâvatta, Âl-i Muhammed'e de salâvat veriyorlardı her hâlde; Âl-i Muhammed'in (S.M.), kendilerine sadaka ve zekâtın harâm edildiği zevât olduğunu, bunların başında, Hz. Muhammed'le (S.M.)

Alî'nin (A.M.) bulunduğunu bilmiyorlar mıydı ki bir kişinin buyruğuna uyup onunla beraber Alî'ye, Hasan'a, Huseyn'e (S.M.) lâ'net ediyorlardı; bu, nasıl Müslümanlıktı ve İslâm, ne kadar az bir zamanda bu hâle gelmişti? Allâhu ekber.

XXXIII. sûre-i celîlenin (Ahzâb) 33. âyet-i kerîmesinde, Hz. Peygamber'in zevcelerine, evlerinde oturmaları, câhiliyyet devrinde olduğu gibi sokaklara çıkmamaları, namaz kılmaları, zekât vermeleri, Allâh'a ve Rasûlüne itâat etmeleri emredildikten sonra, «Ancak ve ancak ey Ehlîbeyt, Allah, sizden, her çeşit pislîği, şekki, suçu gidermeyi irâde eder ve sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hâle getirmeyi diler» buyurmaktadır. II. sûrenin (Bakara) 253; V. sûrenin (Mâide) 1., XI. sûrenin (Hûd A.M.) 107., XXII. sûrenin (Hacc) 14., LXXXV. sûrenin (Burûc) 16. âyet-i kerîmelerinde, Allâhu Taâlâ'nın irâdesinin hüküm olduğu, dilediğini yaptığı bildirildiğine ve bu âyet-i kerîmenin başlangıcında, Hz. Peygamber'in (S.M.) zevceleri de anıldığına göre, bu anılıştan sonra âyet-i kerîmede bir durak bulunmakla beraber, zevceleri de Ehlîbeyt dâhil midir?

«Sahîhu Müslim»in «Fadâil'üs-Sahâbe» bölümünde, «Müstedrik'üs-Sahîhayn»de (III, 147), Beyhakî'nin «Sünen»inde (II, 149), Tirmizî'nin «Sahîh»inde (II, 209, 319), Ahmed b. Hanbel'in «Müsned»inde (VI, 206), Neseî'nin «Hasâis»inde (s. 4), Ebû-Dâvûd'un «Müsned» inde (VIII, 274), Taberî'nin, Zamahşeri'nin, Fahr-ı Râzî'nin, Süyûtî'nin tefsirlerinde, Kenz'ül-Ummâl, E'r-Riyâd'un-Nadira, Mecma'uz-Zevâid, Müşkil'ül-Âsâr, Üsd'ül-Gaabe, İstîâb gibi hadîs ve ricâl kitaplarında, Hz. Peygamber'in (S.M.), Alî, Fâtıma, Hasan ve Huseyn'i (S.M.), abâlarının altına alıp bu âyet-i kerîmeyi okudukları, «Allâh'ım, Ehlîbeytim bunlardır; onlardan pislîği, şekki gider; onları tertemiz et» buyurdıkları ittifakla bildirilmektedir. «Sahîhu Tirmizî» de,

abâ altına alışın, Ümmü Seleme gibi Ehlîbeyti cidden seven zevcelerinin evinde olduğu, onun, «Ben de onlarla mıyım yâ Rasûlâllah» demesi üzerine Hz. Peygamber'in (S. M.), «Sen yerindesin, hayra karşısın» buyurdıkları (II, 209), Tahavî'nin «Müşkil'ül-Âsâr»ında (I, 335), İbn'ül-Esîr'in «Üsd'ül-Gaabe» sinde (II, 12), Tabarî'nin «Tefsîr» inde (XX, 6 - 7), Ümmü Seleme'nin sorusuna, «Sen gerçekten de hayra karşısın» cevâbını verdikleri, Ümmü Seleme'den rivâyet edilmektedir; «Sahîhu Tirmizî» deki rivâyet de böyledir (II, 319). «Müstedrik» te, Ümmü Seleme'nin, «Yâ Rasûlallah, ben de Ehlîbeytten miyim» sorusuna, Hz. Rasûl'ün (S.M.), «Sen gerçekten de hayra karşısın; Ehlîbeytimse bunlardır; Allâh'ım, Ehlîbeytim daha haklıdır bu hususta» cevâbını verdikleri bildiriliyor ve âyet-i kerîme'nin, Ehlîbeytini abâ altına aldıktan ve onlara duâ ettikten sonra nâzil olduğu, Abdullah b. Ca'fer b. Ebû-Tâlib'den tahrîc edilmektedir (III, s. 147). Süyûtî'nin «E'd-Dürr'ül-Mensûr» unda, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde, Ümmü Seleme'nin, «Ben kapıdaydım; yâ Rasûlâllah dedim, ben Ehlîbeytten değil miyim? Sen, buyurdular, gerçekten de hayra karşısın; şüphesiz yok ki sen, Peygamber'in zevçelerindensin» demesi, bu husustaki işkâli halleder; nitekim XX. sûre-i celîlenin (Tâhâ) 132. âyet-i kerîmesiyle Hz. Peygamber (S.M.), ehline, yâni Ehlîbeytine, bilhâssa namazı emretmeyi memur buyurulunca, tam altı ay, sabah namazına çıkarlarken, Hz. Fâtıma'nın (A.M.) kapısına gelerek «Ey Ehlîbeyt, namaz; Allah ancak ve ancak sizden her çeşit pisliği, şekki gidermeyi ve sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hâle getirmeyi diler» diye nidâ ettikleri, bu âyet-i kerîmeyi okudukları, Tirmizî'nin «Sahîh» ında tahrîc edilir (II, 209). «E'd-Dürr'ül-Mensûr», bu âyetin tefsîrinde, Hz. Peygamber'in, Alî'nin kapısına, sekiz ay gelerek, «Allah size rahmet etsin, namaz» diye nidâ ettiklerini İbn Merdveyh, İbn Asâkir

ve İbn'ün-Neccâr'ın, Ebû-Said'ül-Hudrî'den tahrîc ettiğini bildirir. Aynı eserde, dokuz ay, Ali'nin kapısına gelip ellerini dayadıkları, «Namaz, namaz» buyurdıkları, bunu, her namaz vakti tekrar ettikleri rivâyeti de vardır. Ahmed b. Hanbel, «Müsned» inde, Ümmü Seleme'den şöyle tahrîc eder :

«Rasûlullah, Fâtîma'nın evindeydi; Fâtîma, taştan yonulmuş bir çanak içinde yiyecek getirdi. Hz. Rasûl, zevcini, oğullarını da çağır buyurdular. Ali, Hasan ve Huseyn geldiler; oturup yemek yediler. Rasûl-i Ekrem (S.M.), uyurken örtündüğümüz bir örtünün üstüne oturmuşlardı; örtünün altında da Hayber'de dokunmuş bir obâ vardı; bense namaz kılıyordum. Allah, Tathîr âyetini inzâl buyurdu. Rasûl-i Ekrem (S.M.), abânın öte yanını alıp onların üstüne örttüler; sonra ellerini kaldırıp Allâh'ım buyurdular, Ehli-beytim, yakınlarım bunlardır; onlardan her çeşit pisliği, şekki gider ve onları tam bir temizlikle tertemiz et. Başımı odaya çevirip, ben de sizinle miyim yâ Rasûlallah dedim; Sen buyurdular, hayra karşısın» (VI, 292). Vâhidî de bunu «Esbâb'ün-Nüzûl»ünde (s. 267), Tahâvî, «Müşkil'ül-Âsâr»ında iki yolla anar (s. 332, 334), Tabarî, «Zahâir»inde zikreder ve Hz. Rasûl'ün (S.M.), «Ben onlarla savaşanla savaştayım; barışanla barıştım; onlara düşmanlık edene düşmanım» buyurdıklarını da bildirir (s. 23).

Neseî'nin «Hasâis» ındaki şu satırlarsa gerçekten de ibrete değer :

Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'ın oğlu Âmir diyor ki: Muâviye, Sa'd'e, Ebû-Türâb'ı neden sövmüyorsun dedi. Sa'd, şu cevâbı verdiğini söyledi :

«Ona üç şeyi andırdım; dedim ki: Rasûlullah çağr, öyle sözler söyledi ki birine muhâtab olmam, kızıl tüylü deve-

lere sâhib olmamdan daha sevimli olurdu bence. Rasûlullah, onu bâzı savaşlarda (Tebük savaşı) yerine halife dikmişti. Alî, yâ Rasûlallah dedi; beni kadınlara, çocuklara mı halife ettin? Rasûlullah (S.M.), Râzî değil misin ki buyurdular, sen bana, Mûsâ'ya Hârun ne menziledeyse o menziledesin; ancak benden sonra peygamberlik yok; bunu duydum ben. Bir de Hayber günü, yarın sancağı bir kişiye vereceğim ki buyurdular; o, Allâh'ı ve Rasûlünü sever; Allah ve Rasûlü de onu sever. Derken, Bana Alî'yi çağırın buyurdular. Alî geldi; gözleri ağrıyordu. Gözlerini, ağızlarının yârıyla sıvazlayıp sancağı ona verdiler. «Allah, ancak ve ancak ey Ehlibeyt, sizden her çeşit pişliği, şekki gidermek, şizi tam bir temizlikle tertemiz etmek diler» âyet-i kerimesi inince de Rasûlullah (S.M.), Alî'yi, Fâtıma'yı, Hasan'ı ve Huseyn'i çağırdılar da, Allâh'ım buyurdular, Ehlibeytim bunlardır.»

Bütün rivâyetleri yazarsak, ayrı bir kitap olur. «Sahîhu Müslim» de, «Fadâil-üs-Sahâbe» bölümünde Zeyd b. Arkam'a, zevceleri, Ehlibeytinden değil mi diye sorulduğu, Zeyd'in, zevceleri de bu ev halkından, ama Ehlibeyti, kendilerinden başka (kendilerine olduğu gibi), sadakanın, zekâtın harâm edildiği kişilerdir dediği, onlar kimlerdir sorusuna, Alî'nin, Akıyl'nin, Ca'fer'in, Abbâs'ın soyu cevâbını verdiği; bunların hepsine de sadaka ve zekât harâm edilmiş midir sorusunu da evet diye cevaplandırığı kaydedilmektedir. Evet, kadın, Zeyd'in dediği gibi ev halkındandır ama talâk vukuunda, babasının, yakınlarının evine gider.

¶ Kitab Ehli'nin cizye vermek ve İslâm hükmüne uymak, hıyânette bulunmamak şartiyle İslâm ülkesinde, dinlerinde kalabilecekleri teşri' buyurulunca Necran Hristiyan-

ları, buna râzı olmamışlardı. Necran'dan gelen üçyüz, yahut daha fazla kişiden meydana gelen bir hey'et, Medîne'de, Hz. Rasûl'e (S.M.), İsâ Peygamber hakkındaki İslâm inancını sordular. Hz. Peygamber'e (S.M.), III. sûre-i celilenin (Âlü İmran) 59-61. âyet-i kerîmeleri nâzil oldu. Bu âyet-i kerîmelerde, İsâ Peygamber'in, Âdem'in bir örneği olduğu, onun anasız-babasız yaratıldığı gibi İsâ'nın da (A.M.), babasız yaratıldığı, daha önceki 40 - 58. âyet-i kerîmelerde bildirildikten, fakat İsâ'nın ancak Allâh'ın kudretine bir delil olduğu, Allâh'ın kulu ve rasûlü bulunduğu, bu keyfiyet, iyice bildirildikten sonra da tartışmaya girişirlerse onlara, biz oğullarımızı çağıralım, siz de oğullarınızı çağırın; biz kadınlarımızı çağıralım, siz de kadınlarınızı çağırın; biz, bizzat gelelim, siz de gelin; sonra da duâ edelim ve Allâh'ın lâ'netini yalancılara havâle edelim buyurmaları emrolundu. Hicretin onuncu yılı Zilhıccesinin yirmidördüncü günü, Rasûl-i Ekrem (S.M.), Hz. Alî'nin elini tutarak çıktılar; önlerinde Hz. Fâtıma (A.M.), arkalarında da Hasan ve Huseyn (A.M.) vardı. «Mübâhele» denen bu lâ'netleşmeye, Necranlılardan yetmiş kişi gelmişti. İçlerindeki bilginleri Ebû-Hârîse, Hz. Rasûl'ün yanındakilerinin, Ehlibeyti olduğunu anlayınca Necranlılara, mübâheleye yanaşmamalarını söyledi; cizyeye râzı olarak döndüler.

Âyet-i kerîmedeki «Oğullarımız»dan maksat, apaçık anlaşıldığı gibi Hz. Hasan ve Huseyn (A.M.), «Kadınlarımız»dan maksad, kızları Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M.), «Enfüsenâ — Biz, kendimiz»den maksad da kendileri ve Alî'dir (A.M.); Fâtıma, Hasan ve Huseyn (A.M.), âyet-i kerîmede, Hz. Rasûl'ün Ehlibeyti olarak anılmakta, Alî (A.M.) ise, nefis-i nefis-i Peygamberî sayılmaktadır; Hz. Rasûl-i Ekrem, mübâheleye, bunlarla çıkmışlardır (Tirmizî: Sahih, II, 166; Vâhidî: Esbâb'ün-Nüzûl; s. 75; Tefsîr-i Tabarî; III, 212 - 213). Fahr-ı Râzî, «Tefsîr-i Kebîr'inde, Süyûtî, «E'd-

Dürr'ül-Mensûr» unda, Ebû-Nuaym «Delâil» inde bunu bildirdikleri gibi «Savâık» da, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M.), Şûrâ'da, bu âyet-i kerîmeyle ihticacda buldukları kayıtlıdır (s. 93).

Bu âyet-i kerîme, Rasûlullâh'ın (S.M.), «Alî, etimdir, kanımdır» hadîsiyle (Târîhu Bağdâd; II, 204; Zahâir'ül-Ukbâ, 92; Mecma'uz-Zevâid, IX, 111), «Alî, bana nisbetle, bedenimdeki başım gibidir» (Câmi'; II, 55, 140) hadîsini açıklamaktadır (Mübâhele için «Sosyal açıdan İslâm Târîhi. Hz. Muhammed (S.M.) ve İslâm'ın ilk devri» adlı kitabımıza bk. İst. İnkılâp ve Aka K. 1975; s. 147 - 148).

Ş II. sûre-i celîlenin (Bakara), «Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikâr yoksullara nafaka edenlerin ecirleri, artık Rableri katındadır ve korku yoktur onlara ve onlar mahzun da olmazlar» meâlindeki 274. âyet-i kerîmesi, Zamaşerî'nin «Keşşâf» ında, Fahr-ı Râzî'nin «Tefsîr-i Kebîr»inde, «E'd-Dürr'ül-Mensûr» da bildirildiği gibi, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M.), varı-yoğu olan dört dirheminin birini gece, birini gündüz, birini gizli, öbürünü âşikâr olarak yoksullara vermeleri üzerine nâzil olmuştur. «Üsd'ül-Gaabe» (IV, 25) ve «Savâık» la (s. 78) Vâhidî'nin «Esbâb'ün-Nüzûl» ünde de, âyet-i kerîmenin, bu münâsebetle nâzil olduğu beyân edilmektedir (s. 64). «Mecma'uz-Zevâid» (VI, 124) ve «E'r-Riyâd'un-Nadıra» da da böyledir (II, 206).

Ş V. sûre-i celîlenin (Mâide), «Ey inananlar, içinizden kim, dinden döner de dininden çıkarsa Allah, onlara bedel, öyle bir toplum getirecektir yakında ki O, onları sever, onlar da O'nu severler; onlar, inananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı yücedirler; Allah yolunda savaşsınlar ve kınayanın kınayışından korkmazlar; bu, Allâh'ın lûtf ve ihsânıdır ki dilediğine verir ve Allâh'ın lûtfu boldur, O, herşeyi bilendir. Sizin velîiniz, ancak Allah'tır ve Rasûlüdür ve

inananolardır ki onlar namaz kılarlar ve rükû'dayken zekât (sadaka) verirler. Ve kim, Allâh'ı ve Rasûlünü ve inanoları velî edinirse onlar, hiç şüphesiz Allâh'a mensup toplumdur ve onlardır üst olanlar» meâlindeki 54 - 56. âyet-i kerîmeleri, Hz. Emîr'ül-Mü'minin Ali (A.M.) ve O'na uyanlar hakkında nâzil olmuştur; Fahr-ı Râzî, 54 - 56. âyet-i kerîmeleri, Hz. Emîr'ül-Mü'minin Ali'nin (A.M.) rükû'dayken, mescide gelip Allah için birşey isteyen yoksula, parmaklarındaki yüzüğü alması için ellerini uzatmaları, yoksulun da yüzüğü alması dolayısıyla inmesi, Hayber günü, sancağı Ali'ye vermeden önce Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.), «Yarın sancağı bir kişiye vereceğim ki Allah ve Rasûlü O'nu sever, O da Allah'ı ve Rasûlünü sever» buyurdıklarını, 54. âyet-i kerîmede de aynı meâlin bildirilmesi münâsebetiyle ve her iki vecihle de bu âyetlerin Hz. Ali hakkında nâzil olduğunu «Tefsîr» inde bildirir. Sahâbeden Ammâr, Huzeyfe ve İbni Abbâs, Ehlibeytten beşinci ve altıncı İmâm, Muhammed'ül-Bâkır ve Ca'fer'üs-Sâdık (A.M.) da âyet-i kerîme'yi bu sûretle tefsîr buyurlar.

§ VII. sûre-i celîlenin (A'râf), «Aralarında bir hicâb var. Ve A'râf'ta erler var ki herkesi yüzlerinden tanırlar ve cennet ehline, esenlik size diye nidâ ederler. Onlar, henüz cennete girmemişlerdir, gireceklerini umarlar. Gözleri cehennemliklere ilişince de, Rabbimiz derler, bizi zulmeden toplumla beraber etme. A'râf erleri, yüzlerinden tanıdıkları kişilere nidâ ederler: Ne toplanmış malınızın çokluğu, ne sayınızın fazlalığı, ne de kulluk etmeye tenezzül etmeyip ululanmanız, bir fayda verdi size. Allah onları rahmetine nâil etmez diye yemîn ettiğiniz kişiler bunlar değil miydi? Sonra onlara, girin cennete denir; ne korku vardır size, ne de mahzun olursunuz» meâlindeki 46-49 âyet-i kerîmelerindeki «A'râf erleri», Sa'lebî'nin, «Tefsîr»inde, İbni Abbâs'tan rivâyetine göre Sırât'ın yüce bir yeri olan

A'râf'ta duracak Ali, Abbas ve Hamza'dır (A.M.); «Savâ-ık» da bunu böyle kabûl eder (s. 101). Hasan-ı Bısrî, elini dizine vurup, «Allah onları» demiştir, «Cennet ve cehennem ehlini tanıtmak için oraya koymuştur. Onlar, bunları, birbirinden ayırd ederler. Andolsun ki şimdi şu evde de onlardan olanlar, belki de bizimle.» Ehlibeyt İmamlarına göre A'râf Erleri, Âl-i Muhammed'dir (A.M.) (Kur'ân-ı Kerîm ve Meâlî); Açıklama; II, s. LXIII)

Ş IX. sûre-i celîlenin (Tevbe, Berâe), «Hacc-ı Ekber günü, Allah'tan ve Peygamber'inden insanlara bir i'lândır bu: Şüphe yok ki Allah ve Peygamberi, müşriklerden beridir. Artık tevbe ederseniz bu, daha hayırlıdır size...» meâlindeki 3. âyet-i kerîmesi, Hz. Ali (A.M.) hakkında nâzil olmuştur. Suyûtî, «E'd-Dürr'ül-Mensûr» unda, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn Ali'nin (A.M.), «Allâh'ın kitâbında Ali'nin bir adı vardır ki onu bilmezler» buyurduğunu, nedir sorusuna da, «Duymadın mı Allâh'ın buyruğunu; Hacc-ı ekber günü Allah'tan ve Peygamberinden insanlara bir i'lândır bu, buyuruyor. O, (yâni Ali) Allah hakkı için bir i'lândır, bir buyruktur» cevâbını verdiğini Hakîm b. Hamîd'den tahrîc etmektedir.

Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.), hicretin dokuzuncu yılının sonlarında vahyedilen bu sûredeki emre imtisâlen, müşriklerin haccetmemelerini, Kâ'be haremine mü'minlerden başkalarının girmemelerini, çıplak tavâf edilmemesini, muâhede olanlara, müddetleri bitinceye dek dokunulmayacağı, böyle bir muâhedelere, şartlara bağlanmamış olanların dört ay sonra koşulacak şartlara riâyet etmelerinin gerekli olduğunu bildirmek üzere önce Ebû-Bekr'i Mekke'ye göndermişler, ardından, «Bunu, benim, yahut bana mensûb birinin iblâğı gerek» buyurup Ali'yi (A.M.) yollamışlar, Emîr'ül-Mü'minin, Hz. Peygamber'in (S.M.) devesine binmiş olarak halka, sûrenin başından on, bir rivâyette

onüç âyet-i kerimeyi okuyup emri yerine getirmişlerdir.

§ Bu sûre-i celîlenin, «Hacılara su vermeyi ve Mes-cid-i Harâm'ı onarmayı, Allâh'a ve son güne inanan ve Allah yolunda savaşılan kişinin yaptıklarıyla bir mi tutar-sınız? Allah katında bir değildir bunlar ve Allah, zâlim top-lumu doğru yola hidâyet etmez» meâlindeki 19. âyet-i ke-rimesi, Hz. Ali (A.M.) hakkında nâzil olmuştur. Vâhidî, «Esbâbü'n-Nüzûl» ünde, Hasân, Şa'bî ve Kurtubî'den, bu âyetin, Ali, Abbas, Talha ve Şeybe haklarında indiğini, Ab-bâs'ın, hacılara su vermekle, Talha'nın, Kâ'be örtüsünün hizmetiyle, anahtarının kendisinde bulunmasıyla, Şeybe'nin de Kâ'be'yi onarmakla övünmelerine karşı Ali'nin, «Ben Rasûlullah'la, insanlardan önce altı ay namaz kıldım; O'nun maiyetinde, Allah yolunda savaşmadayım» buyur-duğunu, âyetin bunun üzerine indiğini rivâyet eder (s. 182). Tabarî, «Tefsîr»inde (X, 68), aynı rivâyette bulunur. Fahr-ı Râzî'nin Tefsîr'ıyla Dürr'ül-Mensûr'da da bu rivâ-yet mevcuttur.

Bu âyet-i kerime'den sonraki 20 - 22. âyet-i kerimele-rin meâlleri de şudur :

«İnananların, göçenlerin ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşılanların Allah katında dereceleri pek bü-yüktür ve onlardır muradlarına erenlerin, kurtulup nusrat bulanların ta kendileri. Rableri, onları öz rahmetiyle, râ-zılığıyla ve tükenmez nimetleri bulunan cennetlerle müj-deler; orda ebedî kalırlar; şüphe yok ki pek büyük mükâ-fat Allah katındadır.» Bu âyet-i kerimelerde, 19. âyet-i ke-rimedeki yüce derecenin karşılıkları beyan buyurulmak-tadır.

§ X. sûre-i celîlenin (Yûnus A.M.), «De ki: Allâh'ın ih-sânıyla, rahmetiyle, yalnız bunlarla ferahlanıp sevinenler-se; bu, gerçekten de onların (dünyâ ehlinin) derleyip top-

ladıklarından daha hayırlıdır» meâlindeki 58. âyet-i kerîmesindeki «Allâh'ın ihsâniyle, rahmetiyle» yi İbni Abbâs, «Allâh'ın ihsâniyle, yâni Hz. Peygamber'le (S.M.), rahmetiyle, yâni Ali (A.M.) ile» diye yorumlamıştır (Târîhu Bağdâd; II, 97).

Ş XI. sûre-i celîlenin (Hüd (A.M.)), «Rabbinden apaçık bir delîle sâhib olan, bundan başka bir de tanığı olup daha önce din ve dünya işlerinde uyulan ve aynı rahmet bulunan Mûsâ'nın kitâbında da bildirilen kişi, yalnız dünyâyı dileylene benzer mi?...» meâlindeki 17. âyet-i kerîmeyi Hz. Ali (A.M.), «Rabbinden apaçık bir delîle sâhib olan, Rasûlullah'tır (S.M.); bense Rab'den tanığım» buyurarak açıklamışlardır ki bu yorum, «Kenz'ül-Ummâl» de de zikredilmektedir (I. s. 251). Fahr-i Râzî de «Tefsir»inde bunu anar.

Ş XIII. sûre-i celîlenin (Ra'd), «Ve kâfir olanlar derler ki: Rabbinden ona bir mûcize verilseydi ya. Şüphesiz ki sen ancak bir korkutucusun ve herkese hidâyet eden» meâlindeki 7. âyet-i kerîmesinin tefsirinde, Fahr-i Râzî, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.), mübârek ellerini göğüslerine koyup «Ben korkutucuyum» buyurdıklarını, sonra Ali'nin (A.M.) omuzuna işâretle «Hidâyet eden de sensin; benden sonra hidâyete erenler, seninle ererler» dediklerini zikreder; Tabarî de «Tefsir»inde bunu bildirir (XIII, 72). «Kenz'ül-Ummâl»de, «Ben korkutucuyum, Ali hidâyet eden; yâ Ali, benden sonra hidâyete erenler, seninle ererler» hadîsi tahrîc edilmektedir (VI, 157). Aynı kitabın I. cildinde (251), Heytemî'nin «Mecma'uz-Zevâid» inde (VII, 41), «Müstedrik'üs-Sahîhâyn» de, (III, 129) bu meâlde hadîsler vardır. Süyûtî, âyet-i kerîmeyi böyle tefsir eder: «Nûr'ül-Absâr» (s. 70) ve «Künûz'ül-Hakaik» ta da bu âyeti tefsir eder hadîsler mevcuttur (s. 42).

Ş XV. sûre-i celîlenin (Nahl), 42. ve XXI. sûre-i celîle-

nin (Enbiyâ') 7. âyet-i kerîmelerinde, meâlen, «Artık bilmiyorsanız zikr ehline sorun» buyurulmaktadır ki «Zikr ehli» Âl-i Muhammed'dir (S.M.). Nitekim Tabarî, Câbir'ül-Cu'fi'den, bu âyet nâzil olunca Hz. Emîr'ül-Mü'minin'in (A.M.), «Biziz Zikr ehli» buyurdıklarını tahrîc eder (XVII, 5).

§ XIX. sûre-i celîlenin (Meryem (A.M.)), «Şüphesiz ki inanan ve iyi, temiz işlerde bulunanlara karşı Rahmân, bir sevgidir, verecek» meâlindeki 96. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde Zamahşerî, Hz. Peygamber'in (S.M.), Alî'ye (A.M.), «Yâ Alî, de ki: Allâh'ım, benim için katında bir ahit ihsân eyle ve mü'minlerin gönüllerinde, bana karşı bir sevgi yarat» buyurduğunu, bu âyet-i kerîmenin, bunun üzerine indiğini «Keşşâf» ta bildirir; Süyûtî de tefsîrinde bunu zikreder. «Mecma'uz-Zevâid» ve «E'r-Riyâd'un-Nadîra» da, âyetin, Alî hakkında nâzil olduğu bildirilir ve Ibn'il-Hane'fiyye'nin, «Hiçbir mü'min yoktur ki kalbinde Alî'ye sevgi bulunmasın» dediği de kaydedilir. Ibn-i Hacer'in «Savâik»-ında ve «Nûr'ül-Absâr» da da âyet böyle tefsîr edilmektedir. «Alî'yi sevmek, nifaktan kurtulup ayrılmaktır» (Künûz; I, s. 41), «Yâ Alî, seni ancak mü'minler sever ve sana ancak münâfık buğzeder» hadîsleri de bu âyet-i kerîmenin müfessiridir (Aynı; II, s. 206).

§ XXV. sûre-i celîlenin (Furkan), «Öyle bir mâbuddur ki bir katre sudan insanı yaratmış ve ona ana-baba tarafından soy-sop, karı-koca tarafından da akrabâlık vermiştir ve Rabbin, herşeye gücü yetendir» meâlindeki 54. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde «Nûr'ül-Absâr», Alî'nin, Hz. Peygamber'in (S.M.) amcasının oğlu olması ve Fâtımat'üz-Zehrâ'nın (A.M.) zevci bulunması dolayısıyla neseb ve sıhriyyet bakımından Rasûlullah'a (S.M.) yakınlığı dolayısıyla Hz. Alî hakkında nâzil olduğunu söyler. Nüzûldeki husûsiyet, anlamdaki umûmiliği nefyetmez,

§ XXVIII. sûre-i celîlenin (Kasas), «Kendisine güzelim bir vaadde bulunduğumuz ve vaadine kavuşmuş olan, dünyâ yaşayışında nîmetlendirdiğimiz, sonra da kıyâmet gününde tapımıza getirdiğimiz kimseye mi benzer» meâlindeki 61. âyet-i kerîmesi, Taberî Tefsiri'nde (XX, 62), Mücâhid'in rivâyetiyle Hamza ve Alî hakkında nâzil olmuştur; dünyâda nîmete eren, sonra kıyâmette, azâb için Allâh'ın mânevî huzûruna getirilense Ebû-Cehl'dir. Vâhîdî'nin «Esbâb'ün-Nüzûl» ünde (s. 255) ve «E'r-Rıyâd'un-Nadîra» da da gene Mücâhid'den aynı rivâyet vardır (II, 207).

§ XXXII. sûre-i celîlenin (Secde), «İnanan kişi, inancından çıkan kişiye benzer mi hiç? Eşit olmaz bunlar» meâlindeki 18. âyet-i kerîmesi, Hz. Alî (A.M.) ile Ukbe oğlu Velîd hakkında nâzil olmuştur. Velîd, bir gün, Hz. Alî'ye (A.M.), «Ben dil bakımından senden iyi söz söylerim, kılıcım da senden keskindir...» gibi saçma sözlerle övünmeye yeltenmiş, Emîr'ül-Mü'minin de (A.M.), ona «Sus» buyurmuştu, «Sen fâsıksın.» Bunun üzerine bu âyet-i kerîme inmişti (Taberî, XXI, 68; Vâhîdî: Esbâb'ün-Nüzûl; s. 263; Târîhu Bağdâd, XIII, 221; E'r-Rıyâd'un-Nadîra; II, 276). Zamahşerî ve Süyûtî de tefsirlerinde bunu bildirirler. 19-22. âyet-i kerîmelerde, meâlen, «İnananlara ve iyi işlerde bulunanlardır Me'vâ cennetleri, yaptıklarına karşılık konaklamaları için. Fakat buyruktan çıkanlaraysa; onların yurtları ateştir; ordan çıkmak istedikleri zaman, tekrar atılırlar oraya ve onlara denir ki: Tadın yalanladığınız ateşin azâbını. Biz, belki dönerler diye pek büyük azaptan önce de onlara yakın bir azâbı tattıracağız mutlaka. Kendisine, Rabbinin delillerinden bir kısmı anılıp onlarla öğüt verdikten sonra da onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir ki? Şüphe yok ki biz, mücrimlerden öç alanız» buyurularak iki bölüğün âkıbetleri bildirilmektedir.

Velîd, üçüncü Halife zamânında beş yıl Kûfe vâlliliğinin

de bulunmuş, bir gün sabah namazını, sarhoş olarak dört rük'at kıldırmıştı; rükû' ve sücûd tesbihlerinde, «Sen iç, bana da sun» demişti ve halk tarafından dövülerek mes-cidden çıkarılmıştı. Azledilip Medîne'ye dönünce, Halife tarafından cürmü sâbit görülmeyerek kendisi sorumlu tutulmamış, hattâ içki cezası da tatbiyk edilmemişti; aksine onun sözüyle Abdullah b. Mes'ud dövülmüş, yere çarp-tırılmış, iki kaburga kemiği kırılmıştı. Velid, Hz. Ali'ye kar-şı olanlardandır.) Sıffıyn savaşında Muâviye'nin tarafınday-dı (Sosyal Açıdan Islâm Târîhi; s. 328 - 329, 334, 341 ve 349).

§ XXXIII. sûre-i celîlenin (Ahzâb), «İnananlardan öy-leri var ki Allâh'a verdikleri sözde sadâkat gösterdiler; onların kısmisi, adağını odedi; kimisiyse beklemede ve on-lar, özlerini, sözlerini hiçbir sûretle değiştirmediler» meâ-lindeki 23. âyet-i kerimesinin, «Savâık» ta (s. 80) ve «Nûr'-ül-Absâr» da (97), İbni Sabbaag'ın «Fusûl'ül-Mühimme» sinden naklen, Ubeyde b. Hâris, Hamza ve Ali (A.M.) hakkında nâzil olduğu bildirilir. Bu âyet, Hz. Emir'ua-Mü-minin'den (A.M.), Kûfe'de, minberde hutbe okurlarken so-rulmuş, «Benim, amıcam Hamza'nın ve amıcamın oğlu, Ab-dülmuttaıib oğlu Hâris'in oğlu Ebû-Ubeyde'nin hakkında nâzil oldu; Ubeyde Bedir'de, Hamza Uhud'da şehid olarak adoklarını ödediler; bense, en kötü kişiyi beklemekteyim; buramı, burdan akan kanla boyayacak; habibim Ebû'l-Kaa-sım sallâllahu aleyhi ve âlihî ve şellemin bana ahdidir bu» buyurmuşlar ve mübârek başlarıyla sakallarını işâret ey-lemişlerdir.

Aynı şürenin, «Gerçekten de Allah'ı ve Rasûlünü in-citenlere Allah, dünyâda da lâ'net etmiştir, âhirette de ve onlara horlayıcı, aşığılatıcı bir azap hazırlamıştır» meâ-lindeki 57. âyet-i kerimesi de, Ali'yi (A.M.) inciten ve söy-

ledikleri kötü sözleri ona duyuran münâfıklar hakkında nâzil olmuştur (Keşşâf; Esbâb'ün-Nüzûl, 279).

§ XXXVII. sûre-i celîlenin (Saffât), «Durdurun onları; onlardan şüphe yok ki sorulacak; meâlindeki 24. âyet-i kerîmesi, Deylemî'nin Ebû-Saîd'ül-Hudrî'den tahrîc ettiği hadîse göre herkesten Ali'nin vilâyeti sorulacaktır tarzında yorumlanmıştır; Vâkidî'nin kabûl ettiği yorum da budur; çünkü Allah, XLII. sûrenin (Şûrâ) 23. âyet-i kerîmesinde, risâletin ecri olarak ancak Ehlibeyte muhabbetini emretmekte, kuldân bunu, bu sevgiyi istemektedir (Savâık; s. 89). Sevgiyse, inançta, kullukta, dünyâ ve din işlerinde, onlara uymak, onların yolunda yürümek, huyunu-husunu onlara uydurmaya çalışmakla olur; sözle sevgi, gösteriştir, yalandır.

§ XXXIX. sûre-i celîlenin (Zümer), «Allâh'ın, İslâm için gönlünü açtığı kişiye kim benzer ki o, gerçekten de Rabbinden bir nûra nâil olmuştur; yazıklâr olsun Allâh'ı anmaya karşı yürekleri kaskatı olanlara; onlardır apaçık bir sapıklıkta kalanlar» meâlindeki 22. âyet-i kerîmesi, Ali ve Hamza'yla Ebû-Leheb ve evlâdı hakkındadır (E'r-Riyâd'un-Nodîra; II, 207); kalbleri, İslâm için, Allah tarafından açılanlar, Ali ve Hamza'dır (A.M.); Allâh'ın zikrine karşı yürekleri kaskatı olup apaçık sapıklıkta kalanlarsa Ebû-Leheb ve evlâdıdır. Vâhidî ve Ebû'l-Ferec de bu yorumda bulunurlar; «Esbâb'ün-Nüzûl» da bu hususta bir hadîs de vardır.

Aynı sûrenin «Doğrulukla gelen kişiye ve onun doğru olduğunu tasdiyk edenlere gelince: Onlardır çekinenlerin tâ kendileri» meâlindeki 33. âyet-i kerîmesinde, tasdiyk eden, Ali'dir; «E'd-Dürr'ül-Mensûr» da bu hususta bir hadîs de zikredilmektedir.

§ XLII. sûre-i celîlenin (Şûrâ), «Bu, Allâh'ın, inanan

ve iyi işlerde bulunan kullarını müjdelemesidir işte. De ki: Sizden, tebliğya, risâlete karşılık bir ecir, bir ücret istemiyorum; istediğim, ancak yakınlarıma sevgidir ve kim, güzel ve iyi bir iş yaparsa, onun, güzelim mükâfatını arttırırız; şüphe yok ki Allah, suçları örtendir, iyiliğe mükâfatla karşılık verendir» meâlindeki 23. âyet-i kerîmesindeki «yakınlar» dan maksadr, Alî b. Huseyn (A.M.), Saîd b. Cübeyr, Amr b. Şuayb ve bir topluluğa göre Hz. Peygamber'in (S. M.) yakınları, yâni Alî, Fâtıma, Hasan ve Huseyn'dir (A.M.); İmâm Muhammed'ül-Bâkır ve Ca'fer'üs-Sâdık'tan da böyle rivâyet edilmiştir (A.M.). Saîd b. Cübeyr, İbni Abbâs'tan, bu âyet inince, sevmemiz emredilenler kimlerdir diye sorulduğunu, Hz. Peygamber'in (S.M.), «Alî, Fâtıma ve onun evlâdı» diye cevap verdiklerini rivâyet eder. Tabarî'nin «Tefsîr» inde (XXV, 16 - 17), »Keşşâf» ta, «Müstedrik» te (III, 172), «Üsd'ül-Gaabe» de (V, 367), «Zahâir'ül-Ukbâ» da (s. 35), «Savâik» ta da (101 - 102) bu yorum ve bu yoruma âit hadisler vardır. Ehlibeyt İmamlarından gelen rivâyetlerdeyse bu hususta ittifak mevcuttur.

Ş XLV. sûre-i celîlenin (Câsiye), «Yoksa kötülük kazananlar, kendilerini de imân edenler ve iyi işlerde bulunanlarla eşit mi tutacağız, dirimleri de, ölümleri de onlarla bir mi olacak sanıyorlar? Ne de kötü hükmediyorlar» meâlindeki 21. âyet-i kerîmesinin, Alî, Hamza ve Ubeyde'yle Utbe, Şeybe ve Velîd b. Utbe hakkında indiğini, iniş sebebinin de, adları geçen müşriklerin, onlara, sizin sözleriniz gerçek olsa bile dünyâda hâlimiz sizden üstün olduğu gibi âhirette de üstün oluruz biz demeleri üzerine, hükümlerinin gerçek olmadığını beyan olduğunu Fahr-i Râzî, «Tefsîr» inde, Kelbî'den rivâyet eder.

Ş XLVII. sûre-i celîlenin (Muhammed S.M.), «Gerisin geriye, hem de doğru yol, kendilerince apaçık anlaşıldıktan sonra eski dinlerine dönenlere gelince: Şeytan, yanlış ha-

reketlerini, onlara bezemektedir ve onları, uzun-uzun dileklere düşürmektedir. Bu, böyledir; çünkü onlar, Allâh'ın indirdiği şeyden hoşlanmayanlara, biz demişlerdir, bâzı işlerde size itâat edeceğiz ve Allâh da, onların gizlice konuştuklarını bilmektedir. Nasıl olacak hâlleri o zaman ki melekler, canlarını alırken yüzlerine, ardlarına vurmaktadır. Bu, böyledir; çünkü onlar, Allâh'ın gazeb ettiği şeylere uymuşlardır ve râzılığından hoşlanmamışlardır da O da, yaptıklarını mahvetmektedir. Yoksa gönüllerinde hastalık olanlar, Allâh, onların kinlerini, hasedlerini hiç meydana çıkarmayacak mı sanmaktadırlar? Ve dileseydik onları, sana gösterirdik de yüzlerinden tanırdın elbet ve elbette sözlerinden tanırsın, anlarsın onları ve Allah, yaptıklarınızı bilmektedir» meâlindeki 25 - 30. âyet-i kerîmelerinin tefsirinde Süyûtî, İbni Merdveyh ve İbni Asâkir'in, Ebû-Saîd'ül-Hudrî'den «Elbette sözlerinden tanırsın, anlarsın onları» beyânını, «Ebû-Tâlib oğlu Ali'ye buğzetmeleriyle» tarzında yorumladığını tahrîc ettiklerini bildirir.

Ş LV. sûre-i celîlenin (Rahmân), «iki denizi salmıştır, nerdeyse karışacaklar; aralarında bir berzah var, karışmazlar. Artık Rabbinizin nîmetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? İkisinden inci ve mercan çıkar» meâlindeki 19 - 22. âyet-i kerîmelerinin tefsirinde Süyûtî, İbni Abbâs'tan, iki denizi, Ali ve Fâtıma (A.M.), berzahu Hz. Peygamber (S.M.), inci ve mercanı da Haşan ve Hüseyin (A.M.) olarak yorumlar; «Nûr'ül-Absâr» da da aynı yorum vardır (s. 101).

Ş LVIII. sûre-i celîlenin (Mücâdele), «Ey inananlar, Peygamber'le gizlice konuşacağınız vakit, konuşmaya başlamadan bir sadaka verin; bu, sizin için hem daha hayırlıdır, hem daha temiz; bulamazsanız artık Allah, suçları örtendir, rahîmdir» meâlindeki 12. âyet-i kerîmesi nâzil olunca, «Sahîhu Tirmizî»de (II, 227) ve Neseî'nin «Hasâ-

is»inde zikredildiği gibi, Ali'nin (A.M.) dileğiyle ve bundan sonraki âyet-i kerîmenin hükmüyle bu emir, bir rahmet olarak kaldırılmıştır. Tabarî'nin «Tefsîr» inde (XXVIII, 14) ve «E'd-Dürr'ül-Mensûr» de, Ali'den başkasının da bu âyet-i kerîmenin hükmüne ittibâ' edemediği bildirilmektedir; «Kenz'ül-Ummâl» de, Ali'nin (A.M.), Şûrâ günü, Şûrâdakilere, kendisinin, Ebû-Bekr'den daha ileri bir hakka sâhib olduğunu, Rasûlullah'ın, kendisinden başka hiçbir kimseyi kardeş edinmediğini söyledikten sonra, kendisinden başka hiçbir kimsenin, bu âyet-i kerîmenin hükmüne uymadığını, kendisinin, oniki kere bu âyetin hükmüne ittibâ' ettiğini, ihticac yollu söylediği, Şûrâdakilerin de bunu tasdiyk ettikleri bildirilir (II, 155). İkinci Halife, bir gün, «Ali'de üç şey var ki biri bende olsaydı, bu, kızıl tüylü develere sâhib olmaktan daha sevimli olurdu bence. Rasûlullah, Fâtîma'yı ona verdi; Hayber günü, sancağı ona teslim etti; bu âyet onun hakkında indi» demiş ve bu âyet-i kerîmeyi bildirmişti.

Ş LXVI. sûre-i celîlenin (Tahrîm), «Artık gerçekten de o Allah'tır yardımcısı O'nun ve Cibrîl ve inananların sâlihi ve melekler de bundan sonra O'nc arkadır, yardımcıdır» meâlindeki 4. âyet-i kerîmesindeki «inananların sâlihi», «E'd-Dürr'ül-Mensûr» da Esmâ'dan tahrîc edilen hadîsten anlaşıldığı gibi Ali'dir; Hz. Peygamber (S.M.), «Müminlerin sâlihi, Ebû-Tâlib oğlu Ali'dir» buyurmuşlardır. Bu hadîs, «Kenz'ül-Ummâl» de (I, 237) ve «Savâik» ta da vardır (s. 144). «Mecma'uz-Zevâid» de, İmâm Huseyn'in şehâdetinden sonra, Zyed b. Arkam'ın, Kûfe mescidinin kapısında, «Rasûlullah'tan duydum, Hasan ve Huseyn'e, ikinizi ve mü'minlerin sâlihini Allah'a tapşurdım buyurdular» demiş, bu söz, babasının oğlu Ziyâd'ın oğlu Ubeydullâh'a söylenince pek kızmış, fakat, bırakın şu bunak adamı di-

yerek öfkesini yenmeye çalışmış olduğu bildirilmektedir (IX; 194).

§ LXIX. sûre-i celîlenin (Hoakka), «Gerçekten de biz, coşkun suda akıp giden gemide taşıttık sizi, size bir anış, ibret alınacak bir öğüt olsun ve bu, unutmayan kulakta kalsın diye» meâlindeki 11 - 12. âyet-i kerîmelerindeki «Unutmayan kulak», öyle bir kulağa sâhib olmak lûtfu, Tabarî'nin «Tefsîr»inde bildirildiği gibi, Alî'ye (A.M.) ihsân edilmiştir. Hz. Peygamber (S.M.), 12 âyet-i kerîmeyi okuyup «Yâ Alî» buyurmuşlardır, «Senin kulağının böyle olmasını Allah'tan diledim.» Alî de (A.M.) der ki: «Rasûlullah'tan duyup da unuttuğum hiçbir söz yoktur.» (XXIX; 35) «Keşşâf», bu âyet-i kerîme inince, Hz. Peygamber'in (S.M.), Alî hakkında bunu istediğini, kendisine tebşîr buyurduğunu, onun da, «Bundan sonra, O'ndan duyduğum hiçbir şeyi unutmadım» dediğini bildirir; Fahr-ı Râzî de «Tefsîr» inde bunu zikreder. «E'd-Dür'ül-Mensûr» da, «Mecma'uz-Zevâid»de (I, 131), «Kenz'ül-Ummâl» de (VI, 408) ve «Esbâb'ün-Nüzûl»de de bu hadîs mevcuttur (s. 329).

§ LXXVI. sûre-i celîlenin (Dehr, Hel etâ), «Adaklarını yerine getirirler onlar ve şerri her yanı saran, kaplayan günden korkarlar. Ve ona ihtiyaçları olduğu hâlde yeyecekleriyle yoksulu ve yetimi ve tutsağı doyururlar. Sizi ancak Allah rızâsı için doyurmadayız; sizden ne bir karşılık istemedeyiz, ne bir şükür» meâlindeki 7 - 10. âyetleri ve 10. âyet-i kerîmeden 22. âyet-i kerîmeye dek devâmı, Emîr'ül-Mü'minin, Fâtıma, Hasan ve Huseyn (A.M.) ile Fıdda (R.A.) adlı câriyeleri hakkında nâzil muştur. Hasan ve Huseyn (A.M.), hastalanmışlar, Hz. Rasûl-i Ekrem'le (S.M.) sahâbeden bâzı kimseler, dolaşmaya gitmişler, bu arada, Hz. Alî'ye, birşey adasanız diyenler olmuş, Hz. Alî ile Fâtıma, üç gün oruç tutmayı adanmışlar, Fıdda da onlara uymuştu;

İmâm Hasan ve Hüseyin de bu adağa iştirâk etmişlerdi. İmâm Hasan ve Hüseyin iyileşince hepsi, adaklarını yerine getirmeye niyetlenmişler, Ali, borç olarak bir miktar arpa almış, öğütmüş, cenâb-ı Fâtıma, üçte biriyle biraz yemek pişirmişti. Akşam, iftar vakti gelince Hz. Ali, namâzını kılmış, hep berâber sofraya oturmuşlardı. Tam iftar edecekleri sırada kapıya biri gelip «Ey Muhammed'in Ehlibeyti, esenlik size; ben Müslüman evlâdından bir yoksulum; beni doyurun da Allah da sizi cennet nimetleriyle doyursun» diye seslenmiş, hepsi de yemeklerini yoksula vermişler, suyla iftar etmişlerdi. İkinci günü, aynı zamanda, kapıdan birisi, aynı tarzda, babası şehid olmuş bir yetim seslenmiş, gene hepsi, yemeklerini ona sunmuşlardı. Üçüncü günü de bir esir seslenmiş, hâsılı Ehlibeyt, üçüncü günü de suyla iftar etmişti. Rasûlullah (S.M.), ziyâretlerine gelince hâllerini görmüş, o anda da sûre-i celîlenin mezkûr âyetleri nâzil olmuştu (Üsd'ül-Gaabe; V, 530). Vâhidî, «Esbâb'ün-Nüzûl» ünde, iniş sebebini aynı tarzda anlatır; tutsağın, müşriklerden olduğunu söyler (s. 331); «E'r-Riyâd'un-Nadıra» da da esir, Hasan ve Katâde'nin kavlince müşriklerden, Saîd b. Cübeyr'in rivâyetine göreyse ehli kiblelidir (II, 227); «Zahâir» de, Saîd b. Cübeyr'in kavii alınmaktadır (s. 102). «Nûr'ül-Absâr» da olay, daha etraflıca anlatılmaktadır (s. 102). Fahr-ı Râzî ve Süyûtî de tefsirlerinde, aynı olayı naklederler. Ehlibeyt İmamlarına göre olay, Zilhıccet'ül-Harâmın yirmi beşinci günü Medîne'de olmuştur ve o gün oruç tutmak, yoksullara tasadukta bulunmak sünnettir (Mefâtih'ul-Cinan; Tehran - 1359 H. s. 285).

Âyet-i kerîmelerin nüzûl sebebindeki husûsiyet, anlamdaki şümûlü ve umûmîliği nefyetmeyeceği sebeple de tebşîr, muhtaçları doyuran, doyularına sebep olan her mü'minin anlamdaki tebşîrde payı vardır.

§ LXXXIII. sûre-i celilenin (Mutaffîfîn), «Şüphe yok, suç işleyenler, inananlara gülerler» meâlindeki 29. âyet-i kerîmesinden sonuna dek, Hz. Alî (A.M.) hakkında nâzil olmuştur. «Keşşâf», Hz. Alî'nin mübârek başlarının ön tarafındaki saçları dökülmüş bulunduğundan, münâfıklardan bâzılarının, onunla eğlendiklerini, ona güldüklerini, işâretle birbirlerine gösterdiklerini, söz konusu ettiklerini, âyetlerin, bu münâsebetle indiğini bildirir; Fahr-i Râzî de tefsîrinde bunu bildirir.

§ XCVIII. sûre-i celilenin (Beyyine), «Inananlar ve iyi işlerde bulunanlarsa; onlardır şüphe yok ki yaratılmışların en hayırlıları» meâlindeki 7. âyet-i kerîmesi, Hz. Emîr'ül-Mü'minin'le (A.M.) onun yolunu tutanlar hakkındadır. Tabarî, «Tefsîr» inde, Hz. Peygamber'in (S.M.), «Yâ Alî, bunlar sensin ve senin şîandır» buyurdıklarını yazar (XXX, 171). Süyûtî, İbni Asâkir'in Câbir b. Abdullâh-ı Ansarî'den, Hz. Peygamber'in (S.M.), Alî hakkında, «Nefsim kudret elinde olana andolsun ki bu ve şîası, kıyâmet gününde kurtulanlardır, muradlarına erenler» buyurduğunu, âyet-i kerîmenin bunun üzerine nâzil olduğunu, ashâbın, Alî'ye (A.M.) rastlayınca, O'nu görünce, «Yaratılmışların en hayırlısı» dediklerini tahrîc eder. İbni Adiyy ve İbni Asâkir, «Alî, yaratılmışların en hayırlısıdır» hadîsini merfû' olarak tahrîc etmişlerdir. İbni Adiyy, ayrıca İbni Abbâs'tan, bu âyet-i kerîme nâzil olunca Hz. Peygamber'in (S.M.) Alî'ye, «O sensin ve senin şîandır ki kıyâmet günü Allah'tan râzı olmuş ve rızâsını kazanmış olursunuz» buyurduğunu tahrîc etmiştir. İbni Merdveyh, Alî'nin, «Rasûlullah bana, Alî'lâh'ın kelâmını duymadın mı; inananlar ve iyi işlerde bulunanlarsa; onlardır şüphe yok ki yaratılmışların en hayırlıları buyurdu; sensin ve senin şîandır onlar; ümmetler hesab için çağrılınca, benim ve sizin buluşacağımız yer, havuz kıyısıdır, yüzlerimiz parıl-parıl parlak bir hâlde geliriz

oraya» dediğini zikreder. «Savâik'ul-Muhrıka» da da, bu âyet-i kerîme nâzil olunca Hz. Peygamber'in (S.M.), Alî'ye (A.M.), «Onlar sensin ve şîandır; sen ve şîan, kıyâmet gününü, Allah'tan râzî ve Allah rızâsına nâil olarak gelirsiniz; düşmanınızsa gazebe uğramış, perperîşân gelir» buyurduğu, Alî'nin (A.M.), «Düşmanım kim» sorusuna da, «Senden teberrî eden ve sana lâ'net okuyan» cevâbını verdiği, İbni Abbâs'tan rivâyet edilir (s. 96); bu hadîs «Nûr'ül-Absâr» da da vardır.

Ş Süyûtî, tefsîrinde, CIII. sûre-i celîledeki (Asr), «Andolsun asra, şüphe yok ki insan, elbette ziyandadır» meâlindeki 1 - 2. âyet-i kerîmelerdeki «insan» dan maksadın, Ebû-Cehl, sûrenin son âyeti olan ve «Ancak inananlar ve iyi işlerde bulunanlar ve birbirlerine gerçeği ve sabretmeyi tavsiye edenler başka» meâlindeki 3. âyet-i kerîmesinden de Alî ve Selmân'ın kastedildiğini bildirir.

Ş İbni Abbas, Hz. Emîr'ül-Mü'mînîn'in (A.M.) fazîletine dâir üçyüz âyet-i kerîme indiğini, O'nun hakkında inen âyet kadar hiç kimse hakkında âyet inmediğini söyler (Târîhu Bağdâd; VI, s. 221; Nûr'ül-Absâr; s. 73). İslâmını ilk izhâr eden Alî (A.M.), şüphe yok ki, «Ey inananlar» hitâbına da ilk muhâtapdır ve şüphe yok ki, kendini Allâh'ına veren, Rasûlullah'a fedâ eden, İslâm ve îmân için yaşayan ve o yolda can veren Alî (A.M.), inananlar ve güzel, iyi işlerde bulunanlar hakkındaki tebşîri bildiren her âyet-i kerîmede, tebşîre ilk mazhar olandır.

ALÎ (A.M.) NASIL BİR ZÂTTI?

Emîr'ül-Mü'minin (A.M.), kısaya yakın orta boyluydu; iri ve siyâha çalar elâ gözlüydü; kaşları, hilâle benzerdi; yüzleri, uzuna çalar müdevverdi. Fasih ve belyg sözlüydü. Söz söyleyenler çoktu; yaratılmışların içinde, onun gibi söz söyleyen yoktu. Güzellikte ayın ondördüne benzerdi; iki omuzunun arası geniş bir erdi. Mübârek göğsü geniş, karnı büyücekti; ellerinin ayaları geniş ve göğcekti. Yaratılışları tamdı; uzuvları sağlamdı. Boyunları, gümüş gibi bembeyaz ve uzuncaydı. Başlarının ön tarafındaki saçları dökülmüştü; saçları, başlarının arka tarafındaydı. Sakalları göğüslerini doldururdu; bıyıklarını, dudakları görünecek derecede aldırırdı. Omuzbaşları, arslan omuzu gibi sivriceydi. Kollarının dirseklere kadar olan kısmıyla dirsekten omuzlarına kadar olan kısmı, kalınlıkta hemen hemen birdi. Birini elleriyle tuttu mu, solumasına imkân bırakmazdı; birini kavradı mı, kımıldamasına imkân kalmazdı. Savaşta salına-salına, koşarak yürürdü; göreni heybet bürürdü. Yüreği pekti; kuvveti, imânına denkti; yiğitlikte tekti. Kiminle karşılaşırsa nusrat bulurdu; düşmanına mutlaka üst olurdu (İstîâb'a bk. II, s. 469).

Alî (A.M.), hutbesini îrâd ediyordu; insanların en güzeliydi denmiştir (Üsd'ül-Gaabe; IV, 39); nasıl olmasın ki Rasûl-i Ekrem'e, yâ Rasûlallah, Alî, Livâ'ül-Hamd'i ne güçle taşıyacak demişti de Hz. Peygamber (S.M.), «Nasıl gücü yetmez ki» buyurmuştu, «O'na, yaratılıştâ ayrı-ayrı sıfatlar verilmiştir: Sabır ihsân edilmiştir, benim sabrım gibi; güzellik verilmiştir, Yûsuf'un güzelliği gibi, kuvvet lütfedilmiştir, Cibrîl'in gücü gibi.» (E'r-Riyâd'un-Nadira; II, 202).

Ibni Abbas der ki: «Rasûlullah, İbrâhîm'e hilmiyle,

Nûh'a azmiyle, Yûsuf'a güzelliğiyle bakıp görmek dileyen, Ebû-Tâlib oğlu Ali'ye baksın buyurdu.» (Aynı; II, 218)

Emir'ül-Mü'minin'in yâkut, firûze ve akıyk taşlı üç demirden yapılmış bir yüzüğü vardı. Yâkutta «Lâ ilâhe illâ ilâh'ul-melik'ül'hakk'ul-Mübîn» (Herşeye mâlik ve sâhip, herşeyi açıklayıp bildiren gerçek mâbud, ancak Allah'tır; yoktur ondan başka tapacak), firûzede, «Allâh'ul-Melik» (Herşeyin mâlik ve sâhibidir Allah), demirden, olanda, üç satır olarak «Mâ şâ'Allah, Lâ kuvvete illâ b'illâh, Estağfir'ullâh» (Allah'ın dilediği olur; güç-kuvvet, ancak Allâh'ındır; Allah'tan yarlıganmak dilerim) yazıları kazılmıştı; zaman zaman bunlardan birini sağ ellerinin parmağına takarlardı (Kenz'ül-Ummâl; III, 336. Hâkim, Târîh'inde, Ab -dürrahmân-ı Sülemî «Emâlî» sinde bunu bildirir).

Nür'ül-Absâr», yüzüklerinde, «Esnedtu zahrî ila'llâh» (Allah'a dayandım) sözünün kazılmış olduğunu, «Hasbi-y'allâh» (Allah yeter bana) yazısının hâkkedilmiş bulunduğunun da rivâyet edildiğini bildirir (s. 94).

Hız. Emir'ül-Mü'minin (A.M.), cenâb-ı Fâtîmat'üz-Zehrâ'nın (A.M.) vefatlarına kadar başka kadın almadılar. Hız. Fâtîma'dan (A.M.), Hasan, Huseyn ve altı aylıkken düşen, ismi Hız. Peygamber tarafından konmuş bulunan Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Külsûm adlı üç erkek, iki kız çocukları olmuştur. Sonradan aldığı kadınlardan olan evlâdiyle, onsekizi erkek, onsekizi kız olmak üzere otuz altı evlâdı vardır. Vefatlarında, onüçü sağdı. Altı oğlu, Kerbelâ'da, İmâm Huseyn'in maiyetinde şehid oldular. Soyları, İmâm Hasan ve Huseyn'le Muhammed ibn'il-Hanefiyye, Abbâs ve

Ömer'ül-Atraf'tan yürüdü (Umdet'üt-Tâlib; Necef - 1337 H. 1918; s. 42 - 48

«Ali'nin evsâfını yazmaya, seciyyelerini sayıp dökme-ye kalkışsak, sonu gelmez bir kitâp olur; gene de onun övgüsü olmaz bu kitap. Onu öven, onun kadrince değil, kendi kadrince över ancak.

İslâm olarak doğan, dâvete ilk uyan, hicretten önce ve hicret gecesi, canını Rasûlullah'a (S.M.) fedâ etmeyi şükür secdesine kapanarak kabûl eden, Bedir'de, Uhud'da, Handak'ta, bütün savaşlarda İslâm'ı yücelten, Hayber'i alan Ali... Rasûlullah'ı (S.M.) yıkayan, defneden, ondan sonra kendisinin dediği gibi «Sel kendisinden aktığı, hiçbir kuş, uçtuğu yere uçamadığı» halde «gözlerine toz-toprak dolmuş, boğazında kemik durmuş» olarak (Nehc'ül-Belâga; Şıkşıkıyye Hutbesi; s. 168), ancak İslâm'ın bölünmemesi için sabreden Ali... Mes'ûdî'ye göre Osmân'ın bin dînârı, bir milyon dirhemi, yüzbin dinarlık emlâki, deve sürüleri, atları kaldığı, Talha'nın Irak'ta, günlük geliri bin dînârı tuttuğu, Kûfe'de ve Medîne'de evleri bulunduğu, Zübeyr'in dört yüz bin dînârı, bin atı, bin câriyesi, Abdürrahmân b. Avf'ın bin atı, bin devesi, onbin koyunu olduğu hâlde, hilâfetinde, Şam ülkesinden başka bütün İslâm diyârına hüküm yürüten, fakat vefâtında ancak dört yüz dirhemi kalan Ali... «Nerde bir yarı yükselmişse orda bir hak zâyi olmuştur; hepiniz bilirsiniz bence. Bir zengin, onun hakkını yemedikçe bir yoksul aç kalmaz» diyen, geçimde kendisini taklîde kalkışana, «Ben, Mü'minlerin Emîriyim; onların en yoksulunun geçindiği gibi geçinmek zorundayım» buyuran, kışın ısınmak için-sırtına attığı köhne kadife parçasını bile Beyt'ül-mâlden almayıp Medîne'den getiren Ali... Kuru ekmeği yemeye çalıştığını görüp şa-

şana, «Rasûlullah, bundan katısını yedi diyen Alî... Anbar'lılar, eski göreneklerine uyup karşısında yeri öpmeye kalktıkları zaman, «Ben de sizin birinizim; aramızda bir fark var; o da benim, sizin sorumluluğunuzu yüklenmiş olmamdır» diyen, kendisini haddinden fazla övmeye kalkışan bir riyâ-kâra, «Ben, senin övdüğün dereceden aşağıyım, fakat gönlünde gizlediğinden de yüceyim» buyuran Alî...

Hız. Peygamber (S.M.), «Ben Kur'ân'ın inişi üzerine, onu kabûl ettirmek için savaşmadayım; Alî, onun te'vli için, hükmünün gereğini bildirmek için savaşır» buyurmuş (Hasâis, 40; Müsned; III, 33, 82; Müstedrik; III, 122; İstîâb; II, 39), O'nun, bey'atinden dönenlerle, gerçekten sapıp zulmedenlerle ve ok yaydan çıkar gibi dinden çıkanlarla savaşacağını buyurmuştu; kendisi de bunu, Hız. Rasûl'den (S.M.) rivâyet etmişti (Müstedrik; III, 139; Üsd'ül-Gaabe; IV, 32 - 33; Kenz'ül-Ummâl; VI, 72, 82, 88, 319, 392; VIII, 215; Târihu Bağdâd; VIII; 340; Dürr'ül-Mensûr; XLIII. sûrenin 41. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde; LXXII. sûrenin 14. âyet-i kerîmesinde, Kaasitûn). Cemel savaşında, bey'atinden dönenlerle, Sıffıyn'de, gerçekten sapıp zulmedenlerle, Nehrevan'da dinden dönenlerle savaşmıştı Alî ve en yüce makam olan şehâdet makaamına ermiş, cânından fazla sevdiği Rasûlullah'a kavuşmuştu.

Muâviye, bir gün, Alî'yi sevenlerden Dırâr'a ısrarla «Alî'yi anlat bana demişti. Dırâr söze başladı :

«O'nun yüceliğine bir son, ululuğuna bir sınır yoktu. Gücü-kuvveti çetindi; sözü kesindi. Adâletle hükmederdi. Her yanından bilgi fıskırırdı. Sözünde hikmet dile gelirdi, coşardı. Dünyâdan, dünyâ lezzetlerinden çekinirdi. Gece garipliğiyle esenleşirdi. Çok ağlardı, uzun düşürürdü. En değersiz elbise giyer, en değersiz şeyleri yer-

---

di. İçimizden birisi gibiydi; o kadar yakındık ona; gene de heybetinden söz söylemezdik. Din ehlini ağırlar, yoksullarla düşer kalkardı. Kuvvetli, o varken kötülük edemez, zayıf, adâletinden me'yus olmazdı. Bâzı vâkitler gördüm, yasa batanlar gibi ağlar, Ey dünyâ derdi, benden başkasını aldat; ömrün kısadır senin, değer az. Âh âh azığıñ azlığından, yolun uzunluğundan, yatılacak yerin katılığından, varılacak yerin ululuğundan» (İstiâb; II, 76; Sosyal Açıdan İslâm Târîhi; s. 402 - 404)

Bu sözleri duyan, ne düşündü acaba? Kendisini, hareketlerini, yaşayışını gözünün önüne getirebildi mi?

VII

Hz. Emîr'ül-Mü'minin'den (A.M.)

V E C İ Z E L E R

Hz. Emîr'ül-Mü'minin'in (A.M.) hutbelerini, hitâbelerini, mektuplarını, vecîzelerini toplayıp îman ve amel, din ve hikmet, bilgi ve irşat, fesâhat ve belâgat erbâbına «Nehc'ül-Belâga» adıyla sunan Seyyid Radî'nin (Allah derecâtını yüceltsin) dediği gibi, «Savaş denizlerinde dalgalar yutan, coşup köpüren, savaş deryâlarına dalıp çıkan, elde yalın kılıç, haktan baş çekenlerin başlarını bedenlerinden ayıran, ünlü kahramanları, Allah kulluğu yolunda helâk toprağına seren, kılıcından kanlar damlaya damlaya, canlar döküle-saçıla meydandan dönen» birinin, bu derece fasîh ve belîyg, anlam bakımından bu derece derin ve geniş, aynı zamanda bu kadar vecîz sözler söylemesine gerçekten de şaşılır. Fakat Alî (A.M.), Hz. Rasûlullâh'ın (S.M.), âlemlere rahmet, kâinata hidâyet olan Peygamberler serverinin, Son Peygamber'in, ilim ve hikmet şehrinin kapısı olunca bu hayret, Allâh'ın kudretine karşı acze bürünür ancak ve Arap şâirinin dediği gibi, ilâhî kudretin, bütün bir âlemi, bir, tek bir zâtta toplaması, gene o ilâhî kudrete bir huccettir; O'nun Habibine ihsân edilmiş bir mûcizedir.

Zâhidlikte, kullukta misli görülmemiş bir kul olan, Rasûlullah'a bağlılıkta eşi bulunmayan Alî, şehâmette, şecâatta nazîri olmayan bir yiğit, fesâhat ve belâgattaysa eşsiz bir mübdi'dir. Bu mûcize karşısında O'nun sözlerini öv-

mek isteyenler, «Yaradanın sözünden aşağı, yaratılmışın sözünden yüce» demek zorunda kalmışlardır. Hâk-i pây-ı Vilâyetine sunduğumuz bu nâciz eseri, O'nun sözleriyle bitirmeyi, sözü, söz sâhibine vermeyi, insanca ve edebe en uygun hareket gördük. «Nehc'ül-Belâga» yı Türkçeye çevirdiğimiz cihetle hutbe ve hitâbelerinden, mektuplarından değil, fakat vecîzelerinden örnekler veriyor, kitâbımızı, Onun sözleriyle bitiriyoruz :

İman, İslâm, İbâdet hakkında

§ İman, gönülle tanımak, dille ıkrâr etmek, âzâ ile de kullukta bulunmaktır.

§ Yaradana isyan husûsunda, yaratılmışa itâat olmaz; suçtan vazgeçmek, tevbe etmekten ehvendir.

§ Bir bölük halk, sevâb için Allâh'a kulluk eder; bu kulluk, tâcirlerin kulluğudur. Bir bölük de Allâh'a korkudan kulluk eder; bu da kölelerin kulluğudur. Bir bölükse, Allâh'a şükrederek küllükta bulunur; işte hür kişilerin kulluğu budur.

§ Allah imânı, şirki temizlemek (insanları şirkten arıtmak), namazı, ululuğu bıraktırmak, zekâtı, rızka sebep olmak, (yoksulları rızıklandırmak), orucu, kulların ihlâsını sınamak, haccı, dîni kuvvetlendirmek, savaşı, İslâmı yüceltmek, doğruyu buyurmayı, halkı düzgün bir hâle sokmak, kötülükten nehyetmeyi, kötü kişileri fenalıktan çekmek, yakınlarla buluşup görüşmeyi, onları görüp gözetmek, Müslümanların sayılarını çoğaltmak, kısâsı, onları korumak, ahitleri yerine getirmeyi, haram olan şeylerin ne kadar kötü olduğunu anlatmak için emretti. İçkiyi, akli korumak, hırsızlığı, temizliği bildirmek, zinâyı, soyu - soppu gözetmek, livâtayı, nesli çoğaltmak için nehyetti. Tanık

lıkta bulunmayı, kulların haklarını yerine getirmek için buyurdu. Yalanı bırakmayı, gerçekliğin yüceliğini bildirmek için emretti. Selâm vermeyi, zarardan, korkudan korunmamız, imâmeti, ümmetin düzenini sağlamak, imâma itâat etmeyi de imâmeti ululamak için emir buyurdu.

(Emîr'ül-Mü'minin (A.M.), bu sözlerinde, emredilen ve nehyolunan şeylerin teşriî hikmetlerini bildiriyorlar.)

Ş Yazık sana, sen kazâyı, yerine gelmesi, kaderin, mutlaka olması gerekli sanmadasın. İş böyle olsaydı sevap ve ikabın bâtil olması, vaad ve vâidin ortadan kalkması icâb ederdi; oysa ki noksan sıfatlardan münezzehe olan Allah, kullarını, yapacakları işlerde muhayyer bırakarak emretmiş, kötülüklerden çekinmelerini bildirerek nehyeylemiştir. Emir de, nehiy de kulun ihtiyârını ortadan kaldırmamış, kudretini yok etmemiştir. Onlara kolay olanı teklif etmiştir; zor olanı buyurmamıştır. Az iyiliğe çok sevap vermiştir. Kul, mağlûp olarak isyân etmez; mecbûr olarak itâatte bulunmaz. O, peygamberleri, bir oyun için göndermemiş, kitâbı abes olarak indirmemiş, gökleri ve yeryüzünü, ikisi arasında yaratılanları boş yere yaratmamıştır. «Bu, kâfir olanların zanını. Artık vay hâline kâfirlerin ateşten.» (XXXVIII. sûre; Sâd; 27)

Bu sözler, birinin, kendilerine, Şam'a gidişimiz, yâni Sıffıyn'de savaşmamız, Allâh'ın kazâ ve kaderiyle değil miydi diye sorması üzerine verdikleri cevaptandır.)

Ş Amelsiz sevap dileyen, yaysız ok atmaya kalkışan kişiye benzer.

Ş Tevhîd, Allâh'ı, vehmine göre tavsîf etmemek, adâletse, Allâh'ı, hikmet ve adâlete zıt şeylerle töhmetlemektir.

Ş Mü'min, sevgisi Allâh için, nefreti Allâh için, alması Allâh için, bırakması Allâh için olan kişidir.

Ş Noksân sıfatlardan münezzehtir olan Allah, kimseyi dalâlete sevketmez ve Allah kullarına zulmedici değildir.

Hz. Muhammed (S.M.), kendileri ve Ehlîbeyt

Ş Sabır güzeldir, fakat sana karşı değil. Ağlayıp sızlanmak kötüdür, fakat sana ağlamak, sana sızlamak kötü değil. Senin musibetine uğrmak, pek büyük birşey. Bundan önce uğradığım musibetler de birşey değil, bundan sonra uğrayacaklarım da.

(Hz. Rasûl-i Ekrem'i defnederken söylemişlerdir.)

Ş Andolsun ki, Allâh'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın ashâbından olup ondan duyduklarını unutmayanlar bilirler, ben bir an bile, ne noksân sıfatlardan münezzehtir olan Allâh'ın emrini reddettim, ne Rasûlünün emrini. Allâh'ın bana lûtfettiği erlikle, yiğitlerin durakladıkları, ayakların geriye çekildiği yerlerde canımla - başımla O'nu korudum. Allâh'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, elimden geldiği kadar canımı ona fedâ ettim; bütün gücümle düşmanlarıyla savaştım, canımla korudum O'nu; O da benden başka kimseye nasib olmayan ilmini bana lûtfetti.

Allâh'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah vefât ettiği zaman başı göğsümdeydi; ağzının yârı avucuma aktı, onu yüzüme sürdüm. Allâh'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, onu yıkamaya koyuldum; melekler yardımcılarımdı. Ev halkı feryâd ediyordu, civar feryatla dolmuştu; meleklerin bir kısmı inmedeydi, bir kısmı çıkmadaydı. Sesleri hâlâ kulaklarımdadır; O'na salâvat getiriyorlardı; bu, O'nu

kabrine yerleştirinceye kadar sürdü-gitti. Hayâtında da, memâtında da O'na benden yakın kimdir ki?

§ Perde kaldırılrsa bile yakıynim artmaz benim.

§ Bize sarılan, bize ulaşır; bizden ayrılan geri kalır, helâk olur; emrimize uyan, öne geçer, kutluluğa erer; bizim gemimizden başka bir gemiye binen boğulur-gider.

§ Biz hakka çağıranız, halkın imamlarıyız; gerçek delilleriyiz. Kim bize itâat ederse kurtuluşa erer; kim bize isyân ederse helâk olur-gider.

§ Sorun beni yitirmeden; çünkü andolsun Allâh'a, Kur'ân'dan hiçbir âyet yoktur ki niçin ve kimin hakkında indi, nerde indi, düzlükte mi, dağlıkta mı, hepsini de bilirim ben. Gerçekten de Rabbim bana, anlayan bir akıl, söyleyen bir dil ihsân etti.

§ Gerçekten de, Allah'tan başka yoktur tapacak sözünün şartları vardır; ben ve zürriyyetim, onun şartlarındanız.

§ Gerçekten yüce Allah, yeryüzünde bizi seçti, bize de yardım etmek, ferahlığımızla ferahlanmak, hüznümüzle hüznülenmek, canlarını - mallarını yolumuza fedâ etmek için şiamızı seçti; onlar bizdendir, bize gelirler; cennette de bizimledir onlar.

§ Biziz peygamberlik ağacı, vahyinin indiği yer, meleklerin gelip gittiği mahal, hikmetlerin kaynakları, ilmin mâdenleri.

§ Benim yüzümden iki kişi helâk olmuştur: Sevip hakkımda ileri giden, sevmeyip aleyhimde bulunan.

Dünyâ - Âhret

§ Dünyâdakiler, uykuda yol alan kervan ehline benzerler.

§ İnsanların solukları, ecellerine doğru attıkları adımlardır.

§ Şaşarım o gülene, benliğe düşen kişiye ki dün bir meni parçasıydı, yarın bir leş kesilecek.

§ Allâh'ın bir meleği vardır; hergün bağırır : Doğun ölüm için; toplayın yok olmak için; yapın yıkılmak için.

§ İnsanlar, dünyânın oğullarıdır; insan anasını severse kınanmaz.

§ Dünyâ başkaları için yaratılmıştır, kendi için değil.

§ Ey dünyâ aldanışlarına kapılan, uyduruşlarına aldanan, dünyâya kapılıyor, sonra da onu yermeye mi girişiyorsun? Sen mi dünyâyı suçlamadın, dünyâ mı seni suçlamada? Ne vakit dünyâyı seni şaşırttı, ne vakit aldattı? Toprağa atıp çürüttüğü babalarının helâk oldukları yerlerle mi aldattı seni; yoksa yer altına attığı analarının yattıkları yerlerle mi kandırdı seni?

Ne kadar çalıştın onlardan derdi, hastalığı gidermeye. Ne kadar uğraştın onları tedâvi ettirmeye. Onların iyileşmelerini diledin; iyileşmelerini diledin; onları iyileştirmek için hekimlere başvurdun. Bu esirgemelerin, onların hiçbirine fayda etmedi. Onların devâsını aradın, çâresi olmadı; gücünle - kuvvetinle ölümü gideremedin onlardan.

Dünyâ, onlara ettiği işle, sana örnek verdi; öldükleri yerle öleceğini gösterdi. Oysa dünyâ, sözünü gerçekle-yene gerçeklik yurdudur; sözünü anlayana kurtuluş evi-

dir. Ondan azık toplayana, zenginlik diyarıdır; öğüdünü tutana öğüt mahallidir.

Dünyâ, Allah dostlarının secde yeridir; Allah meleklerinin namazgâhı. Allah vahyinin indiği yerdir, Allah dostlarının alış-veriş yurdu. Orda rahmet elde edenler, orda kâr edinirler; cenneti kazanırlar. Dünyâ, ölümü açıkça haber verdiği, kendisinden ayrılacağını seslenip bildirdiği, kendisinin ve kendinden olanların âkıbetini anlattığı hâlde, kimdir ki onu kınar, kimdir ki onu yermeye kalkar?

Dünyâ, belâlarıyla belâyı gösterir ehline; sevinciyle teşviyk eder onları. İnsan, esenlikle dünyâda akşamı eder, musibetle sabahı bulur. Bu, tâate yönelmesidir onun; isyandan korkutmasıdır; çekinmeyi telkiyn etmesidir onun.

Nedâmetle sabahlayanlar kınarlar onu. Başkalarıysa, kıyâmet günü överler onu. Çünkü dünyâ onlara sonucu anlatmıştır, onlar da anlamışlardır; ne olacağını söylemiştir onlara, onlar da gerçekleştirmişlerdir onu; öğüt vermiştir onlara, onlar da öğüdünü tutmuşlardır onun.

Akıl - Bilgi

§ Akılının dili gönlünün ötesindedir; ahmağın gönlüyse dilinin ötesinde.

§ Akıl gibi zenginlik, bilgisizlik gibi yoksulluk, edep gibi miras, danışmak gibi arka olamaz.

§ Bilgisiz kişiyi bir işte, bir fikirde ya pek ileri gitmiş görürsün, ya pek geri kalmış.

§ Nerde olursa olsun, hikmeti almaya bak; çünkü

hikmet, münâfığın gönlünde, ordan çıkıp ona sâhip olan mü'minin gönlüne girerek karâr edinceye dek sâkin olmaz.

§ Bilmiyorum demeyi bırakan kişi, öleceği yerden yaralanır - gider.

§ İlim ikidir: Yaradılıştan olan, duyup belienen. Duyulup bellenen bilgi, yaradılıştaki bilgi-kaabiliyeti yoksa fayda vermez.

§ Her kaba birşey konuşunca daratır; ancak bilgi kabı müstesnâ; ona bilgi kondukça genişler.

§ Âlim, ölü olsa bile diridir; câhil, diri olsa bile ölü.

§ Câhiller çoğalınca bilginler garîb olurlar.

§ İki şey vardır ki sonu bulunmaz: Bilgi, akıl.

§ Câhil dostundan ziyâde akıllı düşmanına güven.

§ Kendini bilen, Rabbini bilir.

Gerçek, Adâlet, Geçim, İnsanlık, Savaş

§ Haktan, gerçekten sonra, dalâletten başka ne vardır ki?

§ Yaptığın zulümlerden geçip, hakları sâhibine vermekten daha üstün adâlet olmaz.

§ Suçluyu me'yûs etme; nice suç işleyen vardır ki sonu bağışlanmaya erer. Nice kulluk eden vardır ki sonunda cehenneme girer.

§ İktisâda riâyet eden yoksulluğa düşmez.

§ Öl de alçalma; azı yeter bul da yüzünü dökme. Çalışıp birşey elde edemeyen, oturunca hiçbir şey elde edemez.

§ Aç kalmak, alçalmaktan hayırlıdır.

§ Mazlûmun zâlimden öc alacağı gün, zâlimin mazlûma zulmettiği günden daha çetindir.

§ Tamah seni kul etmesin; Allah seni hür yarattı.

§ Bir evdeki gasbedilmiş bir tek taş, o evin yıkımı için rehin edilmesi demektir.

§ İnsanların en insafı, kendisi hakkında bir hâkim hüküm vermeden nefsinde insâf edeni, kendi hakkında hüküm verenidir. İnsanların, en fazla cevredeniye, cevrini, zulmünü adâlet bilenidir.

§ Rabb'in rızâsını isteyen, zulmeden buyruk sâhibine karşı adâlet sözünü söylesin.

§ Kötülüğü eliyle, diliyle, gönlüyle gidermeye çalışan, hayırlı huyları nefsinde toplamıştır. Halka gördüğü kötülüğü diliyle, gönlüyle inkâr eden, fakat eliyle kötülüğe engel olmayan, hayır huylarından ikisine yapışmış, birini yitirmiştir. Gönlüyle inkâr edip eliyle, diliyle inkâr etmese üç huyun en yücesini yitirmiş, birini elde etmiştir. Halktan kötülüğü diliyle, gönlüyle, eliyle inkâr etmeyenler, gidermeye çalışmayanlarsa diri gibi görünen ölülerdir.

Târihi ilgilendiren bâzı sözleri

§ Yakıyn ile uyku, şüpheyile namazdan hayırlıdır.

(Hâricîlerden birinin gece namazı kıldığını, Kur'an okuduğunu görünce söylemişlerdir.)

Ş Allah ona rahmet etsin, ona olan hüznümüz, şehâdetine sevinenlerin sevinçleri kadar. Ancak onlar, kendilerini sevmeyen birini yok ettiler, bizse bir dostu yitirdik.

(Muhammed b. Ebû-Bekr'in şehâdeti dolayısıyla buyurdular.)

Ş Allah Mâlik'e rahmet etsin; Mâlik ne Mâlik'ti? Tek yüce bir dağ olsaydı ne üstüne bir nal basabilirdi, ne yüzüne bir kuş uçup konabilirdi.

(Mâlik'ül-Eşter'in şehâdetini duyunca söylemişlerdi.)

Çeşitli konulara dâir

Ş Sözün dikildiği yer gönüldür; ismarlandığı yer, düşünce. Onu güçlendiren akıldır; meydana çıkarıcı dil. Bedeni harflerdir, canıysa anlamı. Süsü, düzenli söylenmesidir, düzgünlüğüyse, doğru oluşu.

Ş Senden çekinen kişi, hayrı yapana benzer; suçtan sakınan kişi, iyilikte bulunana döner.

Ş Yapıtığım ayıbı öven, sana dalkavukluk eden, bulunmadığın yerde seni ayıplar, kınar.

Ş Mü'minin şükürü, amelinde görünür, münâfıkın şükürüyle dilindedir ancak.

-
- § Bâtlâ yardım eden, hakka zulmeder.
- § Utancın üstünü, insanın kendinden utanmasıdır.
- § Gözle görmek, birşeyi duymaya benzemez.
- § Buyruk yürütmek, insanların sınanmasıdır.
- § Aybın en büyüğü, ona benzer bir ayıp sende varken başkasını ayıplamandır.
- § Dileğine uyup koşan, eceline kavuşur.
- § Zâhitliğin en üstünü, zâhitliği gizlemektir.
- § Her sayılı şey biter; her beklenen gelir çatar.
- § Can gözü kör olunca gözle görüşün faydası yoktur.
-

İstanbul — 1 Sefer 1398

10 Ocak 1978

İ N D E K S

Şahıs Adları

— A —

- ABBÂS** (Abd'ül-Muttalib Oğlu) : 13, 15, 43, 46, 58, 64, 311, 315.
- ABBÂS** (Şah. Safavî) : 299.
- ABDULLAH** (Abbas Oğlu. İbn Abbâs) : 18, 94, 107, 121, 122, 130, 162, 163, 195, 197, 200, 224, 227, 235, 237, 239, 249, 253, 256, 277, 281, 295, 314, 32, 323, 329.
- ABDULLAH** (Âmir Oğlu) : 69, 84.
- ABDULLAH** (Amr b. Âs Oğlu) : 134, 208.
- ABDULLAH** (b. Kevvâ) : 252.
- ABDULLAH** (b. Saba) : 106, 107.
- ABDULLAH** (Ca'fer b. Ebû-Tâlib Oğlu) : 133, 295, 309.
- ABDULLAH** (Cübeyr Oğlu) : 28, 29.
- ABDULLAH** (Hz. Peygamber'in babaları) : 15.
- ABDULLAH** (Ubeyy Oğlu) : 129.
- ABDULLAH** (Ebu'l-Husayn Oğlu) : 203.
- ABDULLAH** (Ebû-Râfi' Oğlu) : 122.
- ABDULLAH** (Ebû-Serh oğlu Sa'd'in Oğlu) : 69, 131, 186.
- ABDULLAH** (Halef Oğlu) : 118.
- ABDULLAH** (Hubâb Oğlu) : 258, 259.
- ABDULLAH** (Mes'ûd Oğlu) : 165, 166, 246, 251, 320.
- ABDULLAH** (Mu'tem'il-Absi Oğlu) : 128, 160.
- ABDULLAH** (Münzir Oğlu) : 184.
- ABDULLAH** (Ömer b. Hattâb Oğlu) : 77, 78, 79, 87, 172, 230, 236, 237.
- ABDULLAH** (Selâm Oğlu) : 79.
- ABDULLAH** (Seleme Oğlu) : 104.
- ABDULLAH** (Temim Oğlu) : 249.
- ABDULLAH** (Varaka oğlu Budayl'in Oğlu) : 113, 158, 163, 164, 195, 200, 201, 202, 213.

- ABDULLAH** (Vediat'ül-Ansâ-ri Oğlu) : 233.
- ABDULLAH** (Veheb'ür-Râsibi Oğlu) : 255, 265.
- ABDULLAH** (Zübeyr Oğlu) : 75, 83, 85, 87, 93, 98, 99, 102, 110, 111, 114, 115, 116, 120, 121, 127, 129, 237.
- ABDULLAH'İL-BECLİ OĞLU** : 135.
- ABD'ÜL-AZİM** (al-Hasani Şah) : 18.
- ABD'ÜL-MUTTALİB** (Hâşim Oğlu) : 11, 32.
- ABDÜRRAHMAN** (Avf Oğlu) : 45, 64, 65, 68, 331.
- ABDÜRRAHMAN** (Budeyl Oğlu Abdullâh'ın Kardeşi) : 201.
- ABDÜRRAHMAN** (Ebû-Bekr Oğlu) : 193, 111, 236, 239, 249.
- ABDÜRRAHMAN** (Halid b. Velid Oğlu) : 193, 239.
- ABDÜRRAHMAN** (al-Muradi. Mülcem Oğlu) : 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 295.
- ABDÜRRAHMAN** (Süleymân'üt-Temimi Oğlu) : 110.
- ABDÜRRAHMAN** (Udays Oğlu) : 124.
- ABDÜRRAHMAN** (Zübeyr Oğlu) : 76.
- ABDÜLAZİZ** (Sultan) : 295.
- ÂDEM** (Peygamber A.M.) : 312.
- ADİYY** (Hâtem Oğlu) : 105, 158, 194, 230, 257.
- AFFAN OĞLU** (Osman'a bk.).
- AFİF'ÜL-KİNDİ** : 15.
- AHMER** (Ebû-Süfyan'ın azadlı Kölesi) : 200.
- AHNEF** (Kays Oğlu) : 108, 111, 112, 120, 155, 163, 224, 225, 235, 249.
- ÂİŞE** : 73, 84, 85, 86, 87, 93, 95, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 106, 108, 110, 116, 117, 118, 130, 178, 210.
- ÂİŞE** (Abdullah Kızı) : 279.
- ÂİZ** : 293.
- AKIYL** (Ebû-Talib Oğlu) : 11, 13, 252, 311.
- ALİ** (Emir'ül-Mü'minin A.M.) : Bir çok yerde.
- ALİYYÜR-RIZÂ** (İmâm. A. M.) : 296.
- ALİ ZEYN'ÜL-ÂBİDİN** (İmâm. A.M.) : 295, 315, 322.
- AMMÂR** (Yâsir Oğlu) : 66, 91, 96, 98, 105, 111, 116, 117, 121, 156, 170, 173, 177, 179, 195, 196, 199, 200, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 213, 228, 230, 234, 245, 273, 278, 306, 314.
- AMMÂRE** (Ebû-Saleme Oğlu) : 94.
- AMMÂRE** (Şihâb Oğlu) : 88.
- AMMÂRE** (Ukbe Oğlu) : 251.
- AMR** (Abdullâh Cumai Oğlu) : 29.
- AMR** (Abdu Vedd Oğlu) : 30, 31, 32, 33, 34, 279.
- AMR** (Adiyy'ün-Nahai Oğlu) : 216.
- AMR** (Ebû-Amr Oğlu) : 124.
- AMR** (Ebû-Berket'üt-Temimiy'üs-Sa'di Oğlu) : 283.
- AMR** (Ebû-Seleme Oğlu) : 94.

- AMR** (Âs Oğlu) : 69, 134, 139, 167, 172, 174, 176, 184, 196, 189, 190, 191, 196, 196, 203, 204, 205, 206, 208, 214, 218, 219, 220, 225, 226, 229, 232, 235, 236, 237, 238, 251, 254, 272, 278, 283.
- AMR** (Cümüz Oğlu) : 111, 112
- AMR** (Hamık Oğlu) : 159, 222.
- AMR** (Merret'ül-Cuheni Oğlu) : 169.
- AMR** (Şebib Oğlu) : 322.
- AMR** (Zi Mur Oğlu) : 290.
- ÂMİR** (Ebû-Vakkâs Oğlu Sa'd'in Oğlu) : 310.
- ARKAM** : 170.
- ÂS** (Ümeyye oğlu Âs oğlu Sa'id'in Oğlu) : 25.
- ASBAG** (Nubâte Oğlu) : 290.
- ASHÂB-I KEHF** : 18.
- A'YEN** (Dubay'a Oğlu) : 155, 249.

— B —

- BERKE** (Abdullah'il-Ansâri Oğlu Haccâc) : 283.
- BEŞR** (Mâlik-î Âmiri Oğlu) : 29.
- BEŞİR** (Muhsin'ül-Ansâri oğlu Amr Oğlu) : 192.
- BEŞİR** (Sa'd Oğlu) : 57.
- BİLÂL** (-î Habeşi) : 27, 234.
- BUCEYR** : 117.
- BUSN** : 278, 279, 281.

— C —

- CÂBİR** (Abdullah Oğlu) : 62, 279, 327.
- CÂBİR-İ CUFİ** : 318.
- CAD** : 231, 283.
- CA'FER** (Ebû-Tâlib Oğlu) : 11, 13, 148, 152, 248, 283, 311.
- CA'FER'US-SÂDIK** (İmâm. A.M.) : 18, 296, 314, 322.
- CÂRIYE** (Kudâme Oğlu) : 100, 155, 257, 269, 280.
- CUNDEB** (Rabia Oğlu) : 217.
- CEBRÂİL** (A.M.) : 26, 27, 85, 329.
- CENÂH** (Harb'in Kölesi) : 21.
- CERİR** (Abdullah'il-Becli Oğlu) : 137, 140, 142, 154.
- CERVEL** : 48.
- CUBEYR** (Mut'im Oğlu) : 76.
- CU'DE** (Hubayrat'il-Mahzûmî Oğlu) : 125.
- CU'DE** (Hubayra Oğlu) : 288.
- CUKEYNE** : 138, 229, 230.

— D —

- DAHĦÂK** (Kays Oğlu) : 196, 239, 250, 251, 252.
- DIRÂR'ÛL-EZDİ** : 215.
- DIRÂR** : 332.

— E —

- EBREHE** (Sabbâh Oğlu) : 237.
EBREŞ (Hassân Oğlu) : 268.
EBÛ-BEKİR (Ebû-Kuhâfe Oğlu. Halife) : 25, 27, 47, 56, 57, 58, 61, 63, 74, 95, 96, 100, 123, 124, 128, 134, 141, 149, 229, 266, 324.
EBÛ-BERDE (Avf'ül-Ezdi Oğlu) : 127, 128.
EBÛ-CEHL : 16, 19, 24, 152.
EBÛ-CİHM (Huzeyfe Oğlu) : 76.
EBÛ - EYYÛB'ÛL - ANSÂRÎ (Hâlid b. Zeyd) : 74, 101, 166, 222, 260, 262, 263, 279.
EBÛ-HÂNÎ : 187.
EBÛ-HUREYRE : 73, 174, 210, 280.
EBÛ-HUZEYFE (Yemâni) : 207, 208, 209.
EBÛ-KATÂDE : 43, 103.
EBÛ-LEHEB : 14, 15, 17, 19, 152.
EBÛ-LEYLÂ : 94.
EBÛ-LUBÂBE (Münzir Oğlu) : 278.
EBÛ-LU'LU'E : 138.
EBÛ - MES'ÛD'ÛL - ANSÂRÎ : 79.
EBÛ - MERYEM'ÛL - HAM-MÂR : 277.
EBÛ - MERYEM'ÛS - SA'DÎ : 269.
EBÛ - MÛSÂ'L - AŞ'ARÎ : 94, 96, 97, 98, 105, 174, 224, 225, 235, 236, 237, 238, 239.
EBÛ - MÛSLİM'ÛL - HAYLÂ-NÎ : 147, 153.
EBÛ - NADDÂLET'ÛL - AN-SÂRÎ : 228.
EBÛ-NAVVAR : 303.
EBÛ-RÂFI : 39.
EBÛ-SÛFYAN (Abdûlmuttalib oğlu Hâris Oğlu) : 17, 48.
EBÛ-SÛFYAN (Ümeyye oğlu Harb Oğlu) : 16, 28, 30, 42, 43, 44, 58, 88, 89, 152, 168, 198, 200, 277.
EBÛ - SAİD'ÛL - HUDRÎ : 29, 79, 208, 273, 310, 321, 323.
EBÛ-SAİD (Ebû-Talha oğlu Talha'nın Oğlu) : 28.
EBÛ - ŞEMMÂN'ÛL - EZDÎ : 169.
EBÛ-SURHÂBİL : 219.
EBÛ-TÂLİB A.M. : 11, 12, 15, 16, 17, 18.
EBÛ-T-TUFAYL (Edhem Oğlu) : 219.
EBÛ-T-TUFAYL (Vâil oğlu Âmir'in Oğlu) : 286.
EBÛ-TÛRÂB (Hz. Emir'ül-Mü'minin Ali A.M.) : 12, 13.
EBÛ-UBEYDE (Cerrâh Oğlu) : 56, 57, 94.
EBÛ - UMRET'ÛL - ANSÂRÎ : 228.
EBÛ - VÂKİD'ÛL - LEYSÎ : 21, 22.
EBÛ-ZERR : 57, 66, 67, 91, 170, 210, 240, 247, 273, 304.
EBÛ-ZUEYB : 78.
EBÛ'L-A'VER : 175, 179, 184, 189, 193, 196, 227.
EBÛ'L-BUHTERÎ : 16.
EBÛ'D-DERDÂ : 169.

EBÜ'L - ESVED'ÜD - DUELİ :	99, 100, 163, 255, 282.	dan) : 157.
EBÜ'L-GAADIYE :	207, 208.	ESED (Hz. Ali'nin annelerinin babaları) : 12.
EBÜ'L-HASEN (Ali'ye de bk.) :	12.	ESMÂ' (Ebü-Bekr kızı) : 124, 324.
EBÜ'L - HEYSEM (Teyyehân Oğlu) :	228.	EŞ'AS (Kays Oğlu) : 140, 179, 187, 189, 191, 195, 202, 222, 223, 224, 227, 231, 255, 260, 268, 285.
EBAN (Osman'ın Oğlu) :	78, 114.	
EHLİBEYT :	Bir çok yerde.	
ENES (Mâlik Oğlu) :	26, 63.	EŞRES (Avf Oğlu) : 268, 269.
ERBED (Fezâre Oğulların-		EYMEK : 46.

— F —

FÂHITE :	272.	FÂRUK-I AZAM (Ali A.M.) :	23.
FÂTİMA (Hz. Ali'nin anneleri. Esed Kızı) :	18, 26, 152.	FENÂ HUSREV'ÜD - DEYLE-	
FÂTİMAT-ÜZ - ZENRÂ A.M. :	15, 12, 13, 17, 20, 53, 296, 308, 311, 312, 318, 320, 323, 324, 325, 330.	Mİ AZUD'ÜD - DEVLE :	99
		FİDDA :	324.
		FUMÂLE (Ubeyd Oğlu) :	79, 183, 184.

— G —

GAARIB (Şurhabil'ül-Hemcâ-ni Oğlu) :	128.	GIYÂSÜDDİN ABDÜLKERİM (Seyyid) :	298.
---	------	---	------

— H —

HABBAN :	234, 235.	HAFFSA :	87.
HABBE :	207.	HAKEM (Âs Oğlu) :	19.
HABİB (Ebü-Zuayb Oğlu) :	78.	HAKİM (Cebele Oğlu) :	78, 102, 109.
HABİB (Mesleme Oğlu) :	193, 196, 199, 200, 239, 250, 274.	HAKİM (Huzzâm Oğlu) :	76.
HÂBİS (Sa'd'üt-Tâi Oğlu) :	229.	HÂLİD (Muammer Oğlu) :	193.
HADİCE (-t'ül-Kubrâ) :	14, 17, 123.	HÂLİD (Velid Oğlu) :	21, 44, 210, 239.
		HAMZA :	193.

- HAMZA** (Abdümttalib Oğlu) : 25, 31, 148, 151, 152, 213, 215, 315, 321, 322.
- HANZALE** (Ebû-Süfyan Oğlu) : 25, 158.
- HANZALE** (Rabia Oğlu) : 128, 160.
- HARAMİ OĞLU** : 250.
- HARB** (Ümeyye Oğlu) : 21.
- HÂRİCE** : 170.
- HARS** (Abdümenâf oğlu Nu'mân'ın Oğlu) : 18.
- HÂRİS** : 39, 40, 195.
- HÂRİS** : 203, 204.
- HÂRİS** : 260.
- HÂRİS** : 278, 290.
- HÂRİS'ÜL-A'VER** : 179.
- HÂRİS** (Hemmâm Oğlu) : 190.
- HÂRİS** (Münzir'üt-Tenûhî Oğlu) : 212, 274.
- HÂRİSE** : 155.
- HARKUS** (Züheyr Oğlu. Zül-Huvaysrât't-Temîmî) : 265, 266, 267.
- HÂRÛN** (Peygamber A.M.) : 12, 22,* 23, 49, 306, 311.
- HASAN** (b. Ali. İmâm. A.M.) : 5, 12, 18, 29, 67, 76, 96, 105, 113, 115, 121, 127, 128, 133, 152, 165, 200, 234, 239, 280, 285, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 301, 302, 308, 311, 312, 322, 323, 324, 325, 330.
- HASAN** (Kuseyr Oğlu) : 287.
- HASSÂN** (Sabit Oğlu) : 79, 178.
- HÂŞİM** (Ebû-Vakkas Oğlu Utbe'nin Oğlu) : 155, 164, 184, 195, 196, 206, 211, 212, 213.
- HÂTİB** (Ebû-Beltaa Oğlu) : 41, 42.
- HATİB** : 298.
- HATİB-İ BAĞDÂDİ** : 298.
- HAVVÂT** : 278.
- HAYDER** (Ali. A.M.) : 12, 39.
- HİRRİT** : 270, 271, 272.
- HİND** (Amr Oğlu) : 105.
- HİND** (Ebû-Hânî Oğlu) : 20.
- Hind** (Ebû-Süfyan'ın Karısı) : 28.
- HUBÂB** (Münzir Oğlu) : 56.
- HUBAYRA** : 125.
- HUCR** (b. Adıyy) : 105, 159, 190, 222, 251, 252, 257, 269.
- HUCR** (Yezid Oğlu) : 199.
- HULEYD** (Kurra Oğlu) : 130.
- HULAYS** (Câbir Oğlu) : 222.
- MUSEYN** (b. Ali. İmâm A.M.) : 5, 8, 9, 18, 67, 113, 115, 133, 152, 165, 192, 200, 201, 234, 229, 275, 277, 285, 291, 293, 294, 295, 296, 308, 311, 312, 322, 323, 324, 325, 330.
- HUVEYRİS** : 44.
- HUZEFFE** (Yemâni) : 91, 92, 273, 314.
- HUZEYME** : 115.
- HÜRMÜZAN** : 138, 229, 230.

— i —

İbn ÂMİR : 202.
İbn A'SAM : 297.

İbn CAVN : 207, 208.
İbn EBİ'L-HADİD : 298.

İbn EBİ-MUAYT : 219.	İMRÂN : 130, 202. -
İbn EMET'İS-SEVDÂ' (Abdulah b. Sabâ'a bk.).	İBRÂHİM (Mâlik'in Oğlu) : 215.
İbn KAMAİ : 29.	İBRÂHİM (Peygamber. A.M.) : 20, 329.
İbn KULÜVEYH : 298.	İSÂ (Peygamberk. A.M.) : 312.
İbn MÜLCEM (Abdürrahmân'a bk.).	İSMİÂL (Peygamber. A.M.) : 20.
İbn NEBBÂH : 287.	
İbn TAKTAKİY : 298.	

— K —

KÂ'B (Basra Valisi) : 114.	KAYS (Sa'd b. Ubâde Oğlu) : 88, 94, 121, 131, 132, 133, 156, 179, 193, 239, 242, 262.
KÂ'B (Mâlik'ül-Hazreci Oğlu) : 29, 79, 249.	KERBELÂ ŞEHİDLERİ : 170.
KÂ'B (Suur Oğlu) : 100, 101.	KERİB (Sabbâh Oğlu) : 203.
KÂ'B (Urve Oğlu) : 79.	KEYSAN : 200.
KÂ'B'ÜL-HEMDÂNİ : 276.	KİNÂNE : 247, 248.
KA'KAA' : 106.	KUBAYSA : 90.
KANBER (Hz. Alî'nin köleleri) : 302	KUDÂME : 79, 124.
KARAZA (Kâ'b'ül-Ansâri Oğlu) : 278.	KUSAM : 274, 279.
KATÂM : 284, 285.	KUTBÜDDİN SAİD b. HİBE-TULLÂH'İR-RÂVENDİ : 290.
KAYS (Mekşüh Oğlu) : 203.	

— M —

MA'DÂN : 231.	214, 215, 216, 217, 218, 220, 222, 227, 228, 232, 239, 242, 243, 245, 246, 247, 348.
MAARİ (Akbal'ül-Hemdâni Oğlu) : 187.	MANSÛR (Abbâsi Halifesi) : 298.
MÂLİK (Ebû-Said'ül-Hudri'nin babası) : 29.	MANSUR : 233.
MÂLİK (Habîb'ül-Yerbûi Oğlu) : 126.	MERHAB : 38, 39.
MÂLİK'ÜL-EŞTER : 9, 68, 78, 79, 95, 96, 97, 105, 115, 116, 117, 140, 154, 157, 179, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 199, 201, 202,	MERRET'ÜL-HEMDÂNİ : 166.
	MERVAN : 70, 71, 73, 74, 75, 77, 84, 85, 93, 114, 152, 214.
	MESLEME : 79, 132, 242.
	MESRUK : 166.

- MEVLÂNÂ** (Celâleddin Muhammed) : 58.
- MEYSEM'ÜT-TEMMÂR** : 302, 303.
- MIKDÂD** : 57, 66, 91, 170, 260, 273, 304.
- MİKÂL** : 160, 182, 183, 267, 275.
- MIS'AB** : 29.
- MIS'AR** : 224, 255.
- MUÂVİYE** (Ebû-Süfyan Oğlu) : Bir çok yerde.
- MUÂVİYE** (Hâdic Oğlu) : 242, 248.
- MUÂVİYE** (Nadr oğlu Ziyâd'ın Kardeşi) : 197.
- MUÂZ** (Abdullah Oğlu) : 93.
- MUGIYRA** : 56, 70, 79, 90, 94, 298.
- MUHAMMED** (S.M.) : Bir çok yerde.
- MUHAMMED** (Amr b. Âs'ın oğlu) : 134, 135.
- MUHAMMED** (İbn'ül-Hanefiyye) : 94, 117, 197, 200, 201, 213, 239, 293, 295.
- MUHAMMED** (Ca'fer Oğlu) : 96, 133.
- MUHAMMED** (Ebû-Bekr Oğlu) : 75, 96, 131, 133, 134, 167, 176, 239, 241, 242, 247, 248, 343.
- MUHAMMED** (Ebû-Huzeyfe Oğlu) : 120, 131, 136, 138, 272.
- MUHAMMED** (Mesleme Oğlu) : 101.
- MUHAMMED** (Talha Oğlu) : 75.
- MUHAMMED'ÜL-BÂKİR** (İmâm. A.M.) : 296, 314, 322.
- MUHAMMED'ÜT-TAKİY** (İmâm. A.M.) : 296.
- MUHNEF** (Süleyman Oğlu) : 128, 162.
- MUHSİN** (b. Ali. A.M.) : 330.
- MUKTAFİ** (Abbasoğlu halifesi) : 298.
- MURTAZÂ** (Ali. A.M.) : 12.
- MÜSÂ** (Peygamber. A.M.) : 12, 22, 23, 49, 306, 311, 317.
- MÜSÂ'L-KÂZİM** (İmâm. A.M.) : 296.
- MÜCÂHİD** : 319.
- MÜNEYYE** : 228.
- MÜLCEMOĞLU** (Abdürrahman'a bk.).
- MÜSÂFİR** (Afif'ül-Ezdi Oğlu) : 261.
- MÜSKE** (Attâb Oğlu) : 130.
- MÜSLİM** : 813.
- MÜSLİM** (Ukbe Oğlu) : 276.
- MUSTAFA** : 303.
- MUSTA'SİM** (Abbasoğulları Halifesi) : 298.
- MÜSTANSİR** (Abbasoğulları Halifesi) : 298.

— N —

- NÂBIGA OĞLU** (Âs oğlu Amr'e bk.) : 244.
- NÂDİR ŞAH** : 299.
- NÂFİ'** (Osman'ın kölesi) : 243.
- NÂİLE** : 73, 75, 82, 138, 176.
- NA'SEL** (III. Halife Osman'a verilen lâkap) : 83.

- NU'MAN** (Beşir Oğlu) : 81, 138. **NÜH** (Peygamber. A.M.) : 330.
NASR (Muzâhım Oğlu) : 141. **NU'MAN** (Mukarrin Oğlu) :
NÂSİR Lİ-DİN'İLLÂH (Ab- 91.
basoğulları Halifesi) : 298. **NÜRULLÂH'İS-SÂFİ** : 297.
NÂSİRÜDDİN ŞAH : 299. **NÜR'ÜL-ARAB** (Arab Hoca) :
NEVFEL : 33. 297.
NEVFEL (Huveyld Oğlu) : 25.

— O —

- ONİKİ İMÂM** (A.M.) : 11. **OSMAN** (Huneyf Oğlu) : 88,
OSMAN (III. Halife) : Bir çok 94, 99, 100, 101, 102, 103,
verde. 109, 121.

— Ö —

- ÖMER** (II. Halife) : 27, 38, 42, 246, 266, 267, 277, 300.
52, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, **ÖMER** (Evs Oğlu) : 232.
65, 66, 67, 87, 91, 92, 96, 128, **ÖMER** (Abdül'Aziz Oğlu) : 307.
138, 141, 168, 169, 171, 173, **ÖMER'ÜL-ATRAF** : 331.
175, 210, 229, 232, 234, 237,

— P —

- PEYGAMBER** (Hz. Muham- med S.M.) : Bir çok yerde.

— R —

- RABI'** (Has'am Oğlu) : 165. **RÂFI'** (Hadic Oğlu) : 79.
RADIYY (Şeyh. Seyyid) : 334. **RÂŞİD** : 207.
RAFÂA : 200. **RÂŞİD** (Muâviye'nin kölesi) :
REŞİD (Hârûn. Abbâsi) : 298, 272.
299.

— S —

- SA'D** (Ebû-Vakkas Oğlu) : **SA'D** (Mes'ûd'üs-Sakafi Oğ-
64, 73, 77, 78, 79, 172, 178. lu) : 182.

- SA'D** (Muáz Oğlu) : 34.
SA'D (Ubáde Oğlu) : 44, 48, 56, 57, 64, 95, 239.
SAFVAN : 129.
SAFVAN (Huzeyfe Oğlu) : 91.
SAFÍ (Şah. Safavi) : 299.
SAFIYYE (Abdümttalib Kızı) : 123.
SAYFÍ (Fesil'üş-Şeybâni Oğlu) : 257.
SAGAANÍ : 298.
SAÍD (Âs Oğlu) : 68, 84, 93, 94.
SAÍD (Cubeyr Oğlu) : 322, 325.
SAÍD (Huseyn Oğlu) : 301.
SAÍD (Huzeyfe Oğlu) : 91.
SAÍD (Kays'ül-Hemdâni Oğlu) : 191, 193, 194, 256.
SAÍD (Ubeyd'-üt-Tâi Oğlu) : 104.
SÂLİH (Fîrûz Oğlu) : 189.
SÂLİH (Şakiyk Oğlu) : 131.
SÂRE : 44.
SA'SAA (Sûhân Oğlu) : 68, 115, 186, 187, 289.
SEBERET'ÜL-CÜHEYNÍ : 88, 89, 90.
- SEHL** (Huneyf Oğlu) : 88, 103, 133, 195, 200, 277.
SEHL (Mihnef Oğlu) : 74, 156, 242.
SELMÂN-I MUHAMMEDÍ (Fârisi) : 30, 57, 91, 170, 210, 273, 304, 328.
SELEME (Vakş Oğlu) : 79.
SEVVÂB : 28.
SEYF b. ÖMER : 106.
SİDDİYK-I EKBER (Ali A. M.) : 23.
SİNAN : 185.
SİNÂN'ÜS-SAYDÂVÍ annesi : 259.
SUHEYB (Sinan Oğlu) : 79, 101.
SUHAYL (Amr Oğlu) : 36, 37, 225, 228, 254.
SULEYM (Mihnef Oğlu) : 88.
SÜLEYMAN (Surad'ül-Huzzâi Oğlu) : 127, 128, 195.
SUMEYYE (Ammâr'ın anneleri) : 209.
SUMEYYE OĞLU (Ammâr'a bk.).
SUVEYD : 290.

— Ş —

- ŞEBES** (Rub'i Oğlu) : 191, 192, 193, 194.
ŞEBİB : 274, 284, 285, 288.
ŞURAYH (Hâni Oğlu) : 179, 182, 183, 235, 269, 302.
- ŞEYBE** (Rabia Oğlu) : 16, 24, 25, 178, 322.
ŞURHABİL : 137, 193, 235.
ŞEYBE (Osmân'ül-Abdi Oğlu) : 273, 274.

— T —

- TÂLİB** (Ebû-Talib Oğlu) : 11, 82, 85, 87, 90, 93, 94, 95, 96,
TALHA : 64, 71, 72, 73, 77, 78, 98, 99, 100, 101, 103, 106.

- 108, 109, 114, 115, 121, 122, **TULAYHA** : 88.
 123, 127, 134, 141, 142, 144, **TEMMÂM** : 94.
 145, 173, 178, 197. **TUAYMA** (Adiyy Oğlu) : 25.
TALHA (Ebû-Talha Oğlu) :
 28.

— U —

- UBÂDE** (Sâmit Oğlu) : 173, 174.
UBEYY (Halef Oğlu) : 19.
UBEYDE (Abdülmuttalib Oğlu Hâris'in Oğlu) : 25, 31, 148, 230, 322.
UBEYDE (Ebû-Seleme Oğlu) : 82.
UBEYDULLAH : 228.
UBEYDULLAH (Abbas Oğlu) : 88, 90, 279.
UBEYDULLAH (Ömer b. Hat-
 tâb'in Oğlu) : 138, 139, 193, 203, 229, 281.
UBEYDULLAH (Babasının oğlu Ziyâd'in Oğlu) : 276, 277, 324.
UBEYDET'ÛS-SELMÂNİ : 165.
UKBE (Ebi-Muayt Oğlu) : 251.
UTBE (Abdümenaf oğlu Rabia'nın Oğlu) : 16, 24.
UTBE : 158, 322.
UMEYRE : 116.

— Ü —

- ÜMEYYE** (Halef Oğlu) : 19, 279, 307, 309, 310.
ÜMMÜ CEMİL : 14, 152.
ÜMMÜ EYMEN : 27, 46.
ÜMMÜ HABİBE : 43, 81.
ÜMMÜ HÂNİ : 125.
ÜMMÜ KÜLSÛM : 290, 291, 303, 330.
ÜMMÜ SELEME : 85, 86, 104, 279, 307, 309, 310.
ÜMMÜ ZURAYH'İL-ABDİ : 144.
ÜSÂME (Zeyd Oğlu) : 79, 101, 104.
ÜSEYD (Hudayr Oğlu) : 48, 56, 57.
ÜVES'ÛL-KARANİ : 228.

— V —

- VAHŞİ** : 213, 227.
VEHEB (Mes'ûd Oğlu) : 280.
VEHBAN : 79.
VELİD (Hâlid Oğlu) : 36.
VELİD (Muâviye'nin dayısı) : 158.
VELİD (Rabia Oğlu) : 24, 25, 227.
VELİD (Mugıyra Oğlu) : 20.
VELİD (Ukbe Oğlu) : 239, 319, 322.
VERDAN (Amr b. Âs'ın kölesi) : 135, 184.

— Y —

YA'KUUBÎ : 298.	224, 253.
YÂKUT : 298.	YEZÎD (b. Muâviye) : 168, 192,
YA'LÂ (Münye Oğlu) : 84, 85,	276.
87, 88, 102, 103.	YEZÎD (Şecere Oğlu) : 273,
YA'LÂ (Ümeyyet'üt-Temimi	281.
Oğlu) : 228.	YEZÎD'ÛL-ANSÂRÎ (Nuvayra
YÂSİR : 209.	Oğlu) : 265.
YEZÎD (Hâris Oğlu) : 130,	YÛSUF (Peygamber. A.M.) :
132.	329, 330.
YEZÎD (Kays Oğlu) : 159, 194.	

«O»

Mekân Adları

— A —

AHCÂR'UZ-ZEYT : 72.	ASKALAN : 124.
AKABE : 170.	ÂNE : 182.
ANBAR : 182.	AYNEYN : 28.
ARAFÂT : 96.	

— B —

BAĞDÂD : 262.	122, 125, 144, 145, 157, 162,
BAHREYN : 151.	195, 200, 249, 250, 255, 256,
BASRA (.Basralılar) : 72, 84,	257, 277, 280.
85, 86, 87, 88, 89, 96, 98, 99,	BİZANS : 47, 136.
100, 101, 105, 107, 108, 111,	BEDİR : 24, 29, 331
114, 115, 116, 118, 119, 121,	BİZANS : 47, 136.

— C —

CELÇÂ : 108.	CUHÂ : 269.
CEZİRE : 274.	CUHFE : 51.

— D —

DACNAN : 21, 22.
DİNEVER : 92.

DUMETÜLCENDUL : 235, 236.

— E —

EZRUH : 227, 236.

— F —

FARS : 277.

FIRAT : 169, 187, 191, 274, 289.

— G —

GADİRÜ HUMM : 51, 55, 57.
63, 304.

GAMİM : 36.
GARRİY : 295, 298.

— H —

HABEŞ ÜLKESİ, DİYARI : 19,
123, 209.
HALİL DAĞI : 272, 273.
HALVAN : 262.
HARBİTA : 242.
HARÜRÂ : 253, 254.
HAVEB : 86, 99.
HAYBER : 38, 39, 40, 41, 310.

HECER : 151.
HAMEDAN : 140, 162.
HİCAZ (Hicazlılar) : 145, 168,
231, 278.
HİNDİSTAN : 299.
HUDEYBİYYE : 37, 170, 254.
HUMUS : 69, 72, 137.
HUNEYN : 46.

— İ —

IRAK (Iraklılar) : 140, 179,
196, 212, 219, 331.

ISFAHAN : 162, 253.

— İ —

İ. AN : 91, 105, 169.

İSTANBUL : 138.

— K —

KATKATANE : 251.
KERBELÂ : 170, 277, 330.

KİRMAN : 277.
KUBÂ : 21, 22.

KÜFE (Küfeliler) : 68, 69, 72,	255, 256, 263, 264, 267, 268,
77, 81, 84, 97, 98, 103, 104,	269, 270, 271, 276, 278, 280,
105, 121, 122, 124, 125, 127,	284, 285, 294, 298, 301, 302,
140, 155, 157, 166, 192, 195,	319, 320, 321.
200, 232, 235, 246, 249, 251,	KULZÜM : 244.

— M —

MASEBZAN : 269.	MEKKE (Mekkeliler) : 12, 18,
MEDÂYİN : 91, 259, 263	21, 22, 23, 36, 37, 41, 42, 43,
MEDİNE (Medineliler) : 12,	44, 46, 50, 51, 66, 69, 71,
18, 19, 21, 22, 24, 25, 34, 35,	81, 82, 83, 88, 93, 143, 168,
36, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47,	170, 202, 273, 278, 280.
49, 50, 51, 56, 58, 62, 66, 67,	MENCİC : 183.
69, 72, 73, 74, 82, 83, 84, 88,	MISIR (Mısırlılar) : 69, 72,
90, 94, 96, 100, 103, 104, 111,	74, 75, 77, 88, 124, 130, 131,
126, 129, 130, 133, 140, 157,	132, 133, 134, 136, 169, 214,
161, 168, 170, 171, 177, 178,	239, 242, 247, 249.
200, 229, 246, 252, 275, 278,	MİSKE : 218.
279, 280, 294, 296, 313, 325,	MUSUL : 275.
326, 331.	

— N —

NECİD : 43.	262, 284.
NECEF : 295, 296, 297, 298,	NİFFAR : 271.
299.	NİŞABUR : 130.
NECRAN : 321.	NUHAYLE : 250, 268.
NEHREVAN : 255, 258, 260.	NUSAYBİN : 274.

— R —

RAKKA : 183, 274.	REY : 92, 253, 278.
REBEZE : 67, 104, 246.	RUHBE : 125.

— S —

SABAT : 182.	SA'LEBİYYE : 251.
SAFÂ : 170.	SEMÂVE : 251.
SAFRÂ : 25.	SEVR (Mağarası) : 19.

SİFFİYİN : 185, 202, 250, 253.   **SUKİ EHVÂZ** : 265.
SİND : 276.   **SÛRİYE** : 136.
SİRF : 82.

— Ş —

ŞAM : 57, 66, 68, 69, 72, 81,   204, 211, 212, 213, 214, 215,
85, 88, 89, 90, 97, 132, 135,   216, 218, 31, 247, 248, 251,
136, 137, 138, 139, 141, 143,   252, 257, 260, 262, 274, 298,
154, 155, 160, 161, 169, 173,   331, 336.
175, 76, 179, 183, 184, 185.   **ŞEHRİZUR** : 268.
186, 196, 199, 200, 201, 203.   **ŞİRÂZ** : 277.

— T —

TÂ'İF : 47.   **TEDMÜR** : 251.
TEBÛK : 47, 88.

— U —

UHUD DAĞI : 28.   **USFAN** : 36.
URFA : 185.

— V —

VÂD'İS-SİBÂ' : 111.

— Y —

YEMÂME : 103.   280.
YEMEN : 50, 84, 195, 209, 246.

— Z —

ZÂVİYE : 107.   **ZİKAAR** : 96, 98, 103, 121, 271.

SOY ve BOY adları

- ABBÂS OĞULLARI** : 6.
ABD'ÛL-KAYS BOYU : 102, 108, 203.
ABD'ÛL-MUTTALİB OĞULLARI : 14, 16, 17, 23.
ÂLÎ BUVEYH : 5.
ÂMİR OĞULLARI : 21, 23.
ANSÂR : 22, 56, 77, 95, 144, 149, 153, 157, 170, 200, 229.
ANZE BOYU : 231.
AVF OĞULLARI : 234.
BÂHİLE BOYU : 166.
BEKR OĞULLARI : 42
BUCEYLE OĞULLARI : 203, 269.
CU'DE OĞULLARI : 296.
CUHEYNE : 36.
CUZEYME : 44.
DIRÂR BOYU : 177.
EŞCA' BOYU : 284.
EVS BOYU : 46, 57.
GASSÂN BOYU : 211, 213.
GIFAR BOYU : 36.
HÂŞİM OĞULLARI : 11, 14, 16, 17, 25, 55, 58, 64, 153, 168, 169, 244.
HAZREC BOYU : 46, 57.
HEMDAN BOYU : 157, 202, 288.
HEVÂZİN BOYU : 46.
HİMYER BOYU : 175, 176, 203.
HRİSTİYAN, HRİSTİYANLAR : 47, 48, 136, 459.
HUZÂA BOYU : 200, 202.
HÜZEYL BOYU : 177.
KAYSOĞLU BOYU : 101, 102.
KİNÂNE BOYU : 200.
KİNDE BOYU : 199.
KUREYŞ BOYU : 16, 41, 55, 57, 115, 145, 149, 236, 237.
KURAYZA BOYU : 34.
LAHM BOYU : 199.
MİZHAC BOYU : 209, 243, 246.
MUDAR BOYU : 110, 115, 200.
MUHÂCİRİN, MUHÂCİRLER : 22, 74, 77, 94, 95, 101, 144, 145, 151, 153, 157.
MURAD OĞULLARI : 231.
MUSTALAK OĞULLARI : 129.
MUZEYNE OĞULLARI : 36.
NAHA' OĞULLARI : 190, 216.
NEZAR OĞULLARI : 157.
RABİA BOYU : 110, 200, 203.
RÂSİB OĞULLARI : 231.
REHÂ BOYU : 273.
ROMALILAR : 60.
SAFAVİLER : 5.
SA'D OĞULLARI : 100, 108, 120, 155, 177, 249.
SEMÛD KAVMİ : 286.
TAGLİB OĞULLARI : 274.
TAY BOYU : 105.
TEHÂME BOYU : 30.
TEMİM OĞULLARI : 108, 249.
ÛMEYYE OĞULLARI : 50, 64, 77, 80, 81, 84, 93, 168, 169, 178, 198.
VÂİL OĞLU BEKR BOYU : 102, 108.
YAHUDİ, YAHUDİLER : 34, 35, 38, 39.
ZÛHRE OĞULLARI : 54.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I MECİD

- ABBÂS-I KUMNÎ** (Hac. Şeyh) : *Sefinet'ül-Bihâr ve Medinet'ül-Hikemi ve'l-Âsâr* (Necet-i Eşref: taşbas. 1355 H.).
- ABBÂS-I KUMNÎ** (Hac. Şeyh) : *Mefâtiḥ'ul-Cinan* (Tehran; taşbas. 1359 H.).
- ABDULLÂH-I MAMAKAANÎ** (Hac. Şeyh) : *Tenkıyḥ'ul-Makaal fi Ahvâ'ir-Ricâl* (Necet-i Eşref: taşbas. 1349 H.).
- ABDÜLBÂKİY KÖLPINARLI** : *Kur'ân-ı Kerim ve Meâlî* (İst. Remzi K. 1377 H. 1964).
- ABDÜLBÂKİY GÖLPINARLI** : *Nehc'ül-Belâga Tercemesi ve Şerhi* (İst. Yenişark Maârif K. 1972).
- ABDÜLBÂKİY GÖLPINARLI** : *Abdullah b. Saba Masalı. Bir Yalancının Düzmeleri* (Seyyid Murtazâ'l-Askerî'nin «Abdullah b. Sabâ' ve Asâtiru Uhrâ» kitabından terceme. İst. Bahâ Mat. 1974).
- ABDÜLBÂKİY GÖLPINARLI** : *Sosyal Açıdan İslâm Târîhi* (İst. İnkılâp ve Aka K. 1975).
- ABDÜLVÂHİD'ÜL-ANSÂRÎ** : *Advâ' alâ Hutûti Muḥibbidin'il-arida*; Bcyrût - 1333 H. 1963.
- AHMED b. HANBEL** : *Musned* (Kahire - 1313 H. ve 1375 - 1376 H.).
- AHMED b. SEHL** (Ebû-Zeyd-i Belhî) : *El-Bed'u ve't-Târiḥ* (Paris - 1911).
- ÂSİM AHMED** (Mütercim) : *El-Ukyânûs fi Tercemet'il-Kaamûs* (Bulak - 1250).
- ALÎ b. HUSEYN** (Ebû'l-Ferec) : *El-Agaani* (Mısır - 1323 H.).
- ALÎ b. HUSEYN** (Ebû'l-Ferec) : *Makaatil'üt-Tâlibiyyin* (Kahire - 1323 H.).
- BÂKILLÂNÎ** (Ebû-Bekr Muhammed) : *E't-Temhid*.

- BELÂZÜRÎ** (Ebû-Ca'fer Ahmed b. Yahyâ) : *Ensâb'ül-Eşraf* (Mısır - 1959).
- BEYHAKİY** (Ebû-Bekr Ahmed b. Huseyn) : *Sünen'ül-Kübrâ Meclisü Dâiret'il-Maârif'in-Nizâmiyye*: Haydarâbâd - 1344 H.).
- BUHARÎ** (Muhammed b. İsmâil) : *Sahih* (Mısır - 1327 H.).
- BUHARÎ** (Muhammed b. İsmâil) : *Târih* (Haydarâbâd - 1361 H.).
- CEMÂLÜDDİN** (Ahmed b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Muhennâ) : *Umdet'üt-Tâlib fi Ensâbı Âli Ebi-Tâlib* (Necef-i Eşref - 1337 H. 1918. Âlu Bahr'il-Ulûm'un tashihi ve hâşiyeleriyle).
- CEVHERÎ** (Ebû-Bekr Ahmed b. Abdül'Aziz) : *E's-Sakıyfetü ve Fedek* (İbn Ebi'l-Hadid'den).
- DÂREMÎ** (Ebû-Muhammed Abdullah) : *Sünen* (Damaşk; İtidâl Mat. 1349 H.).
- DÂREKUTNÎ** (Ebü'l-Hasan Ali) : *Sünen* (Dehli - Ansâri Mat.).
- EBİ'L-FİDÂ'** (İmâdüddin İsmâil b. Ali) : *El-Muhtasar fi Ahbâr'il-Beser* (Mısır, Saâdet Mat.).
- EBÜ-DÂVÜD** (Süleyman b. Aş'as) : *Müsned* (Haydarâbâd - 1321 H.).
- EBÜ-NUAYM** (Ahmed b. Abdullah) : *Hilyat'ül-Evliyâ'* (Mısır; Saâdet Mat. 1351 H.).
- EMİNÎ** (Abd'ül-Huseyn Ahmed, Şeyh, Hac.) : *El-Gadiru fil-Kitâbı ve's-Sünneti ve'l-Edeb* (Tehran - 1340 - 1372 H.).
- FAHR-I RÂZÎ** (Fahrüddin Muhammed) : *Mefâti'h'ul-Gayb* (Mısır ve İst. basımları).
- HALEBÎ** (Ali b. Burhâneddin) : *E's-Siyret'ül-Halebiyye* (Mısır - 1353 H.).
- HÂKİM** (Ebû-Abdullah Muhammed b. Abdullah) : *El-Müstedrik'us-Sahihayn* (Haydarâbâd - 1334 H.).
- HATİB-İ BAGDÂDÎ** (Ahmed b. Ali) : *Târihu Bagdâd* (Mısır; Saâdet Mat. 1349 H.).
- HEXTEMÎ** (Nürüddin Ali) : *Macma'uz-Zevâid* (El-Kudsi K. 1353).
- İbn ABD'ÜL-BİRR** : *El-İstiâb* (Haydarâbâd - 1336 H.).
- İbn ASÂKİR** : *Târihu Medineti Damaşk* (Damaşk; Macma'ul-İlmi basımı).
- İbn BEDRAN** (Abdülkaadir b. Ahmed b. Bedran) : *Tezhibu Tâlihi İbn Asâkir* (I. Basım - Damaşk).

- İbn DAYBA'** (Vecihüddin. Şeybâni) : **Teysir'ül-Vusûl** (Mısır - 1346 H.)
- İbn EBÎ-BEKİR** (Muhammed b. Yahyâ) : **E't-Temhidu ve'l-Beyan.**
- İbn ESİR** (İzzüddin Ali b. Muhammed) : **El' Kâmil fi't-Târih** (Kahire - 1348 - 1351 H.).
- İbn ESİR** (İzzüddin Ali b. Muhammed) : **Uşd'ül-Gaabe** (Mısır; Vehbiyye Mat. 1285 H.).
- İbn EBÎ'L-HADİD** (İzzüddin Abdülhamid b. Hibetullah) : **Şerhu Nehe'il-Belâga** (İlk basım ve Ebû'l-Fadl İbrâhim basımı; 1959 - 1963).
- İbn HACER** (Şihâbüddin Ahmed b. Aliyy'il-Askalâni) : **El' İsâbe fi Temyiz'is-Sahâbe** (Mısır - 1336 H.).
- İbn HACER** (Şihâbüddin Ahmed b. Aliyy'ul-Askalâni) : **Savâık'ul-Muhrika** (Mısır; Meymeniyye Mat. 1312 H.).
- İbn HACER** (Şihâbüddin Ahmed b. Aliyy'ul-Askalâni) : **Tehzib'üt-Tehzib** (Haydarâbâd: Meclisu Dâiret'il-Maârif'in-Nizâmiyye - 1325 H.).
- İbn HALDÛN** (Ebû-Zeyd Abdürrahmân) : **Târih'ul-Iber ve Mukaddime** (Mısır - 1355 H.).
- İbn HİŞÂM** (Muhammed b. Abdülmelik) : **Siyret'ün-Nebiiyy** (Ezher; Prof. Muhammed Muhyiddin tashihi ve hâşîşeleriyle. Kahire - 1937).
- İbn KULUYE** (Muhammed b. Ca'fer) : **Kâmil'üz-Ziyâre** (Ziyârât).
- İbn KUTEYBE** (Ebû-Muhammed Abdullah b. Müslim) : **El-İmâmetü ve's-Siyâse** (El-Fütüh'ul-Edebi Mat. 1326 H.).
- İbn KESİR** (İmâdüddin Ebû'l-Fadl) : **El-Bidâyetü ve'n-Nihâye** (Mısır; Saâdet Mat. 1310 H.).
- İbn MÂCE** (Muhammed b. Yezid) : **Sünen** (Muhammed Fuad Abdülbâkıy tashihiyle; Kahire - 1373 H.).
- İbn SA'D** (Muhammed) : **Tabakaat** (Beyrut - 1376 - 1377 H. ve Leyden basımı).
- İbn ŞIHNE** (Abdülgani) : **Târîhu, İbn Şihne** (Kâmil Hâmişinde).
- LUTFULLÂH'US-SÂFÎ** : **Maal'l-Hatib fi Hutûth'il-Arida** (III. basım; Kum - 1389 H.).
- MECLİSÎ** (Muhammed Bâkır) : **Bihâr'ül-Envâr** (Tehran - 1365 H. 1346 Ş.).
- MES'ÜDÎ** (Ali b. Huseyn) : **Murûc'üz-Zehab** (Mısır - 1346 H.).

- MİR HOND** (Muhammed) : **Ravzat'us-Safâ.**
- MUHAMMED ABDUH** : **Şerhu Nehc'il-Belâga** (Beyrût: Müesseset'ül-İlmiyy'ül-Matbûât basımı).
- MUHAMMED ALİ MÜDERRİS** : **Reyhânet'ül-Edeb** (Tebriz; Şafak Mat. 1333 Ş.).
- MUHAMMED RIZA'L-HAKİM** : **Mâlik'ul-Eşter** (Tehran - 1365 H. 1946).
- MUHIÛBÜDDİN'ÛL-HATİB** : **El-Hutût'ül-Arida** (1380 H.).
- MUHSİN** (Eminüddin. Seyyid) : **A'yân'üs-Şia.**
- MURTAZÂ'L-ASKERİ** (Seyyid) : **Abdullâh b. Sabâ' ve Esâtîru Uhrâ** (Bagdad: Mensûrâtu Külliyyeti Usûl'id-Din: III. Basım; 1388 H. 1966).
- MURTAZÂ'L-ASKERİ** (Seyyid) : **Hamsüne ve miçti Sahâbiyyu muhtalak** (I. Basım: Bagdad - 1389 H. 1969. II. Basım: Beyrût - 1394 H. 1974).
- MURTAZÂ'L-HUSEYİNİYY'ÛL-FİRÛZÂBÂDİ** (Seyyid) **Fadâil'ül-Hamseti mine's-Sihâh'is-Sitte** (Necef-i Eşref - 1348 - 1383 H.).
- MÛTTKIYY-İ HİNDİ** (Alâüddin Ali) : **Kenz'ül-Ummâl fi Sünen'il-Akvâli ve'l-Ef'âl** (Haydarâbâd - 1363 H.).
- MÛNÂVİ** (Abdürraûf) : **Feyz'ul-Kadir** (Mısır, Mustafâ Mat. 1326 H.).
- MÛNÂVİ** (Abdürraûf) : **Künûz'ul-Hakaik fi Ahâdisi Hayr'ül-Halâik** (Câmi'us-Sagıyr hâmişinde).
- MÛSLİM b. HACCÂC-İ NİSÂBÛRİ** : **Sahih** (İst. Mat. Âmire - 1331 H.).
- NASR b. MUZÂHİM** : **Kitâbu Sıffıyn** (Mısır Basımı).
- NESEİ** (Ebü-Abdürrahman Ahmed b. Şuayb) : **Hasâis** (Mısır; E't-Takaddüm'ül-İlmiyye Basımı - 1348 H.).
- NESEİ** (Ebü-Abdürrahman Ahmed b. Şuayb) : **Sahih** (Mısır; Meymeniyye Mat. 1312 H.).
- RÂGİB-İ ISFAHÂNİ** : **E'l-Mulradât fi Garib'ül-Kur'ân** (Muhammed Seyyid-i Giylânî'nin Önsözü ve hâşiyeleriyle. Tehran, Ofset Baskı. Murtazaviyye Mat.).
- SA'LEBİ** (Ahmed b. Muhammed) : **Arâis'üt-Ticân** (Bombay; Haydari Mat. 1294).

- SİBT b. EL-CEVZİ** : Tezkiret'ül-Havâss (Necef-i Eşref - 1369 H.).
- SÜBKİ** (Tâcüddin b. Ali) : Tabakaat'üş-Şâfiyye (1377 H. ve Leiden Basım).
- SÜLEYMÂN'ÜL-BELHİ** : Yenâbi'ul-Mevedde (İst. Ahter Mat. 1310 H.).
- SÜREYYA** (Avlunyalı) : Fetret'ül-İslâm (İst. 1325).
- SÜYÜTİ** (Celâlüddin) : El-Câmi'us-Sagıyr li Ahâdis'il-Besir'in-Nezir (Mısır; Hayriyye Mat. 1321 H.).
- SÜYÜTİ** (Celâlüddin) : El-Hasâis'ül-Kübrâ (Haydarâbâd - 1319 H.).
- SÜYÜTİ** (Celâlüddin) : E'd-Dürr'ül-Mensûr (Mısır; Meymeniyeye Mat. 1314 H.).
- SÜYÜTİ** (Celâlüddin) : Târih'ul-Hulefâ' (Mısır; 1315 H.).
- SÜYÜTİ** (Celâlüddin) : El-Evâil.
- ŞEBLENCİ** (Şeyh Mü'min) : Nûr'ul-Absâr fi Manâkıbı Âli Beyt'il-Muhtâr (Mısır; Meymeniyeye Mat. 1322 H.).
- ŞEREFÜDDİN** (Abdülhuseyn'il-Âmili. Seyyid) : El-Murâcaât (VI. Basım; Necef-i Eşref - 1383 H. 1963).
- ŞEREFÜDDİN** (Abdülhuseyn'il-Âmili. Seyyid) : E'n-Nassu ve'l-İctihâd (Necef-i Eşref - 1354 H. 1964).
- TABARİ** (Ebû-Ca'fer Muhammed b. Cerir) : Tefsir. Câmi'ul-Beyân (Bulak - 1323 H.).
- TABARİ** (Ebû-Ca'fer Muhammed b. Cerir) : Târih'ul-Ümeme ve'l-Mülûk (Kahire - 1357 - 1358 H. ve Leiden Basım).
- TABARİ MUHİBBÜDDİN** : E'r-Riyâd'un-Nadıra (İttihâdu Mısır Mat. I. Basım).
- TABARİ MUHİBBÜDDİN** : Zahâir'ul-Ukbâ (Kudsî K. 1356 H.).
- TABRASİ** (Şeyh Ebû-Ali Fadl b. Hasan) : Mecma'ul-Beyan fi Tefsir'il-Kur'ân (Şirket'ül-Maârif'il-İslâmiyye; Tehran - 1379 H. 1339 Ş. Ofset B.).
- TİRMİZİ** (Muhammed b. İsâ) : Sünen (Bulak - 1339 H.).
- VÂHİDİ** (Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed) : Esbâb'ün-Nüzûl (Mısır - 1315 H.).
- VÂHİDİ** (Muhammed Nakıy. Hâc. Seyyid) : İnâyet'ül-Emir Terce-me-i El-Gadır (El-Gadırü fi'l-Kitâbı ve's-Sünneti ve'l-Edeb'in I. c. inin farsçaya çevirisi; 2 cilt. Tehran - 1340 Ş.).

- VÂKIDÎ** (Ebû-Abdullah Muhammed b. Sa'd) : *Tabakaat'us-Sahâbeti ve't-Tâbiin* (Hindistan Basımı).
- ZAMAŞERÎ** : *El-Keşâf* (Mısır: Mustafâ Mat. 1354 H.).
- ZEBÎDÎ** (Huseyn b. Mubârek) : *E't-Tecrid'üs-Sarih li Ahâdis'il-Câmi's-Sahih* (Mısır - 1323 H.).
- ZEBÎHULLÂH'UL-MAHALLÂTÎ** (Şeyh) : *Keşf'ül-Bünyân der zindegâni-i Cenâb-ı Osmân b. Affân* (Tehran - 1382).
- ZEHEBÎ** (Şemsüddin Muhammed b. Ahmed) : *Mizân'ül-İtidâl* (Mısır; Saâdet Mat. 1325 H.).
- ZEHEBÎ** (Şemsüddin Muhammed b. Ahmed) : *Târih'ul-İslâm'il-Kebir* (Kahire - 1367 H.).
- ZÜBEYR b. BEKKÂR** : *El-Muvaffakiyyât* (İbn Ebî'l-Hacîd'den).

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Sunuş ...	5
Önsöz ...	7— 9
Hicretten önce ...	11— 18
Hicret ve Hicretten sonra	19— 22
Ali, Hz. Rasûl'in kardesi	22— 23
Bedir'de Ali (A.M.)	24— 25
Hz. Fâtıma - Ali ...	26— 27
Uhud Savaşında Ali (A.M.)	28— 29
Hendek Savaşında Ali (A.M.)	30— 35
Hudeybiye Barışı ...	36— 37
Hayber'de Ali (A.M.)	38— 39
Zât'us-Selâsil Savaşında Ali (A.M.)	39— 40
Mekke'nin fethinde Ali (A.M.)	41— 45
Huneyn ve Ali ...	46— 49
Vidâ' Haccı ...	50— 52
Mevlâ ne demektir? ...	52— 54
Hz. Muhammed'in (S.M.) vefâtından Ali'nin (A.M.) hilâfetine kadar ...	55— 76
Hz. Ali'nin (A.M.) halifelîği ...	77— 81
Fitne başlıyor ...	82— 87
Ali, ilk iş olarak vâlleri değiştiriyor ...	88— 92
Küçük Cemel savaşı ...	93— 99
Basra'daki olaylar ...	99—105
Cemel Savaşı ...	106—118
Umûmî afv ...	118—124
Hz. Ali Küfe'de ...	125—128
Cemel Savaşı dolayısıyla birkaç söz ...	128—130
Mısır'daki olaylar ...	130—134
Âs Oğlu Amr Muâviye'yle birleşiyor ...	134—138
Ömer'in oğlu Ubeydullah'ın Şam'a gidişi ...	138—139
Sıfîyn Savaşının başlangıcı ...	140—143
Mektuplar ...	143—154
Cerir'in dönüşü ...	154—176
İftirâlar ...	176—178
Son hazırlıklar ...	179—180
Ali ordusunda ayrılık ve aykırılık ...	180—185
Hz. Ali geliyor ...	185—186
Susuzluk ...	187—191
Kötülüğe karşı iyilik ...	191—192
Hz. Ali Muâviye'ye tekrar öğüt veriyor ...	192—193
Hz. Ali tekrar uzlaşma yolları arıyor ...	194
Hz. Ali'nin askere verdiği emir ...	194—195

Savaş başhyor	195—196
Savaş	196—294
Hz. Ali, Muâviye'yi savaşa çağırıyor	204—205
Ammâr'ın şehâdeti	205—207
Ammâr'ın şehâdeti bir burhân oldu	207—208
Ammâr kimdir?	209—210
Ammâr'ın şehâdetinden sonra	211
Hâşim'in şehâdeti	211—218
Mushaflar mızrak uçlarında	218—219
Hz. Ali'nin ordusundaki kargaşalık	219—221
Hz. Ali'nin adamları	221—222
Hakemeyn	223
Muâviye'nin mektubu	223—225
Sulh andlaşması	225—226
Andlaşma sûreti	226—230
Hâriciliğin zuhuru	230—231
Esirler	232
Hz. Ali'nin Küfe'ye dönüşü	233
Hz. Hubâb	234—235
Hakemeyn'in bir araya gelişleri ve yanlış karar	235—239
Mısır ahvâli	239—245
Mâlik'ül-Eşter	246—247
Mısır'ın istilâsı ve Ebû-Bekr oğlu Muhammed'in şehâdeti	247—249
Basra ahvâli	249—250
Anbar'a ılgar	250—252
Hz. Ali ve kardeşi Akıyl	252
Hâriciler	253—260
Nehrevan Savaşı	261—264
Hz. Ali tekrar öğüt veriyor	264—268
Nehrevan'dan sonra Hâriciler	268—270
Fars Ahvâli	270—272
İki Şehid	272—275
Muâviye'nin Müslim'i göndermesi	275—276
Sind Savaşı	276
Gösteri	276
Ziyâd b. Ebih'in Fars vâlliliği	277
Hicretin kırkinci yılı	278
Büsr'ün Hicaz ve Yemen'i talanı	278—281
Hz. Ali'nin şehâdeti	282—291
Hz. Ali'nin vasiyyeti	291—295
Mülcemoğlu'nun katli	295
Hz. Ali'nin kabri	296—299
Hz. Ali'nin bazı menkıbeleri	300—303
Kur'an-ı Kerim'de ve Hadislerde Ali (A.M.)	304—328
Ali (A.M.) nasıl bir zâttı?	329—333
Hz. Emir'ül-Mü'minin'den (A.M.) Vecizler	334
İndeks	345—360
Bibliyografya	361—366